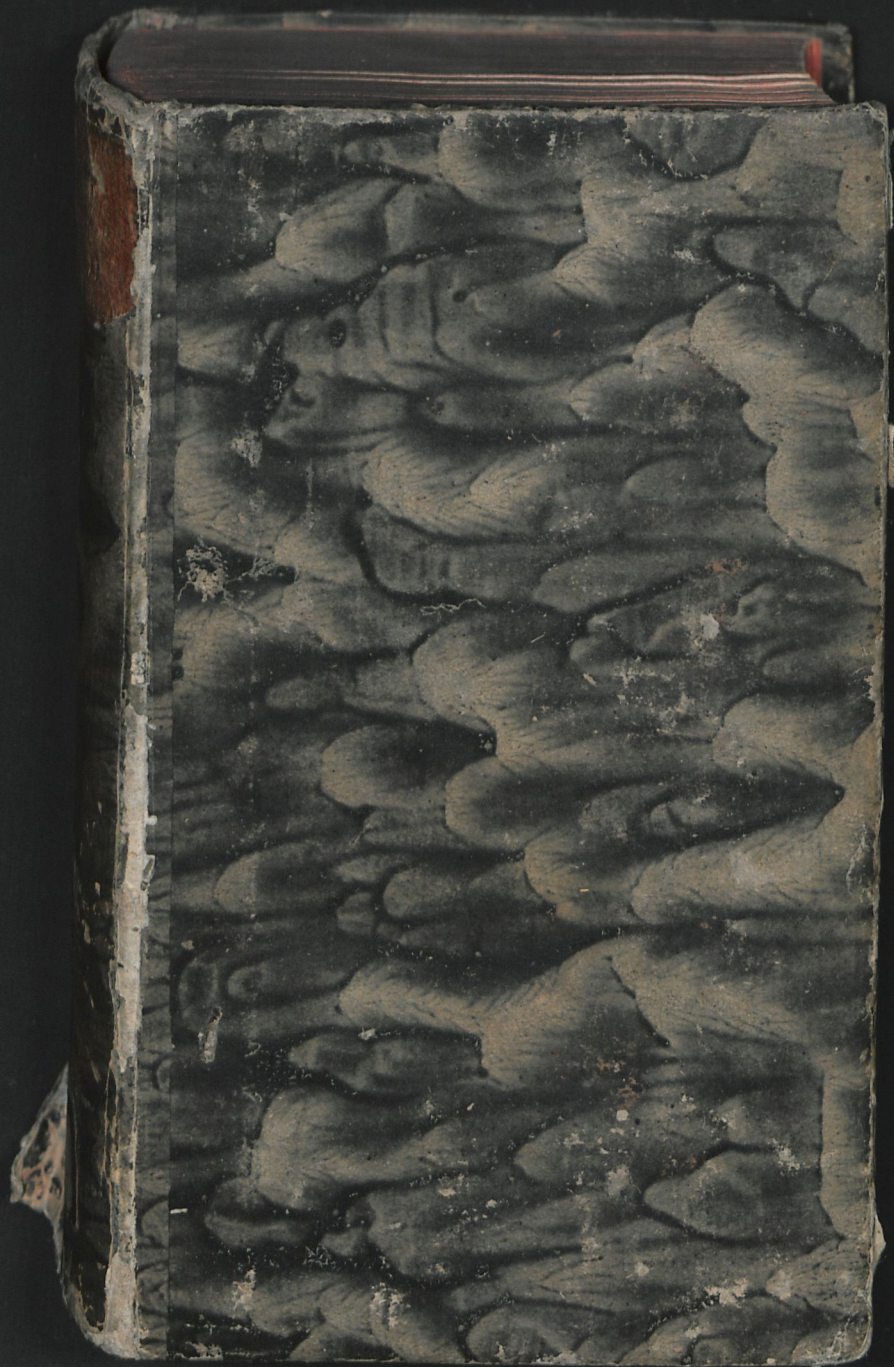

Lcop. 42a
Lb. 27.

D. Köpcke starb am ¹⁰~~11~~ Jan
im März 1807.

17
IO. AVG. NOESSELT
OPVSCVLORVM

AD INTERPRETATIONEM
SACRARVM SCRIPTVRARVM
FASCICVLVS I.

EDITIO II. AVCTIOR ET EMENDATIO.

~~~~~
HALAE
FORMIS IO. CHRISTIANI HENDELII.
A. MDCCLXXXV.

JOHANNES NOBIS
OPUSCULUM

AD INTERPRETATIONEM
SACRAMENTI ROMANI
ET CICERO

EDITIO II. REVISIONE ET EMENDATIONE

KOEN. FRIED.
UNIVERS.
ZU HALLE

C. C.
H.

ILLVSTRISSIMO DOMINO
CAROLO ABRAHAMO

LIBERO BARONI

DE ZEDLITZ

DOMINO HEREDITARIO IN CANSDORF

MICHELWITZ CET.

AVGVSTISSIMI REGIS BORVSSIAE

AB ADMINISTRATIONE INTERIORI

REI PVBLICAE ET IVSTITIAE

SVPREMAE CVRIAE CAVSSARVM CRIMINALIVM

ET ECCLESIASTICARVM

P R A E S I D I

ACADEMIARVM REGIARVM

SVPREMO CVRATORI

REGIAE BIBLIOTHECAE

ITEMQVE MVSEI ET NVMOPHYLACII REGII

DIRECTORI

CET.

ACADEMIAM HALENSEM A. MDCCLXXI

PRIMVM INVISENTI

INTESTAMENTO DOMINO
CAROLO ABRAHAMO

LIBERO BARONI

DE E D I T

DOMINO HEREDITARIO IN CANSBORG

MICHAELI WITZ

AVGVSTISSIMAE REGIS BORVNIACAE

AS ADM

LE

MINIMAM

ET

T R A E S I D I

ACADEMIAM REGIAM

SATVINO CANTORI

REGIAE BIBLIOTHECAE

ITENS

D I E C T O R I

CE

ACADEMIAM HALLENSEM A MDCCCLXXI

PRIMUM INVENIT

Et si non ignoro, ILLUSTRIS-
SIME DOMINE, non digna esse
persona TVA haec, quae parua
appellare opuscula non aliquis pu-
dor meus sed ipsa veritas iubet:
tamen et TIBI maxime cupio ra-
tionem reddere studiorum acade-
micorum, et me meimet ipse
puderet, nisi in hac tam laetabili
opportunitate coram apud nos ve-
nerandi TE, cuius maxime provi-
dentia Rex O. M. regi Fridericia-
nam voluit, meis de fructibus af-
ferrem aliquid, e quibus intellige-
res, qualia fuerint mea in primis
studia per quindecim fere annos,
quos in hac literarum vniuersitate
docendo confeci. Nihil quidem

a

a TVIS, DOMINE, sapientissimis
consiliis scio alienum esse, quod
ad studia literarum et propaganda-
rum fideliter, et ad communem
rei publicae vtilitatem referenda-
rum, pertinet, eaque exstant docu-
menta TVAE prouidentiae et hu-
manitatis erga eos, qui bonas lite-
ras amant ac profitentur, vt spera-
re audeam, nisi ipsa studia nostra,
pietatem tamen nostram TIBI pro-
batum iri.

ILLVSTRISSIMI NOMINIS TVI

addictissimus Clienſ

IO. AVGVSTVS NOEſſelt.

DOCTO ET AEQVO LECTORI
IO. AVG. NOESSELT

S.

Quae in hoc volumen collegi opuscula non ita mihi placent, ut ipse ego umquam consilium capturus fuisset eorum edendorum, nisi et fuissent, inter auditores meos in primis, qui flagitarent, ut, quoniam plerarumque siue disputationum siue prolusionum nostrarum nulla exempla reperire possent, ista opuscula vno quasi corpore complecterer, et typographus horum exscribendorum potestatem identidem rogasset. Quare vel ea selegi, quae diligentius scripsissem in quaedam sacrarum

crarum literarum loca, atque pleraque sic
castigavi, ut et addiderim non pauca, et
pro iis, quae emendanda videbantur, me-
liora, ut quidem spero, substituerim, cuius
exempla lectores in disputatione tertia et
sexta viderint, itemque ut satisfecerim vi-
ris doctis, qui contra dicendo dedissent
opportunitatem confirmandi ea quae de
sententia quorundam locorum dixeram.
Mihi quidem propositum fuit tentare, an
possem totius aliquid afferre locis sacrae
Scripturae obscurioribus, nec propter ea
reperi quae essent ab aliis praecclare dicta,
nec aliorum interpretationes, nisi novae
essent, examinaui; erit autem iucundissi-
mum, si cognouero, esse aliquid in his
opusculis quod fecerit ad veriore senten-
tiarum diuinarum intelligentiam. Quod
quidem verissime opto. Scripsi in acade-
mia Halensi die XVI. Septembris A. C.
MDCCLXXI.

*In altera editione huius libri itidem
emendavi quae emendanda, et addidi quae-
dam locis iis quae vel illustrationem vel
defensionem desiderare videbantur, in pri-
ma maxime, sexta et decima disputatione.*

I. AD

I.

AD ORATIONEM CHRISTI

MATTHAEI XVIII, 6sq.

DE

OFFENDENDO CONTEMNENDOQVE

NVLLO MINIMORVM

QVI CREDVNT IN EVM

DISPVATIO

DEFENSA DIE II MAII A. MDCCLXX

A

GOTTHELF GVILIELMO WALTSGOTT

VRATISLAVIENSI.

A

AD CANTONEM
MATTHAEI XIII

OTTONIBUS
KILLO
QUI CREDIDIT IN EUM

UTERQUE
GOTT
MATTHAEI

bos ferre nullo modo posse, ut qui ita seuerè minatus sit, se restitutum superbis, neque nisi modestis propitium tutum Iac. III, 6, atque factu nihil turpius esse magno animo et verae virtutis studioso: vehementer quidem ista contemptio pietatem apud alios impedit. Nemo enim tam patiens est iniuriae, quin ab iis alienetur a quibus se videat contemptum. Ac si verum est, amorem verae doctrinae vehementer impediri turpitudine vitae eorum, qui, cum teneant veritatem, tamen ad eam mores non accommodant suos: facile intelligitur, quam illi veritatem diuinam ignominiae obiciant, qui alios contemnunt. Sed quod his longe peius est, ipse hic aliorum contemptus impedit, quo minus ita caute versemur in omni ratione agendi, ut nulla leuitate nostra aut errore alios ad peccandum inducamus, nec cogitemus vel vno minimo peccato in perniciem deturbare nos posse eum pro quo Christus mortuus est, ut ait Paulus 1 Cor. VIII, 11, qui illum locum ibi copiosius tractat. Quibus malis ut mederetur Deus, multis iisque seuerissimis dictis prohibuit: ne alios, praesertim eos qui credant in Christum, vel contemnamus vel iis occasionem peccandi demus.

§. II.

E quo genere illustris est locus Matth. XVIII, 6 seqq. quem hac disputatione illustrandum suscepimus. De quo duae feruntur sen-

sententiae. *Vna* eaque magno veterum interpretum consensu firmata locum refert ad credentes in Christum omnes, *altera* de infantibus interpretatur, quae nostris est in primis probata hominibus, quamquam, si ab illis discesseris, a plerisque recentiorum interpretum repudiatur. Erat autem facilis ad hanc interpretationem via, cum illa Christi oratio videretur ab infantis commemoratione profecta, isque sensus quandam ab usu aliquo in definiendis defendendisque de doctrina decretis commendationem habere videretur. Sed nobis, excussis locis similibus omnibus, quibus eam rem iudicari oportet, illa superior interpretatio propius a mente Christi abesse videtur; neque, cum tentemus planum facere verum loci istius sensum, veremur ne inutilem disputationem instituamus, cum et neminem cognoverimus, qui illum sensum copiose et subtiliter asseruerit, et plura sint loca Scripturae eiusdem argumenti, quibus per hanc occasionem luminis aliquid afferri possit. Neque vero vtemur illa auctoritate veteris memoriae interpretum, quamquam profecto non contemnenda, cum eorum, quod scimus, nemini in mentem venerit secus interpretari quam de credentibus vniuersis, ne AVEGVSTINO quidem valde se iactanti in explicanda defendendaque fide infantum *), etsi numquam

A 3

pro-

*) Loca collegit CHEMNITIVS in *Examine Concilii Tridentini* P. 2. de baptismo §. 9. sq. p. 337. sq. quem post alii quam plurimi exscripsere.

proferat loci nostri auctoritatem, quem claris verbis interpretatur de *humilibus quales Christus vult esse discipulos suos.* *) Sed ad mentem Christi declarandam, solam adhibebimus auctoritatem Scripturarum sacrarum, nec dubitamus, si qui forte lapsus nobis in interpretando contigerit, nos, vel propter ipsam locorum, quos adhibebimus, obscuritatem, aequos esse iudices experturos.

§. III.

Sed hic quidem in primis oportet conferri loca similia Marci c. VIII, 33 seqq. et Lucae c. VIII. 45 seqq. neque enim dubitandum est vtrumque eisdem a Christo cum discipulis suis eodemque tempore institutos sermones narrare, id quod contra SANDHAGENIVM et sequaces bene demonstravit HAVBERVS **). Ita vero res istae contigerunt secundum vtrumque Evangelistam. Principio cum in itinere contendissent Apostoli inter se: quis maior altero esset? et Christus, cum Capernaumum venissent, percunctaretur quae causa fuerit quam in itinere disputassent, ille, tacentibus istis, pulchre intelligens quae quaestio eorum ingenia torssisset, infante in exemplum proposito modestiam commendat, eumque declarat maximum inter eos fore, qui minimus fuerit. Cui quidem suasioni haec sub-

*) *Quaest. Evangel.* lib. I. Qu. 24.

**) *In harmonicis obsf.* p. 131 seq.

subiicit verba: *Quicumque unum talium infantum receperit nomine meo, me receperit, quique me receperit, non (tantum) me receperit sed eum qui me misit.* Marc. v. 33-37. Luc. 45-48. Tum Ioannes: *vidimus, inquit, aliquem nomine tuo daemonia expellentem, cui, cum nos non sequeretur, interdiximus.* In quam sententiam, perspicuum est, Ioannem incidisse occasione verborum Christi, qui de eo dixerat quod *nomine suo* fieri ab Apostolis deberet, ut valde mirer MALDONATVM *) existimantem: Ioannem non post superiorem haec dixisse historiam, sed alio quo loco, nec utrumque Euangelistam haec nostro in loco commemorasse aliam ob causam, quam quod, in utraque historia, nominis Christi mentio fuisset facta; quod longe secus esse postea docebimus. Quamquam quo animo haec Ioannes dixerit, difficile est definire. MALDONATVS quidem etsi variorum sententias commemorat, nihil tamen audet pronunciare; nec ZEGERI ratio nobis placet hanc mentem tribuentis Ioanni ut dicat: hominem non modo daemoniaci esse misertum, sed ei etiam succurrisse, et vel sic tamen non recepisse Christum. Quod si ita statueretur, illae daemoniaci esset *receptus*, h. e. beneficiis affectus propter Christum, qua ipsa re Christi discipulus diceretur; cum tamen Christus Ioanni respondens alterum hominem, illius superioris medicum, suum esse declarat. Nobis, quibus

A 4   Ioan.

*) ad h. l. Marci, *Commentar. in IV. Euangel.* p. 793.

Ioannes illorum verborum *in nomine meo* similitudine cum actione eius, qui *in nomine Christi* daemonia exturbauerat, in hanc ipsam narrationem incidisse videtur, ut vel se defenderet ab iniquitatis suspicione vel, quid Christo de ea re videretur, percunctando eliceret. Neque ista quaestio Ioannis nihil arrogantiae continere videbitur iis, qui cogitent: Apostolos paullo ante de praecipuo honore contendisse, ipsumque Ioannem in simili plane causa talem a Christo honorem petiisse Marc. X, 3⁵ seqq. itemque haec verba Ioannis: *cohibuimus eum, quoniam non sequebatur NOS*; ut facile agnosci possit, eum aliqua fuisse inuidia ductum propter ea quod Christus facultatem miraculorum solis Apostolis et discipulis LXX. tamquam aliquid praecipui dedisset *). Sed ad Euangelistarum narrationem reuertamur. Christus igitur hoc interdictum Ioannis reprehendit ita ut hominem illum, tamquam a partibus suis nullo modo alienum, defendat, apud Marcum v. 39. 40. et Lucam v. 50; adiungitque, narrante Marco v. 41 seqq. ea quae paene iisdem verbis, sed additis tamen aliis, in Matthaeo vers. 6 sq. leguntur, qua oratione confecta Christus apud Marcum v. 50. ad modestiae concordiaeque commendationem reuertitur.

§. IV.

*) Simile est et querelae et iudicii Moysi de ea exemplum Num. XI, 26-29.

nomi. §. IV.

Haec igitur quae Marcus atque Lucas memoriae prodiderunt, si conferuntur cum iis quae Matthaeus de eadem re narravit: non est difficile ad cognoscendum: fundamentum conciliationis harum narrationum in Marco et Luca quaerendum esse, resque a Matthaeo traditas illorum narrationi accommodari debere. Nam etsi paene communis interpretum sententia Marcum et Lucam decernit narrationi suae de modestia Apostolis a Christo commendata inspersisse propter similitudinem sermonem Christi alium, alio prorsus tempore habitum cum Ioanne: tamen aequali iure dixerim: Matthaeum duos eosque diversos Christi sermones, omissa re ea quae alteri occasionem dederat, in vnam narrationem coniunxisse. Quod quidem mihi verius videtur. Neminem rationem historiae a Matthaeo conditae accurate perpendenti obscurum esse potest, eum frequentare huiusmodi rerum diuersarum coniunctionem, vt c. X, v. 1-4. et v. 5 seqq; cp. XXI, 18. 19. et v. 20 seqq, multis etiam aliis in locis; sed Marcus non item. Neque credibile est, Marcum, qui post Matthaei Euangelium suum conscripsisse idque oculis vsurpasse videtur, vt qui eius fere compendium decerit, ea, quae recto ordine a Matthaeo proposita reperisset, quasi disieciisse et deteriora fecisse. Sunt omnia quoque apud Marcum bene aprata et iuncta, contra in Matthaei narratione quaedam, quae vel, vnde ducta

A 5

ducta sint, vix potest intelligi, vel tamen commodius intelliguntur cum retuleris ad ea quae Ioannes dixerat de contemtionem eius qui inuitis Apostolis daemonia eiecisset; vt illud Matth. XVIII, 6. de fugiendis iis quae alios auertere a fide Christi possint; et contemtio ea quam Christus v. 10. dissuadet. Et quamquam non ignoro Euangelistas rebus narratis alias alio etiam tempore gestas ita admiscere vt rerum gestarum ordo quodam modo turbetur, posteaque ad illarum rerum continuationem reuerti; itemque doctrinas diuersis temporibus a Christo propositas tanquam vno tempore prolatas coniungere: tamen nullum, quod scio, exemplum exstat huius modi perturbationis, quae inserat perpetuo sermonem plane alio tempore gestam, qua absoluta ita quasi ad illum sermonem reducantur lectores, vt incertos haerere oporteat, vtrum narrationis partem verba subiecta sequantur. In quo vitio foret Marci narratio, si illi quidem popularis sententia, quam repudians, admitteretur; certe versus 42 ancipiem habet ²⁸⁰¹⁴ ~~28014~~, vt qui coniungi possit cum is quae vel v. 41 vel 37 dixerat Christus. Praetermitto illud: quod Marci narratio etiam Lucae consensu confirmetur, quanquam vel hoc non nihil Marci auctoritatem praefendam Matthaeo suader; cum, si cetera sint paria, aequum sit, duos in vna re consentientes testes, eandemque apte coniunctam tradentes magis audiri quam vnum. Suminus igitur illud:

illud: Matthaeum binos Christi sermones ita proposuisse, ut, unde vnus fuerit ortus, plenissime narrauerit, sed alterum, propter argumenti communionem et temporis statim, nulla dicendi occasione commemorata subiecerit. Ille Christi sermo v. 3-5, hic v. 6-14 continetur.

§. V.

Iam illa superior Christi admonitio non quidem pertinet ad materiam quam tractamus, cum in altero eius sermone tota haec disputatio nostra versetur: sed parabit tamen viam ad huius sensum inuestigandum. Nempe cum Christus Apostolis de honore contententibus iniunxisset v. 3: *nisi reuersi fuerint et infantes inuitati*, modestia quidem et honorum periturorum despicientia, fore ut *numquam regno caelesti potirentur*: cum v. 4: *ὅστις ἐν, inquit, ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τῆς γαλακτίας, ὅστις ἐστὶν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*. In quo dignum est obseruatione: Lucam hanc Christi sententiam his verbis recitare c. VIII, 48: *ὁ ΜΙΚΡΟΤΕΡΟΣ ἐν πασὶν ὑμῶν ὑπάρχων, ὅστις ἔσται μέγας*. Vnde duo consequuntur: *primum* τὸν ΜΙΚΡΟΝ plane eundem esse ac τὸν ταπεινῶντα ἑαυτὸν, nam ita Christus ipse apud Matthaeum interpretatur, cuius auctoritatem nefas est repudiare; *deinde* τὸν ταπεινῶντα ἑαυτὸν esse eum qui modestus sit nec vmquam se aliis praeponat, facileque se contemni patiat; quae ταπεινωσις dua-

duabus videtur rebus contineri, primum se non efferendo, tum contemptum moderate sustinendo. Atque hoc modo conciliari posse videtur discrepantia interpretum, in quibus sunt qui *μικρὸς* putent *contemptos* ab aliis esse, vt CAMERO *), at plerique *modestos*. Sed utrumque a Christo in vno vocabulo potest esse coniunctum, id quod CHRYSOSTOMO video placuisse **). Namque modestia, quae virtutis nomen mereatur, maxime cernitur tolerantia contemtionis, nec is, qui a nemine contemnitur, magis sustinere potest hominis modesti nomen, quam ille fortis et magno animo viri, qui in rebus prosperis ad voluntatemque fluentibus se rebus suis contentum vacuumque a cupiditate iactaret. Vt mihi videatur illud vocabulum eandem habere vim quae est in ista sententia Paulli 1 Cor. III, 18: *Si quis ad sapientis nomen contendit, stultus fiat* h. e. abiecta humana sapientia sequatur doctrinam diuinam quamquam illa inter homines stulta habeatur, et ipse suscipere ignominiam debeat. Vtrumque enim complecti nomen τῶν μικρῶν, et superiora Christi verba docent quibus modestiam commendauerat, et ea quae sequuntur apud Matthaeum v. 6. et 10, vbi cauet ne quis parui faciat τὰς μικρὰς, id quod sententia Christi v. 5 subiecta confirmat: Καὶ ὁς ἐὰν δέξηται παιδίον τοῦτο ἐν ἐπὶ τοῦ ὀνόματί μου, ἐμε' δέχεται.

§. VI.

*) Myrothec. ad Matth. XVIII, 10.

**) Homil. LVIII. in Matth.

§. VI.

In quibus verbis video quaeri: *παιδίων τοῦτο* num de infantibus proprie capiendum sit, an translate de eo qui infantes modestia et vacuitate a cupiditate honorum imitetur? Mihi quidem haec sententia illi praeferenda videtur. *Etenim* in Luca c. VIII, 48 huius modi infantem quem vult *recipi nomine suo* statim appellat eum qui inter vos, Apostolos, *μικρότερος* sit; *neque*, nisi hoc ipsum admittatur, intelligi potest quo modo Christus illa verba: *ὁ γὰρ μικρότερος ἐν ὑμῶν ὑπάδεχων, ἕτος ἔσαι μέγας* coniungere potuerit cum adhortatione de recipiendis infantibus. Porro Christi verba apud Marcum c. VIII, 37. planissime sunt ea, quibus alias utitur Matth. X, 40, quae nemo est quin de Christi discipulis interpreteretur, quanquam id postea latius perfectumur. *Quo modo etiam* intelligi potest, qui factum sit, ut Ioannes apud Marcum v. 38. inciderit in illam quaestionem: an recte fecerit contemnendo eo qui Christi nomine daemonia exturbasset? quod quidem negat Christus ita, ut neminem *τῶν μικρῶν* contemni velit. Neque me ab ista sententia remouet illud quod Christus apud Lucam *τῶτο τοῦ παιδίου* dicat; nam, etsi non opus est emendatione BEZAE qui *τοῦτο* volebat substitui, omnes consentiunt *τῶτο* pro *τοῦτῳ* dici, ut est in Matthaeo et Marco, ea enim inter se saepenumero permutantur, ut Marc. III, 16. 2 Ioh. 7 et alibi. Nec quidquam magis frequen-

querat Christus quam orationis propriae de rebus quae sub sensu cadunt, ad similes et spirituales translationem, vt Matth XVIII, 14 c XXVI, 40. 41. Ioh. VI, 27 et sexcentis aliis in locis, vt paene putidum sit talia adnumerare. Iam huius modi hominem, qui discipulus sit Christi, quamquam ab aliis contemptus, (nam talem prodit illud ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου quod v. 41. apud Marcum explicatur: ὅτι Χριστὸς ἐστίν), talis igitur iubet δέχεσθαι h. e. non contemni et vero etiam beneficiis mactari. Nam vtrumque complectitur istud vocabulum, alterum, vt diximus, per contextum, alterum per verba Christi apud Marcum v. 41. et Matth. X, 42. plane vt προσλαμβάνεσθαι Rom XIII, 1. quod est ibi de non contemnendis immo comiter tractandis dissentientibus, forte etiam ἐνδέχεσθαι 1 Cor. XI, 33. praesertim si conferatur cum v. 22. vbi contemptum pauperum Christianorum castigauerat Paullus.

§. VII.

Quid ergo est? progrediamur enim ad illam orationem Christi v. 6. Matth. et seqq., quam illustrare institueramus. Nempe si vel iste sermo statim a Christo, nullo interiecto alio, cum superiore coniunctus fuisset, sequeretur e superiori disputatione: τὰς μικροὺς haud dubie de modestis, quanquam contemptis, Christianis intelligi debere: praesertim cum illud ὅς δὲ v. 6. perspicue referatur ad alterum illud ὅς ἐάν v. 5. et μικροὶ τέτοι re-
spon.

spondeant istis qui v. 5. *μικροί*, vt est apud Lucam, vel *παιδιά* dicebantur, vt facile pateat Christum idem subiectum h. e. illos Christianos persequi oratione sua. Sed, cum e Marci Lucæque commentariis demonstrauerimus (§. III. et IIII): Christum hic nouum ordiri sermonem, qui se referat ad causam a Ioanne propositam de eo, quem vetuerat daemonia expellere propterea quod, quanquam Christi nomine vteretur, secutus Apostolos non esset: dubitari non potest, in huius generis homines, non in infantes, dicta haec omnia esse quae sequuntur. Quod si quis ita occurrerit, vt diceret, id quod ipsi professi sumus (§. III. extr.), ancipitem esse coniunctionem verborum Christi apud Marcum v. 42. cum superioribus, eaque vel ad responsionem Ioanni datam trahi posse, sed aequè ad superiorem Christi sermonem, cui occasionem dederat Apostolorum contentio, castigata per infantis a Christo constituti modestiam: *primum* vel sic superior fuerit sententia nostra, de Christianis Christi sermonem accipi debere, cum demonstratum fuerit: etiam v. 37. de istis locutum esse Christum; *tum* mihi quidem illa Christi verba in Marci Euangelio v. 42. videntur esse pars colloquii cum Ioanne. Nam illa: *ὁς ἀν' σκανδαλίσῃ κ. τ. ἐξ.* planissime declarant contrarium illis, quae Christus v. 41. proposuerat his verbis: *ὁς γὰρ ἀν' ποτίσῃ* et quae sunt cetera, quae nemo dubitet ad Ioannis quaestionem referre, cum perspicue pro-

prosequantur ea quae Christus dixerat v. 40. His excussis videamus: quid sit *σκανδαλίζειν* *ἐνὰ τῶν μικρῶν τέτων*, quod paucis constitutum videtur; neque enim vel copiosius et quasi descripte vacat excutere sententias omnes quae huic vocabulo subiectae sunt, vel rangere id quod doctrinam de moribus attingit, quanquam nobilis est in primis et lubricus tamen quodam modo locus vel propter ambiguitatem vocabuli. Omnino *σκανδαλίζεσθαι* est offendere ad aliquid s. irretiri, ut *σκάνδαλον* de muscipula vel laqueo dicitur, et *σκανδαλίζειν* *τινὰ* irritare aliquem, quod fit etiam contumeliis, ut quidem graeci interpretes explicant in loco nostro per *ὀτιμάζειν* s. *ὕβριζεν*; quod cum transfertur ad animum, *σκανδαλισθέντες* dicuntur ii, qui aliqua re aut actione alterius vel ad errores adducuntur, ut Marc. VI. 3, vel ad delicta, ut 1 Cor VIII, 9. Rom. XIII, 13., praesertim cum quis desiscit a Christo vel eius doctrina; nam quos Christus dixerat *σκανδαλίζεσθαι* Matth. XIII, 22, eos dicit *ἀφιστάναι* apud Lucam c. VIII, 1; eodemque sensu fere usurpatur hoc verbum Matth. XXVI, 33; quam postremam significationem doctissime, ut solet, e Syriacismo illustrat MICHAELIS, Vir celeberrimus *). Neque vero satis e Matthaeo perspicitur, quo modo Christus inciderit in illam admonitionem aut quo sensu *το σκανδαλίζειν* usurparit. Sed

*) In diss. de *Linguae Syriacae usu*, praemissa Chrestomathiae Syriacae p. 51. seqq.

Sed e Marco facilius intelligitur. Nam cum Christus eum, qui nomine Christi daemonia exturbasset, a suis partibus stare declarasset v. 40. eandemque cum Apostolis causam propagare, itemque castigasset Ioannem qui illius cohibuisset studia: profecto ille erat *εἰς τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς Χριστὸν*, *unus credentium in Christum*, quanquam fuerat ab Apostolis contemptus, qui facile tali acerbitate Apostolorum irritari poterat et auerti a studio propagandi honoris Christi omninoque a Christi causa alienior fieri.

§. VIII.

Sed *primo* huic argumento, quo demonstraretur *τὸς μικρὸς* de quibuscunque creditibus in Christum intelligi debere, quodque erat ductum a comparatione eorum quae Marcus atque Lucas narrauerunt, ut qui satis docent *primum τὸν μικρὸν* esse eum qui *ταπεινώσῃ* *ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τῆτο* quod in medium produxerat Christus, *deinde* per ipsam rem, unde Christus occasionem ceperat adhibendae huius admonitionis, quam tractamus, hanc esse notionem coniungendam cum minimis qui credunt in Christum: huic igitur argumento subiiciemus *alterum*, quod ipse perpetuus usus nominis *τῶν μικρῶν* in libris Noui Testamenti offert. Etenim nullus est, quod scio, locus, qui infantes hoc nomine commemoret, sed Christi discipulos tamen, quos Christus ipse Luc. XII, 32. alloquitur

B

tam-

tamquam paruum h. e. contemptum gregem (μικρὸν ποίμνιον) de quo: *visum est, inquit, patri vestro dare vobis regnum*, planissime vt in contextu Matth. XVIII, 14: *Ita videtur patri vestro caelesti: vt ne unus quidem horum minimorum* (μικρῶν τῶν) *pereat*. Neque dubito μικρότερον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἁγίων Matth. XI, 11 esse vel contemptissimum inter Christianos, qui maior sit Ioanne Baptista haecenus, quod per Euangelium Christi, cuius Ecclesia tempore eo, quo docebat Ioannes, non nisi *instare* dicitur Matth. III, 2. 11., longe plura et vero etiam meliora edocti erant Christiani quam Ioannes et ceteri homines Ecclesiae veteris Testamenti, quos dicit Christus Matth. XIII, 17. *cupiuisse videre, quae Christi discipuli viderent, nec tamen vidisse, et audire, quae illi audirent, nec tamen audiuisse*; praesertim si quis contulerit quae Christus addit Matth. XI, 1: *legem et prophetas usque ad Ioannem docuisse*, cum iis quae leguntur 1 Petr. I, 10-12. Iam hoc ipsum, quod de μικροῖς diximus, non modo confirmatur eo quod Christus Matth. versu 6. τὰς μικρὰς τῆς refert ad τὸν μέγαν ἐν βασιλείᾳ τῶν ἁγίων versu 5, sed etiam collatione locorum Marci et Lucae cum Matthaei similibus. Namque apud Marcum v. 42 illud σκανδαλίζειν perspicue disiungitur ab illis v. 41: *Quicumque propinauerit vobis poculum aquae plenum nomine meo, quoniam Christi estis, profecto dico vobis eum non frustratum iri mercede sua*. Enimvero eadem ipsa verba

verba sunt in Matth. X, 42: *Quicumque propinauerit uni horum minimorum* (ἐνὶ τῶν μικρῶν τέτρων) poculum frigidae, et quae sequantur. Vbi Christus ipse τὰς μικρὰς dicit esse μαθητάς, discipulos suos; addit enim: εἰς ὄνομα μαθητῆ h. e. quia discipulus est, ὅτι Χρῆσθ ἐστὶ, ut ait in Marci Euangelio v. 41. Nam ut εἰς ὄνομα προφήτῃ v. 41 apud Matthaeum clare refertur ad προφήτην ἰ. doctorem, quem paullo ante appellauerat, et μαδὲς δικαίᾳ ad δικαιοσύνην: ita v. 42. haud dubie εἰς ὄνομα μαθητῆ refertur ad μικρὸν, ut dubitari non possit μικρὸν esse μαθητήν, non infantem profecto.

§. VIII.

Ac potest ipsa haec causa, nisi fallor, etiam defendi per ea, quae Christus adiungit apud Matthaeum XVIII, 10. his verbis: *Videte ne contemnatis aliquem horum minimorum; dico enim vobis, quod eorum angeli in caelis semper contueantur faciem patris mei caelestis.* Quod etsi non ignoro plerosque interpretari in hanc partem, ut dicant: angelos praecipuam curam habere infantum, et vero etiam (ita quidem sunt qui sentiant) cuius infanti quasi adiunctum esse, tamquam ministrum et custodem, angelum suum, quem locum, etsi de illa cura angelorum vniuersa non dubito, aliis excutiendum relinquo: tamen haud scio an rectius ad illustrandum aduocari possint verba Paulli ad Ebr. I, 14. ubi angeli dicuntur *Spiritus ministrantes missi ad ministerium propter*

eos qui salutem sint adepturi. Nam et obscura malim e magis perspicuis aliis Scripturae locis interpretari quam in comminiscendi periculum incidere, et, cum ipse Christus in Matthaeo vers. 11. statim subiiciat: Ἦλθε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ΣΩΣΑΙ τὸ ἀπολωλός, vix videtur similitudo loci Paullini cum verbis Matthaei negari posse. Ex quo intelligeretur τοὺς μικροὺς non infantes esse, sed omnino omnes τὰς μέλλοντας κληρονομεῖν ΣΩΤΗΡΙΑΝ, et hunc fere sensum esse verborum Christi: Videte ne quemquam horum minimorum, qui in me credunt, parui faciatis; nam ipsis adeo angelis, quamquam illi dignitate ministrorum DEI et ipso quasi adspectu DEI fruuntur, vitur Deus vt illis ministerio sint (qua de caussa *eorum angeli* appellantur); multo igitur minus a vobis parui fieri debent quos DEVS pluri mi fecit.

§. X.

Ira quidem videbatur alias, sed nunc magis inclinat animus in eam sententiam vt putem, eandem vim huius formulae esse quae est illorum verborum quibus Christus vitur in loco simili Lucae: XV, 7: *Confirmo vobis, idem gaudium fore in coelis de vno peccatore resipiscente, et vero etiam maius quam de nonaginta nouem probis quorum non habes quod poenitentiam desideres*, quam locorum similitudinem acute vidit V. V. GE. IAC. PAULI *). Certe in

*) In den Abhandlungen über einige wichtige Stellen des N. T. Abh. 2. v. 43 seqq.

in illo loco pariter Christus castigat stuporem et factum Phariseorum, qui portitores contemnerent Christo se adiungentes ab eoque comiter exceptos, eademque ipsa similitudine vleiscitur huius contemtionis iniquitatem, qua nostro in loco v. 12 et 13, similitudine inquam ducta a centum ouium grege e quo ne vnam quidem velit ouem perire pastor; vt de eodem vtriusque loci argumento et consilio dubitari non possit. Sed quo modo eadem vis sit loci eius quem tractamus, ex vsu loquendi haud facile intelligas. Illi quidem viro doctissimo quem honoris causa appellauimus, videbatur formula: *faciem alicuius videre* s. *coram aliquo stare* non modo de cultu et ministerio dici sed habere etiam significationem gratulandi alteri cum eoque gaudendi, cuius rei confirmandae causa affert loca 1 Paral. VIII, 7. Psalm. CXXXIII, 1. 2. CXXXV, 1-3. XLII, 3. XCV, 1. 2. C, 1. 2. At nescio quid luminis tamen in istis locis desiderare videar, quorum pleraque intelligam posse hanc in sententiam accipi, sed verear vt alii eam vere inesse agnoscant. Quid igitur? si statueremus, sensum formulae *in coelis videre faciem patris coelestis* non alium esse nisi alterius: *esse in coelis*, obscuritatemque, quae est in verbis *angeli eorum* eo depelleremus, vt sensu acciperentur eo quem sacri libri frequentant in simili formula *Deum alicuius esse* h. e. singulari fauore eum complecti, bene velle alteri, gratulari, gaudere de altero, ipsa autem

tem enunciatio Christi quasi esset inuersa, vt attributum poneretur pro subiecto, subiectum in loco attributi collocaretur, cuius generis exempla collegit GLASSIVS *Logic.* S. p. 2109 q. d: Angeli, qui vel perpetuo patris coelestis adspectu fruuntur h. e. sancti s. coelestes, *angeli eorum sunt* i. e. beneuolentia eos prosequuntur sic vt gaudeant hos se discipulis meis adiunxisse. Sed vtrouis acceperis haec sensu eundemque ex vsu loquendi siue hoc siue illo modo (§. VIII.) declaraueris, perspicuum est, τὰς μικροὺς in loco nostro non infantes esse sed Christi discipulos, de quibus certe in loco Luc. XV Christus haud dubie loquebatur.

§. XI.

Ipsa porro illa Christi verba quae sequuntur apud Matthaeum: Ne contemnatis hos minimos; *venit enim filius hominis ad dandam perditis salutem* v. 11. me admonent, vt quaeram, sintne haec plane similia eorum quae Paullus adhibet in illa disputatione 1 Cor. VIII vbi iubet ne quis σκανδαλίζῃ τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ, v. 11. his verbis: *Ita perit infirmus frater tuus, propter quem Christus mortuus est?* Namque ibi cauet ne quis pereat σκανδαλισθεῖς, quales ita minimi faciebant Corinthii, vt eorum animis addubitantibus non satis parcerent, et cogitari vult vel horum causa mortuum esse Christum; quod transferri in locum nostrum posse, et adiuuare, quem proposuimus, sensum, omnes intelligunt.

§. XII.

§. XII.

Sequitur in Christi fermone, narrante Matthaeo, *alius, qui docet*: non de infantibus Christum loqui sed de iis, in quos proprie *μετανοία* cadit. Nam imago ea, qua Christus v. 12. et 13. illustrat enunciatum suum: quod nolit Pater caelestis vel vnum horum minimorum perire, quaeque ducta est a pastore, qui, dum gregem habet centum ouium, relictis nonaginta nouem reliquis, persequitur perditam et errantem vnam, de qua tandem reperta magis gaudet quam de reliquis non perditis, ista igitur imago plane iisdem verbis adhibetur a Christo in loco Lucae XV, 4 sq. ad declarandum: quantum gaudium in caelis nascatur ex vno *ἁμαρτωλῷ μετανοῶντι*. Quae quidem *μετανοία* infantibus tribui nullo modo potest; vt vel sic intelligatur de iis non esse sermonem Christi. Sed multo magis id docet consilium Christi in hac similitudine adhibenda, quod erat in defendenda admisione portitorum aliorumque publica infamia notatorum, qui, cum accommodassent se ad Christi doctrinam, vere *μετανοῶντες* dici poterant et e grege ouium perditarum recuperati, quamquam contemti a Phariseorum superbia, et propter ea *μικροί*, quos Deus noller tamen perire. Omninoque in omnibus locis, vbi de perditis loquitur Christus iisque qui misericordia digni sint et auxilio suo, *ἁμαρτωλός* commemorat *μετανοῶντας*, quos cum perspicue discernat ab iis qui se non indigere

poenitentia putarent, fatis declarat poenitentiam intelligi quae a voluntate et arbitrio proficiscatur, vt Matth. VIII, 12. atque etiam alibi.

§. XIII.

Sed in primis *sensum eum*, quem Christi sermoni tribuimus, *offerre atque confirmare videtur* locus similis qui est apud Matthaeum c. XVIII, 14. atque etiam plenior in Euangelio Marci c. X, 14. 15. et Lucae c. XVIII, 16 et 17. Vbi, cum Apostoli cohibuissent eos qui infantes offerrent Christo vt illis bene precaretur, forte aliquo contemtu infantum ducti, quibus nollent vt quisquam Christo grauioribus negotiis districto molestus esset, Iesus, vt solebat, suauissime: *Mittite, inquit, infantes, nec prohibete quo minus illi veniant ad me, nam talium est regnum caeleste* Sed *τοῖσδε* non sunt ipsi infantes; nam Christus statim in Marco et Luca subiicit memorabilia illa verba: *Profecto dico vobis, quicumque non obtinuerit regnum Dei tanquam infans (ὡς παιδίον) nunquam illud ingreditur.* Quae profecto de infantibus non possunt dici, nec talis potest esse Christi sententia: Neminem saluis compotem fieri nisi qui infans fuerit; quod prorsus abhorret. Nam etsi sunt qui Christum comminiscantur animum quali intendisse ad infantes per baptismum cooprandos in beatorum collegium; tamen nec Christus vel vno subobscurio verbo talia prodidit in hoc loco, neque fas est eam
men-

mentem Christi verbis obtrudi, et plerique, qui isto tempore sacra aqua immergerentur, non infantes erant sed adulti, in quos quomodo haec verba Christus dixerit, fateor me assequi nullo modo posse. Quam ob rem hoc vnum relinquitur, vt statuamus τοὺς εἶναι eos qui infantum sint vel fiant similes, siue quoad modestiam, siue, quod hoc in loco malim, animo docili seseque ad disciplinam Christi accommodante, omninoque in aliqua vitae morumque, vt ita dicam, nouitate. Atque haud scio an huius interpretationis veritas confirmetur consensione cum similibus locis. Namque in illo superiore cap. XVIII, 4. clare dixerat Christus: *qui se ipse instar infantis minimi fecerit, eum maximum honorem consecuturum in regno caelorum*; plane vt negauerat in Marci et Lucae loco *aliquem regnum Dei ingressurum, nisi illud instar infantis susceperit* h. e. sese accommodauerit disciplinae Christi, quae saepenumero *regni caelestis* nomine ornatur, vt *πλοκή* sit in illo nomine *regni diuini*, quam iam a GROTIO obseruatam video. Tum quid potest hac formula similius esse nobilissimo loco apud Ioannem c. III, 3, vbi Christus: *nisi quis, inquit, denuo nascatur, non potest videre regnum Dei*? quod profecto est: *illud instar infantis ingredi*, ad quod qui contendunt, *ὡς ἀγρυγνήντα βρέφη το λογικόν ἄδολον γάλα ἐπιποθῶσι*, tanquam modo nati infantes appetunt lac sincerum ac spirituale, vt loquitur Petrus ep. 1. c. II, 2. Ex quo talis sensus

B 5 existit

existit verborum Christi: „Nolite a me arcere
 infantes; nam qui similem cum iis sortem sub-
 ierit, vt per meae disciplinae susceptionem
 plane nouus sit homo factus, is demum obti-
 nebit regnum Dei. Profecto dico vobis, nisi
 quis repuerascit quasi atque hac lege regno
 Dei potiatur, nunquam illud adipiscetur.
 Quare, cum infantes sint (modo quidem eo
 quo diximus) quasi exemplar veraeque virtu-
 ris simulacrum, ad quod omnes meos accom-
 modari oporteat: non ita humilis est et abiecta
 eorum conditio, vt non aequae debeant in
 beneficiorum meorum communionem venire.,
 Nec nulla sunt in sacris scripturis exempla
 similis argumentandi modi; vt forte illud,
 quod nunc quidem succurrit ex epistola ad
 Ebraeos c. I, 7. In quo cum Paulli consilium
 sit demonstrandi conditionem angelorum lon-
 ge inferiorem magnificentia Domini nostri
 Iesu Christi, loca sacrarum Scripturarum ad-
 hibet ea, in quibus magnificentius de Christo
 loquantur, at de angelis longe humiliter v. 4.
 E quorum numero excitat locum ex hymno
 Dauidis CIII, 4. qui, nisi quis cupiditatem
 magis attulerit quam studium ipsius Poetae
 audiendi, statim offert hunc sensum in propo-
 sitione conuersa: *Qui facit, vt venti sint an-
 geli sui, ignis ardens vt ministri sui*, eumque
 sensum optimus quisque interpres probat nec
 propter versum 3. probare non potest. Ar-
 tamen haec verba Paullus videtur in sensum
 alium trahere, vt venti ac flammae adtribu-
 tum

tum sint, angeli et ministri subiectum. Videtur quidem; sed nihil video caussae, cur haec interpretatio ab hymni ipsius argumento aliena Paulo tribuatur. Nempe eius disputatio versatur in eo maxime, ut de angelis minus honeste vel magnifice quam de filio Dei Scripturam dixisse demonstret. Enimuero cum in Scripturis Deus vel inanimatis, ut ventis flammisque, tribuerit nomen angelorum, illud quasi videtur Paulo aliquem ignobiliorem sensum contraxisse; ut vel sic docere potuerit Paullus; honestius esse nomen Messiae quam angelorum. Quamquam hoc dixerim tanquam unus e multis, et, si quis meliora monstrauerit, nullus contemnam. Sed si haec vis esset argumentationis Apostolicae; quem ad modum angelici nominis, ut ita dicam, ignobilitas ex communicatione cum rebus inanimatis, sic puerilis nominis dignitas ex eo agnosceretur, quod regni caelestis ciues Christus hoc ipso nomine cohonestauerit, neque quonquam declarauerit suum nisi qui sit hoc nomine puerili dignus.

§. XIII.

Postremo ex hoc, quod de vero sensu τῶν μικρῶν speramus planum fecisse, intelligi posse videtur: per illa verba τῶν πισευόντων εἰς ἐμὲ, quae sunt apud Matthaeum c. XVIII, 6. et in similibus locis, Christum ipsum declarasse: quo sensu commemorauerit τὰς μικρὰς, nempe ut non proprie vocabulum acciperetur,

tur, sed translate de iis qui credant in Christum. Quod reddit etiam Marcus paullo clarioribus verbis: *ὅς ἀν' σκανδαλίῃ ἐστὶ τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ.* Namque ista: *τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ* vel in appositione, ut Grammatici loquuntur, posita sunt, ut declarauerit Christus, quales sint illi *μικροί*, nempe sensu translato *credentes*, vel si *μικροί* proprie intelligantur, illis verbis fidem etiam infantibus tribuit. Atqui illam superiorem interpretationem confirmant argumenta a nobis proposita. Sed satis de isto loco. Ego vero supplex veneror atque rogo Deum O. M. ut me omninoque omnes, qui domini nostri Iesu Christi disciplinam profitentur, per Spiritum sanctissimum suum illa verissima sapientia imbuat, quae simplicitate diuina vnice continetur, ut et vnum Iesum audiamus, eiusque doctrinae simplicitatem omni opinionum humanarum vanitati longe anteponendam ducamus, et, cum cognouerimus eam, puro simplici animo nos ei accommodemus, eaque via pertingamus ad caeleste regnum, quod nullis destinavit nisi iis, qui tanquam infantes eius disciplinam susceperint.

II.

IESVS CHRISTVS

ΤΟ ΚΕΡΑΣ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

ad locum Lucae I, 69.

§. I.

Religio festorum dierum, qui sunt antiquitus ad memoriam natiuitatis domini nostri IESV CHRISTI celebrandam constituti, hoc debet consilio suscipi, vt hoc praecipue tempore animum a rebus huius vitae rerumque humanarum vanitate reuocatum in eorum beneficiorum magnitudinem intendamus, quae nobis per aduentum ipsius filii Dei contingere. Neque enim sine hac diligenti cogitatione recte potest, vt debet, animus commoueri, nec nasci verae pietatis sensus, a quo cum vacua est religio, non modo superstitio est sed etiam seminarium omnium vitiorum, vt PAVLLVS planissime docet Rom. I, 21 seqq. Et sunt in hac ipsa siue sollemnitate siue doctrina, cuius causa illa institui debebat, multa quae hanc pietatem gratumque pro tantis beneficiis sensum impedire videntur. In doctrina quidem ipsa animus offenditur et humilitate humanitatis Iesu Christi, a qua suscipienda secumque coniungenda abhorreere videtur altitudo infinitae Dei O. M. naturae, et multo magis etiam modo eius suscipiendae atque conditione miserabili, in quam se sua sponte induit Dominus noster, cum potuisset certe inter ceteros homines summa, quae cadere vniquam in naturam humanam potest, gloria dignitateque florere. Illam vero sollemnitatem externam ita auxit et vero etiam inquinavit vel superstitio vel ingenium ac consuetudo humana, sensus magis et

ἐθελο-
δυν-

Δοκίμειον quādam, quā rationem puritatemque religionis secuta, vt plerique Christiani, dum haec sequuntur, ipsum beneficium ac pietatem, quā hoc tempore maxime excitare apud se debebant, paene abiciant. Quo magis opus est, vt assidua et diligenti commentatione bonorum, quae nobis parauit liberalitas studiumque Domini nostri IESV CHRISTI, hanc pietatem siue excitemus siue alamus et confirmemus; quā in re optimus huius temporis vsus et celebratio continetur. Huiusmodi salubres cogitationes praeiuit Zacharias in hymno huius pietatis plenissimo, quem LVCAE Euangelistae diligentia nobis seruauit Euangelii c. I, 68 seqq; in quo cum sint quaedam subobscura, quae impedire nobilissimi loci intelligentiam possint, praesertim id quod Christum v. 69. dicat τὸ κέρας τῆς σωτηρίας, neque omnia possimus persequi in his prolusionis angustiis, hoc de nomine ita disputabimus, vt non tam examinemus diuersas super eo interpretum sententias quas obiter tetigisse satis fuerit, quā eius nominis vim ipsam breuiter et perspicue definiamus.

§. II.

Principio licebit sumere, quod ab harum rerum intelligentibus nec in vniuersi Noui Testamenti interpretatione nedum in oratione ea negari debet, quae a Iudaico sacerdote profecta est seque haud dubie refert ad Veteris Testamenti loca: si verba non modo ita ebraica

ea videantur, vt ebraice ad verbum conuer-
ti possint, sed ipsa etiam reperiantur in ve-
teris Testamenti libris, eorum vim ex his, non
aliunde, cognosci debere. Quo principio
statim convincitur error eorum, qui vel τὸ
κέρας τῆς σωτηρίας de salutis vbertate inter-
pretantur et nescio quod *Cornu Copiae* vident,
vel illud de cornibus arae in tabernaculo Mo-
saico intelligunt, ad quae rei salutis causa
confugiebant, vel de splendore columnae nu-
bis et ignis, quae Israelitis saluti fuerit. Nam
si vel nihil esset aliud, quod dici contra istas
opinionem posset: tamen cum Ebraicum
קֶרֶן (κέρας σωτηρίας) legatur in Ebraico
archetypo Psalm. XVIII, 3. et 2 Sam. XXII, 3.
itemque קֶרֶן הַחַיִּים vel הַצְמִיחַ קֶרֶן (ἐγείρειν
f. ὑψοῦν. f. ἐξανατέλλειν τὸ κέρας) 1 Sam. II, 10.
Psalm. CXXXII, 17. Ezech. XXVIII, 21: du-
bitari non potest, quin ex huiusmodi Ebrais-
mis verus loci nostri sensus repetendus sit.
Sed cum in vtraque formula diuersus sit
sensus vocabuli: existit haec quaestio: quis-
nam sit primarius in loco nostro Ebrais-
mus, ad quem accommodari sententia alteri
subiecta debeat? h. e. debeatne vel illud
קֶרֶן ישׁע in primis veram loci nostri senten-
tiam definire, an illud alterum הַחַיִּים f.
הַצְמִיחַ קֶרֶן? Hoc GROTIUS aliisque placuit,
illud nobis videretur verius esse.

§. III.

Etenim qui locum nostrum vniuersum volunt interpretari secundum illam φρασην: ἐγείρειν τὸ κέρας, ita solent τὸ κέρας accipere, vt de virtute i. potentia dicatur, siue illud κέρας de homine regeque potentissimo siue de regno aliquo inter Israelitas stabiliendo intelligatur, eamque τὸ κέρας translationem ductam nonnulli putant esse a cornibus, quae antiquitus habitae fuerint signa regiae potestatis, qualia etiam in numis, praesertim Macedonicis, conspiciuntur. Iam nos non ignoramus vel ipsis in sacris scripturis cornu tanquam symbolum potentiae adhiberi, veteres quoque Paraphrastas illud קרן per regnum, מלכות, conuertisse pluribus in locis, quod forte scriptorem eum, cuius *Breuiarium in Psalterium* sub HIERONYMI nomine exstat in huius Opp. *) commouit, vt vel Psalm. XVIII, 3. de regno potente interpretaretur; neque illud quod de cornibus tanquam regiae maiestatis signis dicitur, in dubitationem adducemus, quamquam, nisi cornua in galeis conspiciantur, de quibus posthaec videbimus, aliae cornuum in deorum regumque imaginibus origines reperiri possint **). At Zachariam nostrum duo loca Psalm. CXXXII, 17. et Ezech. XXVIII, 21. respexisse, in quibus promissa de Messia, quae

V. 70.

*) Append. ad Tom. II. edit. *Martianaei* p. 157.**) V. quae WACHTERVS disputat *Archaeolog. numariae* c. VII, p. 59—71.

v. 70. commemorat, legantur, omninoque sensum loci eius, quem interpretamur; e phrasi Ebraica קרן הרי"ם f. הצמיה ק intelligi debere, concedere pluribus de causis non possumus.

§. IV.

Nam *primum* nescimus an vterque locus V. T., quem GROTIUS alique hic significatum volunt, de Messia intelligi debeat. In illo quidem, qui est Ezech. XXVIII., totus contextus repugnat et *cornu gentis Israeliticae crescere* dicitur haftenus, quod Deus illi sit animus siue pristinum robur et dignitatem redditurus; id quod perspicue docet locus similis c. XXIII., 25 seqq. ad quem ille alter haud dubie referri debet. Alterius loci Psalm. CXXXII., 17. sensum declarat ipse Deus, Reg. XI., 34 - 36. XV., 4. transfertque ea verba ad posteros Davidis qui successionis iure obtinebant paternum regnum, atque in illo Psalmo nominibus *cornu lucernaeque Davidis* appellantur. Neque tamen hunc e Psalmis locum negamus simul ad Christum transferri posse; sed ad eum respexisse v. 70. Zachariam, propter eaque τὸ κέρας τ. σωτ. ex hoc loco explicari debere, de eo cur dubitem, *alterum* in promptu est argumentum, quod loquendi vsus f. modus Ebraicorum verborum graece transferendorum contra niti viderur. Neque enim vsquam ista phrasis קרן הצמיה, quae est in utroque loco, redditur per ἐγείρειν τὸ κέρας,

κέραις, vt Zacharias loquitur, sed ἀνατέλλειν τ. κ.; ἐγείρειν το κερ. planissime est Ebraicum ק. הרים (aut potius ק. הקים). Quae phrasī longe alium fundit sensum ad nostrorum verborum interpretationem nullo modo transferendum. Namque *cornu efferrī* dicitur eorum, quibus animus accedit, Sam. II, 10. Psalm. LXXXVIII, 18. 25. et alibi, etiam qui ferociunt et, fastu efferuntur, vt est Psalm. LXXV, 5., fere quem ad modum Latinorum: *cristas erigere*, et planissime in illo HORATII *):

Tu spem reducis mentibus anxiiis
Viresque, et addis cornua pauperi.

Sed illam phrasin huc a multis translata[m] verba loci nostri non admittunt; vt non dicamus: ἐγείρειν τ. κ. ne dici quidem a Iudaeis Graecis, foret enim ק. הקים קרן, quod nusquam, certe ק. הרים semper, quod scimus, veritur ὑψοῦν τὸ κέραις; nec βασιλείαν ἐγείρειν dixit quisquam, quod tamen deberet esse, si κέραις e quorundam sententia pro *regno* positum esset, vt de *regno* potuisset Zacharias dicere: ἡγεῖρε κέραις. Porro, si κέραις σω. explicandum est e Psalm. XVIII., quod certe debet, de *regno* ne intelligi quidem potest. Denique videtur nobis perspicuum esse, Zachariam ipsum v. 71. id proprie dixisse quod in loco nostro per κ. σ. improprie expresserat, itemque eo ipso docuisse quod κ. σ. primum sit ad quod attendi oporteat, cuique debeant

*) Carm, lib, III. od. 21. v. 17. 18.

beant cetera accommodari. Nam etsi videmus ERASMVVM, BEZAM, GROTIVM et alios σωτηρίαν v. 71. et ea quae sequuntur, coniungere cum verbo ἐλάλησε v. 70: tamen est ista coniunctio paullo durior, et σωτηρία videtur nostrum κ. σωτηρίας respicere, vt rectius iudicent, qui versum 70 parenthesi circumscribendum arbitrentur, versumque 71. cum versu nostro 69. copulari velint. Quod qui admittunt, vix poterunt dubitare, quin in primis laborare debeamus de illo: κέρας τῆς σωτηρίας, eique cetera accommodare interpretari.

§. V.

Restat igitur, vt, qui tropus insit τῷ κέρατι τ. σωτηρίας, breuiter demonstretur. Nempe si verum est, id e loco Psalms XVIII. intelligi debere, **עֹשֶׂה יְרֵךְ** videtur de *galea* dictum, quae incolumitatem praestet s. ita quasi caput muniat, vt de ictibus hostium nihil sit metuendum, Quod etsi scimus in mentem venisse CHRISTIANO BRUNINGSIO, Theologo nuper Heidelbergensi *), is tamen videtur praetermississe quaedam quae faciant ad eam rem confirmandam, omninoque multa aliena adhibuisse, quae vix poterunt cuiquam persuaderi, nisi notationum s. etymologiarum et allegoriarum lusus nimis amet. Quare dabimus operam, vt e legitimis interpretationis fonti-

C 3

bus

*) in diss. de cornu salutis, reculs. a. 1743.

bus huius causae probabilitas ducta videri possit.

§. VI.

Iam primum eo quod *cornu* pro *galea* positum sit, non videmus quomodo quis magis offendi possit, quam translatione quacunque, per quam rei adiunctum pro ipsa re siue subiecto substituitur. Namque inter veteres populos, quem ad modum illi apud PHAEDRVM *)

Duces — — , qui capitibus cornua
Suis ligarant, ut conspicuum in proelio
Haberent signum,

multi cornua galeis applicabant, siue ut hostibus terrorem incuterent, quod de Gallis DIODORVS Siculus refert **), siue ut duces facilius internoscerentur, ut PLVTARCHVS Pyrrhum regem ab insigni crista cornibusque hircinis in galea narrat cognitum fuisse ***). Quod etsi de Ebraeorum gente non legitur, tamen neque ab illa prisca simplicitate abhorret, quae pellibus et exuviis animalium in primis utebatur, et quodam modo intelligitur

*) lib. III, fab. 5, v. 5 seqq.

**) Biblioth. lib. V. c. 30. Tom. I. p. 353. Ed. Wesseling.

***) in *Pyrrho* Opp. T. I. Ed. Francof. p. 384. B.

tur e 1 Reg. XXII, 11. Nec desiderantur in sacro codice exempla, in quibus similia pro capitis tegumento ponuntur. Etenim DAVIDES Psalm. LX, 9. et CVIII, 9. Ephraimitas appellat מְעוֹ רִאשִׁי q. d. *robur capitis mei*, e quo intelligi posse videtur illud Paullinum: ἐξασία ἐν τῇ κεφαλῇ, quamquam ibi est de velo muliebri. Quod Ebraicum מְעוֹ רִאשִׁי est quidem de iis qui corporis sunt aut capitis custodes, sed similitudo tamen a galea ducta est, quae caput contra ictus defendit; atque cum קָרַן, id quod satis constat, etiam de *robore* dicatur, quae potest maior inter illud et alterum vocabulum מְעוֹ similitudo intercedere? Ac profecto illud adiunctum עֲשֵׂי, quod est in Psalmo nostro, alibi quoque cum galea coniungitur, vt כֹּבַע יְשׁוּעָה Esai. LVIII, 17. et περικεφαλαια τῆς σωτηρίας Ephes. VI, 17.

§. VII.

Neque vero ita aliena est haec, quam defendimus, significatio, quin ea in verbis Zachariae admitti debere et vero etiam locus e Psalm. XVIII. eam postulare videatur. In hoc quidem loco Deus Dauidi dicitur *rupes, propugnaculum, arx, clypeus*, nominibus e re bellica ductis, qui contextus desiderat in קָרַן eandem significationem bellicam; et, cum hic Deum dixisset קָרַן יֵשׁוּעָה, in versu 36. ab

eo se accepisse ait שׁוּבָה לַיְהוָה, *chypeum incolumitatis*. Atque haec etiam aptissima sunt Zachariae hymno; propter ea quod v. 71. σωτηρία ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς, quae verba supra dicebamus continere interpretationem τὸ νέγκας σωτηρίας, exhibet *incolumitatem ab hostibus nostris* (¶ potius Soterem, qui nos contra eos defendat) *atque a potestate omnium, qui nobis aduersantur*. Nam σωτηρίαν et σωτήρα non modo de iis dici, qui alios in libertatem vindicent, sed de quibuscunque, qui dent salutem, depellantque et arceant pericula, nemini potest obscurum esse, qui e veterum monumentis intellexerit, quibus vel diis vel hominibus, et quatenus hoc illustre Σωτήρας cognomen tribuerint *); quod hic iam bene vidit magnus ERASMVVS, qui σωτηρίαν in h. l. magis sonare, ait, *seruationem s. incolumitatem*. Idque omnis contextus confirmat. Etsi enim negari non potest: etiam hactenus laudari Christum a Zacharia, quod nos liberauerit ab hostibus nostris et quasi manu asseruerit, tamen et hoc effecit, vt, secundum v. 74, possimus ἀφοβῶς λατρεύειν αὐτῷ, *fidenter* (חַסְדָּל, quod ei ē Psalm. LXXVIII, 53. et alibi per ἀφοβῶς reddunt) *colere ipsum ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν* (v. 75.); quae verba

*) V. compendii causa exempla quae V. S. R. 10. BENEDICT. CARPZOVIVS collegit in doctissima progr.: *Mysterium magnum de Christo sui corporis Salvatore ad Ephes. V, 23. §. 12.*

verba prorsus consentiunt cum loco 1 Tim. II, 2 vbi PAVLLVS etiam de pace atque incolumitate publica loquitur. Quae omnia quoniam perspicuam habent cum *galea* similitudinem, qua caput contra vulnera munitur, quid est quod impediat, quo minus haec imago nostro in loco admittatur?

§. VIII.

Enim vero sunt qui nobis ita occurrant: ad hanc imaginem referri verbum ἐγείρειν non posse, quod de regni constitutione quidem dici possit, atque etiam de iis, quos Deus reges aut quocunque modo rectores gentium constituerit, sed de galea nullo modo. Sed *primum* nec potest ἐγείρειν de regno dici, certe nunquam, vt supra dicebamus, de eo illud verbum reperitur, sed *καθίστασαι, ἀποκαθίστασαι*, et similia. Deinde de quacunque tandem re improprie τὸ κέρας dicatur, de virtute, robore, de quouis qui est cum imperio, numquam illud ἐγείρειν ad proprietatem τοῦ κέρατος refertur, sed ad illud subiectum, quod κέρας improprie dicebatur. Idcirco cum ἐγείρειν ἰ. עָרַן apud Ebraeos tribuatur Deo, qui mittat Soteras siue doctrina siue virtute constituentes rem publicam vel defendentes, praesertim illos, qui מַשִּׁיחַ appellati gentem Dei vindicarent aduersus hostium tyrannidem Iud. II, 16. 18. III, 9. 15 etc.: istud

verbum ad eum referri debet, qui propter hominum defensionem improprie cognomen $\tau\acute{\epsilon}\ \kappa\acute{\epsilon}\rho\alpha\tau\omicron\varsigma\ \sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$ acceperat; vt nihil duri sit in hac verborum coniunctione. Quem $\Sigma\omega\tau\eta\rho\alpha$ esse aliquam personam s. CHRISTVM ipsum, non eius regnum, quod quibusdam interpretibus placuit, non modo illud $\epsilon\gamma\epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon\upsilon$ docet, quod de personis a Deo constitutis dicitur, de ipso Christo quoque Act. XIII, 22. et alibi, sed clamat etiam vniuersus apud LV. CAM orationis contextus. Nam v. 76. de *Domino* Zacharias cānit, cui Ioannes debebat quasi sternere viam et genti Iudaeorum proponere $\sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha\upsilon$; nec $\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\lambda\eta\ \epsilon\zeta\ \upsilon\psi\eta\varsigma$ *sol caelestis* v. 78. de alio intelligi potest, nisi de Christo, coll. Malach. III, 2. et Matth. III, 13 seqq. Et declarat versus 77. quatenus nobis $\sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha$ per Christum contingat atque is $\tau\omicron\ \kappa\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma\ \tau.\ \sigma\omega\tau.$ dicatur, nempe: $\epsilon\upsilon\ \acute{\alpha}\phi\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\iota\ \acute{\alpha}\mu\alpha\rho\tau\iota\omega\acute{\nu}$ h. e. propter ea quod per mortem suam ceterasque susceptas aduerfitates nos ita placauit Deo, vt a peccatis eorumque poenis nihil nobis metuendum sit.

§. VIII.

Atque hoc, quod nobis Christus parauit, beneficium omnem animum, mentem atque vitam nostram occupet per hos ipsos dies, quorum sollemnitatem Vobis, HUMANISSIMI CIVES, indicimus. Non profecto leue hoc debet putari, quod ipse DEVS se ad nostram
hu-

humilitatem demiserit, nec illud tamen, quamquam nobis, honorificentissimum, nobis quidquam profuisset, nisi per hanc natiuitatem Domini nostri IESV CHRISTI ille sibi aditum quasi fecisset ad auferenda peccata nostra, et restaurandam beatitudinem, cuius iacturam fecissemus. Hoc, hoc beneficium vnum maximum debet dici propter ea, quod sine tali certitudine de Deo placato et puritate animi nostri, tranquillus animus esse non potest; qua tranquillitate sublata nulla vera beatitas datur. Id igitur agamus hoc in primis tempore, vt primum cum Zacharia verissima pietate incensi gratias agamus Deo nobis propter Christum propitio, quod tam liberaliter prospexerit saluti nostrae et miserit ad nos filium suum, beatitudinis nostrae assertorem, qui si a nostra parte est, quis poterit contra nos esse? Et quoniam haec animi liquida tranquillitas, quae tanto nomine digna est, non conceditur nobis nisi per Spiritum Sanctum, qui per verbum suum nos ad illam voluptatem adducit: nihil committamus, quo ille offendi atque expelli a nobis possit, cuius generis sunt illi lusus et *φαντασίαι*, ne quid peius dic-

ca-

camus, quae Christianos non decent, nec
sollemnitatem dicatam Deo, sed Bacchanalia
potius eorum, qui Deum nequaquam cogno-
uere. Contra sumus toti in audiendo, legen-
do cogitandoque Euangelio, quod nobis il-
lam suauitatem DEI NOSTRI propinat, eoque
ad rectam vel pietatem vel sanctitatem trans-
ferendo. Qua re fiet vt et Deo probemur
et vberriimos saluberrimosque fructus huius
studii reportemus. Ita faxit DEVS O. M. per
Dominum nostrum IESVM CHRISTVM. P.P.
a. d. XXIIII. Decembris Anno Christi
MDCCLXVI.

III.

AD LOCVM

E IOANNE VII, 37--39.

DISPVATIVNCVLA.

III

AD LOCUM

E IOHANNES VII. 37-38

PROFESSOR

PROLOGVS

AD HANC NOVAM DISP. EDITIONEM,

Cum primum hanc disputationem scripsissem, feceram id quidem hortante SEMLERO V. qui tum Collegii Theologici apud nos Decanus, isque laborum multitudine impeditus, voluerat ut suo nomine hac prolusione indicarem sanctam celebrationem dierum quibus publica religione repeti solet immissi in Apostolos Spiritus S. memoria. Quam disputationem postea insertam huic fasciculo edito A. MDCCLXXI variis locis et emendandam et augendam putavi. Sed octo annis post, cum Venerabilis Vir Programmata academica quae scripsisset, vno fasciculo completeretur ederetque Halae A. MDCCLXXVIII octonis, inter illa Programmata hanc ipsam disputationem nostram recudendam curavit, e priori videlicet editione, non ut erat a me secundis curis retractata; quod satis arguit errore quodam factum fuisse, ut, cum vno loco omnes reposuisset academicas prolusiones quae se Decano emanassent, mea cum ceteris typographo traderetur et, tamquam ab eodem auctore profecta, SEMLERI sub nomine emitteretur. Hoc non alieno loco dictum videbitur, cauendum quidem arbitrabar, ne ista res apud eos, qui, quo modo contigerit, nescirent, vel Venerabiles Viri vel meo honori obesset. Ceterum in hac repetitione libelli praetermissum est huius disputationis initium, propterea quod non consentaneum videretur interpre-

pre-

pretationi loci Ioannei quam pro ea, quae olim placuerat, tamquam veriore substitueram.

§. I.

Quae illustranda breui disputatione suscepimus verba Christi apud Ioannem cap. VII, 38 seqq. pertinent, tamquam aliqua pars, ad orationem eam, quam Christus in templo Hierosolymitano habuit postremo dierum, quibus Iudaei solebant maiorum a Deo feliciter per loca deserta ductorum memoriam maximis laetitiae signis atque structis praecipue tabernaculis recolere; hos etiam festos dies esse ἐορτὴν vers. 37. a IOANNE appellatos, non possumus propter versum huius sectionis secundum dubitare. Ac istum diem is pluribus verbis describit haud dubie propterea, ut, vndenam CHRISTVS occasionem gratiae suae populo offerendae sumserit, ostendat; certe ista diei significatio vel vana foret ac sine causa data, vel reddi commodior adiunctae huius rei ratio non potest, nisi existimaueris hoc indicare, quod diximus, Euangelistam velle. In illis igitur verbis: Ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἐορτῆς, non mirum est interpretes inuenisse, quod crederent: cum CHRISTVS haec, quae sequuntur, in summa Συνοπτικῶς celebritate exclamauerit, eum hanc orationem suam duxisse a consuetudine Iudaeorum quouis harum feriarum die aquam e *Siloe* fonte haustam foramini magni altaris,

ma-

matutini sacrificii tempore, per sacerdotem infundendi *). et auocatos eos ab huius religionis vanitate ad se, tanquam omnis felicitatis fontem, aduocasse. Cui sententiae intercedit IO. IAC. FREY **) argumento non contemnendo, arque monet, postremum illum magnumque, quem vocat IOANNES, diem fuisse diem harum feriarum octauum, quo ipso haustae et effusae aquae caerimoniam intermissam esse proderent Iudaeorum commentarii ***). Ac isti quidem damus, octauum hic diem festum indicari, etiamsi sint, qui defendant contrariam sententiam septimumque velint intelligi ****), quibus multi alii satis fecere, in primis CONR. IKENIVS, interpret excellens in paucis *****): sed propter hanc causam CHRISTVM

*) Hunc ritum exponunt in primis post codicem סוכה, qui est in corpore Mischnico edit. GUILIELMI SVRENHVSII Part. II. pag. 259 seq. *Salom. DEYLINGIUS Obseruat. SS. Part. II. Dissert. 31. ac Obseruat. Miscell. Part. II. Exercit. XX. et IO. IACOBVS FREY in Dissert. de aquae libatione in festo tabernaculorum, quam praeside CHRIST. FRID. TRESENREUTERO Altorffii סוכה לללללללללללל. defendit.*

**) loc. cit. §. XXVIII.

***) cod. Succah. cap. 4. n. 1. pag. 273.

****) vid. IO. REINH. RVSII *Harmoniam Euangelist.* Tom. II. pag. 375 sq.

*****) In Diss. priore *de tempore celebratae a seruatore ultimae coenae paschalis* Cap. III. §. 1—3., in quae idoneis locis defendit, primum et octauum diem

STVM aquarum effusionem tum animo tenuisse, id nondum hac ratione conuelli posse videtur. Nam primum inter Iudaeorum magistros IEHVDA, qui ab integritate morum *sanctus* fuit appellatus, octauo etiam diei hanc profusionem asserit *), neque negari igitur omnino potest hanc consuetudinem etiam illo die obtinuissē. Ac si vel ista res cadere in dubitationem posset: cum CHRISTI auditores superioribus harum feriarum diebus in ipso illo loco, vbi iam diserebat, huic religioni interfuissent; quomodo ineprum est, si quis existimet, eum istam affusionem reuocasse in animos auditorum eosque ad suae veluti sapientiae riuulos excipiendos inuitasse? Neque enim credibile est CHRISTVM in mentionem salubrium aquarum suarum nulla data causa incidisse, sed istam sententiam duxit profecto ab aquis praesentibus vel animis auditorum vel oculis, vt in loco simili Ioh. IV, 10 seq.; illas autem vbi quis probabilius quaerat quam in Σηγοπηγίας celebrare, cuius, vti diximus, ipse IOANNES mentionem facit?

§. II.

Σηγοπηγίας proprie festos dies ימים טובים appellari, cuius generis dies ἡμεῖς μεγάλη Efa. I, 13. dicitur. Add. LAMPII *Commentarius in Evangelium secundum Ioannem*. Tom. II. Edit, Basil, pag. 344. not. y.

*) cod. Succah. cap. 4. §. 9. pag. 276.

§. II.

Neque vero audemus probare communem sententiam, quae Salvatorem nostrum putat eo facilius in hanc cogitationem venisse, quod instituta apud Iudaeos harum aquarum profusio duplicem habuerit significationem, primum expetendae a Deo pluviae, quemadmodum Iudaei oblato, tempore paschali, primitiarum e messe hordei manipulo faustam imminentem messem precabantur, deinde fiducia posita in promissionibus iis, quas Deus de dandis tempore Messiae dotibus a Spiritu Sancto profectis ostenderat *). Quas res significatas esse daremus, si ista consuetudo divinae fuisset institutionis atque huius rei vim atque sententiam Deus quodam in loco declarasset. Nunc cum a Iudaeis ipsis, id quod constat, inducta fuerit, qui terrenis et adspectabilibus magis quam rebus caelestibus inhaerebant neque in conspectum cadentibus, licebit hac de interpretatione dubitare. Nam etsi huic consuetudini per nonnullos sacrarum litterarum locos audeant auctoritatem conciliare, veluti per Esa. XII, 3., quod multis etiam nostrorum hominum placuit; haec tamen atque talia intelligi etiam sine ista re possunt,

D 2

*) Vid. quos LAMPIVS loc. cit. Tom. I. pag. 719. not. c. citat, iisque adiunge IO. LIGHTFOOT *horas hebraicas* in h. l. Opp. Vol. II. pag. 532. §. II. III. SCHOETTGENIUM in *dem Rabbiner* p. 202 seq. et loca, quae WETSTENIUS ad locum nostrum copiose concessit,

sunt, suntque ea ab alia potius similitudine ducta, quam postea proferemus. Neque ita rerum suarum certi sunt testes Iudaei, qui quidem incredibili libidine ad confingendam earum antiquitatem ac probabilitatem feruntur, ut eorum auctoritate standum sit, maxime in re tali, cui ante, quam Christus sapientia sua Iudaeos erudiisset, tantae offuscae erant tenebrae, qualis est eorum de Spiritu sancto huiusque donis doctrina. Iam si ratio huius consuetudinis quaeritur, ea reuocare potius videtur debuisse beneficium magnae aquarum copiae, quam Deus Israelitis in longo per desertum itinere aqua carentibus propinavit*). Etenim cum Deus Israelitas celebrare memoriam vitae maiorum peregrinantium in tabernaculis festis illis Σηνοπηγίας diebus voluerit (vid. Levit. XXIII, 43.), ad credendumne difficile est, effundendae in his feriis aquae consuetudinem a Iudaeis adiectam fuisse, ut aquarum suis olim a Deo effuse datarum memoriam posterorum animis subiicerent? Omnia certe ea, quibus Iudaei harum feriarum celebritatem auxerint, ita sunt constituta, res illas ut quadam similitudine exprimant, quae Israelitis in locis desertis et paullo post con-

*) Eandem in sententiam video incidisse Venerabilem Virum G. I. PAULI in den *Abhandlungen über einige wichtige Stellen des N. T.* editis Rigae 1774 8. diss. 6, p. 128 seqq., qui bene observat hymnis celebratum esse hoc beneficium Num. XXI, 16—18. Ps. LXXVIII, 15, 16. CV, 41. CXIII, 7. 8.

contigissent. Nam ramos istos malaque citrea, quibus his diebus ornati incedebant, non inepte quis traxerit ad istas palmas, quas ad fontes Israelitae Exod. XV. 27. reperisse leguntur, ac mala ad omnes fructus, quibus terram sibi promissam exuberare viderent. Iam quod cum ramorum fasciculis quouis hoc festo die, ac ultimo septies, altare circumirent, hoc ipsum Iudaei *) in memoriam obsidionis Hierichuntinae factum esse tradunt. Itaque et eum, quem tractamus, ritum quis vetat eodem loco habere?

§. III.

Sed ista de re satis; ad verba CHRISTI veniamus, quibus ad se Iudaeos vocat, eorumque animos adiecta beneficii singularis promissione incendit. Ac primum sententia ipsius excitationis: *Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω*, non est admodum obscura, rectissimeque haec CHRYSOSTOMVS **) interpretatur: *Ἐἰ τις ἔχει προθυμίαν πολλήν, εἰ τις ἐκκαλεται τῷ ποθῶ, τῶτον ἐγὼ καλῶ*. Nempe ut sitientes appetunt id quod restinguere sitim possit, sic, qui magno cuiusdam rei desiderio tenentur, in omni lingua *sitire* dicuntur, in primis ii, qui sunt doctrinarum alterius cupidissimi, habentque aures, ut ait CICERO ***) sitientes.

D 3

His

*) in *Gemara Hierosol.* Succah. LIIII. 3.

**) *Homilia LI. in Ioannem.* Tom. VIII, Ed. Montefalc. pag. 119. B.

***) ad *Atticum Lib. XII. epist. 14.*

His si quis imbuitur doctrinis sic ut eae illi probentur, tum dicitur *bibere* *); nec dubitari potest, eandem illam sententiam hic isti verbo esse subiectam, cum ipse CHRISTVS eos, quos ad bibendum prouocat, statim v. 38. *credentium* nomine appeller. Ipsa vero orationis forma ἐάν τις cet. non tam declarat, ut LAMPPIO placuit, paucos esse qui firmiter doctrinam beneficiaque Christi expetant, quamvis id quidem verissimum est, sed CHRISTVM potius ad suscipiendos omnes, qui vellent, non solos Iudaeos, vel magna inter eos sanctitatis gloria florentes, paratissimum existisse. Cuius rei ut vehementi quasi siti auditores suos inflammaret, maximum beneficium promittit his versus 38. verbis: ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ τὸς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῶν ῥεύσασιν ὕδατος ζῶντος, de quorum verborum interpretatione variis eruditi dissident sententiis.

§. III.

Namque primum de eo, quem Christus huius beneficii ait participem futurum, sunt qui verba: ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ cum superioribus coniungenda putent hunc fere in modum:
bibat

*) *Bibere alicuius aquam* idem esse apud Iudaeos ac: doctrinas alicuius perceptas probare, docet citato loco SCHOETTGENIUS pag. 218 seq. Extant etiam in sacro codice alia eiusdem generis, quae qui non teneant, legere ea possunt, quae monuit V. C. IO. DAV. MICHAELIS in collegio critico ad Pf. 16, 40. et 110. p. 375.

bibat eo ipso quod in me credat, siue: bibat quicumque credit in me. Quo modo olim haec verba reddidit cum aliis HEVMANNVS, cum germanicam Noui Testamenti versionem componeret, sed progressus ad accuratiorem huius loci interpretationem *) bene hanc explicationem commutauit cum altera, quae ipsa vult verba ad versum 38. referri. Durior enim est illa superior interpretatio nec quisquam adiuuare illam potest nisi arbitraria textus correctione, qualis nuper VALKENARIO placuit **), nec satis est consuetudini Graecorum dicendi accommodata; ac docent IOANNIS verba v. 39. *οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν*, quae promissionem Christi (vers. 38.), non excitationem (vers. 37.), interpretantur, verba nostra ad illam trahenda esse. Nec de ita coniungendis verbis dubitare nos finit locus plane similis cap. XIV, 12. vbi quoque *ὁ πιστεύων εἰς Χριστόν* accepturus dicitur vim ad magnas res et vero etiam maiores gerendas, quam Christus ipse gessisset. Sed in illum errorem, qui vult haec verba coniungi cum superioribus, facile incidere poterant, quibus ille nominatiuus: *ὁ πιστεύων*, insolens et sine causa

D 4

posi-

*) in *Explicatione Nou. Testam. Part. III. p. 366 seq.*

**) in adnotationibus criticis in loca quaedam librorum SS. N. Foed. quas subiecit TI. HEMSTERHVSII *Orationibus* editis Lugd. Bat. 1784. 8. p. 388 vbi suadente aliquo legi vult: *ἐάν τις διψῇ, ἐρχ. π. μ. κ. πίναξω*, (omisso *ὁ*) *πιστεύων εἰς ἐμέ. ΚΑΙ, καὶ ὡς εἶπ. ἡ γὰρ ποτ. κ. τ. λ.*

positus, verba autem sequentia vers. 38. rem-
 tantae magnitudinis continere videbantur,
 quanta nec umquam hominibus promissa, sed
 de Deo saepius dicta reperiatur ut Ios. III,
 1. Ies. XLIV, 3. Apoc. XXII, 1. cet. At ista
 verborum coniunctione non offendentur ii,
 qui similia nominatiui absolute positi exempla
 meminerint *), nec altera ratione magis qui
 eiusdem argumenti loca Ies. LVIII, 11. Ioh.
 III, 14 aliaque similia teneant. Contineant-
 ne vero haec: ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ aliquid omni-
 bus in Christum credentibus commune, an
 non nisi quibusdam proprium? tum appare-
 bit, cum dixerimus, quid complectatur attri-
 butum: ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιτίας αὐτῆς ῥεύουσιν
 ὕδατος ζῶντος.

§. V.

Atque haec cum sint obscura per se, tum
 illa perdifficilis est ipsius Euangelistae inter-
 pretatio, qua vers. 39 depellere ab his verbis
 caliginem studet: Τῷτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύμα-
 τος ὃ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν·
 ἔγω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐδόξα-
 σθη. Ab hac igitur commentationem
 nostram ordiamur. Hic vero maxime tor-
 quet interpretes grauissima quaestio: quis fit
 ille,

*) veluti Apocal. II, 26. Luc. XXI, 6. aliisque in lo-
 cis scriptorum Graecorum quos congegit HOM-
 BERGIVS in *Pavergis* p. 164. et HENR. HOO-
 GEVEENIVS, ad VIGERVUM *de graecae dictionis*
idionismis, Edit. 2. Belg. pag. 41. 42.

ille, quem appellat IOANNES, *spiritus*? quo
modo etiam is nondum illo tempore fuerit?
Vbi parum refert siue πνεῦμα ἅγιον legamus,
siue πνεῦμα sine illo additamento; certe illud
ἅγιον abest hodie a textu trium codicum grae-
corum, etiam a veteribus latinis et orientali-
bus versionibus, nec erat in libris ORIGENIS
aliorumque Patrum graecorum et latinorum,
quorum loca WETSTENIVS et SABATERIVS
collegerunt, estque illud ἅγιον recte hic a
GROTIO, MILLIO, BENDELIO, addo a RICHAR-
DO SIMONE *), repudiatum; neque enim mi-
nus suspectum haberi debet quam illa: διδόμε-
νον atque ἐπ' αὐτοῖς, quae post πνεῦμα ἅγιον
haud dubie sunt in codicibus aliquod ad tex-
tum amplificandum adiecta. Sed ut facile
perspicitur, ipsa charismata hic πνεύματος no-
mine appellata fuisse, ita sunt qui facultatem
ad prodigia, alii qui dona omnibus Christia-
nis communia eaque ad sanctitatem animo-
rum procreandam pertinentia, alii etiam qui
utraque intelligant. Quamquam haud scio
an hac populari partitione diuinorum dono-
rum magis impediatur veri sensus intelligen-
tia quam extricetur. Nam qui hic vnice de-
fendunt ea, quae sanctificantia Theologorum
consuetudo appellat, ii igitur non vident re-
pugnare loca similia, in quibus clarum est id,
quod hic de istis donis dicitur, ad inusitata
charismata referri. Petrus quidem Act. II, 33.
cum Iesum ad summum fastigium diuinæ

D 5

glo-

*) *Hist. crit. text.* N. T. p. 354 seq.

gloriae euectum dicat effudisse ea quae ii, cum quibus tum loquebatur, oculis ipsis auribusque possent vsurpare, haud dubie significat admirabile, quod illo ipso die cognouerant, portentum sic concessum Apostolis, vt etiam nouis linguis cuique auditorum accommodate loquerentur. Nec dubitari potest, locum Ioelis III, 1 sq, quem Petrus hoc prodigio verum factum dixerat v. 16 seq., ad eadem charismata referri debere. Iam in loco Pauli ad Ephes. III, 7 seq., plane vt in nostro, dona commemorantur ea, quae Christus hominibus tum tribuerit, cum in coelos sublarus esset; sed docet similitudo locorum Rom. XII, 6 seq. ac 1 Cor. XII et XIII, vbi ea doctoribus aequae, ac in loco ad Ephes. V, 11. 12., tamquam ad communem Ecclesiae vilitatem transferenda asseruntur, de inusitatis istis *χαρισματις* institutum esse sermonem. Consentit alius apud Ioannem locus c. XIII, 12, in quo Christus similibus, vt in nostro, verbis vsus, *quicumque*, inquit, *credit in me, facta quae ego patraui, idem ille patrabit, et vero etiam patrabit his maiora*, quae nemo est quin de illis inusitatis intelligat. Tum addit: *namque ego ad patrem eo*, vt haec post suum in coelum reditum a suis edenda significet. Neque ramen probamus eorum sententiam, qui verba, de quibus disputamus, referunt ad vnum hoc genus donorum, quod facultate edendorum miraculorum continetur. Nam primum alii sunt, iique similes loci, in quibus

bus dona diuina comparantur cum aqua, quam dubitari non potest vel de doctrina vel de variis generibus virtutis intelligendam esse, vt Io. III, 13 seq. Esai. LV, 1 seq. et c. LVIII, 11; nulla quidem ibi significatio est facultatis patratorum miraculorum. Nec Christus in loco nostro cuiquam hoc genus beneficiorum negat, sed simpliciter credentibus in eum pollicetur, eosque omnes inuitat his verbis sine cautione aut circumscriptione vlla propositis: *si quis sitiat, veniat ad me et bibat*. Atqui nusquam omnibus Christianis spes facta est huius modi donorum, quibus facultas miraculorum daretur, vt plerique consentiunt et nos alibi speramus planum fecisse *). Quo ipso argumento efficitur: nec vtrumque genus donorum in vnam hanc sententiam a Christo coniunctum esse.

§. VI.

Quam ob rem alia tentanda via est, qua verum horum verborum sensum reperiamus, omninoque repudianda opinio popularis, quae, vbicunque scriptores sacri mentionem τῆς πνεύματος faciunt, eorum verba ad alterutrum genus donorum refert. Πνεύμα quidem vniuersè in sacris scripturis appellatur quidquid facultatis aut notitiae praeter naturae vires contingit, propter eaque ad facultatem edendorum prodigiorum, ad communicatam

*) in dissert. de perennitate donor. Sp. S. in Ecclesia §. 6. seq.

cum hominibus diuinam recte agendi vim, in primis ad diuinam institutionem doctrinamque refertur. Vnde fit vt pro *Euangelio* dicatur 2 Cor. III. Nam quem ad modum *γράμμα* v. 6. legem scriptam significat, sic *πνεῦμα* per vim disiunctionis Euangelium; itemque Paullus *διακονίαν τῷ πνεύματος* v. 8. et *διακονίαν τῆς δικαιοσύνης* h. e. ministerium institutum ad propagandam doctrinam de modo quo iusti habeamur a Deo, v. 9, pro synonymis vsurpat. In eundem sensum non dubito Paulum intellexisse τὸ χάρισμα πνευματικὸν quod se ait tributurum Christianis Romae degentibus Rom. I, 11; nam in simili loco cap. XV, 29. illud perspicue interpretatur de *πληρώματι εὐλογίας τῷ εὐαγγελίῳ τῷ Χριστῷ* h. e. de vbertate beneficii quod continetur Euangelio Christi; omnemque sapientiam profectam a cognitione voluntatis Christi *σύνεσιν* appellat *πνευματικὴν* Col. I, 9. Ac ipse Christus Io. VI, 63. doctrinas, quibus instituebat suos, perspicue dicit *πνεῦμα καὶ ζωὴν*; quam consuetudinem loquendi a Christo in hoc verbo vsurpatam imitantur scriptores Christiani, vt CYRILLVS Hierosol. *) atque etiam alii. Quae quidem verbi translatio ad Euangelicam doctrinam ducta videtur ab eo in primis quod hac doctrina diuinitus imbuti erant Apostoli. Namque Ebraeorum *רוח דקדש* maxime est in facultate voluntatis diuinae sibi patefactae declarandae, vt Matth. XXII, 43 Dauides dicitur

עַי

*) *catech.* XVI. §. 14.

ἐν πνεύματι effudisse hymnum CX, quo Christum dominum appellauerat; et apud Paulum 1 Cor. XIII, 37 προφίτης et πνευματικός in eodem fere sensu dicuntur, itemque apud IOSEPHVM Antiqq. VI, 11. §. 5. μεταλαμβάνειν τῷ θεῷ πνεύματος et προφητεύειν coniunguntur. Quare πνεῦμα noua translatione est pro eo qui se dei oracula edicere proficitur 1 Io. III, 1. et πνευματικοὶ 1 Cor. II, 13 seq. sunt quicunque secundum v. 16 habent τὸν ἰσὺν Χριστοῦ h. e. voluntatem Christi perspectam, eam videlicet quam Euangelium prodiderat, per quod patebant iis τὰ τῷ θεῷ, τὰ βούλη τῷ θεῷ, arcana consilia Dei, τὰ ὑπὸ θεοῦ χαρισθέντα, vt est in superioribus v. 10-12.

§. VII.

Iam admissa illa interpretatione loci Ioannei quem tractamus, omnia ibi perspicua reperiuntur, suntque quam plurimae causae quae faciant vt hunc sensum verissimum putem. *Primum* id satis prodere videtur ipse Ioannes, qui Spiritum illum adumbratum esse dicit per riuos aquarum, ex iis qui credidissent quasi prorupturos secundum Scripturas. Quae verba: καὶ δὲ εἶπεν ἡ γραφή etli videmus a quibusdam cum superioribus: ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, sic coniungi, vt declaretur, qualis esse vera fides debeat, nempe diuinorum librorum praescriptis accommodata, vt CHRYSOSTOMO, CYRILLO Hierosol. *), inter nostros

etiam

*) Catech. XVI. §. 11.

etiam RVSTIO *) et aliis visum est **): ista tamen coniunctio paullo durior videtur, nec eo sensu vñquam memini hanc formulam occurrere, sed κατὰ τοὺς γεγραμμένους aut huius generis aliquid. Neque in illam interpretationem, opinor, incidissent, nisi sententiam a Christo v. 38. propositam nusquam in Vetere Testamento exstare putassent. At Christo haud dubie obuersatus est locus Esai. LVIII, II. 12, vbi: *Eris, inquit, ut hortus irriguus et ut scaturigo aquarum cuius aquae non mentiantur* h. e. quae numquam desinat aquam emittere, et exstruent ex te profluentes aquae quae ab ultimis temporibus desolata iacuerunt; nam in eo loco pariter vt in nostro et comparantur pii homines cum fonte, et, quam profuturi sint ii aliis, declaratur, vt non necesse sit cum WHISTONO ***) existimare quod hic locus a Christo citatus ex Ebraico archetypo exciderit. Quod si igitur ad hunc Ver. Testamenti locum intelligendum est illud πνεῦμα, de quo loquitur Ioannes, ipse hic locus Esaiæ non obscure prodit, per emendatam voluntatis diuinæ intelligentiam fore, vt ab iis, tamquam fontibus, quam plurima commoda aliorum proficiantur. Nam, vt illud non repetam, quod supra admonui, doctrinae

*) Harmon. Euangel. l. c. p. 381.

**) v. Biblioth. Bremens. nouam Class. II. p. 447 et Class. V. p. 544 seqq.

***) in libro: *an essay towards restoring the true text of the old Testament* p. 106.

ctrinae propagationem saepenumero imagine aquae adumbrari, Esaias per totum orationis contextum reprehendit Iudaeos quod sibi placerent propter intelligentiam viarum Domini h. e. doctrinarum diuinarum s. iuris et veri cultus diuini v. 2.; quamquam externo cultu diuino contenti, nec vere factis obsequerentur Deo, nec ipsam igitur vim praeceptorum diuinorum tenerent, v. 5-10; quem sensum metaphorae ab aqua ductae Esaias c. LV, 1 seq. etiam latius persequitur.

§. VIII.

Sed *nostram interpretationem τῆ πνεύματος* apud Ioannem v. 39. *maxime adiuuant* loca illa similia quae supra proposuimus. Etenim in illo loco Act. II, 33. etsi Petrus respexerit prodigium, quod Iudaei in Apostolis facultate noue loquendi instructis obseruauerant: tamen dubitari non potest, Apostolos hanc facultatem in primis ad commendandam Christi doctrinam adhibuisse. Neque enim res magnas a Deo gestas (τὰ μεγαλεῖα τῆ Θεοῦ v. 11.) credibile est diuersas fuisse ab istis, quas Petrus vniuersa illa oratione ornabat h. e. a factis illustribus, quibus honorem Iesu Christi illustrauerat; nec illa προφητεία, quae promissa erat per vaticinium Ioelis Act. II, 17, ad donum vaticinandi, valde angustum illud quidem, referri potest, sed in primis ad illustre donum docendi, quod vnum maximum medium erat ad communem vilitatem, vt docet

docet Paullus 1 Cor. XIII. In altero loco Ephes. III, 8 seqq. Paullus cum commemorasset Christum in coelos sublatum dona tribuisse hominibus, v. 11. Apostolis dicit, prophetis, Euangelistis, pastoribus doctoribusque haec dona contigisse, *eis ἐγγεν διακονίας, ad munus ministrorum* h. e. vt essent quorum ministerio Euangelium propagaretur, *eis οἰκδομὴν τοῦ Χριστοῦ*, vt incrementa caperet corpus Christi; quae verba omnes vident in primis ad doctrinam Christianam pertinere, praesertim cum Paullus diserte addat v. 13: data haec esse, *usque dum omnes perveniamus ad unitatem fidei et cognitionis filii Dei.* De loco Ioannis c. XIII, 12. nihil est quod repetamus dicta in diss. de donorum Sp. S. perennitate §. XIII. Nam quae ibi dicuntur a Christi discipulis perficienda eaque maiora illis quae Christus ipse fecerat, postquam is foret ad Patrem profectus, ea sic Christus interpretatur v. 16. 17. vt se confirmet a Patre iis impetraturum *Spiritum veritatis* ἢ *παράκλητον, magistrum*, per quem tum cognoscerent Christi coniunctionem cum Patre suamque cum Christo v. 20. propter ea quod iste *παράκλητος*, vt est v. 26, non modo ipsis suggesturus esset ea quae Christus ipsis dixerat, sed etiam omnia docturus, nempe ea quae Christus illis non potuerat declarare tamquam rudibus, vt qui a Christo proponenda tum ferre nondum potuissent, Io. XVI, 12.

§. IX.

§. IX.

Iam aperitur per haec, quae diximus, quo modo conuelli possint ea quae contra sententiam nostram dici posse videantur. Nam si *primum* quis miretur, quod in primis est obscurum interpretibus visum: cur Ioannes in loco nostro v. 39 dixerit: ante, quam Christus gloriam sibi in coelis paratam occuparet, nondum datum fuisse illud *πνεῦμα*, quod in superioribus promiserat credentibus, vix potest horum verborum tolerabilis ratio aut sensus reddi ab iis, qui ista vel ad facultatem patrandorum miraculorum, vel ad dona sanctificantia trahunt; sed, si quis nos audire velit, expedita erit responsio ex ipsius Christi declaratione repetenda. Nempe, si *πνεῦμα*, quod Christus hic omnibus in eum credentibus pollicetur, continetur illo beneficio: *per quod*, ut ait Christus Io. XVI, 13, *ad omnem veritatem caelestem dirigerentur* (ita enim supra docuimus *πνεῦμα* saepe in sacris scripturis dici), quod beneficium v. 7 negauerat istis tribui posse nisi *postquam abiisset*: ipse Christus l. c. v. 12. dixerat, dum adhuc esset in terris, *multa quidem esse quae dicenda haberet, sed suos nondum his audiendis pares esse* (ὅτι δύναντες βαρύνεσθαι αὐτοῖς). Qua re illud *πνεῦμα* h. e. plena veritatis diuinæ intelligentia, ante quam Christus e terris discessisset, nondum profecto datum erat credentibus in Christum. Atque ita porro intelligitur, quo modo hoc *πνεῦμα* omnibus credentibus promiserit. Nam etsi

E

paucis

paucis, nullius interuentu, contigerat afflatus diuinus, per quem veritatem diuinam intelligerent; tamen vel hi πνευματικοί, spiritu isto imbuti, dicuntur i Cor II, 13, qui per illos superiores quidem, sed tamen vel sic diuinitus, doctrinam caelestem acceperant; nec dubitat Ioannes i Io II, 20. χρίσμα ἀπὸ τῆς ἀγίας tribuere omnibus iis qui per Apostolos fuerant illa doctrina imbuti, v. 24.

§. X.

Hac igitur verborum CHRISTI sententia ad interpretationem IOANNIS satis stabilita et fixa, breuiter excutienda sunt illa per tropum dicta: ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ (τῆς πιστεύοντος) ῥέουσιν ὕδατος ζῶντος. In his cum *aqua viva* duplex est notio coniuncta, vna quidem propria quae aquam designat ex ipso fonte haustam atque perennem, quod clarissime docet locus Ioh IV, 10., si conferatur cum responsione feminae Samaritanae vers. 11., ad quem plura e latinis scriptoribus. etiam e libris Vet. Testament. v. gr. Genes. XXVI, 19. Leuit. XIV, 5. Ier. XVII, 12, congeffit cum LAMPPIO et ELSNERO WETSTENIVS; altera est impropria a CHRISTO eodem in loco, sicut in nostro, usurpata atque CHRISTI doctrinas significat. Huius vbi se *amnes* s. flumina *effundere* dicuntur, magna huius doctrinae copia cum diuturnitate exprimitur. Etenim, quod nemo ignorat, flumina signum sunt rei quae copiose datur, ac ῥέουσιν, quid significet locus

cus similis Ioh. IV, 14. declarat, in quo Evangelista mentionem iniicit ὕδατος ἀλλομένε εἰς ζωὴν αἰώνιον, vbi HESYCHIVS ἀλλομένε bene interpretatur αἰεὶ ῥέοντος ἢ βλύζοντος; nam eum hunc locum habuisse in mente vel forma istius glossae demonstrare potest. In istis autem verbis: ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ non erat necesse vt interpretes quaerent: κοιλίαν ventremne esse an corpus? atque afferrent mirabiles argutias ex vrcei cauitate aut puteorum fistulis ductas; quod est ludere in rebus seriis, nec quidquam ad id, de quo agitur, luminis afferre. Sed CHRISTVS vel κοιλίαν posuit pro animo, sic enim saepius οἱ ὁ vertunt Ebraeorum כּוֹלֶמֶת, vt Thren. II, 11. aliisque in locis apud KEVCHENIVM *), vel loquitur accommodate ad consuetudinem Ebraeorum, qui homines exprimunt per partes corporis, quarum sit qualiscunque coniunctio cum re, quae illis assignatur, nec tum de istis partibus sed de toto homine cogitant; quo efficeretur vt illud ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ nihil esset aliud nisi ex illo. Quare perspicuum est. hunc esse sensum verbis Christi subiectum: fore vt is, qui fide Christum susceperit, non modo ipse imbuatur plena et copiosa intelligentia doctrinae diuinae, sed vt alii etiam magna doctrinae copia per eum imbuantur. Nec alienum est id quod obseruauit Ven. PAULI **), vt Moses se a Deo missum demonstraerit promissio-

E 2 ne

*) In Annot. ad Nou. Testament. p. 160.

**) l. c. p. 135 sq.

ne aquarum quas numquam desideraturi essent Israelitae in locis desertis, sic Christum simili, sed impropria, promissione se eiusdem auctoritatis legatum exhibuisse.

Nobis vero, HVMANISSIMI CIVES, quamquam negata est spes videndorum miraculorum, alia tamen parata est eaque longe excellentior. Nam istae tam praeclarae dotes tamen non erant perfectae nec comparandae cum illa felicitate, qua fruemur tum, cum Deum, uti est, cognoscemus. Cum tamen nobis ipse Deus dederit verum πνεῦμα, quod continetur caelesti doctrina Evangelii sui, ostenderitque, quid sit vel his tantis donis praestabilius (1 Cor. XII, 31.), nempe amorem Dei aliorumque quos Deus nobis in hac vita comites dedit, summaeque illius felicitatis oblata Spiritus sui gratia nobis quasi praegustum exhibeat: hoc, his praecipue diebus, agamus, hoc meditemur, ut nos voluntati, benevolentiae, amori eius totos tradamus, atque ita sitienter appetamus suavitatem Dei, ut vitam iam in hac terra caelestem agere possimus.

III.
INTERPRETATIO ET VINDICIAE
LOCI CLASSICI

DE

IVSTIFICATIONE
PER FIDEM IN IESVM CHRISTVM
E PAVLLI EPISTOLA AD ROMANOS

CAP. III, 21-28.

Q V A M

A. M D C C L X V.

DEFENDIT

CHRISTOPH. ERNESTVS KAHL,

GRYPHBERG. SILESIVS.

E 3

Vt nullum est tantum malum, quin aliquas tamen opportunitates adiunctas habeat: sic ea res in primis cernitur in iis, qui repudiata veritate errores amplectuntur, veramque religionem conantur argutiis suis labefactare. Nam quem ad modum exercitatione facultas comparatur, et crebra consuetudine magna cum vitiis familiaritas contrahitur: fieri non potest, quin, qui se dederunt studiis pervertendarum verarum doctrinarum atque neglexerunt recta via et ratione in id quod verum est inquirere, ita adfuefiant erroribus et fallaciis vt semper in deteriora ruant, et quorum stultitiam facile reperire potuissent si liberi ab opinionum temeritate ad ea examinanda accessissent, ea non modo non agnoscerent, sed etiam tanquam diuinum Palladium pertinaciter defendant. Vnde fit, vt, qui vacui ab hac contagione veritatem contemplantur, facile contrarios errores agnoscant, atque discant illorum exemplis admoniti, quantas temeritatis poenas dent, qui ipsi sibi tenebras offundunt, quantaque sit vis veritatis, quae nullo modo ita perverti potest, quin, qui ipsi vim inferant, ad maximam stultitiam delabantur. Quod quidem in primis valet de argutiis Socinianorum et eorum qui similem vel doctrinam vel in interpretando modum sequuntur. Nam etsi negari non potest, inter omnes aduersarios rectae doctrinae vix esse qui maiori cum acumine et quadam

dam quasi ratione ornauerint errores suos, sic ut etiam ii, qui non satis sibi cauent ab ingenii fallaciis, facile sibi persuadeant, nihil esse quod ipsa cum rerum natura magis conueniat: tamen vel eorum exemplo docetur, verum esse id, quod plane in eam rem dixit PAVLLVS: *mundi sapientiam a Deo stultitiam iudicari*. Nam cum in definienda doctrina Christiana non quaeratur: quid menti humanae videri possit ad veritatem maxime accedere, sed quid per Dei institutionem in sacris Scripturis factam verissimum sit: facile animaduertitur, cum extra has quasi scholas disputant, magna quidem cum ratione eos disputare videri posse, sed hoc turpius se dare cum ad verum loquendi usum a diuinis scriptoribus usurpatum disputatio conuerri debet. Quod nobis semper visum est eos deterioris causae conuincere, cum ita perspicua sint multa de grauissimis quibusdam doctrinis, de Iesu Christi diuinitate, de expiatione hominum per eum facta, de fide veniaque peccatorum per eam impetranda, loca, ut eorum perspicuitas nullo modo labefactari possit. Ac, meo quidem iudicio, vel omnium literarum rudes, sensu tamen communi non destituti, statim huiusmodi locorum veram sententiam intelligent, si modo ea simpliciter, nullis adhibitis adiectionibus ac interpretamentis, atque perspicue in vernaculam linguam conuertantur; nec cuiquam, nisi ipse his locis obtrudere contortum sensum velit, sensum, quem

quem Sociniani comminiscuntur, vnquam in mentem veniet. Quod qui demonstrant et, quam durae, quam contortae, quam abhorrentes ab omni loquendi consuetudine sint Socinianorum interpretationes, docent, felicissime mihi videntur vim ac neruum huius haereseos frangere. Quare cum nuper admodum fuerit, qui de doctrina Christi recte sentientes suis diatribis peteret, sibi que videretur tandem intelligentibus verum huiusmodi locorum sacrorum sensum proposuisse *), operae nos arbitramur pretium facturos, si, hunc in interpretem animaduertentes, vel in vno nobilissimo loco, qui est apud PAVLLVM Rom. III. 21. seqq., perspicue demonstramus, Socinianorum commentis nihil vanius esse, atque sic illustri isti oraculo rectum et vnice verum sensum afferamus.

§. I

Consilium PAVLLI praecipuum in vniuersa epistola ad Romanos, in ea quidem parte quam theoreticam posses dicere cap. I, 19-XI, hoc est, vt Euangelii praestantiam veramque salutis gratuita naturam demonstret et reprehendat errores, quibus fastus animi humani

E 5

hoc

*) In commentario qui Berolini a. 1764., auctore DAMMIO, vt constat, prodiit quaternis h. t.: *Brief des Apostels Paulus an die Römer mit einigen Anmerkungen zur Reizung mehrern Nachdenkens* et aliis similibus scriptis.

hoc beneficium deprefferat. Est autem hic locus, quem explicandum summus, pars disputationis eius, qua docet, hominem gratiam Dei beatitatemque sola fide, non operum meritis, consequi, quam propositionem capitalem proposuerat cap. I. 17. his verbis: ἀκασιότη Θεῷ ἐν αὐτῷ (ἐν εὐαγγελίῳ) ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίσιν, et ita demonstrauerat a Cap. I. 18, vt doceret, nullum hominem, siue naturam sequeretur siue legem scriptam, ita recte facere, vt per recte facta sperare posset se Deo gratiosum fore; e qua disputatione sua sponte intelligebatur, id quod PAULVS in nostro loco declarat, si homo vellet spem gratiae diuinae et aeternorum praemiorum habere, necesse esse, vt fide acciperet oblatam sibi gratiam propter Christum. Iam si quis verba nostra, in primisque versum 22. comparat cum illa summa disputationis Paulinae cap. I, 17., facile agnosci potest, illum primarium locum sic verti debere: *iustitia Dei* (h. e. quam Deus ita nobis tribuit, vt non tamquam rei sed innocentes ac iusti habeamur) *in Euangelio proponitur iis qui debent credere, tamquam ea quae e fide existat*, nam εἰς πίσιν est idem quod τοῖς πιστεύουσιν, s. ἐπὶ τὰς πιστεύοντας. Atqui hic bene cognouit interpret noster (nota 25.) hanc doctrinam esse summam Euangelii, quod homo, qui peccauit, non alio modo, nisi per Dei misericordiam, veniam peccatorum consequatur: recte quidem, si illa Dei misericordia excludit omne meritum

ritum nostrum, nam aduersus hoc totam disputationem suam Paullus instituit. Sed in longe alium sensum haec torquet interpres; nam statim hanc interpretationem addit: hominem illud beneficium neque sua *neque aliena* satisfactione aut expiatione obtinere, sed Deum id quidem dare, hominem vero debere accipere *sub lege ne sciens et volens peccet* *). At illud *postremum* non commemorat Paullus, non quo aliquod de vita emendanda propositum adiunctum fidei non debeat esse, sed quod ab hac disputatione, quae erat destinata proponendo vnico medio obtinendae veniae peccatorum, quod in nobis requiritur, plane alienum erat tale quid commemorare, si quidem et ipse Paullus tantum ait ἐκ πίστεως iustitiam Dei contingere. *Alterum* autem: quod sine expiatione per alium facta consequamur gratiam, plane commentitium est. Namque Paullus, dum gratis nos per fidem dicit veniam consequi, *primum* reiicit merita nostra, nullo verbo quidem id quod Christus pro nobis fecit, propter ea quod perspicue dicit cap. III, 22. διὰ πίστεως, contra v. 21.: χωρὶς νόμου et v. 28.: χωρὶς ἔργων νόμου; deinde in loco simili cap. III, 22. clare dicit διὰ πίστεως ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, nec vult fidem sine illa ἀπολυτρώσει esse, quae facta sit per Christum (v. 24.); cuius declarationis Paullinae non oportebat interpretem immemorem esse. Sed

inter-

*) In der Ordnung des eifrigen Voratzes nicht wesentlich und freventlich zu sündigen.

interpretis noster ubi non vult, detrahit, ubi
 vult, addit; cuius generis sunt ea, quae paul-
 lo post subiicit: *iustitiam Dei non existere et sa-*
cificiis et caerimoniis, quod vult Paullus dice-
 re omnino, si de sacrificiis et ritibus Iudaicis
 intelligitur, sed, si his verbis etiam victima
 ea excludi debet, quam Christus ipse pro no-
 bis obtulit, nullo modo. Quin immo haec
 ipsa verba angustiore proponunt sensum,
 quam quem Paullus volebat exprimere; ne-
 que enim solum negat observatione rituum
 Mosaicorum gratiam diuinam conciliari posse,
 sed vltio prorsus opere, virtute aut facto hu-
 mano. Nam, ut hoc vno argumento utar,
 cap. III, 20. planissime negat hominem iusti-
 ficari ἐξ ἔργων νόμου, propter opera legi con-
 sentanea, nullo facto discrimine inter legem
 caerimoniam et aliam; et ipsam hanc do-
 ctrinam ducit v. 10. seqq. e huiusmodi locis
 Veteris Testamenti, quae nequaquam de vio-
 latione legis caerimonialis sed moralis loquun-
 tur; quem ad modum post disputationem no-
 stram, si solam spem in observatione rituum
 Mosaicorum positam euertere voluisset, non
 potuisset profecto dicere v. 31: *Non tollimus*
legem per fidem, sed eam stabilimus. Atque per hanc
 ipsam admonitionem nostram cogitur falsum
 esse id, quo interpretis claudit notam suam,
 quod doctrina Iesu Christi postulet *ad impe-*
trandam veniam peccatorum, fiduciam in Deum
 cum poenitentia de peccatis commissis ac
 proposito, fideliter seruandae legis moralis,
 quod-

quodque hac e re consolatio capienda, faciendum quod possis, item assidue orandum sit *). Est enim hoc corollarium quod addit ad fidem, quamquam alias bonum et necessarium, ab hac tamen Paulli disputatione de iustificatione *per solam fidem* longe alienissimum.

§. II.

Et quoniam incidimus in mentionem *legis*, cuius verbi intelligendi necessitas maxime attingit Paullinam disputationem, de huius vi in primis dicendum videtur. Neque enim placet inconstantia eorum, qui singula loca huius disputationis modo de legibus Dei universis, modo de omni Mosaica lege, tum de ritualibus eius institutis, alibi denique de praeceptis Mosaicis ad animos moresque regendos pertinentibus interpretantur; quo fit ut vehementer sententiae Apostoli obscurentur et existat ambiguitas ea, cuius profecto nullus interpretes ipse reus esse velit. Nam etsi non negamus leges istius disputationis et causam eorum, quibuscum Paullus singulis in locis disputabat, postulasse, ut vni parti legis

- *) Wie kann der sündige Mensch bey Gott *Vergebung und Gnade* erlangen? Die Lehre Jesu spricht: glaube es Gott zu, daß er dir aus Gnaden, ohne weitere Mittel, alle Sünden vergeben will, wenn sie dir herzlich missfallen, und du — den Vorlatz hast, dem göttlichen Moralgesetze getreulich nach zu leben: dessen troeste dich, und *thue was du kanst*, und bete fleißig.

gis negaret vim Deo placendi, veluti in epistola ad Galatas, vbi maxime cupit frangere necessitatem caerimoniarum, quas lex Mosai-
ca continebat: tamen et fixam oportet esse
vbique et constitutam legis significationem
nec eam deferi, nisi ipsa verba Paulli prodide-
rint, eum ab vna significatione verbi ad alte-
ram delatum esse. Nobis quidem sic vide-
tur: τὸν νόμον in loco eo, quem tractamus, ex-
primere vniuersa Veteris Testamenti scripta,
quae ante Euangelium promulgatum Deus
tradiderat Iudaeis; neque obscurae sunt huius
rei significationes in hac ipsa Paulli disputa-
tione. *Primum* quidem cum is reprehendat
Iudaeos c. II, 17. *quod acquiescant in lege* prop-
ter ea quod per illam legem instituti sint in
voluntate Dei v. 18, seque iustos existiment
tanquam qui legem *audiuissent* v. 13; *legem*
dicit eam quam ii, qui de gentibus erant,
non haberent, legem igitur non animis in-
scriptam humanis, sed Iudaeis diuinitus tradi-
tam; quod neque solis ritualibus institutis con-
tineatur, aliud enim argumentum istius legis
declarat Paullus v. 21 seq., vbi de vitiis ani-
mi ac vitae fugiendis loquitur; nec de solis
praeceptis, quae dicunt, ethicis intelligi
potest, nam circumcisionem quoque, eamque
ad externa instituta referendam, numerat in
rebus iis, quibus Iudaei praecipue a gentibus
discernerentur, omninoque Paullus v. 27. τὸ
νόμον quod pro *lege* substituit, disiungit a
ἔθελ, qua vna gentes edoctae sint; vt dubita-
ri

ri non possit, omnem doctrinam diuinitus scriptam, non solum corpus legum Mosaeicarum, quatenus a ceteris V. T. partibus distinguitur, intelligi debere. Vbi porro peruenit Apostolus ad disputationem de praecipuis Iudaeorum ornamentis cap. III, v. 2. omnia complectitur nomine τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ (אמרו יהוה Psalm. X, 7.) quae ipsa sunt oracula Dei, non sola Mosaeica instituta, et paullo post loca e Psalmis prophetarumque scriptis profert v. 10 seq., quibus doceat quanta inter homines vitia regnent. Atqui haec clare dicit Paullus v. 19. esse αὐτὸ ὁ νόμος λέγει atque dicta τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, qua re cogitur, τὸν νόμον hic etiam de ceteris partibus veteris Testamenti dici, non de ea, quae proprie est, lege Mosaeica. *Et vero etiam* v. 21 quanquam *nunc*, tempore promulgati Euangelii, dicit *iustitiam Dei propositam esse sine lege*, tamen non negat eam esse μαρτυρημένην ὑπὸ τῶ νόμου καὶ τῶν προφητῶν h. e. in scriptis testamenti veteris; ubi, si quid video, *legem et prophetas* substituit pro *lege*, ut declaret *legem* eandem esse, quam vniuersam scripturam sacram. *Accedit* quod Paullus v. 31. negat *legem* per fidem tolli, quod tantum absit, ut vel *legem* hac ipsa doctrina de fide confirmet. Quae verba non ignoro multis modis torqueri, cum et interpretes videant referri non posse ad legem ritualem, quam quidem Apostolus saepenumero abrogatam esse dixerat, et, si ad *leges* de moribus regendis referantur, vehementer

menter dissentiant nec rationem perspicuam reddere possint modi, quo dicant legem per doctrinam de fide confirmatam esse. Quod si vero νόμος de sacris V. T. Scripturis intelligitur, ut quidem nobis videbatur, planissimus reperietur sensus. Nempe haec ipsa scripta V. T. necessitatem fidei commendauerant, ut Paullus clare dixerat v. 21 iustitiam, quae non proficiatur ab obseruatione legis, esse μαρτυρημένην ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, eamque rem statim amplificat Paullus vniuersa disputatione cap. III. quae e V. T. scriptis demonstrat Abrahamum *fide sua* placuisse Deo, et haec iustum declaratum fuisse; ita profecto Paullus per doctrinam de fidei necessitate confirmabat νόμον h. e. ea quae ea de re tradita fuerant in scripturis V. T.

§. III.

Sed ad ipsum, quem interpretari volumus, locum veniamus; qui est ita descriptus a Paulo, ut 1) sententiam suam proponat, quod non eo quod legem sequamur, placeamus Deo aut postulare gratiam possimus v. 21. sed tum demum fruamur beniuolentia Dei cum fide ad eam accedamus v. 22. Quare
legitime a) hanc vim negat recte a nobis factis, propter ea quod omnes peccato obnoxii sumus v. 23.; post b) fidem in Christi meritum declarat vnicum medium esse, per quod adspirare homines ad gratiam diuinam possint v. 24-26. Deinde 2) contrahit totam disputationem.

tionem et vnicum modum iustificationis breuiter proponit v. 27. 28.

§. III.

Ac primum detrahit meritis nostris vim comparandae gratiae diuinae, dum dicit v. 21: *Νὺν δὲ χάρις νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν*, nunc autem, cum hoc ipso tempore N. T. Euangelium clare propositum sit, *iustitia Dei, quamquam et ipsa in lege ac prophetis*, in veteris Testamenti libris, *declarata, ita est tradita, ut sine lege obtineatur*. Hic illa *χάρις νόμου* conuertimus: *sine lege* h. e. non ita ut nobis eo comparemus veniam peccatorum quod praestemus ea quae Scripturae sacrae praescripserint; secus ac nouitius interpretes, qui *χάρις νόμου* vult esse: *praeter legem* (*ausser und neben dem Gesetze*) h. e. ita ut etiam praeterea legi accommodate agamus; quae interpretatio prorsus a verbis et Paulli consilio abhorret. Nam *primum* eam particula *χάρις* non admittit, quae planissime exprimit: *sine lege* eam rem obtineri, ut vel ipse Paullus declarat v. 28: *χάρις ἐργῶν νόμου*, vbi, quamquam interpret iterum ad illud suum confugit: de lege rituali Paillum loqui, quod per ea quae §. I. commemorauimus facile conuincitur, tamen non potest negare nostram particulam vim negandi habere; ex quo cupiditas viri in nostro loco interpretando agnoscitur. Quid autem potest clarius esse quam quod Paullus

F

haec

haec verba nostra: *χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ* ἐστίν, substituat in locum istius propositionis v. 20: *ἐξ ἔργων νόμος ὁ δικαιοθῆσεται πάντα σὰρξ*? quae si habet hunc sensum: nullum hominem propter opera legis iustum haberi, per ipsam disiunctionis legem sequitur, nostra verba: *χωρὶς νόμος κ. τ. λ.* declarare quod *sine lege* hoc beneficium obtineatur, id quod etiam docent alia loca, veluti Gal. II, 16. vbi dicitur homo iustificari *ἐκ* ἐξ ἔργων νόμου, *ἐὰν μὴ διὰ πίστεως* Ἰησοῦ Χριστοῦ (*sed per fidem*); quare cogitur ex hoc simili loco, quem ad modum in nostra sectione v. 22. *per fidem* dicimur veniam peccatorum consequi, hic v. 21. *χωρὶς νόμος* idem esse ac *sine lege*; vt eum oporteat nihil intelligere, qui talia agnoscere non possit. Deinde haec commemoratio operum in caussa iustificationis nostrae foret a Pauli consilio alienissima. Etenim vel recte facta aut studium sanctitatis simul cum fide in caussa sunt, quod obtineamus veniam peccatorum, vel plane nihil ad eam rem conferunt. Illud nequaquam dici potest propter ea quod, ipso interprete non diffidente, gratiae diuinæ per totam disputationem Paullus hoc beneficium tribuit ita, vt vel cap. III, 14. dicat: si ii qui legi dant operam (*οἱ ἐκ νόμου*) hoc beneficium impetrent, vim fidei detrahi et promissionem diuinam tolli. Atqui, vt ipsius Pauli argumento vtamur cap. III, 4, beneficium Dei non *per gratiam Dei* contingit illi, qui id *laborando* consequitur (*τῷ ἐργαζομένῳ*), quare si

gra-

gratuita est venia peccatorum, existere e recte factis nullo modo potest. Quae cum ita sint, non est Paulli consilio consentaneum, tamen opera fidei iustificanti adiungere, qua adiunctione ab interprete facta non illustrantur verba Paulli sed obscurantur. Quo magis mirari debemus interpretis impudentiam, qui (nota 104) vel ipsum Apostolum, cuius verbis nihil est in hac disputatione dilucidius, propter verborum ambiguitatem reprehendat *). Nempe non loquitur Paullus secundum errores, quos vult interpretes obtineri, sed is Apostolo obscuritatem tribuit, ut habeat, quo pervertere perspicuitatem eius possit. Nam quid est istis in verbis lubricum aut obscurum, cum Paullus negat (cap IV, 13.) promissionem Abrahamo contigisse *διὰ νόμου* h. e. propter legem s. sub conditione legis observandae, cum omnia Paulli verba clament, non nisi propter fidem Abrahamum maxima beneficia accepisse. At videt interpretes haec consistere cum suo Iudaismo non posse, quare Paillum mavult imperite fuisse locutum, quam confiteri, se nihil in interpretando videre. Sed ad propositum reuertamur.

F 2

S. V.

*) Ob er nicht besser gethan, wenn er einen so veränderlichen Gebrauch (des Wortes *Gesetz*) nicht mitgemacht hätte, ist eine andre Frage: Es wäre überhaupt der christlichen Religion vortheilhafter gewesen, wenn die Apostel bisweilen nicht so sehr an den Jüdischen Arten zu reden und an dem Bildstyle geklebet hätten. Aber was thut die Gewohnheit nicht.

§. V.

Nempe Paulus, remota ea re, quam Iudaei male arbitrabantur in causis iustificationis esse, unicam eius causam e parte nostra proponit ita: *δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ (πεφανέρωται ἐν εὐαγγελίῳ) διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας· ἡ γὰρ ἐστὶ διασολή, nempe iustitia Dei omnibus, omnibus inquam, nihil enim quidquam discriminis est inter homines in hac causa, ita proponitur ut e fide in Iesum Christum existat.* Quibus verbis omnibus, non modo Iudaeis, paratum ait esse hoc beneficium, omnibus inquam; sic enim videntur haec verba: *εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας* intelligi debere, ut in iis insit tautologia, quae rem cum aliqua vi inculcet; nam, quod inter haec verba discriminis comminiscuntur, non magis verum est ac certum, quam si quis y. 30. inter το ἐν πίστεως et διὰ τῆς πίστεως discrimen constituere vellet, cum utrumque vocabulum *per fidem* significet hominem iustificari. Quamquam verior videtur lectio eorum librorum, qui, expunctis verbis καὶ ἐπὶ πάντας, nihil habent praeter verba: *εἰς πάντας*. In antiquissimis quidem libris non exstiterē illa καὶ ἐπὶ πάντας; nam nec in codicibus Alexandr. Ephraem. Cantabrigiens. Lucae, vel Couelli 2 f. Harleiano, Roënsi 2 reperiuntur, et aberant a duobus Codicibus (Stephanicis), ut BEZA animaduertit, itemque praetermiserunt ea interpretes Copt. Arabs (Erpenii) et Aethiops, ac, quod praecipuum est, CLEMENS Alex. (Pae-

(*Paedag.* l. p. n. 119.), ORIGENES ad l. in RVFFINI quidem versione (Opp. edit. *Ruaei* Tom. IV. pag. 512. 13), CYRILLVS Alex., AVGVSTINVS quoque pluribus in locis quae annumerat SABATERIVS ad h. l., qui vicissim obleruauit a codice Floriacensi latino abesse illa *eis πάντας*, nihil quidem ibi legi nisi *super omnes*. Quare, cum formulae *eis π.* et *ἐπὶ π.* eundem sensum referant, credibile est id factum esse quod alibi saepe, vt pro *eis π.* aliquis quasi elegantius substitueret *ἐπὶ πάντας*, deinde alii librarii vtrumque quod repperant, coniungerent, quae est elegantissima coniectura SEMLERI nostri, V. V. (in *Apparat. ad liberal. N. T. interpret.* p. 56.). Similem correctionem video inuasisse locum Rom. X, 12 vbi omnes libri habent *eis πάντας*, VNUS THEODORETVS (quod nec MILLIVS nec WETSTENIVS animaduertit) addit καὶ ἐπὶ πάντας, vt exemplum huius generis emendandi non desideretur; nec in loco simili Rom. I, 17 aliud quid additum est ad verba *eis πῖσιν*, quae ibi sunt pro *πισεύσιν*.

§. VI.

Accipiunt autem homines hoc beneficium διὰ πίσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, per fidem in Iesum Christum h. e. cum vere confidunt fore, vt sibi propter meritum Christi peccata condonentur: nam hoc cuilibet statim veniet in mentem, qui Paulli scripta, in primisque v. 24. legerit. Sed ecce longe alia videt inter-

prés, nempe *iustitiam Dei cuius fidem Iesus Christus fecit* (die I. C. beglaubiget hat), et (not. 110.) nescio quid loquitur de Iesu Christo h. e. magno illo eoque diuino doctore, qui doctrinam diuinam fideliter et accurate tradiderit modo eo, qui omnem fidem mereatur. Ac primum hic cauti lectores mirabuntur quid sit quod nihil plane attulerit, quo nouam interpretationem confirmarer; est enim hoc profecto abuti lectorum aequitate, si, cum noua doceas eaque ab omni vsu loquendi abhorrentia, nihil affers e quo quis intelligat te meliora aliis et veriora proposuisse; ac si quid habes, quaeso cur nos fraudas sapientia tua? verendumne est te omnia fingere pro libidine? aut qui potes postulare vt ego tibi opranti credam non docenti? Omnino si quid prodit nostri hominis stuporem aut studium peruertendae doctrinae Christianae, hoc certe illud prodit. Nam *primum* quis vnquam inter Graecos *πισιν τινος* dixit de ea re, cuius quis fidem fecerit? aut quo modo potest *δικαιοσύνη διὰ πίς*. I. K. esse iustitia quam Christus hominibus probauit. Si Paulus hoc voluisset exprimere, dixisset *δικαιοσύνην παρέχουμένην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ* aut *δικ. ἥς τὴν πίσιν ὁ Ἰησὺς πᾶσι παρέχει*, aut aliquid simile, nostra certe verba nullo modo poterat adhibere. Deinde id quod vult interpres iam est in illo *πεφανερῶτα*, vt cap I, 17. in *ἀποκαλύψει*, quae ab ipsa fide perspicue discernitur. Porro cum Paullus dicat iustitiam Dei propositam esse

esse τοῖς πιστεύουσι, verba ea: διὰ διὰ πίστεως
 I. X nihil aliud significant, nisi iustitiam quae
 per fidem in Christum obtinetur. *Denique*
 cum πίσις Χριστῷ apud Paulum sit de fidu-
 cia in Christo posita, et vero etiam ipse no-
 ster v. 26. δικαιέντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ agno-
 scat esse Deum qui iustum declararet eum qui
 Iesu credit (*der für gerecht erkläert den der*
Iesu glaubet): quid, nisi cupiditas, impediuit
 eum, quo minus in verbis nostris, quae pla-
 ne eadem sunt, eundem sensum agnosceret?
 Quod autem addit, Paulum de Iesu tamquam
 doctore loqui, qui omnem fidem h. e. as-
 sensum mereatur, dupliciter errat. *Primum*
 quod Apostolus aliquid magis velit, cum Ie-
 sum hic non tamquam doctorem, sed tam-
 quam victimam pro nostris peccatis com-
 mender; nam v. 25. postulat fidem in san-
 guinem eius; *deinde* quod fidem putet solo
 assensu dato doctrinis Christi contineri, qui
 assensus si nobis conciliaret Dei gratiam,
 ipsi maligni genii Deo gratiosi forent, quip-
 pe qui credunt etiam ut ait Iacobus II, 19,
 sed metu exhorrescunt, quod profecto con-
 sistere cum fide iustificante non potest, si qui-
 dem illa est ἐλπίζομένων ὑπόστασις atque πράγ-
 ματων ἔλεγχος & βλεπομένων, fiducia i. certa
 persuasio de rebus quae sub adspēctum non
 cadunt. Ebr. XI, 1.

§. VII.

Quid est autem, quod opera non afferant Dei gratiam, sed sola fides? Πάντες γὰρ ἡμᾶς, inquit Paullus v. 23. καὶ ὑπερβύται τῆς δόξης τῆς Θεῆς, namque omnes sunt peccatores et carent mercede a Deo reportanda. Est enim δόξα τῆς Θεῆς praemium s. beneficium a Deo datum, quod iustificatione continetur et beatitudine sempiterna, quae certo sequitur illam; quem ad modum ἔπαινος laus ita de praemio dicitur 1 Cor. IV, 5, & καύχημα 1 Cor. IX, 16. 17. δόξα etiam Rom. II, 7. 10. Quamquam non repugno si quis δόξαν τῆς Θεῆς cum LVTHERO nostro de eo quod quis iactare apud Deum possit, aut cum GROTIO de approbatione hominis quae fiat a Deo, accipiat, vt Ioh. XII, 44. Hoc quidem certum est e v. 24. et illo: *iustificamur per gratiam Dei*, hic homini ipsi facultatem negari, vt possit gratiam Dei ad veniam peccatorum et beatitatem inde pendentem consequi. Id quod noster adeo interpretes agnouit, dum dicit nullum hominem *per se* tale quid consequi posse, quamquam nec bene τὴν δόξαν Θεῆς vertit per *horem Dei*, quem quoque magis e vernacula quam Paullina loquendi consuetudine interpretatur *), nec cum aliunde ait hanc felicitatem

*) Die Ehre überhaupt ist ein Urtheil andrer von dem Guten, das wir an uns haben oder gethan haben, und eine Achtung andrer gegen uns wegen unserer Verdienste. Also ist hier die Ehre Gottes, wenn

tem repeti debere, videtur de merito Christi
tamquam causa huius beneficii cogitasse, ut e
commentario in versum 24. facile intelligi
potest.

§. VIII.

Etenim, cum verba illa Pauli v. 24: *δικαιούμενοι δωρεάν τῇ αὐτῇ χάριτι, διὰ τῆς ἀπελυ-
τρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* recte interpretentur
nostri de eo quod *iustificemur gratis* h. e. *per
gratiam Dei, propter expiationem a Christo Iesu
factam*: vociferatur haec verba pessime intel-
lecta et explicata esse, iubetque ut lectores be-
ne sibi caueant ne errent. Tum conqueri-
tur: usu venire ut haec explicentur in hanc
partem, ut, velint nolint, debeant de redem-
tione per *λύτρον*, de aliqua satisfactione iusti-
tiae diuinæ per ipsam sanguinis Christi pro-
fusionem praestanda, intelligi; atque satis mi-
rari non potest quomodo qui graece intellexe-
rint, aut prae se sensum communem tulerint,
potuerint incidere in tale commentum, quod
tamen omnibus diuinis virtutibus et vniuersae
rei naturae repugnet. Hic non dubito fore,
qui post talem ingressionem expectent quae
digna tanto ferat hic promissor hiatu, prae-
F 5 ser-

wenn Gott von uns urtheilte, wir waeren, *an*
und für uns betrachter, keine Sünder, sondern wir
haetten das goettliche Geletze wol beobachtet,
und wir verdienten *daher* eine Achtung bey Gott.
Aber eine solche Ehre bey Gott hat niemand *für*
sich und aus seinem Verdienste.

sertim cum lis intendatur a viro qui se nuper admodum conscripto Lexico graeco professus est graecis literis non leuiter imbutum, suosque commentarios cautis, ut ipse ait, lectoribus *) et acuendi iudicii causa **) inscripsit. Audiamus igitur! Principio quidem eos, qui his in verbis aliquam explicationem sanguine factam sibi visi sunt reperisse, negat graece didicisse. Equidem non assequor quid hoc inscitiae genus attingat doctrinas quae, ut ille vult, et attributis diuinis et sibi ipsae contrariae sint; grammaticum hoc quidem vitium non foret sed mentis non bene compositae. At demus hoc tamen feruori declamatorio. Sed quanam est ista tanta inscitia graecae linguae quam in nostris animaduertit? Nihil hic quidem affert; ut magna suspicio sit eum nihil potuisse vitii demonstrare, nam quaeso si quid habet, cur nos fraudat illa sapientia grammatica sua? qua si nos mactasset, omnem disputationem confecisset. Nunc vanissimo verborum strepitu hoc vnum efficit, ut qui non temere assentiuntur, credant auctoritate cum sarcire voluisse, quae argumentis ac doctrina non potuerit obtinere. Nam ipsum textum ne vno quidem verbo attingit, quod tamen interpretis erat, sed multas miscet ratiunculas sine sensu, sine ordine, sine ratione vlla, quod est ludere in re seria. *Primum* ait
iusti-

*) Für sorgfältige Leser,

**) Zur Reitzung weitem Nachdenkens.

iustitiam esse bonitatem sapienter constitutam. Recte hoc quidem et satis bene. Sed id ipsum volumus, ut sanctitati suae ac maiestati vniuersae consuleret Deus, sapientissime eum reperisse medium, quo et illis virtutibus et bonitati suae satisfaceret, quod profecto per talem expiationem, quam hic videmus in Apostoli verbis, fieri optime potuit. Porro hominem addit infimum s. postremum esse inter eos qui mente sunt ac ratione praediti et, nullo adhibito argumento, pronunciat somnia esse et in Scripturis nullo verbo commemorata, quae de amissa per lapsum imagine diuina homini indita soleant dici. Ab huiusmodi hominibus quomodo, inquit, posset maiestas diuina satisfactionem postulare? aut qui sumus tanti ut Deus, more iracundorum aut superborum hominum, a nobis poenas sumat? aut quomodo ira diuina non secus ac sanguine potuisset placari? quare omnem hanc de expiatione nostra doctrinam commentum dicit humanae superbiae esse. Sed nobis liceat vicissim quaerere: haecne sunt tanto digna hiatus? Quotidiana haec quidem sunt et a nostratibus non modo perispecta sed confutata etiam. Quid est igitur quod ad ea, quae toties responderunt nihil dicere dignetur? Principio cum ratio consiliorum diuinorum nostrae imbecillitati sit imperuia, verendum est, si argutamur in rebus diuinis, ne, cum nos putemus sapientes, fiamus, ut Paullus ait, stulti. Vna igitur haec quaestio est: tradideritne

ritne Deus in Scripturis haec omnia, quae de nostra expiatione pronunciamus? Hoc quidem e perspicuis sacrae Scripturae locis rectoque loquendi vsu definiendum est, quod vbi factum est, vt postea tentabimus, vana sunt et aliena omnia quae contra dicuntur.

§. VIII.

Sed ea quam nihil sunt, quae ille contra affert. Verum est e nostris peccatis nihil derimenti capere diuinum numen posse. Sed propterea non sequitur Deum, saluis virtutibus suis, sine poenis dimittere hominum peccata posse. Manet hoc quidem: Deum a peccatoribus, etiamsi miseris et imbecillis, recte poenas sumere posse. Nam cum hoc vniuersum condiderit, vt omnes naturae creatae, in primisque homines, beatae redderentur, atque omnes, qui possent, agnoscerent diuinas virtutes istisque accommodate agerent: *primum* non est dubitandum peccatis illam beatitatem vehementer minui, quare ipsa potest Dei bonitas et amor erga homines summus postulare, vt poenis de peccatoribus sumtis homines a peccando deterreat; *deinde* ipsa cum maiestate diuina, cuius in omni hac causa non debemus esse immemores, consentiens est, non permittere, vt quis pietatem Deo debitam negligat, ac propterea poenis etiam, quo minus hoc fiat, impedire. In his omnibus non video quidquam esse quod vel ratio humana repudiet. Nam quod quis dicat

cat, ab infirmitate humana Dei maiestatem offendi non posse, id quatenus sit verum, iam declarauimus satis; sed si hoc velit, immemor est eius, quod quemque vel suus sensus ac potius diligens sui ipsius inuestigatio docet, multa nostra culpa contingere et prouideri a nobis potuisse ne ad leges Dei offenderemus. Iam si vel liberalissimi volumus esse in concedendo, hoc tamen nos oportet confiteri: humanam rationem definire non posse: possitne Deus plane, salua maiestate sua, peccata hominibus condonare, an debeat punire reos, nec iis veniam dare, nisi alio modo et maiestati diuinæ consultum fuerit et probitati atque beatitati humanæ, quæ, nisi habeat homo quo a peccatis reuocetur, necessario perturbatur? Certe intelligitur: *primum* non debere doctrinam de satisfactione ita abhorrentem a ratione humana videri, vt, quod fecit aduersarius, ratio et sapientia negari debeat iis qui istam doctrinam amplectuntur; *deinde*, cum dicimus Deum iustitiam hominibus per alienum meritum reddidisse, ea re & diuinæ maiestati consultum fuisse, cui ius suum huiusmodi satisfactione asseratur, & felicitati hominum, qui in tali exemplo videant quam atrocia sint et noxia peccata, quæ Deus in ipso filio suo tam seuerè ultus sit; quare istius beneficii, quod nobis per mortem Iesu Christi contigit, nemo fructum capiat, nisi talem collocauerit in illo alieno merito fiduciam, quæ veram detestationem peccati

cati verumque sanctitatis amorem & studium
sibi adiunctum habeat.

§. X.

Quemadmodum ex his sponte intelligitur, cum expiationem peccatorum nostrorum eiusque necessitatem defendimus, nos non temeritate aut vanissima superbia duci, sed Deo ius suum vindicare velle: sic interpres, cum dicit nos Deo tribuere quod iracundorum aut superbiorum sit, vel non intellectam sententiam nostram temere reprehendit vel ducit ex ea quae nullo modo sequuntur. Etenim quis est inter nos qui umquam talem impietatem admiserit? cumque et rationem reddiderimus huius assertae Deo iustitiae, et ipsi fateamur incomparabilem benignitatem Dei, qui nec pepercerit filio suo, quin eum pro nobis, sibi inimicis, morti traderet: quomodo possumus per doctrinam nostram in Deum vel iracundiae vel superbiae crimen ingerere? Neque magis per nostram sententiam Deo superbiam tribuimus aut φιλαυτίαν, quam ii qui statuunt Deum honoris sui causa hoc univ-
ersum condidisse, aut nihil satis placere Deo, nisi quod ad eius gloriam susceptum fuerit. Illumne igitur principem dicamus superbum, qui iure suo utatur, et ita quidem, ut non satis amans civium sit, nisi puniat fontes, re-
ctum discrimen probos inter et improbos ci-
ves constituat, et constitutis poenis ciues a male factis ipsaque miseria reuocet? Denique
cum

cum hoc nobis vitii obicit, quod non nisi caede diceremus placari Deum potuisse, iniqua vitur calumnia. Neque enim debuisset ignorare, esse etiam inter nostros, qui hunc modum expiationis nostrae a sola liberalitate et arbitrio Dei repetant, nec aliquam huiusmodi caedis intestinam quasi necessitatem audeant profiteri ipsumque Paullum putent hoc dicere videri eo quod τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῆς αἱματός Χριστοῦ tribuat beniuolentiae diuinae magnitudini, Eph. 1, 5. 7. *). Quod dum admittitur, vna restat quaestio: an fuerit sapientiae diuinae maxime consentaneum eligere hunc expiationis modum; quod nequaquam iudicare humana imbecillitas potest. Quare aequum est ut de eo: an expiatione per sanguinis profusionem facta nobis placatus fuerit Deus, non iudicemus e necessitate istius rei, sed hac de necessitate ex eo quod ea vere facta sit. Itaque reuoluimur ad quaestionem, a qua omnia pendent: sitne in sacris Scripturis, et, cum omnia nequeamus loca excutere, sitne in hoc nostro loco perspicue traditum: quod Christus nos ipse morte sua expiauerit? Id quod e vero loquendi usu vnice demonstrabimus, ut appareat graecae linguae ignorantiam non in nostros sed in ipsum interpretem cadere.

§. XI.

*) Vide ERNESTII vindicias arbitrii diuini disp. 2. extr. et ea loca, quae congeffit GERH. IO. VOSSIVS in responsione ad iudicium Ravenspergeri de libris Grotii de satisfact. I. C. c. 28.

§. XI.

Nempe quod verba v. 24: διὰ τῆς ἀπολυ-
 τρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ non significant abso-
 lutionem, quae facta sit per Christum hacten-
 us, quod is docuerit Deum nobis velle pro-
 pitium esse *), *primum* illud docet, quod ἀπο-
 λύτρωσις numquam adhibeatur de absolutione
 s. declaratione remissae culpae, sed semper de
 redemptione per λύτρον s. datum pretium pro
 aliqua re, vel substitutione in alterius locum,
 ut in illo CLEMENTIS ROMANI (epist. I. ad
 Cor. 55): πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δεσμοῖς,
 ὅπως ἑτέροις λύτρωσονται, vel de liberatione qua-
 cunque. Porro in locis omnibus, quae lo-
 quuntur de ἀπολυτρώσει per Christum facta,
 numquam commemoratur id quod Christus
 docuit vel promisit, sed quod ille passus est
 pro nobis ut 1 Tim. II, 6: ὁ δὲς ἑαυτὸν ἀντί-
 λύτρον ὑπὲρ πάντων, Matth. XX, 28. ὁ δ. τὴν
 ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν, Luc. I,
 68: ὁ ποιήσας λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, quod est
 Matth. I, 21: σῶζειν ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν, et
 Ebr. IX, 15: ἀπολυτρώσις τῶν παραβούσεων ex-
 stitisse dicitur *per mortem Christi*, θανάτου γενο-
 μένης. Tum proprie hoc vocabulum accipien-
 dum esse in hac causa, perspicue declarat lo-
 cus 1 Petr. I, 18: ἐκ ἐλυτρώθητε αὐρο vel ar-
 gento perituro, sed pretioso sanguine Christi tam-
 quam

*) Durch die Losprechung so durch Jesum Christum ge-
 schehen ist.

quam agni sine labe aut macula, et Gal III. 13: *Christus nos redemit a divinis legis* (ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτης τοῦ νόμου), *dum factus est pro nobis execrabilis*. In tanto consensu profecto eum oportet valde expertem esse litterarum graecarum et usus loquendi quem consuetudo Apostolorum introduxit, qui non nisi de *declaratione* gratiae Dei restitutae cogitet. Atque ipsa adiecta verba, quibus utitur in loco nostro Paullus, ita clamant nostram interpretationem vnice veram esse, ut, nisi quis sibi ipse oculos praestrinxerit, de ea dubitare non possit. Nam *primum* ait Paullus nos per illam ἀπολύτρωσιν *iustificari* h. e. tamquam iustos tractari a Deo. Quid vero? Num iustificamur eo quod Christus nobis obtulit gratiam diuinam et promisit? Si hoc quidem esset, iustificarentur omnes homines, nam omnibus offertur beneficium diuinum, sed falsum id reperitur propter ea quod tantum per fidem iustificemur, qua tamen non omnes oblatam gratiam accipiunt. Quoniam iustificamur omnes, h. e. quoniam Deus decreuit se omnibus gratiam certe concessurum, Christus hanc hominibus obtulit; neque vero per ipsam oblationem istius beneficii Deus peccatores iustificat. *Deinde* illam ἀπολύτρωσιν factam a Christo esse profusione sanguinis sui, non doctrina, atque hunc sanguinem esse illud ipsum λύτρον, non modo clarissima loca loquuntur Matth. XX, 28. Ebr. IX, 15, sed ipse etiam Paul.

G

Paullus his ipsis verbis usus v. 25, in quo Christum quoque ἱλαστήριον nomine appellat, quod ἱλαστήριον sanguine erat adspargendum, cum gratiam Dei consequi Israelitae debebant. At vidit interpres haec verba errori suo vehementer repugnare; quare omnem operam dedit ut ea in alium sensum torqueret, si quidem potest is dici operam dedisse, qui sola auctoritate, non argumentis grammaticis, utitur in defendenda interpretatione. Sed eum audiamus tamen.

§. XII.

Principio agnoscit Paullum in verbis v. 25: ὃν παρέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον, ob oculos habuisse operculum arcae in tabernaculo; agnoscit etiam die expiationis sanguine illud adspersum fuisse ad expiandum populum (*das Volk zu entsündigen*, ut ille ait). Bene hoc quidem. Enimvero cuinam haec cogitanti non veniat in mentem, Christum hactenus similem esse illi operculo, quod, quem ad modum illo adperso expiatus habebatur populus, nos simus placati Deo propterea quod Christus sanguinem suum profuderit? praesertim cum statim post illa verba commemoretur fides *in sanguinem Christi*. Sed talis Theologia non placet interpreti, quare fingit huius similitudinis hanc vim esse, ut Christus constitutus inter homines fuerit ad proponendam reconciliationem cum Deo sic ut nullis vel sacrificiis vel caerimoniis indigeamus, sed Christo, interpreti

preti diuinæ misericordiae, fidem habemus *). At *primum* quo modo ex illo, quod ipse faterur interpret, *expiatam* fuisse gentem Israeliticam vi sanguinis operculo adpersi, nihil plus sequitur, nisi vt Christus, adumbratus per illud operculum, *nunciauerit* gratiam diuinam? cum ipsum id quod antecedit, *expiationem* per Christum factam postulet. Porro cum quilibet scriptor optimus sit verborum suorum interpret, quid potest dilucidius esse interpretatione nostra, cum ipse Paullus Ebr. IX, 12. manifesta allusione facta ad consuetudinem Ecclesiae Iudaicae atque ipsius diei expiationis dicat: *non cum sanguine hircorum et vitulorum* (vt Pontifex Iudaeorum maximus), *sed ipso CVM SANGVINE SVO ingressus est adytum atque aeternam* (h. e. perpetuo valentem) *EXPIATIONEM PRAESTITIT* (αἱματὶν λύτρων ἐργάμενος). Hic ego antestor omnes qui iudicare possunt, vtrumne Paullus clare explicet similitudinem in nostro loco propositam, et vtrumne το ἐνδύσκειν λύτρων q. d. *reperire expiationem*, de ipsa expiatione,

G 2

non

- *) Gleichwie am großen Versöhnfeste etwas Opferblut gegen die Bundeslade gesprengt wurde, das Volk zu *entsündigen*: also hat Gott Iesum aufgestellt unter den Menschen, daß er ihnen die Verlöbhnung mit Gott *verkündigen* sollte, und wir haben weder Opfer noch Cerimonien nöthig, sondern sollen dieser Ankündigung von der göttlichen Erbarmung glauben.

non de eius declaratione debeat intelligi*)? Atqui ista ipsa *ἐκείνη* Paullina declarat, quo sensu

*) Vix potest aliquid frigidius dici eo quod nouitius interpres ad hunc locum Epist. ad Ebraeos not. 115. 116. declamauit; neque tamen miror, cum ita ipse pressus duritie interpretationis suae videatur, ut haec putet non ad vitium rescanda esse, quippe quae a mente incensa profecta fuerint, nec virgeri debere singula verba, quae obiter fuerint adiecta. „Wir müssen uns ja hüten solche Stellen, die in einer Art von Erhitzung der Vorstellungskraft geschrieben sind, nicht stärker aufzunehmen, als es der Zusammenhang der Sachen und der Gedanken zuläset“ (Quasi non vniuersus contextus clamaret substitutionem sanguinis Christi in locum sanguinis hircorum et vitulorum, cum quo Pontifex M. ingrediebatur sanctissimum locum. Animaduertent autem lectores, hunc interpretem vnum esse ex iis qui verba volunt e rebus et sententiis, non has ex illis explicari, quod *ὑπερὸν προτερον* magnum scilicet interpretem prodit) „und aus einzelnen Worten, die neben eingeflossen sind, ein Hauptwerk eines Lehrgebäudes zu machen“, Poeniter me discutere haec omnia, ita puerilis est non modo versio ipsa, sed ipsis etiam commentariis nihil frigidius. Vnum hoc dicam: Comparatio illius perpetuo duraturae *ἀντεώσεως* ipsa est summa rei, in qua per vniuersam sectionem Paullus demonstrat Christum Pontifice M. V. T. longe su-

pe-

su concedi possit id, quod vult interpret ob-
tineri: nos non indigere sacrificiis; nempe
non haecenus quod ipsius Christi victima non
fuerit opus, quod potius omnibus verbis
Paullus persuadere lectoribus contendit, sed
haecenus, quod abrogatae sint caerimoniae et
victimae Leviticae, quibus adstricta fuerat in
Vetere Testamento spes obtinendae gratiae
diuinae. Denique male coniunxit interpret

G 3

ver-

periolem esse; quod si vero, quod ille vult, το
εὐχρίσκειν non esset de praestatione expiationis ipsa,
sed de declaratione: quomodo quaeso Paullus in
superioribus v. 19. sacrificia dixisset μὴ δυναμένα
κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα, non
potuisse expiare animum eius qui ea offerebat; (noster
interpret expressit: die nicht vermoegend sind den
Dienenden in seinem Bewusstseyn vollkommen zu machen,
quod, si germanice recte intelligo, est: eius inge-
nium acuire, cum dicere voluerit: dem Opfernden
keine Beruhigung des Gewissens geben; sed horum vi-
tiorum plena sunt omnia). Illa ipsa verba v. 9
declarant: cum sacrificia non potuerint hunc fru-
ctum praestare, vt homo effuso victimarum san-
guine expiaretur, Christum hoc praestitisse, εὐχρά-
μενον αἰωρίαν λύτρωσιν, quod ipsum, vel propter
illam similitudinem, expiationem exprimit; quae
v. 14. etiam perspicue traditur, cum dicat Paullus
sanguinem Christi animos a malefactis purgare; quo
modo autem? non doctrina Christi, sed quatenus
ἐκ τὸν προσήνεγκεν ἁμωμον τῷ Θεῷ.

verba quae in loco ad Romanos sequuntur: *διὰ τῆς πίστεως*, cum superioribus: *ὃν προσθ. ὁ Θ. ἰλαστήριον*, quasi Christus non nisi hoc sensu appelletur *ἰλαστήριον*, quod *fide* accipiendam misericordiam diuinam patefecerit. Sed, praeter ea quae iam contra huius interpretationis angustiam vel exilitatem dicta sunt, si hoc voluisset Paullus, dixisset *τῇ πίστει ἡμῶν* s. *eis τὰς πιστεύοντας* vt v. 22, aut aliquo simili modo, non: *διὰ τῆς πίστεως*; ac v. 26. 30. 22. demonstrant *το διὰ τῆς πίστεως* referri debere ad participium *δικαιούμενοι* v. 24, vt, quid *in nobis* commoueat Deum ad nobis concedendam veniam peccatorum, his verbis declaratur, quem ad modum v. 24 in *διὰ τῆς ἀπολ. τ. ε* X I. medium iustificationis *a parte Dei* propositum fuerat.

§. XIII.

Consequimur ergo veniam peccatorum *διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αἵματι Χριστοῦ* *fide in sanguinem Christi*, vt ἐν τῷ αἵμ. *Χρ.* sit pro *eis τὸ αἷμα Χρ.* quem ad modum Ephes. I, 15., et declaratur id quod debeamus fide amplecti, nempe Christum quatenus suum pro nobis sanguinem, vt nos expiaret Deo, profudit. Sed noster interpretes refert ad *προσθετο αὐτὸν*, hoc sensu: Deum ita Christum inter homines constituisse, vt ab hostibus suis summo odio incensus ipse sanguis Christi profunderetur, quo ipso Christus veritatem doctrinae suae confirmare-

mauerit. In quo ille vehementer errat. Nam *primum* demonstrauius το διὰ τῆς πίσεως referri debere ad participium δικαιούμενοι v. 24, vnde fit, vt ἐν τῷ αἵματι non possit cum προσέθετο coniungi, propterea quod haec verba, si voluisset Paullus e sententia interpretis loqui, ante διὰ τῆς πίσεως collocari debuissent. *Praeterea* verba ἐν τῷ αὐτῷ αἵματι necessario coniungi debent cum τῇ πίσει, quoniam v. 22., qui hic latius explicatur, est πίσις Ἰησοῦ Χριστοῦ, vbi iste genitiuus pariter exprimit id quod debeamus fide amplecti. *Postremo* sacra Scriptura, quotiescunque de modo salutis nostrae loquitur, non modo vrget fidem in Christum, sed in Christum qui actus est in crucem, qui suum pro nobis sanguinem profudit. Neque enim Paullus, vt ipse confitetur, tantum commendabat iis, qui salutis cupidi erant, Christum, sed eum in cruce suspensum, 1 Corinth. II, 2; et vniuersā comparatio Christi cum Pontifice M. Veteris Testamenti, qui non eo consilio ingrediebatur locum sanctissimum, vt sanguine victimarum profuso confirmaret doctrinae Mosaicae veritatem, sed vt expiaret populi peccata, quem Christus est imitatus eo quod victimam suam obtulerit Deo εἰς ἀντίληψιν ἀμαρτιῶν, ad auferendum peccatum h. e. culpam, vt loquitur Paullus Ebr. IX, 26, haec igitur comparatio perspicue docet, nos debere Christum hactenus, et tamquam victimam pro peccato, fide accipere.

G 4

Quare

Quare oportet eum plane immemorem esse vel negligentem doctrinae Paullinae, qui non maiorem vim arbitratur profusi sanguinis Christi fuisse, quam sanguinis eius, cuius profusione omnes martyres suae fidei constantiam demonstrarunt.

§. XIII.

Paullus autem post commemoratam causam iustificationis explicat consilium quod Deus in hac expiatione scienda habuit *Ἐἰς ἔνδειξιν*, inquit, *τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν παράθεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τῷ Θεῷ πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιῶντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ*; ut demonstraret iustitiam suam (primum) per condonationem peccatorum eorum, quae commissa erant eo tempore, quo Deus ferebat peccata hominum, ut (porro) demonstraret iustitiam suam hoc ipso (nostro) tempore; quo fieret ut is esse agnosceretur, qui et ipse iustus esset et iustificaret eum qui fide Iesum amplectitur. Illustremus hanc rem breuiter, ut et vera esse appareat interpretatio nostra et ratio intelligatur contrariae quodammodo interpretationis a nouitio interprete propositae. Principii loco ponimus, quod videtur ex ipsa forma verborum perspicuum: eandem esse rationem verborum *εἰς ἔνδειξιν - τῷ Θεῷ* ac eius, quae sequitur, propositionis: *πρὸς ἔνδειξιν - καιρῷ*, quo posito, si omnia haec verba nostra

com-

comparentur cum v. 21. seqq., apparet 1) formulam *eis ἐνδείξιν* - Θεὸς respicere δικαιοσύνην Θεὸς μαρτυρημένην ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, v. 21. 2) ea quae sequuntur verba: *πρὸς ἐνδείξιν τ. δ. α. ἐν τῷ νῦν καιρῷ* illud quod ibidem v. 21. occurrit his verbis: *νυνὶ δὲ δικ.* Θεὸς πεφανερωταί 3) ac postrema illa: *eis τὸ εἶναι* - Ἰησοῦ ad argumentum versus 22. Quae observatio docet non modo malam esse interpunctionem, quae in nostris editis exemplis N. Testamenti h. l. obtinet, sed verum quoque sensum verborum nostrorum e superioribus et vicissim horum e nostris repetendum esse. Hoc summo, quod, opinor, dabunt omnes qui accuratius uniuersum contextum considerauerunt, 1) recte interpretatus est is, contra quem disputamus, δικαιοσύνην Θεὸς de iustitia tali, quam nobis donauit Deus, quamquam LUTHERI atque MELANTHONIS multorumque aliorum acumen idem illud vidit, secus ac alii qui δικαιοσύνην Θεὸς de aliquo eius attributo, vel iustitia vel benignitate, interpretantur. 2) Πάρεσις τῶν προγεγ. ἀμ. ἐν τῇ ἀνοχῇ τῇ Θεῷ. declarat quae sit illa δικαιοσύνη Θεῷ, nempe venia peccatorum; neque πάρεσις est, vt multi, praesertim Cocceiani, volunt, ab ἀπόσει diuersa, si quidem plane τὴν δικαιοσύνην Θεῷ exprimit, vt alia ab aliis bene contra illud discrimen dicta praetermittamus. Sed προγεγονότα ἀμαρτήματα non sunt ea, quae deliquimus ante quam nobis venia eorum contingit, sed male facta

tempore Veteris Testamenti, quo etsi nondum venerat Christus, tamen Deus pro patientia et misericordia sua tulit peccata propter Christum venturum et expiationem omnium hominum ab eo praestandam. Nam Paullus in simili loco Ebr. VIII, 15 plane haec interpretatur: τὰς ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεις. Quae hic iterum congerit interpres de causis iustificationis nostrae non denuo examinabimus, cum fidem in Christum hic ne agnoscat quidem necessariam ante condonationem peccatorum; nam, cum, vti diximus, nostra verba planissime ad superiora referenda sint, ex iis, quae ad illa superiora commentati sumus, quam arbitraria sint et falsa eius commenta, satis intelligitur. 3) Iam in istis verbis: πρὸς ἐνδειξιν ἐν τῷ νῦν καιρῷ nihil est obscuri; quamquam non satis accurate interpres dicit (not. 117.): hanc declarationem de venia peccatorum gratuita, sine sacrificiis et caerimoniis, (olim in V. T.) non tanta cum perspicuitate et certitudine, ac postea, factam, sed sapientissimos viros V. Test. de ea re per coniecturam locutos esse *). Nam etsi concedimus plus luminis huic doctrinae tempore N. T. allatum fuisse, tamen perspicue satis ac certo

*) Diese Anzeigung war damals nicht so — zuverlässig geschehen — obgleich die Weisesten zur Zeit des alten Bundes solches vermuthet und oft davon geredet haben.

certo Psalmo XL, 7, seq. et alibi praecipitur ea de re, ut non videam quare tantum coniecturaliter sancti viri dici debeant de ea re pronuntiasse, aut quare interpretes hanc professionem vel notitiam tantum sapientissimis in antiquitate viris hoc tribuat. Denique 4) verba *εἰς τὸ εἶναι κ. τ. λ.* recte a nobis explicata esse facile agnosci potest. Neque enim est Deus aut fit iustus per iustificationem nostram, sed talis esse agnoscitur, quemadmodum similia verba vers. 4: *γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς* hunc habent sensum: *agnoscatur fides Dei*. Magnam aliorum exemplorum vim congeffit GLASSIUS noster *Philol. S. lib. III. Tract. III. can. XVI.* *Δίκαιος* autem non tam dicitur Deus propterea quod est ab omni malo alienissimus, ut vult interpretes, quam hoc fere sensu quo Christus 1 Ioh. II, 1. *δίκαιος* appellatur, quatenus est auctor iustitiae nostrae per v. 2, qui hoc in nos beneficium contulit ut possimus pro iustis haberi, vel quemadmodum Deus 1 Ioh. I, 9. *δίκαιος* dicitur sic ut nobis *condonet* peccata. Quam nihil autem consentaneum verbis dicit interpretes, cum *τὸν δικαίωντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ* interpretatur in hunc modum: iustum declarat misericordia commotus eum qui gratum Deo animum profitetur vita sua (*der seiner Gnade danckbarlich leben will*), et addit *ἐπιφώνημα* abhorrens illud quidem, ut supra latius demonstratum est, ab omni dis-

pu.

putatione Paullina *). Neque enim ὁ ἐκ πίστεως Ἰησοῦ potest esse qui bene viuit, sed qui fide amplectitur Iesum eiusque, vt supra loquebatur Paullus, sanguinem pro nobis profusum, s. qui promissionem Dei super gratia nobis concedenda propter Christum gratus accipit fide; nec Paullus hic de vitae integritate loquitur; neque enim propter hanc aut vllum a nobis factum vel virtutem nostram iustificamur, nam hoc esset aliquid *legi* consentaneum, sed. c. IV, 14. seq. οἱ ἐκ νόμου & οἱ ἐκ πίστεως plane disiunguntur.

§. XV.

Restat postrema pars disputationis Paulinae, quae est quasi ἀνακεφαλαιώσις superioris, v. 27. 28: Πᾶς ὃν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. Διὰ

*) Man siehet wol, daß Paullus und das Euangelium wider alles Verfehntwerk Gottes durch Opfer und dergleichen sich setzt. Nimm die Lehre Iesu an, und folge ihr mit Gottes Beystand in Aufrichtigkeit; und troeste dich alsdenn der goettlichen Gnade im Leben und Sterben, ohne weitere Umstände. Quibus verbis interpretem repudiare omnem doctrinam de expiatione per victimam ipsius Iesu Christi, vniuersus eius commentarius demonstrat.

Διὰ πῶς νόμος; τῶν ἔργων; οὐχί ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. Λογίζομεθα ἔν, πίσει δικαιῶσθαι ἀνθρώπον, χωρὶς ἔργων νόμου, *ubinam est igitur quod iactare possemus? Exclusum est. Quamnam per doctrinam? Eamne de recte factis? Nequaquam, sed per doctrinam de fide. Concludamus igitur: FIDE iustificari hominem, sine factis legi accommodatis.* De primis verbis: *ubinam est id quod iactamus? Nullum est; non est quod in versione interpretis quidquam castigemus. Sed alienissima est calumnia contra media gratiae s. Sacramenta, quo cum vocabulo, obiter inquit, detestabilem ideam plerumque a Christianis coniungi *).* Vellem equidem ut nos, quid sit in hac Christianorum doctrina detestabile, docuisset, ut talem tandem disceremus admoniti impietatem fugere. Neque enim quid sit id impietatis agnosco, cum dicimus: nobis per illa baptismi et sacrae coenae sacramenta offerri, atque, dum credimus, conferri etiam diuinam gratiam per
Chri-

*) Was für ein abscheulicher Begriff ist mit diesen Worte (Gnadenmittel) insgemein, auch in der Christenheit, verknüpft!

Christum nobis conciliatam; habemus enim perspicuam promissionem Christi, qua utri-
que sacramento hoc beneficium adiunxit,
eaeque ita perspicue traduntur pluribus in
sacrae Scripturae locis, ut vno tali anathe-
mate deiici non statim possint. Quae est
autem tanta similitudo nostrae de sacramen-
tis eorumque necessitate doctrinae cum stul-
ticia Iudaeorum, qui rituum externorum va-
nitate sperabant salutem consequi posse?
Opus enim quod dicunt operatum h. e. ex-
ternum usum, cui animus salutis cupidus
non est adiunctus, vehementer quidem re-
pudiamus, nec talem usum salutarem esse
sine fide in Christum profitemur, nec nobis
vnquam in mentem venit dicere, quod
haec religio a Christo instituta pia mente
suscepta *mereatur* gratiam diuinam, sed con-
sequatur gratis propter Christum, nec salu-
tarem effectum sacramentorum vlli vel actio-
ni vel virtuti nostrae tribuimus, sed soli
fidei, quae accipit diuinam promissionem.
In ceteris verbis Paulli explicandis bene
versatur interpres, in primisque recte dicit:
(not. 120.) Apostolum eo quod legem in
caussa

caussa iustificationis repudiat, non modo vanitatem Iudaicarum caerimoniarum et sacrificiorum, sed omnino *proprium meritum* *) reiiicere; et (not. 121.) *legem fidei* (rectius dixisset doctrinam de fide, nam νόμος apud Iudaeos graece scribentes est de quacunque doctrina) velle vt homo credat, sibi omnia peccata a Deo misericordia ducto condonari, si se recto ordini accommodet *). Quibus verbis nihil potest rectius dici, dummodo interpretes et recte, quis sit ille ordo, explicasset, et semper harum sententiarum memor fuisset. Postrema quidem verba: Λογίζομεθα οὖν κ. τ. λ. male conuertit: *Denn wir fassen den Satz: dass der Mensch im Glauben für gerecht erkläert werde ohne Werke des Gesetzes*; neque enim haec vel bene ger-

*) Das Gesetz der Werke sind theils die jüdischen Cerimonien und Opfer, theils überhaupt der eigene Verdienst. Et paullo post: Der Mensch soll nicht durch gewisse Gebrauche oder durch sich selbst, eine Gerechtigkeit vor Gott sich erwerben.

*) — — Der Mensch soll glauben, ihm werden seine Sünden von Gott [aus] Erbarmung, in [gehöriges] Ordnung vergeben.

germanice expressa sunt, neque λογίζεσθαι hic est aliud quid, quam *concludere, tamquam summam superioris disputationis colligere*, quod forte etiam voluit istis germanicis verbis dicere: sed quae explicationis causa adiecit, si quidem ea cum cautione saepe a nobis commemorata accipiuntur, verissima sunt. Quare finem faciamus dicendi, Deumque O. M. rogemus, ut nobis verum Euangelium suum semper intaminatum conseruet, animosque nostros ita semper moderetur hac doctrina sua, ut omnem spem nostram ponamus in gratuita beniuolentia Dei pretiosissimoque merito Domini nostri Iesu Christi, cui cum Patre et Spiritu Sancto sit laus in omnia saecula.

V.

COMMENTATIO
AD LOCVM PAVLLI APOSTOLI
ROM. VIII, 19 seqq.

QVI EST

DE

ΑΠΟΚΑΡΑΔΟΚΙΑ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ.

H

COMENTARIO
AB DOMINO PAVLO APOSTOLI
ROM. VII. 19. sedd.
OVI. 19. 19.
APOSTOLUS THE KITE

§. I.

Vt natura religionis Christianae vniuersae cultum Dei commendat eum, qui non rerum externarum vanitate, sed studio mentis ac pietate animi continetur; atque propter ea in omnibus institutis, quibus Deus illam doctrinam suam illustrauit, non tam in illa externa, quamquam Deo digna, magnificentia, sed in referenda ad nos beneficiorum magnitudine, iactare se diligentiam nostram oportet: ita hac felicitate nostra in primis contemplanda nos decet celebrare dies eos, quos singularium beneficiorum memoriae veterum Christianorum pietas dicauit. Magna sunt et longe quam dici potest illustriora, quae Deus olim effundenda in Apostolos linguarum facultate fecit; sed cogitatione nostra multo dignius est consilium Dei in hoc dono ad Euangelium latissime propagandum conferendo. Ac vere iste dies, quo illa facultas Apostolis contigit, dici potest natalis Ecclesiae Christianorum; si quidem ista Ecclesia non Iudaeorum debuit propria esse, sed ad omnes vndiquaque gentes pertinere. Quod Deus non modo adumbravit illa linguarum varietate, quam ad constituendam Christi Ecclesiam Apostolis concessit, sed demonstravit etiam per dona ista communicata cum iis, qui ab idolorum cultu se ad Christianam religionem conuerterant, quibus donis sibi cum Iudaeis communibus quasi initiati fuerunt et cooperti

H 2

in

in collegium Christianorum, ut Petrus Apostolus perspicue docet Act. XI, 17.

§. II.

Enimvero si hoc se beneficiorum genere continuisset Deus, parum id quidem fuisset ad gentium salutem. Nam et illa dona poterant esse sine vera in Deum pietate (Matth. VII, 22. 23.), qua si quis vacuus est, non habet spem obtinendae beatitudinis sempiternae; et sunt etiam longe praestantiora, quae magis attingunt veram animi salutem, eaque et perennia et in omnem partem profutura, ad quae Paulus 1 Cor. XII, 31. iubet Christianos maxime contendere. Quare ii, qui Petrum audierant Gentibus propter dotes illas ad prodigia concessas dignitatem Christianorum asserentem, statim exclamarunt (Act. XI, 18.): *Ἄρα γε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωὴν, igitur et Gentibus Deus resipiscendi facultatem dedit ad salutem!* Nempe cum gentes etiam obediens fuissent diuinae ad gratiam omnibus per Iesum Christum paratam inuitationi, dabat illis Deus Spiritum Sanctum, quo et facultatem nanciscerentur exercendarum cuiuscumque generis virtutum (qua in re vera μετάνοια est) et quasi pignus haberent futurae beatitudinis, quo Deus confirmaret fore, ut, quod cuperent, eo aliquando potirentur h. e. ut, relaxatis huius corporis vinculis, cuius vel inuiti libidinibus constrin-

gen.

gendi tradimur, vitam sine fine futuram sanctissime beatissimeque traducerent.

§. III.

In hanc fere sententiam videtur Paullus Apostolus dicere ad Rom. VIII, 19. seq. Quem locum subobscurum breuiter explicare constituimus, non quo nos ad summam illius Paullinae disputationis illustrandam aliquid noui allaturos arbitraremur; est enim et ipsa interpretatio, quam sequimur, a multis viris doctis et illustrata et defensa *); sed tamen quasdam illius loci partes vel secus, ac illi, constituemus vel confirmabimus, omninoque et rationem illustrabimus vniuersae epistolae, et efficere studebimus, vt, quae dici pro illa interpretatione possint, in vnum quasi locum coniuncta atque characteri Paullinae dictionis in primis consentanea reperiantur.

§. IV.

Est autem non satis obseruatum, certe ad illustrationem epistolae Paulli ad Romanos
H 3 non

*) Eos adnumerat WOLFFIUS *Cur. Philol.* Tom. II. p. 147. et HEVMANNVS *Erkl. d. N. T.* Tom. VII. p. 334. Addimus qui nuper admodum eandem interpretationem secuti sunt VV. VV. 10. SAL. SEMLERVM, Collegam coniunctissimum nostrum, in *Paraphrasi epist. ad Romanos*, et G. C. B. MOSCHIVM in disp. illustrante triplex, quo S. Paulus Rom. VIII. 19—25. gloriae coelestis magnitudinem confirmat, argumentum (Arnstad, 1768.)

non semper adhibitum hoc, quod Paullus eam ad Iudaicos Christianos scripserit in primis. Quod quidem facile poterat intelligi ex vniuersa illa disputatione, quae inde a cap. III, 20 docet: non obseruandis praeceptis Dei conciliari hominibus, sed gratuitam esse, Dei beniuolentiam, ut quae debeat propter fidem in Iesum Christum credentibus contingere. In qua cum argumentis utatur atque exemplis e veteri testamento ductis, omnemque disputationem referat ad opinionum Iudaicarum temeritatem, cogitur eum cum Iudaeis in primis disputare. At capite quidem septimo v. 1. perspicue se ait loqui cum iis qui legis intelligentes sint Iudaicae; et non ita multo ante locum eum, quem interpretamur, c. VIII, 15 significat lectoribus suis: quod non acceperint πνεῦμα δαλείας, πάλιν εἰς φόβον, ut, *quem ad modum antea*, ipsos metu exhorrescere oporteat, sed πνεῦμα νοθεσίας h. e. ut non, quem ad modum pristino tempore, seruorum instar supplicia a Domini seueritate metuere, sed, tanquam a Patre, optima quaeuis sperare deberent. Ac profecto ante Paulli captiuitatem Romanam, quae incidit in tempora hac ad Romanos epistola posteriora, numquam reperimus Romae Christianos eos, qui de Gentibus ad fidem in Christum accesserint, sed Iudaeos Paullus, cum Romam venisset, iussit aduocari (Act XXVIII, 17. seqq.), et, quos in epistola ad Philipenses c. I, 14. seq. ait Romae Euangelium propagasse studio
con-

contendendi aut odio ductos, profecto Iudaei erant, vt ibi omnia verba loquuntur.

§. V.

His igitur Iudaicis Christianis in primis scribit, suntque vniuersae disputationis Paullinae, quoad coniunctae sunt cum loco nostro, hae fere partes, atque hoc disputandi consilium. Designauerat Apostolus c. I, 16-18 tres illas primarias sententias, in quibus pars huius epistolae contemplatiua aut si maius doctrinalis a cap. I, 19-XI. versatur. E quibus tertiam (cap. I, 16) tractare incipit capite V. vt demonstret: Euangelium esse medium efficacissimum ad dandam salutem hominibus, siue Iudaei sint, iique primi quidem siue Gentes. Et quem ad modum a cap. VIII ad XI. vtrisque vindicat salutem in Euangelio propositam, commemoratque, quid causae sit cur Deus, repudiata gente sua h. e. Iudaica, etiam gentes, quascumque adsciuerit et quasi ciuitatis diuinae iure donauerit, ita cap. V-VIII. de vi Euangelii disputat ad salutem humani generis. Quam disputationem ita, si quid videmus, describit, vt *primum* illustret propositionem: de Euangelio salutis medio c. V, 1-11, *deinde* illam: omnibus credentibus conferri salutem istam. Quam postremam copiosius explicat c. V, 12-21, et, cum animaduerneret Iudaeos dicturos: haec esse dicta in fraudem legis sibi a Deo datae, eamque frustra datam fore, si, non lege illa obseruan-

da sed fide, beniuolentiam diuinam consequerentur, omninoque doctrina illa Paulli impietatem quamcunque induci: huius calumniae vim breuiter quidem c. V, 20. 21., latius cap. VI-VIII labefactare instituit. Ac habet ista defensio tres partes. *Principio* docet cap. VI-VII, 6: doctrinae suae vim non esse hanc, ut Christianis det licentiam peccandi, cum ipsa natura doctrinae Christianae sanctitatem commendet. *Tum* cap. VII, 7-25 Dei consilium declarat in lege roganda, ut quae data fuerit ad agnoscendam atrocitatem peccati, cuius vis hoc magis intelligatur, quo plura lege interdicta fuerint. *Denique* salubres Euangelii fructus demonstrat cap. VIII. superiusque enunciatur (c. V, 20): *Vbi autem fuit peccatum, ibi gratia longe magis augeatur* s. illustratur, illud igitur enunciatur commentatione verissimae consolationis plenissima illustrat, qua nihil suauius et ad commendandam diuini amoris magnitudinem praestantius legi potest *).

§. VI.

- *) Qui, dum viueret, crisin huius disputatiunculae nostrae edidit doctissimus Vir, CHR. FRIDR. SCHMIDTUS Vitebergensis academiae Professor (*biblioth. philol. et criticae* Vol. I. P. III) etsi, quae de consilio et argumento epistolae ad Romanos scripsimus, non contemnenda putat, sed ad singulorum locorum intelligentiam profutura, ea tamen negat (p. 350.) illustrare vniuersam epistolae oeconomiam, omninoque arcem et caput disputationis Paullinae attingere; quamquam ipse fateatur: hic si quid errauerimus, id nullo modo afficere

§. VI.

Cui explicandae etsi non possumus hic
dare operam, neque enim hoc vel breuitas
H 5 nostra

cere ipsum loci declarandi sensum (p. 351.) Nempe alibi (P I. p. 50 sq) negauerat, doctrinam de iustitia, quae propter fidem a Deo confertur, et salute ab ea pendente, basin esse ac fundamentum epistolae, pro illaque arguta, ut quidem ait, theoria substituerat aliam quae prodit consilium Paulli esse in suasionem pietatis erga Deum (cap. 12. init.) s. adhortationem ad veram sanctitatem, ducta illa a gratuita eaque ad omnes siue Iudaeos siue Gentes pertinente misericordia Dei. Quam opinionem latius ibi propositam examinare non est huius loci; sed, ubi negat: nihil esse causae cur vulgus interpretum illas, quas epistolae asserimus, primarias sententias, quaerat cap. I, 16. 17., propter ea quod omnis series orationis declaret, obiter haec Paullum ibi dixisse; id ipsum arbitror dispurari posse in utrumque partem, atque ego sic sentio, nostram de epistolae oeconomia sententiam satis praesidii habere in collatione sententiarum cap. I, 16. 17. 18. cum iis, quae Paullus in istis amplificandis docet. Non ego amo in partiendis libris argutias, quas scio obtuisse optimo cuique interpreti, sed si is est habitus singularum libri partium inter se, ut, quod vno in loco breuiter et quasi contracte dictum est, in altero amplificatum reperiatur, et vero etiam si haec ampliora illis breuioribus eiusdem argumenti eodem ordine respondeant: quo modo dubitemus sequi illam libri partitionem quam scriptor ipse non obscure prodiderit? Iam iudicent, qui iudicare possint ac velint, an sim falsus qui dicam: quod ipsius Apostoli declaratio a cap. I, 19. ad c. XI. accurata collata cum cap. I, 16 — 18 doceat: ordine inuerso sententiam v. 18 capituli primi cap. I, 19 — cap.

nostra ferret vel institutum: tamen commentationis vniuersae summam Paullus videtur his verbis comprehendere (v. 1.): *Quare nunc nihil reliquum est poena dignum apud eos, qui Christo addicti non secundum carnem sed secundum Spiritum viuunt.* Quae ita latius persequitur, vt *primum* v. 2-4. illustret hoc: quod Christo addicti, (οἱ ἐν Χριστῷ scil. ὄντες, vt v. 8. οἱ ἐν σαρξὶ ὄντες, quod de coniunctione cum Christo per fidem interpretamur, nam de pietate in Christum, quae est in recte agendo, postea demum Apostolus dicit), quod illi videlicet non habeant quo propter peccata in metum coniiciantur. *Deinde* a versu 4 ad 17. istius beneficii spem facit hac lege, si non libidines sed sanctos motus sequantur. *Postremo*, vt illud ἀγαθὴν se referebat ad cap. VII, in quo erat de vitiositate naturae nostrae conquestus; quae vel sanctissimos hominum eosque vel inuitos saepe in hac vita auferat: ita nullum malum, quod hanc vitam nostram peracerbam reddit, hanc propitiam Dei in nos voluntatem minuere posse, elegantissime demonstrat; nam *et* finem haec mala habitura esse, cum, ab his corporis compagibus soluti, ad meliorem vitam peruenerimus v. 18-25, *et* Spiritum sanctum infirmitatem nostram

19— cap. II; versum 17. capite III. et IIII.; denique versum 16, modo eo, quo supra dixi, capite V seqq. illustratum esse. Quae partitio si vera reperiatur, non vereor ne temere epistolae oeconomiam constituerim,

fram adiuuare v. 26. 27, et sapientissime a Deo esse decretum, ut cum Christo ad sempiternam gloriam veniamus per aduersa, quae nos propterea excludere a Dei amore non possint.

§. VII.

Iam in illa parte huius postremae disputationis, qua Christianorum sollicitudinem consolatur spe vitae melioris, de qua, etsi ad omnes in vniuersum pios Christianos pertinet, tamen, uti dicebamus, proprie hic loquitur ad Christianos e Iudaeis, in illa igitur parte videtur istam rem illustrare simili et sollicitudine et spe Christianorum qui e Gentibus ad Euangelii beneficia accesserant. Quod illustrationis genus nemini mirum videri debet, qui cogitat: etiam alibi (1 Cor XV, 29 sq) Paullum in causa nostrae admodum simili, eadem argumentatione uti et spem melioris vitae confirmare spe eorum, qui se maximis vitae periculis obiecerint; ita enim intelligendus est iste locus, quod alius Matth. XX, 22. et omnis orationis series demonstrat. Ac omnino per vniuersam ad Romanos epistolam in primis Euangelii beneficia Iudaeis tribuit et locum quasi secundum Gentibus c. I, 16. II, 10. XI, 17. 18; quare nullo modo abhorret ab instituto Paulli, quod dicimus: eum spem Iudaicis Christianis confirmasse per exemplum Christianorum ceterorum, qui, relictis idolis, adiunxerant se Christo, iisdemque

que et malis et spe coniuncti cum Iudaicis erant.

§. VIII.

Gentes igitur sunt, nostra quidem sententia, quas Paullus nomine τῆς Κρίσεως comprehendit, aut porius de Gentibus Christiani. Quomodo hoc dicitur? Id videamus. *Primum* Iudaeos vocabulo בְּרִיּוֹת f. Κρίσεως in appellandis gentibus vsos esse docuit LIGHTFOOTVS (*hor. hebr. et talmud.* ad Marc. XVI, 15. T. II. Opp. p. 468.) et videntur hanc significationem confirmare loca Noui Testamenti Marc. XVI, 15. vbi Christus Euangelium iubet proponi πᾶσιν τῇ κτίσει, quod redditur apud Matthaeum: πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, itemque ad Coloss. I, 23, vbi Paullus se dicit ministrum Euangelii ἐν πᾶσιν τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν ἔθρονόν, quod v. 27. est: ἐν τοῖς ἔθνεσιν, vt alibi sibi tribuit dignitatem Ἀποστόλος τῶν ἔθνων Rom. XI, 13. Gal. II, 9 etc. *).

§. VIII.

*) Hic intercedit SCHMIDIVS (l. c. pag. 151 seq.) cuius argumenta repetit Ven. Vir F. E. BOYSENIUS (in commentario, quem subiecit MOSHEMIL Ifagoge ad epist. Paulli ad Rom. p. 430 sqq.). Quibus doctissimis duumviris etsi non haecenus respondeo quod putem me eos docere meliora posse, tamen non faciendum putavi vt vel modesta causae susceptae defensio desideraretur vel beniuolentiam, quam erga me in hac disputatione adhibuerunt, non remunerari velle viderer. Quamquam non intelligo, quid sit, quod praetermiserint argumenta ad causam nostram defend.

§. VIII.

Porro idem ille Apostolus in locis aliis,
cum gentes commemorat, simili utitur nomi-
ne

fendendam adhibita §. VIII et X. ? quibus quidem, si quid video, omnis causa conficitur; nam quae hic loci post LIGHTFOOTVM dixeram, non nisi hanc habent vim, ut, si Paullus τὴν κτίσιν pro Gentibus posuerit, eam verbi significationem ab usu loquendi Iudaeorum non abhorreere intelligeretur. At ne hoc quidem concedunt; sed omnino hanc significationem τῆς κτίσεως, certe id, negant: Christianos de Gentibus haecenus hoc vocabulo appellari quod e sanguine Gentium orti sint, sed propter ea quod vel a Deo sint conditi vel quasi καινὴ κτίσις h. e. regeneriti et adducti ad Deum; neque enim, nisi hoc sensu, τὴν κτίσιν in Scripturis de hominibus usurpari. Possem dicere, si tricarî vellem, etiam κτίσιν esse apud scriptores sacros de magistratibus, in quam significationem non cadunt quae illi contra me dixerant. At demus illud quidem; neque tamen hic quaeritur: *quam ob causam?* sed *an* Gentes dictae sint κτίσις? עַמֵּי הָעוֹלָם, τὰ ἔθνη, κόσμος etiam, ut his utar, dicuntur Gentes in sacris scripturis; *quam ob causam?* si me scire negem, igiturne poterit ipsa haec significatio negari? Sed quamquam ipsi quoque Israelitae sunt de gentibus huius terrarum orbis, quamquam κόσμος de hominibus dicitur uniuersis: tamen idolorum cultores, disiuncti ab Israelitis, praecipue ita dicuntur propter ea quod Israelitae erant praecipuo quodam sensu gens Dei, quare ceterae gentes κατ' ἐξοχὴν gentes dicuntur et κόσμος; quidni igitur et κτίσις, quamquam hoc nomen alias illis commune erat cum Israelitis? Docet igitur analogia similium verborum, non alienum esse hunc sensum τῆς κτίσεως a consuetudine loquendi scripturarum.

Hac

ne τῆ κóμης, habentque illa loca hanc vim, vt non modo possint in nostro Gentes intelligi sed

Hac ipsa responsione spero me simul satis fecisse doctissimis viris dubitantibus: an vel *potuerint* scriptores sacri hunc sensum illi verbo subiicere. Potuerunt certe, si ista licentia vñ sunt in similibus verbis τῶν ἔθνων, τῆ κóμης, vt genus, quod Iudaeos cum ceteris gentibus complectebatur, transferrent ad maximam generis partem, quatenus ea disiungebatur a Iudaeis, qui a Deo adoptati et singulari Dei beniuolentia seiuncti a ceteris gentibus fuerant.

Neque vero minus haec, quae dixi, pertinent ad loca Marc. XVI, 15 et Col. I, 23, vbi κτίσιν ad Gentes refero, nec ignoro Matthaeum πᾶσαν τὴν κτίσιν apud Marcum, interpretari, nam hoc dixeram ipse, nec video propter ea quo modo hac interpretatione Matthaei vñ velint aduersus me. Πάντα τὰ ἔθνη vel omnes sunt Gentes in vniversum, ne seiunctis quidem Iudaeis, vel eae tantum quae a Iudaeis disiunctae, angustiore verbi sensu, Gentes dicebantur; neque enim ignorant viri doctissimi, hoc sensu maxime Scriptores sacros istud verbum frequentare. *Has* ego intelligo, non temere, vt opinor. Nam Paullus Col. I, 23. διάνοιον se dicit ταύτης τῆς κτίσεως, sed multis in locis sumit nomen Apostoli *Gentium*, non Iudaeorum. Et cum Christus apud Matthaeum iubet Apostolos proficisci ad omnes gentes, omnes agnoscunt interpretes Christum, qui, dum viueret in his terris, tantum docuerat Iudaeos suisque interdixerat Matth. X, 5. 6. ne ad Gentes se conferrent sed ad oves perditas familiae Israeliticae, Christum igitur hoc mandato velle, vt nunc quoque, post quam abiisset e terrarum orbe, apud cuiuscunque generis gentes Euangelium propagarent. Quid mihi commemorant loca,

sed debeant etiam propter attributa quae ibi plane sic vt in hoc loco declarantur. Ad Ephe-

ca, in quibus etiam Iudaei το ἔθνος dicantur, itemque τὰ κτίσματα τῷ Θεῷ? qui minime haec ipse ignoro. Num propter ea negabunt τὰ ἔθνη in primis, etiam exclusis Iudaeis, de Gentibus dici? Quo igitur maiori iure vtuntur hoc argumento vt, quoniam Iudaei appellantur τὰ κτίσματα τῷ Θεῷ, conficiatur Gentes non praecipue, τῆς κτίσεως nomine appellari potuisse?

Laudaueram LIGHTFOOTVM, qui locis Iudaicis docuisset verba: ברירה f. ברירה, תְּחֵלַת וְעוֹשׂוֹ, pro גוֹיִם f. gentibus adhibita fuisse. Nouam respondent hanc esse significationem nec a veteribus Iudaeis vsurpatam. Cupio audire quo modo hoc doceant. Nam etsi haec scripta, quibus vsus est LIGHTFOOTVS, Christi tempora non attingunt: non sequitur tamen ipsam hanc significationem verbi nouitiam esse; et, si sic licet concludere, nulla fere ratio habenda erit exemplorum e scriptis Iudaicis ad phrasin N. T. illustrandam. Si vna horum exemplorum auctoritate Paullinum loquendi vsum defendissem, temeritatis me ipse reum tenerem; nunc in subobscuro verbo illustrando vtor analogia in simili verbo תְּחֵלַת וְעוֹשׂוֹ, quod Paullus de Gentibus frequentat; vtor lege disiunctionis numquam fallente, quae vult vt, si v. 23. οἱ ἀπαρχὴν τῷ πνεύματος ἔχοντες Iudaei sint, ἡ κτίσις de Gentibus intelligatur; vtor etiam ipso sermonis Paullini contextu, quocum consistere quidem haec significatio possit. Qua re, si consentit etiam loquendi vsus Iudaeorum, quanquam in scriptis non vetustissimis obuius, non ineptam puto conclusionem: quod ista loquendi consuetudo ex antiquitate ducta fuerit et ad posteriora tempora propagata.

Postre-

Ephesios quidem cap. II, 12, ubi perspicue Gentes alloquitur ad Euangelii beneficia adductas, eas dicit nuper fuisse ἀπὸ ἀλλοτρίων τῆς πολιτείας τῆ Ἰσραὴλ, alienas a iure ciuitatis Israelitarum, quos Israelitas hoc ipso declarat propriam gentem Dei siue filios Dei esse, plane ut in hoc, quem tractamus, loco credentes e Iudaeis υἱὸς τῆ Θεοῦ dixerat ἀπὸ κτίσεως ἰ. Gentibus disiunctos. Addit pristinos istos Deorum cultores fuisse ξένος τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, quas διαθήκας et ἐπαγγελίας coniungit Rom. VIII, 4 cum υἱοθεσίᾳ. Adoptionem vero significat haud dubie talem, qualem tribuit iis, qui, repudiato idolorum cultu, filii filiaeque Dei facti essent, ut loquitur 2 Cor. VI, 17. 18; quem ad modum in loco no.

Postremo, si vel abdicauerim me omnibus istis Iudaicis locis, dederimque nullum esse exemplum huius significationis in veterum Iudaeorum, itemque in diuinis scriptis: non desperatam esse causam nostram profiteor. Quid? quam multa noue dixerunt Scriptores sacri, in primisque Paulus, etiam cum non admodum necessaria essent et possent aliis vsitatis verbis eadem res reddi, veluti πνεῦμα pro doctrina Christiana aut natura Christi diuina, σάρκα pro institutis Mosaicis, et alia sexcenta; quae ex ipsis scriptoribus disci oportet eorumque declaratione, etiam si ex aequalibus libris doceri non possint. Quam ob rem omnia reuoluuntur ad quaestionem: an Paullus ipse vel in loco ipso, quem interpretamur, vel in similibus locis hunc sensum ostenderit? id quod spero me, quoad quidem licebat in subobsuro verbo, argumentis iis, quae sequuntur, ita demonstrasse, ut, qui aequi volunt esse, iis satis factum videri possit.

nostro v. 21 τῇ κτίσει similem asserit sortem in acquirenda illustri libertate filiorum Dei. Atque etiam hic *spem* commemorat illam τῆς κτίσεως, cum contra in loco ad Ephesios Gentes dixisset olim fuisse ἐλπίδα μὴ ἐχέσας, quae *spem* non habuerint, cum fuissent Ephesii ἐν τῷ κόσμῳ, inter Gentes, sed postea ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Christiani redditi. Neque fugere quemquam potest, Paullum in ipsa epistola nostra cap. XI. vbi longus est in comparandis iuribus Iudaeorum ac Gentium, has κόσμον identidem appellare, v. 12 et 15. Neque igitur magis abhorruerit ab usu loquendi Apostoli, de Gentibus usurpare nomen τῆς κτίσεως quam alterum illud τὸν κόσμον, cuius est eadem cum nostro vis atque potestas; et ea est quae nostrum locum et illum ad Ephesios intercedit, similitudo, vt non dubitem ad illum interpretari nostrum et eundem τῇ κτίσει sensum subicere, qui in illo erat τῷ κόσμῳ subiectus.

§. X.

Denique Paullus ipse, nisi fallimur, quam κτίσιν intelligi velit, declarat eo, quod v. 23 κτίσιν comparat cum iis qui habeant τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος. Quae verba quamquam videmus explicari in hanc partem vt Spiritum dicant describi tamquam initium et quasi pignus futurae beatitatis obtinendae, neque nos diffitemur multis in locis Spiritum sanctum ab illa vi ad hanc spem confirmandam laudari: tamen ἀπαρχὴν hoc sensu dici valde dubi-

ramus, et vana sunt omnia, quae ad illam rem ex antiquitate institutisque Ebraeorum afferuntur, nisi ἀπαρχὴν pro pignore vel arrha dici perspicue confirmetur. Certe ἀπαρχὴν Paullus vbicunque locorum eos dicit, qui primi h. e. prius quam alii vel fuerint vel obtinuerint aliquid, vt Epaenetus c. XVI, 5. ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν, qui primus in Achaia Christi doctrinam amplexus est, vt Christus ipse 1 Cor. XV, 20 ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, qui primus e mortuis ad vitam reuocatus est, vt Iudaeorum maiores, qui primi adoptati sunt a Deo, ἀπαρχὴ ἀγία dicuntur Rom XI, 16, et, quod loco nostro accommodatissimum exemplum est, Christiani e Iudaeis Iacobo c. I, 18 sunt ἀπαρχὴ τῶν Θεοῦ κτισμάτων, qui primi a Deo creati sunt h. e. Christiani facti, Gentibus quidem priores. Quam ob rem non dubito vertere τὲς τὴν ἀπαρχὴν τῶ πνεύματος ἔχοντας per eos, qui Spiritum priores acceperunt h. e. Christianos Iudaicos; e quo ipso sua sponte intelligitur: κτίσιν, quam componit Apostolus cum talibus Christianis, Christianos esse de parte Gentium, praesertim cum saepenumero in epistola nostra, vt supra diximus, maxime cum argumentum vniuersae disputationis c. I, 16 enarraret, Iudaeis πρῶτον, in primis, asserat Euangelii beneficia. Quod si mihi quis ita occurrat, vt neget τὲς τὴν ἀπαρχ. τ. πν. ἔχοντας Christianos esse e Iudaeis, atque Apostolos intelligi velit, primum nihil est causae cur verba ad Apostolos referan-

rantur; tum locus is, quem e Iacobi epistola citauimus, suadet Iudaicos Christianos intelligi, denique cum Apostolus illustrationem filiorum Dei (qui quidem soli Apostoli non possunt esse) contulerit cum spe τῆς κτίσεως, quae debeat venire in eiusdem gloriae communionem: consentaneum est, eum hic suspicari τῆς κτίσεως cum suspiriis filiorum Dei contulisse *).

I 2

§. XI.

- *) Obiter hic licebit commemorare, quae contra omnem interpretationem nostram BOYSENIVS V. V. dixit (in praefat. ad MOSHEM II isagogen in hanc Paulli epistolam). Nempe praeter ea quod exempla huius significationis τῆς κτίσεως desideret, cui dubitationi supra satis fecisse me spero, prope abesse dicit a certitudine sententiam quae κτίσις de regno naturae interpretatur, eamque confirmari putat versu 39, ubi quaerit quo modo intelligenda sit κτίσις ἐτέρα, si κτίσις de Gentibus ad Christum adductis intelligenda sit. Quid? si redderem eam quaestionem atque vicissim quaererem! si κτίσις regnum naturae significat, quod est istud alterum naturae regnum (κτίσις ἐτέρα)? Omnino vel hoc (ἐτέρα) docere Vir. Venerandus debuisset non ita, ut nostro in loco, ibi Paullum hoc verbo usum esse; quo fit ut ille locus ad nostrum illustrandum adhiberi non possit. Κτίσις quidem versu 39 naturam creatam quaecumque significat, aut si quis malit, magistratum, qui i Petr. II, 13 est ἀνδραγαθὴν κτίσις, ut sensus sit: neque quod aliud est (in summo fastigio constitutum) neque quod depressum s. humile, neque aliam ullam naturam e creatis (aut, si istud nomen ad magistratus referatur, magistratum quemcumque alium) coniungere posse nos ab amore Dei h. e. efficere vexationibus suis ut minus nos amet Deus propter Christum Iesum, coll. v. 35.

§. XI.

Atqui in Christianos de gentibus cadunt profecto ea, quae Paullus de ista *κτίσει* commemorat. Quod ut probemus lectoribus et reliquas loci subobscuri partes quodam modo illustremus, placet integrum locum notis adpersis recensere *). Sic autem Paullus:

v. 19. *Namque spes creaturae* (aut si malis: acerrima exspectatio gentium h. e. Christiani e Gentibus anquirentes illam paullo post commemorandam beatitatem. Ἀποκαρδοσία non tam est anxia exspectatio, quam, ut Paulus explicat v. 25, ἐλπίς, quae etiam de certa exspectatione dicitur, ut ad Ebr. XI, 1. ΛΟΓΙ-ΛΑ Psalm. XXXVIII, 8. καρδοσίαν habet pro חֲלוּלָהּ, οἱ ὁ interpretantur ὑπόστασις, firmam persuasionem, SYMMACHVS ἀναμονήν) *illustrationem filiorum Dei exspectat* (h. e. exspectat illud tempus, quo illustretur dignitas filiorum Dei, qui his in terris humili admodum conditione utuntur. Coloss. III, 3. 4. 1 Ioh. III, 2).

v. 20. *Etenim creatura vanitati addicta est* (Supra c. I, 21 commemorabat τὴν μεταστροφήν Gentium h. e. vanitatem errorum quibus

*) Aliam paraphrasin à SCHMIDIO propositam l. c. p. 355 seqq., in qua κτίσις de creatione f. naturis creatis accipitur, conferant et examinent ipsi lectores, qui velint. Nam ea sola vitur ad demonstrandam sumtionem suam et nostram interpretationem repudiandam.

bus immerfae erant; sed h. l. φθορὰν intelligit, de qua dicemus ad v. 21) *non sponte quidem* (non suo arbitrio, i. e. inuitae; mallent enim, vt Paulli verbis 2 Cor. V, 8 vtamur in re simili, ἐκδημῆσαι ἐκ τῆς σάρκατος, καὶ ἐκδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον, abesse ab hoc corpore, et adesse apud Dominum) *) *sed propter eum qui addixit sub spe.* (Ita interpungenda putamus haec verba, vt ἐπ' ἐλπίδι ad versum 20 referatur, quo modo multi codices ac veteres interpretes graeci haec verba coniunxerunt; addimus iis, quos WETSTENIVS commemorauit, MAXIMUM in scholiis in GREGORIVM THEOLOGVM c. III. p. 34, qui et pro ματαιότητι habet

I 3

*) Igitur de solis Christianis e Gentibus hoc diceretur, eos non arbitrio suo vanitati esse subiectos. Ita quidem colligunt doctissimi diuini. Hic ego non aliam aequitatem postulo quam talem, qualem sibi negatam vereor vt aequo animo ferrent. Cum κτίσιν intelligunt de natura rerum vniuersa, ita tamen vt, quoniam κτίσις distinguitur a filiis Dei, hi in istis naturis creatis a Paulo non numerentur: quam de iniuria conquererentur, si quis diceret: ergo negauerit Apostolus, filios Dei vanitati addictos esse in his terris, deque solis ceteris naturis eam rem dixerit? Numquam mihi in mentem venit negare, quod illud attributum: τῇ ματ. ὕπερ-τάτῃ εἶχ' ἐκείνα etiam in Christianos Iudaicos cadat, ipse cum statuam, Paullum Gentes similes futuras dixisse Iudaeis in libertate, quibus in seruitute similes fuerint, id quod Apostolus v. 21 nimis clare dicit. Sed hic v. 20 vbi de sola κτίσει loquitur, ei hanc conditionem tribuit soli; post demum vbi vtrorumque sortem comparat v. 22, 32, etiam idem ad vtrosque transfert.

bet φθορᾶ, ex interpretamento haud dubie. De ipsa sententia meminerimus Paullum I. c. 2 Cor. V., vbi se tamquam mole oppressum in corpore ingemiscntem describit v. 4, addere v. 7: *Διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, ἔτι διὰ εἰδός*, fide s. spe his in terris viuimus, non sensu, quare se dicit *θαροῦνται*, bonam spem habere. Simili fere modo ait Rom. XI, 32: *συνέκλεισε ὁ Θεὸς τὰς πάντας εἰς ἀπειθείαν, ἵνα τὰς πάντας ἐλεήσει* h. e. omnes fuit (ad tempus) repugnare Euangelio, vt (quo tempore elapso) omnium misereatur. Visum ergo est Deo, vt illi e Gentibus Christiani, quanquam anhelant liberationem ab huius corporis vinculis, tamen aliquantum per hanc vitam, sub spe futurae liberationis, miseriae obnoxii sint; qui sensus cum v. 18 et 28 seqq. pulchre consentit.

§. XII.

V. 21. *Namque et ipsa creatura vindicabitur a seruitute vitiositatis in libertatem illustrissimam filiorum Dei* (h. e. non modo vos post exantlatā aduersā huius vitæ ad gloriam filiorum Dei peruenietis. v. 18, sed ad eandem quoque, secus quam Iudæi putare solent, Christiani e Gentibus pertingent, postquam ab iisdem, quibus nunc pressi estis, malis liberati fuerint *). *Φθορὰν* intelligimus eam,

*) Ergo soli Christiani e Iudæis hic ornentur nomine filiorum Dei? Sic iterum illi. Quod nescio cur mi-

eam, de qua Paullus conquerebatur cap. VII, v. 23 seq. in primis; nam et ibi cupit v. 24. liberari ab hoc mortifero corpore, plane ut in nostro loco v. 23. dicit filios Dei cupere ac sperare liberationem a corpore suo, et perspicuum est, vniuersam disputationem, cuius partem interpretamur, coniunctam esse cum cap. VII, quod totum est in vitiis naturae nostrae enarrandis).

v. 22. *Nouimus* (satis certum est) *enim, quod omnis creatura hoc ipso tempore ingemiscat et condoleat.* (quo sensu? supra est dictum. Ἀλλ' ὅτι τὸ νῦν maluimus vertere: *hoc ipso tempore* i. e. hac in vita; propter ea quod anhelare cum Gentibus Christianos e Iudaeos dicit v. 23. liberationem a corpore. Neque ἄλλοτε semper tempus definit, ad quod, sed quo aliquid factum fuerit, ut cap. XI, 25. Ebr. III, 13. et sexcentis aliis in locis).

v. 23. *Non modo autem* (haec creatura anhelat illam libertatem) *sed ipsi quoque, qui primi* (priores quam illa κτίσις) *Spiritum accepimus* (nobis confirmantem quod simus filii Dei atque haeredes cum Christo v. 16. 17.).

I 4

nos

mirentur; cum Paullus diserte Iudaeis tribuat τὴν υἰοθεσίαν cap. VIII, 4., et Christus Matth. VIII, 12 eos, quatenus a Gentibus disiunguntur, appellet υἱὸς τῆς βασιλείας, et scriptura sexcentis in locis populum Dei. Num propter ea negaui Christianos de Gentibus etiam a Deo adoptari debere? de quibus Paullus: καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

nos ipsi quoque intra nos suspiramus, adoptionem expectantes (h. e. tempus quo futurum est, vt nanciscamur illam gloriam filiorum Dei, ἀποκαλύψιν τῶν υἱῶν Θεοῦ v. 19.), *liberationem a corpore nostro.* (Hic licebit animadvertere: illud: καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ repetitionem esse eius quod praecefferat: καὶ αὐτοὶ, vt Luc. I, 36: Ἐλπίσθε — καὶ αὐτῇ, ipsa quoque, ipsa inquam; nam quid opus est nouum fingi subiectum in illo: καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ, quod volunt de Apostolo ipso aut Apostolis intelligi? Ceterum de ista ἀπολύτρωσι τῷ σώματι *) nunc non audemus pronunciare in alterutram partem. Namque *vel* de hoc corpore nostro, magna causa multorum malorum quibus animus affligitur, accipi potest, quem sensum paene omnes sequuntur, *vel* per aliquem tropum de illo corpore s. compage peccati, quod Paullus saepe cum eius membris, h. e. singulis libidinibus vel vitiis, commemorat, vt Coloss. III, 5. et supra c. VI, 6; quamquam fere animus inclinatur in hanc postremam partem propter similia loca cap. VI, 6 et VII,

24.

*) Male me putant explicasse ἀπολύτρωσιν τῷ σώματι de liberatione a corpore, cum sit liberatio corporis ipsius a vanitate vel vitiositate. Certe non interpretatus sum repugnante loquendi vfu. Nonne ἀπολύτρωσις τῶν παραβάσεων Ebr. VIII, 15 est liberatio a delictis? Nonne Paullus in loco simili Rom. VII, 24 cupit liberari ἐκ τῷ σώματι τῷ θανάτῳ? Ergo istud σῶμα est ea ipsa φθορά, neque corpus est subiectum quod in libertatem vindicari debebat.

24. Sed, quomodocumque interpreteris, summa sententiae Paullinae eadem viderur esse).

v. 24. *Namque spe beati sumus*: (quid id sit, supra declarauimus ad v. 19, itemque alibi e loco 2 Cor. V, 7. h. e. tamquam futuram speramus beatitatem, non fruimur ea praesente) *spes autem, quae cernitur, non est spes* (id cuius spes facta est, cum tanquam praesens tenetur, non speratur), *nam quod quis cernit quo modo idem sperare potest.*

v. 24. *Quod si vero speramus, quae nondum cernimus, patienter ea quidem expectamus.*

§. XIII.

Nos vero, CARISSIMI CIVES, agnoscamus, quantum hoc sit, quod Deus per Euangelium Iesu Christi non modo spem nobis fecerit tantae beatitatis, sed etiam tradiderit modum, quo certo possimus scire, *nobis* eam paratam esse in coelis. Quod quidem tamquam certum et fixum tenebimus, cum conscientia verae pietatis in Deum et perpetuum recte faciendi studium nos docuerit, animum nostrum moueri a Spiritu Dei; eritque haec certitudo hoc maior, quo ad omnem veram virtutem vigilantius enitimur, vt, qui talem habemus spem, secundum Ioannis admonitionem 1 Io. III, 3, sanctos nos seruemus per omnem vitam, quem ad modum Christus sanctus fuit, cuius si velimus similes esse in gloria, etiam in vita similes esse oportet.

Quare diligenter cogitemus: etsi Deus fidem huius spei fecerit, tamen nos nisi *spe* beatos, atque hanc vitam quasi seueram pietatis disciplinam esse, qua nisi subacti fuerimus et praeparati ad meliorem vitam, illa spe excidemus profecto. Contra si ex isto perenni Deo viuendi studio cognouerimus Dei Spiritum in nobis esse tamquam pignus futurae post hanc vitam felicitatis, ne timeamus in hac vitae praesentis miseria, quam auget aut potius vni- ce continet libidinum atque peccatorum vis. Namque visum est Deo ut addicti huic miseriae teneremur, *sub spe* recuperandae aliquando libertatis, cum, omni corporis mole liberati, puri et integri, eam viuemus vitam, quae est sola vita nominanda. Istius beatitatis, quae nobis *spe* quidem data est per Spiritum sanctum immissum in animos nostros, memoriam celebrat orbis Christianorum per hos dies. Quare vos, HUMANISSIMI CIVES, hortamur: ut, ipsa hac opportunitate admoniti, exerceatis vos hoc tempore ista spe et lege, qua datur, studiose contemplan- da, atque operam maximam detis, ut fru- ctum capiat is tantorum beneficiorum per omnem vitam, et ducti per Spiritum sanctum illam nobis promissam beatitatem laeti sine fine obtineatis! P. P. pridie sollemnitatis Pen- tecost. A. C. MDCLXVIII.

VI.

INTERPRETATIO GRAMMATICA

CAPITIS VIIII

EPISTOLAE

D. PAVLLI AD ROMANOS

DEFENSA

DIE XIII. IVLII A. MDCCLXI.

A

WILH. GOTTLIEB IÜTTING

LEERA — FRISIO ORIENT.

NIC LONGE AVCTIOR RECUSA,

C V M D E O!

In disputatione, quae ab AVGVSTINI tempore vsque ad nostram aetatem agitata est super illa quaestione: *Vtrum in discernendis hominum vel felicitate vel suppliciis sempiternis DEVS sequatur vitam moresque hominum, quos in fide vel impietate mansuros, ab aeterno praeiudicet*, nullus scripturae locus ad eam labefactandam capite nono epistolae PAVLLI ad Romanos illis, qui negantem sententiam defendunt, visus fuit accommodatior. Quod telum cum secus sentientes illis eripere omnibus viribus tentarent, vtrique ita philosophati sunt, vt, quae grammatica esse debebat disputatio, repente mere theologica exstiterit, multisque magna facta sit suspicio, vtramque dissentientium partem vnā eam in interpretando illo loco rationem esse secutam, quae ceteris super ea re decretis suis aptissima visa fuerit. Qua ipsa re cum controuersia longius protracta multoque facta sit impeditior, nobisque ita plane videatur: multis disputationibus nos carere potuisse, si simplicem diuinorum enunciatorum sensum duce Grammatica omnes fuissent secuti: hanc disputationem in illustrissimum illum sacri codicis locum scribere constituimus, ea lege, vt ad sola Grammatices decreta vera eius interpretatio proponatur. E quo interpretandi modo hunc fructum capiemus *primum*: vt nemo nos accusare iure possit, in explicanda doctrina grauissima nos
sen-

sensum dictorum diuinorum detorsisse ad disciplinam Ecclesiae nostrae probatam; quin potius constet, ipsum illud, quod haec in illa causa defendere solet, etiam esse id quod DEVS per PAVLLVM Apostolum tradidit. *Deinde* ut philosophia prima sua habet ἀξιωματικὴν numquam fallentia, e quibus omne, quidquid est verum, ducitur; sic omnis doctrina Christianorum continetur dictis praeceptisque DEI ad quae certe intelligenda, ut in omni testimonio, non alia est via, nisi loquendi consuetudo, quam una illa Grammatica docet, ita ut ad certitudinem nihil supersit. *Denique* huius ipsius ope euitabimus errores eos, qui ex incitia Ebraei dicendi generis manarunt in plurimorum interpretationem huius sectionis, arque effecerunt, ut, quae cum ratione et locis sacrarum litterarum apertis ac planissimis pugnarent, habita fuerint vera ac ipsum per DEVM proposita, quem, ut nos gratia sua scribes adiuuet ac honorem suum intelligentiamque verbi diuini his laboribus nostris promouere velit, etiam atque etiam precamur.

§. I.

Cum PAVLLVS in omnibus, quas ad Christianos scripsit, epistolis id sibi propositum haberet, ut maxima eorum et cum CHRISTO et inter se coniunctio promoueretur, perpetuae discordia, quae eorum, qui a Iudaeis Chri-

Christiani facti erant, animos ab iis seiungebat, qui ab idolorum cultu ad CHRISTI venerationem conuersi fuerant, magis magisque dissiparetur: id sibi primum hac in epistola ad Christianos Romae degentes credidit datum esse negotii, vt excellentem illam atque capitalem diuinæ religionis doctrinam de venia peccatorum hominibus a DEO propter CHRISTVM concedenda exponeret. In qua disputatione vt per recte facta vllum hominem hanc veniam impetrare posse negauerat, atque vicissim eam tribuerat omnibus iis, qui vera fiducia in IESVM CHRISTVM posita merita eius sua facerent: ita, cum cap. VIII. instituere vellent illustrationem sententiæ illius quæ cap. I, 16 Iudæis primum, deinde et Gentibus tribuerat spem obtinendæ salutis per fidem, verendum erat, ne illa ipsa disputatione animis iam concitatis noui veluti igniculi admouerentur. Nam Iudæis nihil magis poterat molestum esse, quam quod se deiectos ab illa dignitate et felicitate viderent, quam sibi tanquam selectæ a DEO genti finxerant certam esse propterea, quod per legem præscripta vtcumque faciebant. erantque ab iis prognati, quibus DEVS eximia promiserat beneficia. Vicissim ii, qui adhuc fuerant Deorum cultui dediti, non adeo omnes modestiæ studebant et verecundiæ, vt Iudæos iam per DEI gratiam illorum similes factos non contemnerent. Itaque vt et horum animos retardaret et illorum vel dolorem leniret
vel

vel tolleret scrupulum, hanc Paulli doctrinam stare cum promissis DEI, quae Iudaeis dederat, non posse: plenior in sectione ea, quam interpretamur, incipit quaestionis: de abrogata Iudaeorum dignitate, tractationem. Arque hoc nostro in loco Apostolo fuisse propositum, ita est apertum ut nemo, quod nobis constat, interpretum aliter senserit. Nam etsi Paullus HEVMANNO *) videtur ex eo, quod in extrema capitis VIII parte summum suum in DEVM amorem commemorauerit, incidisse in memoriam grauissimi odii, quod olim, cum esset a CHRISTI societate alienus, aduersus hunc conceperat, quodque summa tristitia commotus v. 1-3. confiteretur: tamen vel hoc magis declararet occasionem horum trium versuum, quam integrae sectionis; vel rectius videtur posse constitui. Nempe cum se Apostolus accingeret ad proponendam inuisam illam, quam diximus, Iudaeis doctrinam, peracerbam illam facile sentiebat fore Iudaeis, atque verebatur primum, eos suspicatu- ros: Apostolum propter hanc maxime causam in illam disputationem descendere, ut, qui adhuc vehementissime vim legis a Iudaeis obseruatae ad comparandam iis delictorum veniam oppugnasset, odio suo in Iudaeos satis faceret; qua ipsa suspicione nihil erat ad omnem vim doctrinae ipsius Apostolicae apud Iudaeos frangendam accommodatius: deinde: et Christianos ab idolorum cultu ad
Chri-

*) In *Explicatione N. Test.* Tom. VII, p. 372. sqq.

Christum conuersos hunc locum ad contem-
tum Iudaeorum adhibituros esse, et Iudaeos
propter negatam sibi ab Apostolo gentis di-
uinae dignitatem summa incensum iri inuidia.
Quamobrem in illa prolusione, quae quinque
primis nostrae sectionis versibus continetur,
primum v 1-3. summum suum, quo in Iu-
daeos flagraret, amorem proponit, summam-
que, quam de aduersa quasi eorum fortuna
concepisset, tristitiam, *post* ipsorum dignita-
tem fatetur, iustisque eam laudibus effert
v. 4. 5.

§. II.

Ac in priori illa causa, quae incredibilis
videri poterat Iudaicis Christianis, qui sum-
mo cum seruire obseruandis a Christiano-
rum gente caerimoniis Iudaicis interceden-
tem saepius Apostolum et audierant et vide-
rant, utitur primum asseueratione, qua nihil
gravius reperiatur: Ἀληθεῖαν λέγω ἐν Χριστῷ h.
e. *profiteor per ipsum Christum* partemque eam,
quam habere et habiturum me esse cum eo
mihi persuadeo Namque in omni asseuera-
tione ea res, quae cum Graecorum particula
ἐν vel ὁ Ebraeorum coniungitur, significat
id, per quod iusiurandum vel obtestatio pera-
gitur, ut Matth V, 34. sq Apoc. X, 6. Eph.
IV, 17. Ies LXII, 8. sexcentisque aliis in lo-
cis, quo eodem sensu Paullus 2 Cor. XI, 10
dicit: Ἐστὶν ἀλήθεια Χριστὸς ἐν ἐμοί; ut error 10.

K

LOCKII

LOCKII agnosci possit, qui *) verba reddiderat; *tamquam Christianus loquor*. Οὐ ψεύδομαι *non mentior*; repetit enim idem verbis negantibus ad rem magis confirmandam, ne videretur, quae dixerat, temere dixisse; qua etiam in re imitatore[m] habet IOANNEM cap. XIX, 35. Ipsamque illam ob causam conscientiam suam Spiritusque diuini auctoritatem obtestatur his verbis: συμμαρτυρέσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύματι ἀγίῳ; quae παραγγέλλει concludi nec necesse est, nec fit illud satis bene propter ea, quod versus 2 continet eam rem, quam ipsa conscientia PAVLLI cum Spiritu S. testabatur. Habet vero illud συμμαρτυρεῖν, vt Latinorum *contestari*, non vim maiorem verbo simplici: μαρτυρεῖν, quemadmodum Apoc. XXII, 18. aliaque loca docent. Ἐν Πνεύματι positum est pro σὺν Πνεύματι, ac vniuersae huius propositionis hic sensus: „Ipse „mibi satis huius rei conscius sum, omnem- „que fallendi mentem hac in re a me alienam „esse scio; ac si viderer errare posse aut me „ipse fallere, hoc tamen cauet omni exceptio- „ne maius Spiritus sanctissimi testimonium, „qui nullo modo me falli aut fallere confir- „mat. „**) Tam grauem Paullus auctorita-
tem

*) In Paraphrasi ad h. l.

**) Sic olim interpretatus sum hanc sententiam cum aliis. Sed et si haec probabiliter ita explicari possunt, nam alibi quoque similia verba sunt Act. V, 32. c. XV, 28; videant tamen lectores an melius sit quod mihi posthaec venit in mentem. Nempe
verba

tem interponit ad persuadendum Iudaeis ὅτι, ut pergit, λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη καὶ ἀδιάλειπτος ὁδὸν τῇ καρδίᾳ μου, *quod ingens me animi meum tenet tristitia dolorque perpetuus*, ortus ille quidem e pertinaci odio Iudaeorum aduersus Christum viamque ad salutem ab Apostolo propositam quam dum repudiabant, ipse se deturbabant in miseriam; quod, non poterat fieri; quin magnam in Paullo, suorum amantissimo, tristitiam gigneret. Atque ita esse vtramque rem, docet recta interpretatio versus 3; de quo duae feruntur doctorum hominum sententiae: *altera*, quae Paulli verba de eo interpretatur, quod optauerit, cum adhuc a Christo alienissimus esset: *altera*, quae ipsi haec proferenti sensum misericordiae

K 2

verba sic interpungenda videntur: Ἀληθ. λέγω ἐν Χρ., & ψευδ. (συμμ. μ. τ. συνείδ. μου) ἐν Πν. ἁγίῳ., ut verba ἐν Πν. ἁγίῳ coniugantur cum illis & ψευδομαί, *per Spiritum sanctum? non mentior*. Sic accuratissime haec formula responderet illi superiori: *Per Christum!* (h. e. ut mihi videtur: *per Christi doctrinam!*) *verum est quod dico*. Atque haec analogia plane animum inclinat in illam interpretationem. Πνεῦμα ἄγιον hic posset esse de virtute diuina qua Paulus Apostolus erat seque eum esse demonstrabat, ut fere Act V, 32; ac potius doctrina Christiana q. d. *per Euangelium testor, me &c.* In capite quidem octauo haec regnat significatio τῷ πνεύματι ἁγίῳ, ut alibi docebimus; et quem ad modum ibi verlu 10. Paulus substituit formulam: Χριστός ἐστιν ἐν ὑμῖν pro illa altera v 9: πνεῦμα Θεοῦ οἰκᾷ ἐν ὑμῖν, sic nostro in loco ἀληθ. λέγω ἐν Χριστῷ et & ψευδ. ἐν πνεύματι ἁγίῳ plane inter se permutantur.

diae praesentissimum summumque desiderium Iudaeos cum Christo coniungendi, et salutem eorum, si fieri posset, interitu etiam vel calamitate sua redimendi tribuit. Quarum prior post alios ab HEVMANNO defensa est cum in *Poecile* Tom. I. p. 462. lqq. tum in *explicatione* N. T. ad h. l. post etiam ab alio in commentatione ad h. l. inserta particul. XXXII. *der Hessischen Hebopfer* p. 176. sq. et a IO. CHRISTOPHORO TRAUTERMANNO Fasc. XV. *der fortgesetzten nützlichen Anmerckungen*, quae Vinariae prodierunt, p. 230. sq. Cui respondit IO. PETRVS SIGISMVNDVS WINCKLERVS, antistes nuper Stolbergenis, in *der Untersuchung schwerer Schriftstellen* P. II. p. 18. sq. atque, cum ille in *illustratione loci vexatissimi* Rom. IX, 3. Ienae 743. edita contraniteretur, P. III. p. 55-90., HEVMANNO autem quodam modo WOLFFIUS in *Curis Philol.* ad h. l. p. 165. 67. Sed nostrae non est breuitatis percurrere omnia ea, quibus illam interpretationem probare voluerunt, sed breuiter disputabimus pro contraria sententia, sic tamen, vt haec etiam facere possint ad opinionem secus sentientium diiudicandam.

§. III.

Ac *primum* doceri nullo negotio potest, *ἡν χράμην* esse optandi formulam, adeoque Paulum non de re loqui, quae olim existerat, sed de tali quae iam eius animum tenebat. Nam vt Latinos, qui Optatiuo carent, constat,
Con-

Coniunctiuum adhibere solere, ac praeterito infecto exprimere ea, quae futura fuisse narrantur, vt in illo CICERONIS. *) *equidem, quaecunque causa vos huc attulisset, laetarer, atque sexcentis in aliis; sic Graeci, qui carent infecto praeterito coniunctiui, vsurpant idem in Indicatio tempus, quod nec alienum esse a Paulli sermone declarat locus 2 Cor. VII, 8. εἰ καὶ μετεμελόμην, quasi tu diceret: etiam si me poeniteret: ob es mich gleich (einigermassen) gereuen möchte, non: poenituisset, vt reddidit in notis suis ad h. l. ERASMVS. Tale est quoque illud ἐβελόμην regis Agrippae Act. XXV, 22. quod huc traxerunt etiam alii ac frustra reprehendit HEVMANNVS, qui id, quod dudum optasset, non quod iam primum optaret, Agrippa hoc verbo expressum arbitrat. Quod longe secus est. Nam si id, quod ille vult, Agrippa s. Lucas voluisset dicere, non ἐβουλόμην adhibuisset, quod est praeteritum inchoatum, sed βεβέλομαι potius: voluissem et ipse audire hominem, non: vellem, quod est in ἐβελόμην. Iam si ex mente eorum, qui contra nos dicunt, locutus fuisset Apostolus, profecto non scripsisset satis ad intelligentiam accommodata, poterat enim ἡυξάμην ποτέ aut aliud simile adhibere. Frigidum porro foret tam grandi tamque insolenti obtestatione adiurare veluti Romanos, vt crederent Paullum olim fuisse vehementissimum CHRISTI hostem, quod facile ex illis, qui Ro-*

K 3

ma

*) De Orat. II. c. 4.

ma saepius Hierosolymam proficiscebantur, Iudaeis intellexisse poterant. Aut quantum obsecro detrimenti cepisset vel Pauli auctoritas vel Christianorum res publica, si hoc difficile creditu fuisset Romanis? ne dicam Paulum nusquam tali asseueratione uti, nisi in locis iis, ubi vel dignitatis suae Apostolicae, vel alius cuiusdam grauissimae rei causam defendit. *Denique* monuerunt etiam alii: si Paulus hic, quo olim in Iudaeos tenebatur, amorem indicasset, nihil istud ad rem praesentem fecisse, cum de illo amore nemo dubitaret; sed de praesente in Paulo Christiano dubitaturi fuissent Christiani e Iudaeis, cum a Iudaica ad Christianam religionem defecisset, nouamque adeo disputationem aduersus gentis Iudaicae dignitatem institueret.

§. IV.

Est igitur Apostoli vorum referendum ad illud tempus, quo se Christianum et Apostolum cognouit, quo, optarem, inquit, ἀνάθεμα εἶναι κ τ λ. quae verba multam interpretationibus disputandi materiam dedere. Ac de illo, ἀνάθεμα εἶναι, tamen si eorum maxima fere pars inclinauerit in eam sententiam, ut Paullum diceret aeternum sibi exitium vel a Christi communitate diuortium optasse, si posset hac ipsa re Iudaeos cum Christo coniungere *), iique, qui ita sentiunt, id quod in hac

*) quam ornauit in primis HERM. WITSIVS *Miscell.* SS. T. II. p. 53 sq.

hac sententia durissimum prorsusque indignum vel Christiano vel Apostolo videbatur, mitigere voluerint eo, quod dicerent *vel* Paullum cum cautione loqui: si posset ira per leges amoris proprii institutaque Christiana fieri, *vel* hyperbolico dicendi genere vti aut quasi emotum mente haec dicere: tamen non videntur animaduertisse, nisi sanctitatem eius diuinamque sapientiam, certe omnem tantum Apostoli amorem tolli eo ipso atque euerri. Nam optare velle id quod ipsum te tanquam virum bonum optare posse negas, quid hoc aliud est, nisi, quod optare velles, non velle optare atque asseuerationi summi amoris tui intercedere? Nec mederi huic difficultati potest commentum quorundam, ad quos referre se videtur DEYLINGIVS *) diserteque WINCKLERVS **), qui non aeternam quidem sed hanc tamen per vitam durantem a CHRISTO seiunctionem substituunt: est enim, et hoc expetere, a vero Christiano longe alienissimum. Quocirca magis audiendi viderentur, qui Paullum sibi volunt exposcere disiunctionem ab externa Christianorum societate, nisi vel iungi horum sententiae, vel praeferrî ei deberet multorum eorumque summae auctoritatis virorum interpretatio, qui Paullum his verbis vel mortem, etiam violentissimam, pro populi Iudaici salute suscipiendam non detrectasse arbitrantur: quorum argumenta colligit

K 4

git

*) In *Obss.* SS. Tom. II. Diff. 42. extr. p. m. 504.

**) l. c. P. II. p. 54.

git in primis CHRISTOPHORVS SANCKIVS *). Haec nobis placet his maxime de caussis. *Primum* quod apparet Ebraeorum כֶּרֶם in versione כֶּרֶם redditum esse per ἀνάθεμα, verbumque כֶּרֶם per ἀνάθεματις, quod quouiescunque in V. T. libris occurrit malo sensu, vt hic a Paulo adhibetur nimirum, ea, quae ita deuota dicuntur, significat vel morti vel destructioni destinata fuisse, vt Leuit. XXVII, 29. Deuter. XX, 16. 17. Ios. VI, 17. X, 40. 1 Sam. XV, 3 aliisque in locis. Nec alia significatione intellectum fuit a Iudaeis, vt docent loca in 10 LIGHTFOOTI *horis hebr.* ad 1 Cor. XVI **); vnde postea fluxit consuetudo abiectissimos atque detestabiles hoc nomine appellandi, quo sensu PAVLLI verba 1 Cor. XII, 3. XVI, 22. Gal. I, 8. 9. accipienda videntur. *Deinde* nihil est huic voto similius quam *Mosis* stipulatio, qua se pro Israelitis Deo obtulit Exod. XXXII, 32. cuius verba non de alia quam de naturalis vitae extinctione intelligenda esse paene omnes confitentur. *Denique* non desunt loca, in quibus piaculum se quasi Apostolus dicat pro salute aliorum et incolumitate, vt 1 Cor. IV, 13. vt 1 Cor. IV, 13. Phil. II, 17. Col. I, 24. atque etiam alibi: quod magnam facit suspicionem, vt nostro quoque in loco idem praese ferat. Neque detertere nos ab ista sententia

*) in diss. *Anathema PAVLLI votiuum* Lips. 1729. cap. II.

**) Opp. Tom. II. p. 927.

tia poreſt, quod multi dicant illud ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μὲ postulare, vt Paullus eandem ſibi, in qua Iudaei haerebant, calamitatem malumque optauerit; quam quidem conſuſionem nos fatemur non poſſe perſpicere. Nec vnquam quod alii obiicerent, animus eſt defendere illam ſtultitiam, quaſi quis poſſet hominum aliorum felicitatem ſempiternam ſuo veluti ſanguine aut calamitatibus redimere, quod neque Paulo venit in mentem, qui nihil aliud dicit, niſi ſe velle non inuitum in ſe tantum malum ſuſcipere, ſi bona ſpes conuertendorum ad Chriſti amorem Iudaeorum praeluceret. Quod ſi vero nonnulli cum CHRYSOSTOMO, Apoſtolum, ad interpretationem noſtram, nulli ſe malo obtuliſſe fingunt propterea, quod morte ſua Paullus peruenturus fuiſſet ad felicitatem ſummam, neque ideo mortem, quam poſtularet, malum eſſe potuiſſe; proſecto non cogitant, malum morti ipſi, praecipue atrociori, ineſſe, Paullumque ipſam mortem vehementer abhoruiſſe 2 Cor. V, 2. 3. neque proſecto putabunt eum, qui propter commiſſa delicta capite plectitur, non poſſe poena affectum dici, ſi iſta mors ei adiutum ad beatiorem vitam aperiat.

§. V.

Iam illa verba ἀπὸ τῆς Χρῑς̃ indicant eum, a quo hanc ſibi velit poenam inferri. Etſi enim non contemnenda videtur ratio S. Ven.

10. BENED. CARPZOVII, interpretis vere
K 5 gram.

grammatici h. e. excellentissimi in hoc genere litterarum, qui *) haec cum ἡνυχόμεν coniungenda existimat; tamen turbatur aliquo modo orationis series, estque commodior horum verborum coniunctio cum illo ἀνάθεμα εἶναι, quod est idem atque ἀναθεματίζεσθαι, vnde fit, ut ἀπὸ non tam indicet eum, a cuius communitate seiungendum se, quam quem supplicii auctorem Paulus esse vellet, ut fit quasi: ἡνυχόμεν ὡς ἀνάθεμα ἀνατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, quae phrasis est Leuit. XXVII, 29. Hanc poenam dicit se postulaturum esse in se ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, quae verba illi quem supra (§. II) excitauimus. scriptori in commentariis Hassiacis, referenda videntur, ad versum secundum, ita ut versus tertius ante ea, quae explicauimus, verba παρὲνθέσει includatur; quod probari nullo modo potest, cum, ita si intelligi Apostolus voluisset, obscure profecto et perturbate scripsisset; omnis certe remota fuisset orationis obscuritas si illa interiecta verba: ἡνυχόμεν - Χριστὸν post ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν posuisset, haec autem statim adiecisset secundo verticulo. Sunt igitur haec potius copulanda cum ἀνάθεμα εἶναι hoc sensu, ut PAVLLVS propter fratres suos, quos natura cum eo coniunxerat, (hoc vult enim κατὰ σάρκα, quo Iudaeos a Christianis, improprie fratribus dictis, discernit) et pro salute illorum mortem subire non recuset. Cui phrasi ἀνάθεμα εἶναι etiam adiungi debet illud Apostoli αὐτὸς ἐγὼ sic,

*) in stricturis in Epistol. S. Pauli ad Rom. p. 202 sq.

fic, vt se ipsum, tanquam piaculum, interponere posse pro Iudaeis saluandis optet; quod bene ita exprefferunt codices ii, qui verba αὐτὸς ἐγὼ post illud ἀνάθεμα εἶναι posuerunt. Hoc certe requirit vis contrarii ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μὲ, cum alii horum verborum coniungendorum modi non aptam reddant sententiam; nec quisquam, qui graece scit, mirabitur hunc nominatiuum cum infinitiuo coniunctum; omnes enim casus Graeci infinitiuo iungunt, hac lege tamen, vt imiteretur iste casus iubiectum, ad quod referri debet; quare vt 2 Cor. V, 9. εὐάρεστοι positum est pro εὐαρεστές, siquidem refertur ad ἡμεῖς, quod est in φιλοτιμέμεθα, sic nostro in loco nominatiuus αὐτὸς ἐγὼ locum tenet accusatiui, quoniam ἡυχόμενῃ praecefferat.

§. VI.

Altera pars prologi laudem Iudaeorum continet, quod Apostolo nimirum et conciliandis sibi Iudaeorum animis accommodatum videbatur et iis excitandis, vt, qua olim flouruerant, summarum rerum gloriam nunc etiam vera in Iesum Christum pietate tuerentur. Quam omnem laudem Paullus vniuerse comprehendit nomine *Israelitarum*, quod ipsi placuit prae Iudaeorum appellatione hanc maxime ob causam, quoniam hoc ipsum ISRAELIS nomen inditum IACOBO fuerat a Deo tanquam signum beneuolentiae singularis Gen. XXXII, 28. Horum principio dicit fuisse

fuisse *υιοθεσίαν*, haud dubie propterea, quod Deus eos selegerat sibi tanquam germanos filios seque peculiari quodam et excellenti prorsus modo patrem huius gentis, contra ceteras quasi non liberos legitimos identidem declarauerat. Vid. Exod. IV, 22. Deut. XIV, 1. 2. Ier. XXXI, 9. et v. 26. capitis nostri. Deinde iis tribuit *την δόξαν*, quam alii, ut in *curis suis* WOLFFIVS, nimis, ut videtur, vniuerse vel de miraculis interpretantur, vel cum ERASMO in elegantissima *paraphrasi* de dignitate huius gentis, quae inde exstiterit, quod spretis simulacris verum Deum coluerint; rectius alii et consuetudini loquendi accommodatius de Dei praesentia inter Israelitas singulari s. *יהוה*, eiusque veluti domicilio in nubis ignisque columna, quae saepius *gloriae* s. *splendoris* diuini nomine significata legitur, ut Exod. XXXX, 34. 35. Leuit. VIII, 6. Ezech. X, 4 I, 4. 28. etc. Tum iniicit mentionem *των διαθηκων*, quas cum STEPHANO BRAISIO *), de legis foedere tum voce in monte Sina promulgato tum lapideis inscripto tabulis, aut cum IO. ALPH. TYRRETTINO **) aliisque de foedere cum ABRAHAMO primum, post etiam cum MOSE sancito intelligere non est necesse sed de foedere quocunque, quod Deus cum Israelitarum maioribus iniit cum non solum Abrahamo Gal. III, 16. 17. plures *επαγγελιας* et *διαθηκαι* constitutae a Deo

*) in *Analysi paraphrastica huius epistolae*.

**) *Praelect. in Pauli ad Rom. Epist. cap. IX. p. 308.*

a Deo legantur, sed foedus etiam Deum inter et Moſen ſaepius repetitum dicatur Deut. XXVIII, 1. Porro ἡ νομοθεσία, qua nobilitatos quaſi Iſraelitas Apoſtolus ait, explicari poteſt dupliciter: vel ſic, vt ſollemnem inter fulmina aliaque Dei praefentiſſimi ſigna legiſlationem in memoriam Iudaeis reuocare velit, vel ipsis de legibus ſ. integro legum contexto, quam ſignificationem e 2 Macc. VI, 23. multisque PHILONIS aliorumque locis confirmatam reperiſas in Ven. CARPZOVII, clariſſimique G. D. KYPKII et BELLOSOBRII ad h. l. notis. Atque haec nobis magis placet propterea, quod omnia hic in laudibus Iſraelitarum commemorata ſtabilia nec breuiſſimo temporis ſpatio fuerunt adſtricta; videtur tamen iſtud vocabulum hic ſignificatione paulo anguſtiori ſumtum, et de republica quidem legibus diuinis condita, coll. Deut III, 5. 6. Λατρεία enim, quam Paullus iſti νομοθεσία ſubiicit, etiam ad leges inſtitutaque diuina pertinebat, ſed differt ab illa ſic, vt Dei cultum atque religionem ipsis legibus diuinis temperatam indicet. Iſdem anguſtis circumscripta cancellis viderur ſententia τῆς ἐπαγγελίας ſubiecta, quae ea exprimit promiſſa, quibus venturum tandem aliquando Chriſtum Deus Iudaeis addixerat. Namque illud proſpecto maximum erat atque excellentiſſimum ceterisque promiſſis rebus longe ſuperius; quare cum ceterae illae in vocabulo τῶν διαθηκῶν iam contentae videri poſſint, haec noſtro
sub.

subiecta est haud dubie, vt in illo loco Gal. III, 16. Quod eo est probabilius, quod Paullus iam orationem in Christum eiusque e Iudaeis originem conuertat in verbis v. 5. ὧν οἱ πατέρες, vbi *patres* sunt Iudaeorum maiores, incredibili virtute, probitate animi ac fiducia in Deo posita illustrissimi, illudque ἐξ ὧν pertinet ad Iudaeos. e quibus genus suum Christus duxit, nempe quatenus debet inter homines numerari. Quod ea cum cautione esse sumendum declarat Apostolus non solum illa adiectione τὸ κατὰ σάρκα *nempe si tanquam homo spectatur*; post enim, cum is de Christo Deo dicat, quid potest σαρεξ esse aliud quam imbecilla fragilisque h. e. humana Christi natura. vt fere Rom. I, 3? sed verbis etiam ceteris: ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας, quae ita legenda esse nihil attinet verbosius ostendere, cum haec defensa sint a multis, maxime a BAUMGARTENIO, τῷ μακαρίῳ. Praeceptore nostro *), quae est adiecta eius explanationi huius epistolae.

§. VII.

Ista vero lectio vt labefactari non potest, sic nobis non minus positum videtur extra dubitationem, quod haec verba non sint diuellenda a superioribus aut de Deo patre intelligenda, quod vtrumque nuper post alios voluit WETSTENIUS, sed referenda ad Christum, sic vt inde certissime ei asseratur ve-

ra

*) in Commentatione ad difficiliora verba Rom. VIII, 5.

ra diuinitas. Quod sic potest doceri. *Primum*, quia, si secus esset, non fuisset necesse, vt Paullus, vbi de Christi e Iudaeis ortu loquebatur, adiiceret τὸ κατὰ σὰρκα; nam si nihil aliud est Christus nisi homo, quid est tandem quod Paullus ista adiiciat? Enimvero illa adiectio κατὰ σὰρκα, si est de Christo homine intelligenda, hoc continet: alium fuisse Christum s. aliud ad genus naturarum etiam referri Christum posse κατὰ πνεῦμα; vt haec diserte disiunguntur Rom. I, 3. et Gal. III, 29; et vbi non expressa est istius discriminis significatio, tamen necesse est vt lectoribus in mentem veniat, veluti in nostrae sectionis versu 2 fratres Paulli κατὰ σὰρκα indicant alios eius fratres dici posse κατὰ πνεῦμα, h. e. alio, quam quem natura effecerat, modo. Quare si post hanc adiectionem ea verba sequantur, quae possint illam alteram Christi naturam significare, cuius generis sunt nostra: ὁ ὢν ἐπὶ π. κ. τ. λ.: credibile est per haec expressam esse nobiliorem Christi naturam, si quidem in illo κατὰ σὰρκα est significatio originis eius e genere humano *). Quod si vero quis vellet illud

*) Haec dixi vt vanitatis conuincatur responsio ABAV-
ZITI, Philosophi nuper Geneuensis, qua labefa-
ctare volebat argumentum pro diuina natura Chri-
sti ductum ex illa formula κατὰ σὰρκα, (*Oeuvres
diverses* Tom. I, p. 164). Qui quidem negat ne-
cesse esse, vt, vbi commemoratum sit, quis sit
Christus κατὰ σὰρκα, post adiiciatur alter quasi
adspectus Christi κατὰ πνεῦμα, nam saepe vnusq;
sine

illud *κατὰ σάρκα* non interpretari in hanc partem, vt *σὰρξ* ad humanam naturam referretur, sed trahere ad externam Christi conditionem, quod maxime amabant Iudaei sic vt externae felicitatis restaurationem a Christo expectarent, cum tamen secundum consilium Dei, omnemque Soteris provinciam, omnium esset hominum *σωτηρ*, non modo Iudaeorum, quo sensu fere fuerit 2 Cor. V, 16: nullum memini in sacris scripturis locum, qui illud *κατὰ σάρκα* habeat hoc sensu, in tali quidem contextu, vbi de origine et stirpe Christi dicitur, quod perspicue fit in loco, quem tractamus; sed vbicunque est de origine Christi, semper est eo modo quo dicebamus, veluti Rom. I, 3. et Act. II, 30. Porro *ὁ ὢν* idem est ac in verbo finito *ὅς ἐστι* quemadmodum Io. I, 18. III, 13. et 2 Cor. XI, 31. e quibus locis intelligitur, illud *ὁ ὢν* esse referendum ad illam personam, cuius paullo ante iniecta mentio fuerat; dixissetque Paullus potius: *ὁ ἐπὶ πάντων*, non *ὁ ὢν ἐπὶ π. Θεός* *). Denique doxo-

sine altero commemorari vt v. 3. 1 Cor. X, 18. Act. II, 30. Quod nemo erit qui neger. Sed vis argumenti, quod repudiat, non est in vna ista formula: *κατὰ σάρκα*, sed in ea coniuncta cum sequentibus verbis: *ὁ ὢν* etc. quae possunt pro altera disiunctionis parte haberi, et debent etiam eadem de causa, quae facit vt Rom. I, 3. et Gal. III, 29. *τὸ κατὰ πνεῦμα* et *τὸ κατὰ σάρκα* tamquam disiuncta agnoscantur.

*) Hic nescio quid transuersum egerit ABAVZITVM, vt diceret (l. c. p. 163); magis vsitatum esse vt art.

doxologia, si, eo quod traheretur ad Patrem, diuelleretur a superioribus sententiis, non consentaneum hoc videretur modo loquendi quem Paullus vsurpat. Neque enim memini eum vti obiter huius modi doxologia, nisi vel ante eius, quem laudibus effert, mentio facta fuerit, vt cap. I, 25. II, 36, cet, vel aliqua significatione particularum prodiderit se orationem ad doxologiam conuertere, vt 1 Tim. I, 17. Quare non dubito, quin Paulus his ipsis verbis Christum verum Deum esse planissime declarauerit. Nam si vel Dei vocabulum ab eo non esset positum, quod nonnulli inter veteris Ecclesiae scriptores h. l. non commemorant*), tamen cum Iudaei, quo-

articulus verba ad ea, quae sequuntur, referenda significet, nec, si Paullus haec ad superiora referre voluisset, dicendum fuisse $\delta\ \omega\upsilon$, sed $\delta\varsigma\ \omega\upsilon$ s. π . Θ . Nempe non tenebat perpetuam dicendi consuetudinem Graecorum, quae relatiuum $\delta\varsigma$ semper conuertit in articulum ϵ , vbi pro verbo finito participium substituitur. Sit sane is acutissimus, quem volunt, Philosophus; cum ad grammatica delabatur aut critica; istis praesidiis saepe animaduerti eum nullo modo instructum esse; veluti paullo post (p. 165) vbi commemorat interpretationem N. T. Syriacam; (de vetere s. simplici loquitur quam legerat asserri pro populari interpretatione huius loci); eam factam ait laec. ς aut δ , quamquam satis inter viros doctos constet, Syros iam tum de noua s. Philoxeniana cogitasse.

*) In istis veterum Scriptorum locis quam parum praesidii habeat expunctio verbi $\Theta\epsilon\omicron\varsigma$, ita copiose demonstravit M. I. L. v. ad h. l. vt non necesse sit

quorum loquendi vsum hic imitatur Apostolus, illam formulam וְקָרַשׁ בְּרוּךְ הוּא, similiterque, cum graece scriberent, nomen τῷ εὐλογητῷ Θεῷ non nisi de vno vero Deo adhibeant, Marc. XIII, 61; consequens est naturam plane diuinam Christo hoc in loco tributam fuisse.

§. VIII.

Sed quoniam huius loci tanta est opportunitas ad demonstrandam veram Domini nostri Iesu Christi diuinitatem, ac WESTENIVS, cum longam disputationem contra nostram huius loci interpretationem instituerit, videri posset labefactasse id quod nemo adhuc potuit: erit operae pretium demonstrare, nihil esse ab eius argumentis causae nostrae metuendum. *Principio* magnam profert copiam locorum e SS Patribus, quibus doceat, eos appellationem τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ tanquam Deo Patri propriam adhibuisse. Quam ob causam? Hoc videlicet putat fieri non potuisse, si ita locum interpretati fuerint veteres, vt hodie nostri solent. Sed ista conclusio multis modis falsa est. Nam primum, si nemo veterum hunc locum ita citasset, vt ille trahe- retur ad Christum, existeret ex istis locis suspicio probabilis, eos non Christi, sed Patris elogium nostris in verbis reperiisse. At quis

examinari id, quod pro argumento ab hac Patrum auctoritate ducto habet ABAYZITVS p. 158 seqq.

quis est vel haeticorum vel Catholicorum
 veteris memoriae, qui vñquam de Patre
 locum intellexerit; quem qui proferunt,
 omnes magno consensu de Christo inter-
 pretantur; quod profecto secus fecissent,
 cum vt consuetudinem popularem, quae no-
 men τὸ ἐπὶ πάντων Θεὸς de Patre vsurpau-
 rat, confirmarent, tum vt Noëtianis et ho-
 rum similibus, qui illo loco ad personarum
 diuinarum discrimen labefactandum vteban-
 tur, commodius responderent, nisi ipsa per-
 spicuitate loci ad verum sensum ducti fuiss-
 sent. Iam quem ad modum in rebus gettis
 iudicandis, quicunque recte iudicare pos-
 sunt, consentientem auctoritatem testimonio-
 rum semper praeferre solent coniecturis,
 quibus nihil in hoc genere fallacius est,
 praesertim cum ii, qui factam rem tradunt,
 nihil ex professione commodi, sed multa
 incommoda trahunt: sic WETSTENIVS hac
 quidem in caussa facile potuisset, quid ve-
 rissimum esset, agnoscere, nisi virum quae-
 dam cupiditas, vt sit, transuersum egisset.
 Neque vero sequitur, eos, qui vñum Patrem
 τὸν ἐπὶ πάντων appellarent, nostrum locum
 de Christo non potuisse accipere. Etenim
 WETSTENIVS si curiosius illos veteres scrip-
 tores legisset, quod certe debebat is, qui se
 lectionis diuersitatem ex cuiuscunque gene-
 ris fontibus prolaturum promiserat, plures
 reperisset, qui vtrumque fecissent. NOVA-
 TIANVS, vt hoc vtar, vel quicunque est
 L 2 scrip-

scriptor libri *de trinitate*, qui solet TERTUL-
 LIANI operibus adiungi (Cap. 13.), ad Chri-
 stum refert hunc locum, quanquam post
 (cap. 31. extr.) merito vult *Deum Patrem*
omnium Deum (ἐπὶ πάντων Θεόν) *filium autem*
ceterorum omnium Deum esse, quoniam omnibus
illum Deus Pater praeposuerit. Qui quidem
 locus non obscure docet, quomodo nostrum
 locum cum illo Dei Patris nomine conciliaue-
 rint, id quod etiam HIPPOLYTI interpretatio
 confirmat (contra Noëtum c. VI. p. m. 10.).
 Iam si mirum videtur WETSTENIO, quod,
 cum veteres hunc locum de Christo intellexe-
 rint, tamen negarint Christum Deum super
 omnia dici debere, in promptu sunt huius rei
 causae, Primum constat ex HIPPOLYTO (l. c.
 c. II, extr.). Noëtianos hoc loco, atque ex
 EUSEBIO (de Ecclesiast. Theol. II. 1 et 4. cer.)
 Sabellianos hoc nomine τὸ ἐπὶ πάντων Θεὸς
 fuisse abusos ad discrimen Patrem inter et Fi-
 lium conuellendum; quare iis, qui hoc discrimen
 constituendum esse arbitrabantur, incom-
 modum esse videbatur hoc nomen τ. ε. π. Θ.,
 cum de Patre vsurparetur, etiam de Christo
 adhibere, et suspicionem vel Noëtianismi vel
 Sabellianismi dare. Quod mihi in primis vi-
 detur perspicuum esse ex eo, quod, qui ante il-
 lam haeresin disseminatam aut vehementer re-
 pudiatam scripserunt, veluti NOVATIANVS, non
 dubitauerint hunc locum de Christo, sed no-
 men τ. ε. π. Θ. de Patre proprie adhibere;
 sed post illas controuersias nescio, an quis-
 quam

quam virumque fecerit? Deinde cum plerique veteres inter Christianos scriptores et dogmata Platonis cum Christianorum Theologia coniunxissent, rati Platonem sua de trinitate decreta ex Ebraeorum fontibus hausisse, atque Plato primum in hac trinitate appellasset τὸν τῶν πάντων ἢ τῶν ὅλων Θεόν, quid mirum est, eos hoc quoque nomen tanquam Deo Patri proprium usurpasse? Atque sic omnia WETSTENII loca excutere non est necesse; nec enim ullus est, quin ex alterutra, quam commemorauimus, causa, cur in illo vnus Pater ὁ ε. π. Θ. dictus sit, demonstrari possit: postremum vero, quem e IULIANI Imp. apud CYRILLVM verbis protulit, quibus negat IULIANVS Paullum vmquam de Christo Dei nomen adhibuisse, miror, quod citauerit. Quid? si quis aliquod vocabulum se legere non meminerit, num est consequens eum illum locum, vbi tamen legitur, secus ac nos intellexisse? Quid? si memoria exciderit? Certe erat eius, qui in colligendis testimoniis fidem praestare debuisset, vt non negligeret lectores admonere, CYRILLVM, cum ad IULIANI dubitationem responderet, ipsum locum nostrum aduersus IULIANVM de Christo protulisse (pag. 328.); quod nescio, an WETSTENIVS neglexerit e quadam cupiditate vincendi? ita enim solet, merito propter ea a viris doctis castigatus.

§. VIII.

Sed WETSTENII alterum argumentum audiamus. Non videtur, inquit, vero simile, Paulum obiter et aliud agendo Christo tribuere voluisse titulum, quem Iudaei non nisi Deo Patri tribuere consueverant חַקְדֵּשׁ בְּרוּךְ הוּא, *cum tamen, ubi data opera de Christi diuinitate agitur Io. I. Hebr. I. nusquam reperiatur. In hoc argumento nunc nihil attinet examinare, quam verum sit id, quod Iudaeos dicat non nisi de Patre excellentissimum illud nomen adhibere, quanquam digna sunt, quae conferantur loca Iudaeorum, quae collegit SCHOETGENII diligentia (hor. hebr. Tom. I. pag. 8.); sed quomodo nostrum est definire, quid et quo loco dicere Spiritus S. debuerit, quo contra non item? praesertim cum nihil sit Paulo Apostolo familiarius, quam quacunque occasione, etiam ubi ex instituto de Christo non disputat, eius laudes commemorare, ut in loco Rom. I, 3. 4. et alibi. Et errat WETSTENIUS, quod Ioh. I. et Ebr. I. huius summae laudis existare vestigia neget. Nam qui dicitur ἐν ἀρχῇ ab aeterno (coll. Prou. VIII, 23.) tamquam Deus Ioh. I, 1. et ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ πατρὸς v. 14. 18. existisse, per quem omnia non modo facta esse, sed suam quoque vim habere dicuntur, v. 3. 4. qui, vel quoad homo est, κληρονόμος πάντων Dominus uniuersi Ebr. I, 2. appellatur, et vero etiam ἀπαύλασμα τῆς δόξης perfectissimum maiestatis diuinae exemplar et χαράκτηρ τῆς ὑποστάσεως Θεῆ ex-*

pressum

pressum signum naturae diuinæ h. e. verus Deus, (VI a CICERONE pro M. Coelio cap. 5. §. 12. *expressa signa virtutum* pro ipsa virtute ponuntur), *omnia qui conseruet potentiissimo verbo* h. e. vna voluntate sua v. 3.: eius igitur laudes tanquam τὸ ἐπὶ πάντων Θεῶν non commemoratae agnoscentur?

§. X.

Quid dicam de *tertio* WETSTENII argumento, quod in omnibus aliis locis Patrem dicit vocari εὐλογητὸν et τὸν ἐπὶ πάντων, vbi vero Christo imperium in omnia tribuitur, nunquam id fieri simpliciter, sed facta mentione Patris, a quo acceperit? Vtrumque id quidem falsum est. Nam Apoc. V, 13. agno etiam, h. e. Christo, tribuitur ἡ εὐλογία εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων et 2 Petr. III, 1. δόξα εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Neque vero in plerisque ceteris locis mirum est, quod a Patre traditum Christo imperium dicatur, cum ibi de Christo homine, at hic de Christo Deo loquantur Scripturae; vt non dicam, si sensus loci nostri ad loca similia definiendus sit, locum Paulli ex epistola nostra I, 3. 4. profecto postulare, vt ea, de quibus disputatur, verba ὁ ὢν κ. τ. λ. de Christo intelligantur. Quem locum cum neglexerit conferre WETSTENIVS et maluerit explicare nostrum secundum locum Eph. II, 12. qui paene nihil habet cum hoc similitudinis, quid aliud in caussa est, quam cupiditas

defendendae opinionis? praesertim cum ibi de Gentibus, hic de Iudaeis loquatur Paulus, nec credo quenquam fore, qui integer ad explicandum locum accedat, quin videat *quartum* hoc WETSTENII argumentum vanissimum esse. *Quintum* denique grammaticum est. Si id, inquit, voluisset Paulus, quod quidam putant, videtur potius scripturus fuisse: *ὁ αὐτὸς ἐπὶ π.* Θ. εὐλ. vt Eph. IV, 6. Si vellem hic in disputando difficilis esse, contenderem cum WETSTENIO ita, vt dicerem: si Paullus Westenianam opinionem voluisset proponere, neque eum *κατὰ σάρα* adiciere debuisset, quippe quod vel inuitos lectores cogat, vt aliquid noui de Christo expectent, et minori cum obscuritate dicere, vt 2 Cor. XI, 31. *ὁ δὲ Θεός, ὁ αὐτὸς ἐπὶ π., εὐλ. ἡ κ. τ. λ.* Sed quid est, quod articulum in verbis Paulli desideret? Nempe Eph. IV, 6. Deus dicitur *ὁ ἐπὶ π.* At ibi non poterat articulus abesse per ipsas linguae leges, hic et potest et debet; neque enim Graeci attributum, quod est pluribus commune et indefinitum, solent cum articulo ponere, nec dicere: *αὐτὸς ἦν ὁ Σαμαρεῖτης* sed *Σαμ.*, nec *Καίσαρος* *ὁ αὐτὸς τῶ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ ἀρχιερεὺς* sed *ὁ αὐτὸς τῶ ε. 1. α.*; neque vero Christus vnus, sed quoque Pater et Sp. S. est Deus.

§. XI.

Atque hic obiter castigandus est DAMIVS, qui nuper, ut multos S. Script. libros, sic hunc quoque locum suis somniis pervertit. Cui cum esset propositum, nihil praesidii relinquare iis, qui diuinitatem Iesu Christi toties tamque perspicue in sacris libris traditam agnoscunt, placuit sensum verborum nostrorum hunc esse: *et quibus, quod omnium hactenus dictorum maximum est, proprius est verus Deus laudatus in omnia saecula* (und denen, über das alles, der wahre Gott eigen ist, gelobt in alle Ewigkeiten), quem ira defendit, ut dicat: το ὁ ὦν per alyntheton, referendum esse ad verba: ὦν οἱ πατέρες, quasi tu diceres: καὶ ὦν ὁ ὦν ε. π. Θ. Lepide! At ne dicam, si haec Paulus voluisset, eum potius dicturum fuisse: παρὰ πάντα, πρὸς τέτοις, σὺν πᾶσι τέτοις, χωρὶς ἢ ἀνευ τέτων, aut ἐπὶ πᾶσι non ἐπὶ πάντων, (neque enim sic quisquam, quod scio, Graecorum locutus est); ne tamen hoc dicam, oportebat hunc Grammaticum (talem enim se proficitur) meminisse το ἐπὶ πάντων, si haberet eum, quem vult, sensum, debere ante ὁ ὦν collocari h. m. καὶ ὦν, ἐπὶ π., ἐπὶ ὁ Θεὸς κ. τ. λ.; nunc autem, cum sit inter ὁ ὦν et Θεὸς, non posse alio modo accipi, quam quo est ad Eph. III, 6. et a nobis accipitur etiam, ut Deus dicatur ἐπὶ πάντα εἶναι. Sensit ille quidem, quam sit sua explicatio dura, quare in nota παραφράσει suae subiecta: possunt, inquit, haec verba etiam sic conuertri: *quibus is, super omnia*

omnia est, Deus est proprius, sed, cum addiderit: *utrumque sensum eundem esse*, et in *παρρησιαί* suum commentum seruauerit, facile cupiditas viri agnoscitur. Ac totum illud, quod fingit, *αὐτὸν θεόν* nihil est. Nam si *ἐπὶ πάντων* est: *praeter ea, quae dixi*, non poterat omitti illud: *καὶ ὧν quorum est, in primis, Deus* cet.; quod si vero *ἐπὶ π* refertur ad Deum: *qui est super omnia Deus*, non magis poterat abesse, sed, ut in superioribus omnibus, dicendum fuisset: *καὶ ὧν ὁ ὧν κ. τ λ.* quamquam ne potest quidem hic sensus expectari, cum id, quod noster Grammaticus cupit his verbis inesse: Deum esse Deum Iudaeorum, iam supra expressum fuerit per *τὴν ὁμοθεσίαν*, quam Paullus Iudaeis tribuerat. Sed satis de hoc, ad Paullum reuertamur.

§. XII.

Quicumque memoria tener origines Christianorum, vel ipsis e sacris libris, praefertim e Paullinis epistolis, intellexit, quatenus tempore Apostolorum quaestiones primorum Christianorum animos torserint turbarintque ecclesiam; grauissimam perspexerit Paulo in primis, cum iis, qui e Iudaeis ad Iesum Christum accesserant, disputationem intercessisse de eo, quod hi tenaciter inhaerere stipulationibus secum a Deo compositis, quibus sponderat fore, ut sibi Abrahami liberos tanquam gentem propriam longeque prae omnibus ceteris carissimam atque commendatissimam

mam habeat. Qui cum vicissim singulares
 iis proposuisset leges accurate seruandas, eas-
 que magna ex parte rerum tempore Messiae
 futurarum imagines, atque iniunxisset obser-
 uationem circumcisionis, tanquam proprium
 foederis cum Israelitis initi signum: tempore
 prodeunte hi paene obliti Messiae, et eius
 quidem omnium hominum saluatoris consti-
 tuti a Deo ipsisque caerimoniis religiosis adum-
 brati; coeperunt omne id, quod sibi Deum
 conciliaret, ponere in legum diuinarum ob-
 seruatione, spem collocandam in Christo vel
 abiicere vel imminuere tamen, omnes deni-
 que eos, quanquam in Christum sperantes,
 qui religioni Iudaicae ritibusque cum ea con-
 iunctis non prorsus addicere se vellent, dam-
 nare atque a gratia diuina exclusos dicere.
 Quam ob rem, qui Gentium ad Christum
 conuertendarum Apostolus constitutus a Deo
 erat, Paulus nihil sibi potius credidit horum
 errorum euerfione, magnaue cum virtute
 hoc etiam in loco, quem tractamus, conatur
 ostendere: promissiones diuinas Abrahae libe-
 ris datas pertinentesque ad veram h. e. animi
 felicitatem, non iis, qui natura aut propinqui-
 tate cum Abrahamo coniuncti sint, sed iis, qui
 cum eo in fide Christo habita animique pro-
 bitate congruant, solis esse propositas; vnde
 consequeretur, neminem veniam impetrare
 peccatorum atque felicitatem sempiternam,
 nisi eum, qui fiduciam in Christo collocaret,
 contra omnes eos harum rerum certissimam
 spem

spem habere posse, qui in istam se viam con-
tulissent, tametsi non accommodassent se riti-
bus atque caerimoniis Iudaicis. Omnem igitur
disputationem hoc in loco ita instituit, ut
1) occurrat duplici Iudaeorum suspicioni
1) hanc Paulli doctrinam euertere auctorita-
tem promissionum, quas Deus Abrahae libe-
ris dederat v. 6-18; quare a) docet: ista be-
neficia non ad omnes ab Abrahamo ortos
pertinere v. 6-13. monetque Deum in libera-
tate sua erga aliquem populum singulari non
res eorum externas spectare, sed plane arbi-
tratu suo liberrimeque agere, idque b) ipso
Deo in coelesti volumine suo continente ira se
habere, ut Paullus noua aut de virtute Dei de-
trahentia protulisse non sit existimandus v.
14-18. 2) Cum porro quis obicere posset;
si Deus summa in decernendo libertate utere-
tur, neminem posse illi quidquam volenti re-
sistere, nec Deum cuiquam id vitio vertere,
si peccet; hanc conclusiunculam confutat ar-
bitriumque diuinum a sapientia et sanctitate
diuina non abhorreere declarat v. 19-23. Quo
facto II) ipsam de benignitate in Gentes au-
cta, sed imminuta in Iudaeos, doctrinam,
primum e clarissimis sacrarum litterarum lo-
cis exponit v. 24-29. deinde rationem huius
arbitrii diuini reddit ex eo, quod illi Christum
fide fusciperent, at Iudaei hanc beatitatis viam
contemnerent v. 30-33. Atque ita recte con-
stituta a nobis esse ea, quae Paullus disputat,
vel verba eius planissime vincunt vel postea
ple-

plenius suo loco docebitur. Quod cum effecerimus, cuius, qui verum, vbiunque inuenit, probat, adiungitque ea, quae modo de ratione controuersiae Pauli Apostoli cum Iudaeis diximus, vt opinamur, constabit *primum Apostolum non affirmare, fiduciam in Christo positam* effici apud homines decreto aliquo diuino, sed Deum *veniam delictorum coniunctamque cum illa salutem* iis, qui iam crediderint s. quos credituros praeviderit, assignasse decreto suo; *deinde* non esse sermonem Paulo de Dei vel liberalitate vel quasi acerbitate in singulos homines, sed in integrum quoddam hominum genus, quae Iudaei atque Gentes erant; Apostolum *denique*, dum summam decretis diuinis libertatem vindicat, non eam haecenus defendere, quod Deus in destinanda hominibus felicitate mores ipsorum nullo modo spectet, sed tantum quoad recte agendo nihil mereantur aut iure suo postulare praemium a Deo possint. Atque ita nihil praesidii absoluti, quod dicunt, decreti defensores hac in oratione Apostoli reperire posse effecerimus.

§. XIII.

In occupandis igitur iis, quae in contrariam partem Iudaei afferre poterant, primum audiamus, quo modo Paullus respondeat ad illud, quod abiecta Israelitarum dignitate magnae iis datae promissiones labefactentur. Οὐχ οἷον δέ, inquit v. 6. *ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τῷ Θεῷ* h. e. *Neque vero* (eo quod iam pro-

po

positurus sum contraria summae Iudaeorum auctoritati) dico fieri posse. ut a Deo dicta s. promissa iis ad irritum cadant. Vbi ἐκπύπτειν de ipse cuidam facta usurpatum idem esse atque, ut ait LIVIVS, ad irritum cadere s. effectum destitui, nemo dubitat, cum nihil hac significatione usurpius sit. vid. Ios. XXI, 45. XXIII, 14. 2 Reg. X, 10. Iudith. VI. 9. cet. Nec est quod quis haereat in eo, quod, ut quidam viri docti putant, ἔχ ὁὖν τε sit quidem id, quod fieri queat, sed ἔχ ὁὖν δε non item. Namque vel ἔχ ὁὖν simpliciter positum eandem vim habet*), quemadmodum δε coniunctioni inferuit. Negat igitur Apostolus hanc conclusionem aduersariorum duci e doctrina sua posse, ἃ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἔτοι Ἰσραὴλ, nempe non omnes, qui ex Israele nati sunt, propterea Israelitarum nomen merentur sensu eo, quo Christus illud cognomen adhibet Io. I, 48. ut eum designet, qui Israelem fide in Christum moribusque imitetur coll. Io. VIII, 39. Rom. III, 12. Idem Paullus dicit in verbis (v. 7.) Οὐδ', ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα (sic enim distinguenda sunt illa) nec omnes veri sunt Abrahami liberi propter ea, quod ex Abrahami posteris sunt. Quod confirmat duplici exemplo et testimonio ipsius Dei. Alterum docet promissionem ABRAHAMO eiusque posteris datam non ad omnes eius liberos, neque ad illos, quos ex Hagare aut Ketur

*) V. ERASMV M SCHMIDIV M ad h. l. p. 1016.
et M V N T H I I Obs. e Diodoro Siculo p. 305.

tura susceperat, sed ad vnum ISAACVM eius-
que filios pertinere (v. 7-9.). Ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ
κληθήσεται σοι σπέρμα, quae verba Dei sunt
Gen. XXI, 12. ita vertenda: *sed Isaacus vnice
erit* f. habebitur *filius tuus*, in quem vnicum
conferenda sint beneficia tibi liberisque tuis
ante promissa; quem sensum clarissime osten-
dit et versus istius capituli 10. vbi ISMAELI he-
reditatis iura negantur, et argumentum his
Dei verbis ab Apostolo v. 8. subiectum: τὰ
τέκνα ἃ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τῷ Θεῷ,
*nempe non ii, quos natura filios Abrahami fecit,
statim filii Dei sunt* h. e. tales, quos ipse Deus
in filiis suis, f. in iis numeret, quibuscum pe-
culiare illud foedus, quod Iudaei iactabant,
composuit, quod discas e 2 Cor. VI, 17. 18;
ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς
σπέρμα, *sed filii promissi* h. e. ii, qui in eo simi-
les sunt Isaaci, vt, quemadmodum is praeter
naturae vim, folius diuinæ promissionis vir-
tute, Abrahamo atque Sarae natus erat iam
per aetatis imbecillitatem viribus ad sobolem
procreandam destitutis, sic isti diuina prorsus
virtute gignantur atque a Deo nati et Abra-
hami, tanquam spiritalis patris sui, fidē mo-
ribusque similes existant, (Lege Io I, 12. 13.)
isti demum λογίζονται εἰς σπέρμα f. *tanquam ve-
ri Abrahamae filii habentur*. Sed Isaacum paren-
tibus a Deo promissum huiusque promissionis
virtute editum fuisse in lucem Apostolus de-
clarat v. 9. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος ἔστος erat
enim hoc, quo filium Deus Abrahamo conces-
serat,

serat, e genere promissionum, quod Gen. XVIII, 10. in litteras relatum legimus. Quo in loco כְּעַר כִּי קָרָא *kátà tòn kairòn tēton*, vt Paulus ista conuertit, indicat tempus, quod integrum ipsum post annum exstiturum esset vt 2 Reg. III, 16., tum ait se Deus venturum s. rediturum, quo in vocabulo duplex regnat significatio; nam cum haec Deus loqueretur, venerat proprio sensu, sed cum se rediturum post annum dicat, vtitur tropo ex Ebraeorum more, qui Deum *venire* dicunt vel *inuifere* aut *respicere homines*, cum praesentem se benefaciendo ostendit, vt Luc. I, 48. 68. 78. XVIII, 44. quod beneficium hic in illo filio continebatur, quem Sara amplecti iam vetula debebat.

§. XIII.

Sed diuersi isti Abrahae liberi vt nequam erant ab eadem matre editi, nec eiusdem virtutis, poterantque Iudaei obuerrere hoc esse in causa, quod vnus Isaacus legitimus Abrahami heres habitus fuerit; alterum Paullus v. 10-13. subiungit exemplum ductum e Rebeccae atque Isaaci gemellis, vt intelligeretur vel Isaaci, cui plane beneficia promissa Deus assignasset, vtrumque filium tamen non idem beneficium obtinuisse: Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἐνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τὸ πατὴρ ἡμῶν. In quibus verbis vel *Ῥεβέκκα* nominatiuum constituit absolutum, quoniam Datius αὐτῇ v. 12. sequitur, reddendaque sunt

sunt verba: *quod ad Rebeccam attinet*, quam rationem explicandorum verborum nec interiecta paullo longior παρένθεσις v. 1: nec necessitas fingendae post ἡ μόνον δε nouae cuiusdam ἐλλείψεως permittit satis; vel multo commodius post illud ἡ μόνον addicitur: Σάρρα δεικνύσι τὸτο, hoc sensu: *Neque vero Sarae unicuique exemplum est, quod haec doceat, sed Rebeccae historia etiam.* Ista vero Rebecca Paullo dicitur: ἐξ ἐνὸς - ἡμῶν; neque enim separanda sunt, sed plane coniungenda ista verba atque vertenda hunc fere in modum: *quae suscepit liberos ex uno, nempe Isaaco, quem in maioribus nostris colimus.* Qui sensus nihil inepti continet, quod quidem nonnullis visum est, qui elegerunt adiectiones longe duriores; nam cum Abrahami filii non ab iisdem omnino cum Isaaco parentibus geniti fuissent, contra, in quorum mentionem nunc Paullus incidit, Rebeccae liberi ab iisdem procreati parentibus erant.

§. XV.

Iam venit Apostolus in rem praesentem argumentumque proponit suum, cuius vis ut intelligatur paullo plenius atque remoueantur ab hoc sermone argutiae multorum interpretum, placet illud diuidere in suas partes. *Prima* propositio haec est: μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πράξαντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἐβρόθη αὐτῇ. *Οτι* ὁ μείζων δαλεύσει τῷ ἐλάσσονι, continetque duplicem sententiam. Primum recitat Paulus

M.

lus

lus e Gen. XXV, 23. ipsam, e qua argumen-
tum ducit, historiam vers. 12: Ἐβὲν θη - ἐλάσ-
σου. Vbi nemo haeret in illo ἐλάσσου, quod
natu minorem h. e. Iacobum prodit; verum
non de Iacobo aut Esauo, sed de ipsorum
posteris cogitandum hic esse, hoc vero doceri
non maiori negotio potest. Namque loco
e Genesi citato quid potest efficacius esse, vbi
planissime Deus *binae sunt inquit gentes in utero
tuo?* Deinde locus is, quem Paullus v. 13.
subiecit e Malach. I, 2. 3. haud dubie capien-
dus est de vtriusque posteris, vt postea intel-
ligetur. Postremo nusquam a Iacobo Esauus
in seruitutem redactus legitur, sed Idumaeos
Israelitis subiectos historia clarissimè demon-
strat. Dauides enim, vt verba S. V. CARP.
ZOVII *) nostra faciamus, in seruitutem rede-
git Idumaeos 2 Sam. VIII, 14. qui, postquam
excusserant iugum sub loramo (2 Reg. VIII,
20. 22.) iterum victi sunt tempore Macca-
baeorum 1 Macc. X, 27. 31; denique eos
Hyrchanus debellauit; vid. IOSEPHI *Archaeo-
log.* lib. XIII. c. 9. §. 10. Quare illud intelli-
gitur, non hic esse de decreto Dei super im-
mortali hominum felicitate cogitandum; ne-
que enim eius rei his in verbis quaedam
animaduerti significatio potest, neque vel
omnes ab Esauo natos exclusos ab ista felici-
tate vel posteros Iacobi huius participes quis-
quam dixerit vniuersos; neque bene proce-
deret argumentatio Apostoli, si ex eo, quod
ser-

*) h. c. p. 220, **)

seruituti addixerat Esauum Deus, collegisset quidquam de eius vel Idumaeorum aeterno exitio. Atqui illi primae parti commemoratae propositionis, s. istis Dei de Esauo et Iacobo verbis, Paullus rem memorabilem adiungit in his: μηδὲ πρᾶξάντων τὶ ἀγαθὸν ἢ κακόν, vt plane secundum libertatem suam hac in re Deum egisse appareret. Nam cum, narrante Mose, hi liberi rum, cum Deus hanc de illis sententiam promulgaret, adhuc essent in matris suae vtero, neque potuissent igitur fecisse quidquam, quo gratia diuina vel dignos se vel indignos redderent, hac ipsa re Paullus concludit Deum indicare voluisse: non accommodate ad ipsorum merita, sed plane ex arbitrio, de statu eorum futuro se istam tulisse sententiam.

§. XVI.

Deinde Apostolus subiicit *alteram propositionem*, quae collectum hac ex re argumentum continet atque illud, quod Deus hac narratione relata in litteras declarare voluerit: (v. 11.) ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τῆ Θεοῦ πρόθεσις μὲν, ἐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τῆ καλῆτος, quae verba plane sunt ita vertenda: *vt beneuola Dei voluntas firma s. salua maneret, vt quae non a meritis cuiusquam pendeat, sed a benefactore ipso.* Hunc sensum vt persuadeamus iis, quibus Lexicorum auctoritate deceptis ille minus videatur verbis Apostoli consentaneus; eum e consuetudine loquendi vnice asseremus. *Ac primum*

M 2

ἐκλο-

ἐκλογὴ hic nullo modo est *electio*, neque magis ἐκλέξασθαι *eligere* semper, aut ἐκλεκτοὶ ubiuis *electi* sunt, sed est ἐκλέξασθαι *diligere*, *probare*, ἐκλεκτοῖς respondent *cari*, *probatī*, *dilecti*, ἐκλογὴ *benignitas* igitur est, s. *beneuolentia*. Nam Esa. LXV, 15. qui בְּחִירִים ἐκλεκτοὶ a Deo dicuntur, postea עֲבָדִים serui sunt s. filii ipsius; quem ad modum Psalm. LXXXVIII, 4. Deus Dauidem primum dicit בְּחִירִי (οἱ ὁ: τὸν ἐκλεκτόν μς) deinde עֲבָדִי. Luc. XXIII, 35 Christus est ὁ τῷ Θεῷ ἐκλεκτός, pro quo in loco simili apud Matthaeum XXVII, 43. est, ὃν θέλει ὁ Θεός, quem *Deus amat*, *Deo carus*. Tum Sap. III, 9. III, 15. οἱ πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ, οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ, οἱ ὅσιοι Θεῷ, οἱ ἐκλεκτοὶ Θεῷ plane iidem sunt. Vturpant etiam οἱ ὁ hoc vocabulum ad exprimendum Ebraeorum בְּחַר, quod non est omnibus in locis *eligere*, sed *aliqua re delectari*, vt Esa. LVIII, 5. atque vicissim τὰ ἐκλεκτὰ αὐτῶν Ps. CXXI, 4. respondent τοῖς מְנַחֲמֵם eorum *deliciis*. Denique Ps. XVIII, 27. נָבָר purificatus s. sanctus iisdem ἐκλεκτός appellatur estque oppositus τῷ ὕψι s. ὑπερβλῶ, vt alia taceamus. Porro πρόθεσις nihil est aliud nisi *gratia*, *benigna voluntas*, *beneuolentia*, ἢ βελή Θεῷ, vt bene vertit PHOTIVS apud OECUMENIVM. Etenim Apostolus 2 Tim. I, 9. clarissime Deum appellat καλέσαντα ἡμᾶς εἰς κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, atque c. XI. huius epistolae v. 5. ἢ κατ' ἐκλογὴν χάρις ponitur pro ea,

ea, quae est nostro in loco ἡ κατ' ἐκλογὴν πρό-
 θεσις, quae ubi est, non fit aliquid, ut ait
 Paullus v. 6., ἐξ ἔργων *propter recte facta*.
 Nempe docet uterque locus, cum Paullus hic
 de προθέσει loquatur, eum excludere omnia
 merita recteque facta, quibus Deus commotus
 decreuerit quidpiam, Deique decreta a sola
 ipsius gratia atque libertate duci confirmat.
 Atque ea ipsa libera Dei benignitas est, quae
 hic ἡ κατ' ἐκλογὴν τῆ Θεῆ πρόθεσις dicitur.
 Quis est enim, qui Graecos ignoret κατὰ
 coniungere cum substantiuo solere, ut adiecti-
 uum effingant, veluti c. XI, 21. οἱ κατὰ φύσιν
 κλάδοι *rami naturales*, et 2 Cor. VIII, 2. ἡ κα-
 τὰ βάθος *summa paupertas*. Denique
 ita hanc voluntatem Dei esse intelligendam
 postrema verba declarant: ἐκ ἐξ ἔργων αὐτῶ ἐν
 τῇ καλῶντος *non e meritis hominum* ducitur de-
 cretum Dei, *sed ex eo, qui vult bene facere*.
 Vbi τὸν καλῶντα existimamus esse *beneficam*,
qui vult de aliis bene faciendo mereri. Namque
 κλήσις τῇ Θεῇ cap. X, 29. idem est cum χαρίσ-
 μοσι, *beneficiis*, et quibus ibi κλήσις tribuitur,
 hi v. 31. ἐλεγχέντες dicuntur h. e. *beneficiis or-*
nati; in nostro autem loco, quod est ἐκ τῇ
 καλῶντος, ad v. 16 τῷ ἐλεγχντι Θεῷ tribuitur.
 Quae cum ita sint, haec, quae Paullus ex hi-
 storia liberorum ISAACI colligit, continent
 hanc doctrinam: Deum, qui singularia bene-
 ficia in hanc illamue gentem conferat, nullo
 modo id facere coactum quasi moribus vel
 meritis istiusmodi gentis, sed motum rationi-

bus ex se ipso suaque liberalitate vnice ductis. Est autem Apostolo hic quaestio instituta de fortuna ampliori et felicitate quasi gentis externa, quod vel eo loco efficitur (v. 13.) qui *tertiam* hic explicandam *propositionem* constituit, et apud Mal I, 2. 3. reperitur: τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα. Nam cum his verbis ibidem statim adiiciat Deus: *Efficiam, ut eius* (Edomis s. Idumaeorum) *montes vastati iaceant, atque ut in tractu eius beluae* (s. dracones) *habitent, steriles atque desertas Idumaeorum prouincias, contra Israeliticae terrae felicitatem, proponit: neque* וְאֵי *aut* מִשֵּׁי *hic est: odium aduersus aliquem concepisse, sed minus amare, parcum quodam modo esse in conferendis beneficiis, ut Luc. XIII, 26. illud ὁ μισεῖν τὸν πατέρα dicitur, quod Matth. X, 37. erat φιλεῖν τὸν πατέρα ὑπὲρ τινά. Adde Matth. VI, 24.*

§. XVII.

At si in conferendis vel prosperis vel aduersis rebus Deus summa vitur libertate, nec cuiusuis merita sequitur, apparetne eum liberari ab iniustitiae suspitione non posse? Ita Paullus in verbis v. 14. τί ἔν ἐρεῖμεν; Μὴ ὁδοκία παρὰ τῷ Θεῷ; Iudaeum inducit disputantem (vid. §. XII.) atque pugnantem ita, ut doctrinam Paulli summa Deum iniuria afficere doceat. Quam maculam ut ab oratione sua abstergat, illud μὴ γένοιτο interponit, atque illa formula testatur, nullo modo se Deum ini-
qui-

quitatis accusare, nisi quis etiam ipsum Deum velit se iniustum in quibusdam V. T. locis appellasse. Quorum vnum v. 15. 16. cum argumento inde ducto subiicit, vt declarat Deum ipsum de se confirmasse, quod in beneficiis conferendis plane agat ex arbitrio: alterum v. 17. 18. vt etiam Deum se in seueritate adhibenda plane liberum confitentem ostendat. Sed intercedunt nonnulli, veluti, qui hanc causam in primis ornauit, HEVMANNVS c. l., atque opinantur versum 15-21. non Paulli sed aduersarii eius sententiam exprimere, quae demum sit ab Apostolo v. 22 sqq. confutata. Quod falsissimum est, atque, vt nobis videtur, orationi Apostoli maximas tenebras offundit. Etenim, vt pauca modeste dicam in contrariam partem, si ea mens Paullo fuisset, ipse magna cum ambiguitate disputationem instituisset, quam tamen diligenter ille euitauit. Cum enim v. 15. τῷ γὰρ Μωσῇ etc. dicat, nemo est a partium studio remotus, quin intelligat, his verbis Paulum illud μὴ γένοιτο confirmare velle, vt cap. XI, 1. omnibusque in locis, vbi τῷ: μὴ γένοιτο alia subiiciuntur. c. III, 4. 6. VI, 2. 15 sq. VII, 7. cet. Neque enim necesse est, vt το γὰρ dicamus signum esse propositae obiectionis, quod certe e loco c. III, 7., quem Vir Ven. profert, nullo modo efficitur. Nam illo in loco verba quidem aduersarii proponuntur, at ibi γὰρ non proprie obiectionunculam prodit, sed habet vsitatam significationem

argumenti, quo sententia aduersarii, quem Paulus fingit v. 5. illustrari debet, estque omnis ista *ῥῆσις* Paullina pro more dialogi proposita, nec inquam vel inquit interpositum ab Apostolo, sed v. 5. aduersarius, v. 6. Apostolus v. 7. iterum is, qui contra nititur, v. 8. denique Paulus ad ante dicta disputat. Immo vero si Paulus nostro in loco v. 15. aduersarii mentem voluisset indicare, clarius, ut opinor, locuturus fuisset, ut v. 14. in: *τί ἐγὼ λέγω* et v. 19. in: *ἐγὼ εἶμι μὲν*; quod cum hic non fecerit, non est quod quis aduersarii conclusiones proponi suspicetur. Neque plus habet firmitatis alterum HEVMANNI argumentum (ad h. l. p. 401) quod v. 19. et 20. Paulus haud dubie aduersarium loquentem fingat; nam illud omnino de v. 19. nemo dubitat, sed versus vndeicesimo superiores cum v. 20. 21. etiam nil nisi obiectionulas continere, quomodo hoc ex isto argumento colligetur? Aliter sentiendum esse inde nobis potius colligi posse videtur, quod v. 16. plane eandem rem v. 30. 31. propositam respiciat, quos Pauli ipsius mentem exprimere negari non potest. Atque vel hoc erroris arguit nouitium interpretem, cuius supra (§ XL) mentionem fecimus, qui multo maiorem vim infert Paullinis verbis eo, quod opinetur, vers. 15. aliquem occurrere Paulo, qui, cum Apostolus v. 16. responderit, v. 17-19. difficultatem a se propositam confirmet, quae sit ea, quod, secundum ipsam Scripturae sacrae pro-

professionem, Deus plane ex arbitrio agat; tum, addit, vers. 20 sq. nouam Apostoli responsionem sequi. Qua interpretatione nihil fingi potest contortius. Nam, praeter ea quae de particula γὰρ v. 15. contra HEYMAN-NVM diximus, primum quomodo versu 16. labefactentur ea, quae v. 15. proposita fuerant, nullus, arbitror, assequetur, nisi qui eadem, qua interpretres ille, philosophia h. e. qui vnice ingenio suo, non vera consuetudine loquendi vtatur. Quid? nonne v. 16. Paullus eadem, vt v. 15, adhibet verba, ita vt γὰρ liquidissime conclusionem e superioribus ductam demonstrat? Et cum videt interpretres in verbis v. 16. hunc sensum: gratuita misericordia Deus homines complectitur, sed omnes *), quid est sensum Apostolo obtrudere, si hoc non est? Porro cum vers. 18. eadem ipsa sententia sit, quae erat v. 16., quomodo potest v. 16. Paulli, vers. 18. aduersarii sententia esse? Postremo si vers. 19. aduersarius in loquendo pergit, nam hoc quidem ille volebat, quis est ille τῷ, cuius verba commemorantur. Num Paullus? at is ipse v. 20. illam impietatem detestatur? An aduersarius? sed ille ex interpretis opinione, hic in disputando pergit, et alterius verba commemorat.

M 5

Sed

*) *Es ist von Gottes Seiten die freie, unverdiente Erbarmung, die er dem beweiset, dessen er sich erbarmet. Er will sich aber aller, eines jeden nach seinem Maasse und Fachigkeit, erbarmen.*

Sed missis his age ipsam Apostoli orationem illustremus.

§. XVIII.

Primum igitur dictum Dei v. 15. exhibet: τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει· Ἐλεῆσω, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτερήσω ὃν ἂν οἰκτερῶ: in quibus verbis illud non negligendum videtur, quod haec a Deo MOSI tanquam responsionem data esse obseruet; nam ista in re significatio continetur, quod horum verborum sententia definienda sit ex iis rebus, quae huic diuino sermoni occasionem dedere. Nempe in superioribus Exodi cap. XXXIII, in cuius v. 19. haec ipsa leguntur, duo MOSES a Deo postulauerat, ut gratiam suam singularemque beneuolentiam et curam Israelitis redderet, et ut se, famulum suum, dignaretur adspectu gloriae s. splendoris diuini; quod utrumque ad externam felicitatem pertinuisse omnes vident. Hoc utrumque cum Deus MOSI concessisset quodam modo, tum ea, quae interpretamur, verba addit, quae optime ita reddideris: *Si cui benefacere mihi est propositum, tum ei, cui volo, benefacio; et cuiuscunque misereveri placet, eius misereor*, h. e. plane in ea re non id, quod quis mereatur, sed voluntatem meam sequor. Quam interpretationem forte paullo liberiores visam nemo reprehendet, qui cogitat ἔλεος exprimere Ebraeorum רַחֵם pro quo illud habent οἱ ὁ Psalm. XXXV, 6. et alibi, ac Ebraeorum רַחֵם et רַחֵם ut Graecorum

rum χάρις et χαρίζεσθαι saepius esse de *beneficio* quocunque, quod idem est in ἐλεειν et Ebraeorum □□□ vi vel v. 25. ostendit, in quo et gens, quam Paullus ἡγαπημένην dicit, apud Hoseam, quem citat, ἡλεημένη dicitur. Bene vero ex his et satis acute Paullus v. 16. concludit: ἄρα ὅτι ἂν τῷ θελοντος, εἰ δὲ τῷ τρέχοντος, ἀλλὰ τῷ ἐλεῶντος Θεῷ scilicet: τῷτο ἔργον ἐστὶν h. e. omnia talia beneficia non sibi ipse homo, quamvis summum laborem adhibeat, comparrare, sed vnus ei Deus largiri haec potest. Vbi mirandum illud videtur, quod Paullus non in potestate τῷ θελοντος ἢ τῷ τρέχοντος haec posita dicat, quod loquendi genus forsitan non inepte quis traxerit ad Elauum, qui multum cucurrerat, vt dignum se bonis patris sui verbis atque fortuna cum illis coniuncta faceret, et spe tamen sua tanta exciderat cum ISAACO, qui ad ea illi conferenda paratissimum se ostenderat, et efficere tamen non poterat ea, quae ipse volebat. Neque vero minus haec vocabula suspicamur Apostolum adhibuisse eo animo, vt Iudaeos, quibuscum disputabat, ad hoc dignissimum cogitatione exemplum remitteret, quo discerent, se, vt ait v. 30. 31, magna quidem virium contentione cursuque concitatissimo persequi illud, vt Deo placeant, cum Gentes non studio suo aut recte factis confiderent; has tamen, Iudaeis spe sua excisis, re desiderata solas potiri.

§. XVIII

Sed aliud etiam a Deo dictum subiungit, quo doceat Deum in inferendis poenis rebusue calamitosiis aequae liberum se ac in conferendis beneficiis praestare, tamen illud etiam referri ad beneficia Dei quodam modo possit. Quod est de PHARAONE rege Exod. VIII, 16: λέγει γὰρ ἡ γραφή τῷ Φαραῶ, porro Deus, narrante Scriptura sacra, ita Pharaonem alloquitur. Tum ipsa Dei verba sequuntur: ὅτι εἰς αὐτὸν κ. τ. λ. v. 17., in quibus hoc vnum torquet interpretes quod Deus dicat: εἰς αὐτὸν τὸ τοῦ ἐξήγειρά σε. Sed horum verborum sensus non potest esse obscurus ex Ebraico archetypo. Namque in illo est הַעֲמִידָתִי *conseruaui te*; ita enim non verti modo potest propterea, quod ita הַעֲמִידִי Exod. XXI, 21. Jer. XXXII, 14. atque ἐγείρειν Iac. V, 15. occurrit, sed ita debet etiam, cum paullo ante Deus affirmet se, si voluisset, interimere Pharaonem potuisse, quem sensum οἱ ὁ bene expresserunt: ἐνεκεν τούτου διέτηνένης. Estque ille locus plane doctrinae Paullinae accommodatus. Nam ubi Deus se conseruasse Pharaonem in vita confitetur, ut in eo castigando et coercendo poenis vim suam ostenderet, efficeretque, ut laudes suae in orbe terrarum vniuerso celebrarentur; profecto se declarat eum non propter aliquod eius meritum, sed ex mera beneuolentia et ad honorem suum castigando Pharaone illustrandum conseruasse. Vnde rectissime Paullus v. 18. infert: Ἀλλ' ὅτι

ὃν θέλει, ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει, σκληρύνει, quae cum a multis contorta sint ad ineptum atque pugnantem cum diuina benignitate sensum, paululum illustranda videntur. Ac ἐλεεῖν iterum est, vt v. 16. *benefacere, clementius tractare* (quem certe sensum hoc habet vocabulum in epist. Iudae v. 22.) *liberalius agere, quidquid ad vitam beate commodeque transigendam pertinet in aliquem conferre*; neque enim de animi aut sempiterna post hanc vitam felicitate hic cogitemus, de qua neutro in exemplo superioris tractabatur. Vnde colligitur σκληρύνειν non esse *indurare* sensu eo, qui huic vocabulo subiicitur in scholis Theologorum, sed *non curare, subtrahere beneficia, seuerius aliquem atque asperius tractare*. Quod non abhorret ab vsu loquendi apud Ebraeos graece scribentes. Nam Iobi XXXVIII, 16. 19. ciconia aut struthiocamelus dicitur ἀποσκληρύνειν τὰ τέκνα ἑαυτῆς, h. e. *pullorum suorum curam nullam gerere, non alere eos atque fouere*; et 2 Paral. X, 4. Israelitae ad Roboamum: ὁ πατήρ σε ἐσκληρύνει τὸν ζυγὸν ἡμῶν h. e. *durius tractauit nos, seueriori in nos usus est imperio*; quae loca iam occupauit CARPZOVIVS V. V. *), fere quem ad modum apud PLAVTVM **) *affinitatem obstinare* (quasi tu diceres: σκληρύνειν τὴν ἐπιγαμίαν) est, vt explicat FESTVS: *obstinato animo velle*. Adde 1 Sam. V, 7. vbi σκληρύνειν est de Dagone et Philistaeis a Deo castigatis. No-
stro

*) l. c. p. 225. 26.

**) Aulul. II, 1. 89

stro certe in loco ne aliter reddi quidem potest, tum quoniam ἐλεῖν ex significatione huic vocabulo a nobis asserta per ipsam contrarietatis legem aliam τῷ σκληρύνειν significationem affingi non sinit, tum quia Pharaonem Deus in summo vitae discrimine saluum incolumemque seruauerat, nunc vero ei, nisi mitiorem animum sumeret, prodigiorum suorum supplicia minatur.

§. XX.

Iam ad alterum scrupulum, qui tenere Iudeos poterat, progreditur (vid. §. XII.), qui quodam modo congruit cum dubitatione ea, quae iam erat v. 14 proposita. Cui cum breuiter fecisset satis, nunc plenius eandem labefactat v. 19 sq. Vnde factum est, vt CHRYSOSTOMVS, eumque qui sequitur, THEODORITVS auctam magis his, quae v. 15 sq. Apostolus dixerat, dubitationem credant atque versu demum vigesimo confutaram, quod ferri posset; hoc certe constat, istos interpretes nullo modo, quod VEN. HEVMANNO videbatur *), nihil v. 15 sq. nisi aduersarii Iudaici obiectiones vidisse. Sed aliquid tamen praesentem inter atque superiorem (v. 14.) dubitationem discriminis interest. Nempe in superioribus haec erat dubitationis Iudaicae vis atque sententia: pugnare hoc cum iustitia diuina, quod ynum magnis ornet beneficiis, sed alteri aduersam for-

*) Expl. N. T. T. VII. p. 443.

fortunam adsignet, at nostro in loco is, qui dissentiebat a doctrina Apostoli, non consentaneum affirmat diuinæ vel benignitati vel iustitiæ esse, quod eos obiurget atque reprehendat, qui male agant, cum tamen aliter, quam Deus illud decreto suo firmasset, viuere ac agere non possent. Quae conclusiuncula duci quidem legitime e Pauli doctrina non poterat, sed erat tamen necesse, ut ille omnem Iudæis elabendi atque contra dicendi opportunitatem eriperet. Nempe maxima pars Iudæorum in eadem erat haeresi cum Pharisæis *) existimantibus: omnia quidem, quae fierent ab hominibus, fixa quasi decreto diuino atque definita esse, ita tamen, ut recte vel male agendi esset quouis in homine potestas; suboriri igitur his, qui ita sentiebant, e Pauli decreto v. 18 suspicio poterat fore, ut sententia sua conuelleretur, rueretque vel hominis in bono vel malo eligendo arbitrium vel Dei iustitia, cum de iis propter peccata conquereretur. Quamobrem talis τί ἐτι μέμπεται, inquit, τῷ γὰρ βεβλήματι αὐτῆς τίς ἀνδέσσηκεν; *quid est igitur quod Deus succenseat nobis, quem enim, si tua disciplina probatur, reperias qui Dei resistere voluntati queat?* ita enim verbum ἀνδέσσηκεν vertendum, cum neminem fugiat praesens perfectum etiam de iis adhiberi, quae soleant vel possint debeantue fieri. Quae Paullus confutat dupliciter; primum sic ut do-

*) Vt IOSEPHVS clare tradit de B. Iud. II. 8. §. 14. Antiq. XVIII. 1—3. XIII. 5, 9. Ed. Hauercomp.

doceat, non esse hominum, examinare mores Dei atque reprehendere velle v. 20. 21., deinde, vt iis etiam hoc permittatur iudicium, tamen Deum non temere aut contra rectam rationem agere, sed plane sapienter et summis virtutibus suis declarandis accommodare v. 22. 23. Ac de illo superiore: *μεγνυε, ὃ ἀνθρώπου, ἐν τῷ Θεῷ, tu vero, homuncule, quis es, qui cum Deo disputare i. contendere audeas*, subiicitque, vt stultitiam harum querelarum ostendat, similitudinem a vasis fictilibus sumptam, qua abusi sunt multi magnopere, quamquam, bene monente etiam CHRYSOSTOMO (ad h. l.), nihil aliud est Paulo propositum nisi hoc: non esse hominum, rationem a Deo factorum suorum reddendam postulare. Nam cum homines se ipsos omniaque, quanta quanta sunt, bona sua liberalitati diuinæ debeant, atque Deo non solum nihil sapientius dici aut fingi possit, sed tanta etiam summæ eius sapientiæ ac benignitatis in nos documenta existent: quomodo nisi summam per stultitiam et impietatem dubitari potest, quin Deus in constituendis rebus nostris sapientissime nobiscum et clementissime egerit? quomodo audeat quis, si minus modum liberalitatis diuinæ perspicit, in summa imbecillitate et inscientia nostra, tam immensæ nulloque modo comprehendendæ virtutis opificem reprehendere? vel maximam ei in opus suum potestatem negare? vel Dei arbitrio, quo nul-

nullum par vsipiam inueniri aut cogitari potest, modum ponere aut liberalitatem, quae ipso nomine libera est, nescio cuius necessitatis angustiis concludere? Quamobrem longe elegantissima est haec similitudo a Paulo proposita (v. 20. 21.): Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαιτι· Τί με ἐποίησας ἕτως; *Licetne ei, quod est ab aliquo effectum, huic dicere: Quare me ita finxisti?* Ἡ ἂν ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τῇ πηλῇ, ἐκ τῇ αὐτῇ φουράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; *Estne vero figulo liberum, ex eadem argillae massa vasa effingere vel ad honestiorem usum vel ad res viliores composita?* In quibus verbis Genitiuus τῇ πηλῇ vel ad κεραμέα referri potest, vt sit is, qui argillae formam atque figuram det, vel ad ἐξουσίαν *potestatem in argillam*, vt Matth X, 1 ἐξουσία πνευμάτων h. e. *potestas in spiritus* commemoratur. Ac de diuersi generis vasis cum loquatur Apostolus, facile intelligitur de eorum vsu rem esse intelligendam, quod plenius declarat locus similis 2 Tim. II, 20; qui ipse docet Paullum de absoluto quodam, quod nonnulli fingunt, decreto Dei super felicitate vel miseria hominum sempiterna nullo modo cogitasse; quanquam et e Ier. XVIII, 6., quo forte Apostolus mentem conuerterat, illud animaduerti potest, vbi de vastatione gentis ac rei publicae Israeliticae clarissime praecipitur.

§. XXI.

Sed diuini etiam arbitrii in constituendo hominum fato quasi fontes aperit et veluti rationem reddit seueritatis quidem diuinae v. 22. at clementiae v. 23. Vbi vehementer torquet interpretes huius sententiae structura, suntque qui interrogationem velint, quae non est necessaria atque orationi Apostolicae inferret ambiguitatem non probandam, cum interrogationes aientes, qualis hoc in loco conspicitur, et affirmare et negare possint. Nobis sic placet verba interpretari: *Cum autem constituisset Deus seueritatem ostendere, et, quantum efficere possit, demonstrare, magna cum patientia tulit eos, qui ira se diuina dignos reddiderant atque sibi ipsi contraxerant miseriam, itemque fecit, ut iis, quos aptos ad gratiam suam atque beneficia accipienda reddiderat, summam liberalitatem suam declararet.* Quam interpretationem necesse est, ut paullo plenior et certior faciamus. Iam primum non mouebimur, si quis sermoni Apostolico tributum a nobis esse ἀνακρίσθον vel ἀνανταπόδοτον obiciat. Neutrum nobis durum videtur aut coactum aut abhorrens, quod quorundam superstitioni placuit, ab elegantia sermonis aut sacrae scripturae auctoritate. Ἀπόδοσιν aiunt deesse v. 23.; quare SCHOETTGENIVS *) eam quaerere iubet v. 24. sic ut ἔσ. positum sit pro τέρως, quod in hac orationis structura nihili esse

*) Hox. hebr. ad h. l.

esse facile quis videat, nec satis faciunt mihi quidem aliorum coniecturae quas WOLFFIUS in *Curis* adnumerat. Sed duplex est, ut nobis videtur, eaque expeditior via. Nempe vel feruari quodam modo SCHOETGENII suspicio potest atque e v. 24 subiici post *eis δόξαν*: ἐκάλεσεν αὐτὸς ἢ αὐτὰ τὰ σκεύη ἐλέγς, ut declaratur, Deum eos, quibus liberalem se praestare volebat, ad suam communitatem vocasse. Neque ista res est sine exemplo; veluti Luc. XIII, 9. ubi post καρπὸν e verbis sequentibus repetendum est: μὴ ἐκκόψῃς αὐτήν aut aliud simile. Vel primaria v. 22. 23. propositio est, quod mihi magis placet, in verbis: ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηργισμένα εἰς ἀπώλειαν, qua in re Deus duo sibi proposita habuit: vnum, quod declaratur in illis: εἰ δὲ θέλων, (ubi intellige ἦν pro ἡθέλει, quomodo etiam v. 28. simile huius loquendi modi exemplum recurret) ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν κ. γνωρίσαι τὸ δυνατόν αὐτῷ; alterum quod est in his v. 23. καὶ ἵνα γνωρίσῃ — εἰς δόξαν; nec est, quod quis ἀνακολυθίᾳ illa offendatur ἢ duplici verborum structura, cuius innumerabilia exempla exstant, qualia CLARKIUS ad HOMERUM multis in locis notavit et HOOGHEVENIUS *), multi etiam alii, et plane simile est illud 1 Cor. XIII, 5. ubi θέλω primum cum infinitiuo, deinde cum ἵνα construitur. Nunc verba ipsa illustremus. Ac homines quidem saepe in sacro codice σκεύη appellantur,

N 2

*) Ad VIGERUM de *idiotism.* p. m. 32.

tur, cum vel a Deo adhibentur ad ea, quae vult fieri, vt Act. VIII, 15., vel vbi sunt ii, quibuscum ille agat; vnde intelligitur *σκεύη ἐργῆς* hic esse eos, quos Deus castigare aut durius tractare, sed *σκεύη ἐλέως*, quibus bene facere vel quos tractare clementius velit, et forte Apostolus conseruare tropum e v. 20. voluit ob causam ad illum versum allatam. Iam illos e superiori genere homines *σκεύη* appellat *κατηρτισμένους εἰς ἀπόλειαν* h. e. homines tales, qui se ipsos quasi ad poenam s. interneccionem composuerint; est enim *καταρτίζεσθαι* verbum medium, neque eos a Deo detrusos proprie ad illam calamitatem significat, sed deiecisse se ipsos, dignos se ira diuina reddidisse; quo sensu dubitari non potest, quin simile verbum *τάττεσθαι* accipi debeat Act. XIII, 48. cum ante vsurpasset Lucas vers. 46.: *ὃν ἄξιός ἐστι κρίνειν ἑαυτὸν*. Adde loca Iudaica a WETSTENIO ad illum locum collecta. Tulisse tamen Deum s. tolerasse ait eos magna cum patientia v. mansuetudine, vt postea indignationem suam ipsis illis pœnis ostendere et demonstrare summam virtutem in coercendis illis posset, quo ipso Apostolus nimirum, vt vel verba docent, digitum ad Pharaonis exemplum intendit. Contra ea, vbi mitius agit cum iis, qui idonei sunt ad eius misericordiam impetrandam, non ii ipsi se reddiderunt idoneos, sed, illis non refragantibus, Deus eos praeparauit ad gloriam (*πρωτοίμασεν εἰς δόξαν*) h. e. vt fortunati essent s. beati;

beati; est enim δόξα de quacunque beatitate, vt cap. II, 5. sq., et hic perspicue τῇ ἀπωλείᾳ opponitur. Horum igitur, vbi peccata aut vitia fert, id facit ἵνα γνωρίσῃ — αὐτῇ vt *summam suam beneuolentiam demonstret*; nam δόξα Θεῷ, cum hic opposita sit τῇ ὀργῇ v. 22. h. e. feueritati s. indignationi diuinæ, nihil aliud est nisi *beneuolentia gratiaque Dei* et πᾶς τῆς δόξης *summa beneuolentia* vt cap. II, 4. πλ. τ. κρηστότης.

§. XXII.

Sequitur altera pars disputationis Paullinae, qua, remotis difficultatibus, quae doctrinam suam, abiectis a Deo Iudaeis Gentibusque in gratiam receptis, premere posse videbantur, ipsam hanc doctrinam proponit v. 24. Ὅς καὶ ἐκάλεισεν ἡμᾶς, ὃ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔθνων, *tales etiam nempe idoneos ad beneuolentiam Dei obtinendam beneuole constituit nos non modo e Iudaeis sed e Gentibus etiam collectos*. Hic de καλεῖν videndus §. XVI, atque τοῦ ὅς ad σκεύη ἐλέως referendum est sic, vt masculinum ponatur pro neutro ad sensum forte magis quam ad Grammaticam accommodare, quanquam et illud ad sequens ἡμᾶς conformatum dicere possis. Hanc igitur sententiam tam inuidiosam Iudaeis primum confirmat e locis V. T. quae sunt duplicis generis; alia enim Gentibus ciuitatem in regno diuino v. 25. 26., alia non Iudaeis omnibus eam, sed non nisi quibusdam eorum

centur v. 27. 29. Ex illo genere locus est apud Hoseam II, 25. et v. 1. quem ita antestatur (v. 25.): *Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσέ λέγει (ὁ Θεός). Καλέσω τὸν ὃ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν ἐκ ἡγοπημένην, ἡγοπημένην, eam gentem, quae mea non est, vocabo gentem meam, eamque, quam adhuc minus curavi (vide ad v. 13.) nunc mihi commendatissimam habebo.* Quem locum hic recte esse ab Apostolo usurpatum sic fere potest doceri. Summa quae in eo deductis in terram Assyriacam Israelitis beneficia leguntur proposita, distribuenda promittuntur Israelitis tempore eo, quo Iouam, Deum suum regemque suum Dauidem requirant ac Iouam eiusque gratiam venerentur h. e., ut vates ait, supremo tempore quando et rege, et principibus et sacrificiis et ceteris sacris careant, Hof. III, 4. 5. Hoc ad eorum e hostili terra reditum trahi nullo modo potest, nam qui redierunt, iis, quae modo recitata sunt, non caruere, sed ad Messiae potius aetatem, ea enim apud Iudaeos sub *ultima aetate* intelligebatur *); nec DAVIDES, quem Iudaei requirituri dicuntur, alius putari potest quam is, cuius imago DAVIDES fuerat, nempe Messias, nec adeo Iudaeorum sacra tanquam regni Messiae simulacra, cessare prius quam post Messiae aduentum poterant. Cum quibus promissionibus si componuntur ea, quae Zacharias habet c. XIII, v. 16, ubi *unum fore Iouam*

*) V. G. C. SCHOETTGENIUM *hor. hebr.* ad 2 Tim. III, 1.

Iouam vaticinatur *omni terrae imperantem* (coll. c. XII, 10.) *quem etiam Gentes sint et Hierosolymorum hostes adoraturi*; perspicuum est, illum Hoseae locum ad rem praesentem pertinere. Neque vero locus is, qui v. 26. e Hof. I, 10. citatur ab Apostolo, minus apte pertractus videtur in hanc partem: Καὶ (scilicet: ἐν ἑτέρῳ τόπῳ τῆ Ὀσηῆ λέγει ὁ Θεός, quod bene supplendum monet HEYMANNVS v. i Tim V, 18.) Ἐσαί, ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἐρρήθη αὐτοῖς οὐ λαός μὲ ὑμεῖς (ἐσέ), ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ τῆ Θεοῦ ζῶντος, fiet, ut in eo loco, ubi (olim) dictum est ad illos: nequaquam gens mea estis, ibi declarentur filii Dei immortalis. Nam etiam si illa in Israelitas dicta sint; iis tamen nomen gentis diuinæ negatur propterea quod se inquinauerant cultu idolorum atque ea ipsa re Gentium similes facti fuerant. Hoc et omnis Hoseae oratio ostendit, et illud quod aliquando redituri ad Deum viuentem dicantur; nam Deus viuens appellatur tum, cum est idolis diisque oppositus, in quos, cum nulli sint, nullus motus nec virtus vlla cadit (v. Pf. CXV.), cum contra Iehova vitam in se ipso perque se ipse habeat, summaque virtute et potentia splendeat, vnde nec nomen suum Iehouah, quod illam ipsam rem exprimit, se cum idolis communicaturum profitetur Esa. XXXXII, 8.

§. XXIII.

Alterā dictorum V. T. classis non nisi aliquam partem Iudaeorum ad gentem atque

ciuitatem Dei pertinere declarat, quibus itaque euerterebatur Iudaeorum opinio, qui solos omnesque item Iudaeos fingebant sempiterna felicitate post hanc vitam potituros. Quam ob rem ita v. 27. 28. Apostolus: Ἡσαΐας δὲ inquit κηρύσσει ὑπὲρ τῆς Ἰσραήλ, exclamat de Israelitis (nam ὑπὲρ, quod nemo ignorat, ut Ebraeorum וְ etiam τῶ de Latinorum respondet) c. X, 22. 23.: Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται, si vel Israelitae numero aequent arenam maris, tamen non nisi exigua eorum pars manebit eaque saluabitur. Nihil hic nostrae versionis obstat, nisi forte illud κατὰλειμμα, quod certe exiguum, quae magna e multitudine relicta est, partem significat. vt Rom XI, 5. et Eccles. XXXIV, 20. vbi adhibetur de iis, qui cum Noacho conseruati soli inter homines fuerant. Sed Esaiae dictum ad eos pertinet, qui ex Israelitis atque Iudaeis post magnam ab Assyriis aliisque Iudaeorum hostibus acceptam cladem residui exstituri essent; qui ergo Paullus potest ea ad illos, qui tempore N. T. erant, pertrahere? Satis bene et ad mentem vatis prorsus accomodate. Nam etsi illud concedendum est, quod bene demonstrauit VITRINGA, interpret excellentissimus *): nec tamen istae res ab Esaia promissae cogendae sunt has intra angustias, sed ad illam quoque aetatem Paulli tra-

*) Commentar. in Esaiam ad h. Prophetæ locum Ed. Basil. p. 280.

trahendae. Fit enim non raro, vt, cum de felicitate gentis Iudaicae externa vaticinantur prophetae, laetam spem Messiae interspergant propterea, quod ad eum illamque spem omnis Iudaica religio referebatur. Iam primum huius rei magna suspicio est in eo, quod omnis ille locus de Assyriis c. VII. sq. perpetua Messiae significatione illustratus sit, vt c. VII, 14. VIII, 10. IX, 1. 2. 6. 7. Quid dicam suspicio? Longe certe plura colligantur e c. XI, 1. sq., vbi, cum ea, quae Deus Assyriis minatus erat, essent ad finem perducta, statim longe clarissimum illud de Christo effatum subiicitur, subitoque ab enarrata aetatis Christianae gloria orationem reflectit vates ad saluandos ex Israelitis residuos, vt facile intelligatur hunc locum non inepte hic positum esse. Deinde verba, quae hic occurrunt שְׂאֵר יִשְׂרָאֵל, *reliquiae reuertentur* non obscuram continent coniunctionem cum nomine SCHEARIASCHVBI, filii Esaiae, quem is adduci iussus erat ad Achasum regem (cap. VII, 3.), cum ei partum virginis, quo editura Messiam esset, nunciare debebat; quare nullo modo adhorret, quod nostrum etiam locum Paullus ad Messiae aetatem referat. Denique magnus est huius loci consensus cum loco eo, quem modo e Hof III, 5. et I, 10. afferebamus, vbi quemadmodum Israelitae, etiam, vt hic, cum *arena maris*, comparati, *se conuersuri ad Deum viventem* dicebantur, sic hoc in loco *eorum ad Deum fortem conuersio*

N 5

pro-

proponitur. Taceamus alia, quae legi apud VITRINGAM possunt, atque nobis v. 28. etiam ex Esaia ab Apostolo subiectum illustrandum sumamus; cuius non modo de sensu sed de concordia etiam cum Esaiae loco, quoniam multi dubitant, vtrumque breuiter explicare tentabimus. Hoc igitur primum quaeritur: quis sit λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ quae verba plane respondent his apud Esaia: כְּלִיִּין חֶרֶץ שֹׁטֵף צְדָקָה? Nempe כְּלִיִּין cum habeat significationem *consumendi* f. *consummandi*, *decernendi* etiam vt 1 Sam. XXV, 17., כְּלִיִּין est *consumptio* (Deut. XXVIII, 65.) nempe Israelitarum, quae effectura esset vt non nisi exigua eorum pars superaret, aut *decretum* de iis vel exstinguendis vel saluandis aut huius decreti executio f. *consummatio*. Porro חֶרֶץ proprie est *cuspidare*, *effundere*, *praecidere* etiam f. *praecisus* finire, h. e. *celeriter perficere*; quod docet doctiss. SCHULTENSIVS ad Prouerb. p. 250. sq. Quare כְּלִיִּין חֶרֶץ est talis populi Israelitici exstinctio quae breui perficienda sit (quem ad modum כְּלִיִּין et נִהְרָצוּ eodem sensu est cap. XXVIII, 22.), et summa quidem cum iustitia, quod est in שֹׁטֵף צְדָקָה (*abundans iustitia*) pro בְּצִדְקָה. Quod ipsum bene exprimunt graeca Apostoli, in quibus is sequitur versionem τῶν ὁ. Etenim λόγον συντελῶν habet notionem *rei perficiendae* f. *exsequendi consilii*, vt λόγον συντέμνειν *rei subito* f. magna cum

cum celeritate *perficiendae* *). Tum ἐν δικαιοσύνῃ pro δικαίως tantum responder Ebraico archetypo, quantum haec integra propositio, mutata paullisper orationis forma. Quodsi enim ad participia συντελῶν κ. συντέμνων, ἔσαι ὁ Θεὸς adiiciatur, vt v. 22.; existit haec sententia: *Deus rem illam* (quae erat superius apud Esaïam exposita) *perficiet et subito quidem summaeque cum iustitia*, quod idem prorsus est in verbis Ebraicis. Alterum est in his ὅτι λόγον συντεταγμένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, quae sunt e superioribus interpretanda, atque illorum illustrandorum caussa adiecta (more Ebraeo, quasi tu diceret: *illam rem, inquam, Dominus breui ad finem perductam demonstrabit.*

§. XXIV.

Iam iterum Apostolus prouocat ad Esaïam v. 29. Καὶ καὶ τὸς προείρηκεν Ἠσαΐας, ἐπὶ quemadmodum Esaïas superius dixit cap. I, 9. ἔγω (ita verba pleniora redde) καὶ ἔσαι ἐν ὑμῖν, sic etiam vobis contingeret, vt non nisi pauci e vobis (Iudaeis) saluentur. Namque hoc est in verbis: Εἰ μὴ Κύριος Σαβαωθ ἐγκατέλιπον ἡμῖν σπέρμα, ὥς Σόδομα ἀν' ἐγενήθημεν, καὶ ὥς Γόμορρα ὁμοιώθημεν, nisi Dominus Zebaoth e nostris exiguum numerum conseruasset, nempe huius modi hominum, qui veri Dei liberi appellari mereantur, quorum caussa adhuc parcat nostris, vt olim propter Abrahamum eius-

que

*) Vide, si dubitas, ELSNERI atque WETSTENII ad h. l. obss.

que preces Sodomae similique scelere inquinatis vrbibus pepercit, *idem certe cum Sodoma atque Gomorra fatum essemus experti.* Qui Elaiæ locus non est quidem vaticinium de rebus N. T. sed ab Apostolo positus tamen propterea, quod satis declararet, non esse quod Iudæi tam iactarent Dei benevolentiam in omnes eos, qui se Iudæos profiterentur; neque enim hos caros esse Deo vniuersos, sed exosos potius et internecioni quasi iamdudum datos, nisi proborum hominum pietas seueritatem Dei quodam modo retardaret.

§. XXV.

Restat vt de ea disputationis Paullinæ parte pauca dicamus, quæ rationem reddit iustitiæ diuinæ in amandis gentilibus contemnendisque Iudæis; hoc enim erat alterum, quod Apostolo, cum ad ipsam hanc doctrinam proponendam accessisset, explicandum videbatur. (Vide §. XII.) Haec vers. 21-33. comprehensa plerique interpretes ita partiuntur, vt illa v. 30. *Τὸ ἔργον*; quaestionem e superioribus existentem, cetera huius et consequentis versus responsionem contineant, cuius causâ v. 32. 33. subiiciatur. Alii quaestionem ad extremum vers. 31. extendunt, nec ante v. 32. responsionem reperiunt. Nobis vero aliquando venerat in mentem, interrogandi signum subiicere demum vers. 31., atque *τι* coniungere cum *ὅτι*, vt Luc. II, 49. Act. V. 4. 9., quem ad modum Latini suum
quid

quid est quod? usurpare solent, h. m.: *Quid igitur est quod Gentes, non inhiantes iustitiae, tamen iustitia, nempe ea, quae e fide existit, potiti fuerint* cer. *Quid est in causa, quod ita res ceciderit?* Sed re diligentius examinata magis placet acquiescere in plerorumque sententia, propter ea quod animaduertimus Paulum, cum illo: *Τί ὅν* utitur, subiicere id ipsum, quod responsionis instar esse possit, vt cap. VIII, 31, multoque magis in loco plane simili cap. XI, 7. Est igitur quaestio in his: *Τί ὅν ἐξῆμεν*; *Quid igitur dicamus?* post haec videlicet, quae modo recitata e Ver. Test. oraculis de spe profanorum hominum et a vera religione alienorum, ad illam, gratiamque diuinam accedendi, deque vera pietate inter Iudaeos imminuta, recitata fuere. Tum respondet: *ὅτι ἐθνὴ – οὐκ ἐφθασε*, videlicet *Gentes non sectantes iustitiam, tamen obtinuerunt iustitiam, nempe iustitiam eam, quae ex fide existit; contra Israelitae iustitiae doctrinam secuti, non consecuti sunt doctrinam iustitiae.* Gentes igitur non anquisiuerunt iustitiam, hoc sensu, quo cap. X, 20. ex Esai LXV, 1. dicuntur Deum non quaesiuisse, i. e. non solliciti fuisse aut male sedulo studio contendisse vt satis facerent ac probarentur Deo. Qua re dissimiles erant Iudaeorum, qui se studiis ac laboribus suis arbitrabantur conciliare sibi Deum posse. Verum tamen illae, quoniam beniuolentia diuina beatitasque nostra non pendet a nobis volentibus vel currentibus, sed a bene-

beneficio ipsius Dei, vt Paullus supra loquebatur v. 16, illae igitur reportarunt veram iustitiam h. e. eam, quae a Deo gratis tribuitur hominibus propter fidem, qua, temeritate meritorum abiecta, acceperant id, quod illis erat in Euangelio oblatum; hoc est enim *καταλαμβάνειν*, quod nisi aliunde (e. c. e Phil. III, 12.), certe ex illo *ἐκ ἑφθασε* v. 31. ad ipsam disiunctionis legem intelligitur. Nam cum essent vacui ab isto fastu Iudaeorum, qui in se suoque studio ponerent omnia, non impediuit ille, quo minus spem beniuolentiae Dei consequendae factam per Euangelium admitterent, oblatum igitur sibi beneficium laeti acceperunt. At Iudaei longe fecus, qui, sectati νόμον δικαιοσύνης, νόμον δικ. non consecuti fuere. Quae verba sunt subobscura. Non quidem haecenus, vt, quae vis sit verbi *δίωκειν*, ad intelligendum difficile sit; est enim: *insequi, prosequi, in aliquam rem ferri*, habetque nostro in loco hanc emphasin, vt summum studium magnamque virium contentionem, certe eam significet, quae venit ex spe alicuius rei laborando obrinendae. Nec ita obscura videntur verba vt sensus vtrunque et, vt ita dicam, vniuerse intelligi non possit; satis enim constat e cap. X, 3 Paullum hoc omnino velle: quod vnice studiosi fuerint legis diuinæ per Moysen promulgatae, cui se satis facere posse putarent, atque quod illa temeritas effecerit, vt negligerent et vero etiam repudiarent viam sibi in Euangelio

gelio praemonstratam qua peruenirent ad veram beniuolentiam Dei. Sed illud nimirum quaeritur: quae sit vis subiecta τῷ νόμῳ δικαιοσύνης, bipartita illa quidem, bis enim, et contrario sensu, nostro in loco vsurpatur. De qua re variae feruntur virorum doctorum sententiae. Mihi nunc ita videtur: νόμον δικαιοσύνης *primum* de lege Mosaiica esse, qua seruanda et agendo fideliter exprimenda Iudaei rebantur se iustos Deoque probatos fore, *tunc* de doctrina Christiana quae vere nobis affert iustitiam Dei h. e. nos gratiosos reddit Deo si quidem fide oblatam nobis Dei gratiam tenemus et accipimus, omninoque sic verba reddi optime posse: *Israelitae autem eo quod studio legis, s. doctrinae a Mose traditae, tenentur, quam putant habere hanc vim ut ea seruanda iusti habeantur a Deo, non consecuti sunt eam legem s. nullum ceperunt fructum eius doctrinae, quae vere iustos nos e Dei sententia reddit.* Atque hic sensus et verbis est maxime accommodatus et orationis contexto similiumque locorum auctoritate confirmatur. Nam *primum νόμον* de quacunque doctrina dici certum est, et cum per vniuersam superiorem Paulli disputationem c. III seqq. regnaret vis δικαιοσύνης ea, quae nostram e Dei sententia iustitiam complecteretur, dubitari non potest, quin νόμος δικαιοσύνης, cuius tenaces Israelitae essent, lex sit s. doctrina, qua se *putarent* consecuturos esse iustitiam apud Deum, alter autem νόμος δικ. quem propter illius doctrinae
studium

studium non consequerentur, doctrina ea qua vere ista iustitia impetratur. Atque sic similis esset *πλουή* in hac sententia quae est in verbis Christi Matth. X, 39 aut XVI, 25: *qui cupit saluti consulere suae* repudianda doctrina mea (*ὁ εὐροῖν τὴν ψυχὴν αὐτῆς*) eius ipsius iacturam faciet (*ἀπολέσει αὐτήν*), sed qui, mei causa, istius opinatae salutis iacturam facit, vere ei consulat. Porro ut in loco simili Rom. III, 27 νόμον τῶν ἔργων et τ. πίστεως disiungit, ut ille lex sit proprie dicta quae agenda fugiendaque praecipiat, hic autem doctrina quae fidem commendat tanquam medium consequendae benivolentiae Dei, atque excludat omnem gloriandi et merita iactandi occasionem, sic ut vel ipsi Iudaei non secus, quam propter fidem, iustitiam apud Deum consequi possint v 30: ita nostro in loco eadem disiunctio atque idem orationis acumen cernitur. Et vero etiam locus is c. X, 3. qui nostrum tanquam commentarius illustrat, quid aliud eloquitur verbis τῇ δικαιοσύνῃ τῆ Θεῆ ἐχ ὑπετάγησαν, quam quod in nostro continent verba: *eis νόμων δικαιοσύνης ἐκ ἔφθασε?* Enimvero quod est c. X, 3. ἐχ ὑπετάττεσθαι τ. δικαιοσύνῃ τ. Θεῆ, alibi c. VI, 17 redditur: ἐχ ὑπακούειν, *eis ἐν παρεδόθησαν, τύπον διδαχῆς*, non obsequi s. non accommodare se doctrinae, quae esset tanquam regula s. lex proposita; et qui c. X. ἀγνοῦντες dicuntur τὴν τῆ Θεῆ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητῶντες εἶναι, non curantes propositam a Deo in Evangelio iustitiam, sed suam.

suam iustitiam stabilientes, nostro sunt in loco
διώνοντες νόμον δικαιοσύνης; vt verus isque bi-
 partitus formulae *τε νόμος δικ.* sensus in dubita-
 tionem vocari non possit.

§. XXVI.

Iam subiicit Apostolus causam, cur ta-
 men Iudaei non consecuti sint veram iusti-
 tiam: *ὅτι ἐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμος*
scil. διώκοντων δικαιοσύνην, quoniam istam integri-
 tatem non fide sed ipsis legitime factis impetrare
 student; quod grauißimum vitium in omni
 superiori disputatione c. II seq. Paullus eri-
 pere Iudaeorum animis et confutare tentaue-
 rat. At qui poterat fieri, vt fidem in Mes-
 siam, in quo tamen omnis religio Iudaeorum
 innitebatur, ita contemnerent? *Προέκοψαν*
γὰρ τῷ λίθῳ τῷ προσκόμματι, nam offenderunt
ad lapidem, qui in ruinam multorum iacet.
 Nempe cum Iesus Christus tam contemptam per-
 sonam induisset, vt etiam contemptissimum mor-
 tis genus obiret periretque in cruce, nec habitu
 suo blandiretur Iudaeorum vanitati; ea re ita
 offendeabantur, vt illum nec agnoscere nec po-
 nere in eo spem salutis suae vellent. Vid. 1 Cor.
 I, 22 sq. Quod ne mirum videretur Iudaeis,

O

iam-

iamdudum illud a vate praedictum esse monet vers. 33. qui est ex Esa. XXVIII, 16, quo in loco *lapis*, quem Deus ponendum in Zione promittit, haud dubie Christus est. coll. Esa. VIII, 14; id quod ipse Christus Matth. XXI, 42. atque Petrus ep. 1. c. II, 5-8. testimonio suo confirmant. Is in Zione positus a Deo dicitur haecenus: quod illi vera Ecclesia, quae saepius in V. T. libris est Zionis imagine adumbrata, sit tanquam fundamento superstructa 1 Cor. III, 11. 16. Eph. II, 20 sqq. Qui cum Iudaeis saluti et adiumento esse deberet; tamen, quoniam non credebant in ipsum, perniciem magis atque ruinam eorum afferebat. Vnde λίθος προσκόμματος κ. πέτρα σκανδάλου appellatur. Longe contra praeclarius agebatur cum omnibus iis, qui in eo, ut par erat, spem suam constituiebant. Καὶ πᾶς, inquit cum vate Apostolus, ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ, ὃ καταισχυνθήσεται, *sed vicissim omnis is, qui credit in ipsum, longe beatissimus erit.* In quibus quidem verbis reddendis Paulli oratio desistere videtur ab Ebraico archetypo, in quo est יִתְחַזֵּק, quod vertere solent: *non festinabit*; sed isti verbo etiam *timendi* atque *expauescendi* notionem esse adiun-

iunctam monet EDVARDVS POCCOCKIVS *)
 At, si nec illa significatio graeco inter-
 preti, quem Paullus sequitur, fuerit intel-
 lecta, ipsa tamen res ei suggerere hanc sen-
 tentiam potuit, nec suspicari vllam lectionis
 diuersitatem necesse est; quod mihi videor
 confirmare posse ex antiquissima BARNABAE
 epistola c. 6. init., vbi post recitata cetera
 loci Esaiani verba, nostra ita leguntur: *ὅς ἐλ-
 πισε ἐπ' αὐτὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Quae
 interpretatio sententiae magis est quam ver-
 bis accommodata, monetque nos, hic aliquam
 adesse *ἀσφάλεια*, vt *ὁ κατασχυνθήσεται* non
 modo sit: *non pudebit*, sed summam quoque
 fiduciam, certissimumque idemque praestan-
 tissimum fidei praemium proponat; multo
 enim plus exprimunt haec verba negando,
 quam affirmante formula fieri potuisset, cuius
 rei similia exempla enumerat GELLIVS **).
 Et plane ita rem esse, perspicue decla-
 rat Paullus cap. X; nam quod ibi v.
 11. est: *ὁ κατασχυνθήσεται*, vers. 13. dici-
 tur *σωθήσεται*; quem ad modum 1 Ioh. II, 28.
 illud *non pudebit* h. e. non causa cadere vel

O 2

con-

*) In *notis miscell. ad portam Moys.* ed. Lips. p. 10. 11.

**) *Noct. Att.* lib. II. c. 6.

condemnari, coniungitur cum παρρησία, quam fide cum Christo coniuncti habebimus tempore eo, quo venerit is ad iudicandos viuos et mortuos. Hanc nobis etiam spem longe dulcissimam beatoris vitae, quam Iesu Christi Domini nostri beneficio debemus, ita confirmet Deus, vt nihil in nobis ipsis arbitremur, quod aptos nos ad Dei beneuolentiam reddere queat, sed propter hanc maxime causam ab illo Domino nostro vnice repetamus salutem nostram, vt e vita possimus laeti agentesque gratias exire atque horribilem illum diem aliis, nobis faustum putare, qui nos ducet ad illas oras, in quibus quidquid est felicitatis iam nobis repositum scimus.

VII.

AD

LOCVM PAVLLI

I COR. XII, 13.

DISPVATIO.

O 3

§. I.

Nobilissimus est sed item tenebris ob-
 situs locus Pauli 1 Corinth. XII, 13: (Καί
 γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβα-
 πτίσθημεν, εἴτε Ἰσραῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δέλοι,
 εἴτε ἐλεύθεροι καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθη-
 μεν) non modo quoad lectionis varietatem,
 quae et maxime impedita est et nondum ita,
 ut debebat, excussa, sed quoad ipsum sensum
 etiam; non quo ille difficilis sit ad reperien-
 dum iis, qui curiosi sunt in usu loquendi sa-
 crarum Scripturarum, sed tamen popularis
 quaedam eaque magno interpretum consensu
 probata sententia eas loco tenebras offudit,
 atque haec ipsa se ita facilitate sua insinuare in
 animos videtur, ut vel haecenus mirari non
 oporteat, plerisque ne in mentem quidem
 venisse, ut, verene viderint sententiam nec
 ne? accuratius requirerent. Nempe interpre-
 tantur hunc locum de baptismo, quo, tam-
 quam sacramento, initiantur Christiani, ut in
 unum corpus cum ceteris coniungantur per
 Spiritum sanctum, itemque de sacra coena,
 ubi bibimus sanguinem Iesu Christi, cuiusque
 hunc capere oportet fructum, ut per amorem
 mutuum una quasi omnium mens atque ani-
 mus existat. Quae interpretatio magnam ra-
 tionem habet. Namque verissimam refert
 sententiam, et quoniam baptismi vocabulum
 ad rem sacram tractum ita tritum est in sa-
 oris Scripturis, ut hoc sensu magis quam alio

frequentetur, statim legentibus se ingerit ista maxime vsitata significatio; praesertim vbi vel similitudo το ποτισθῆναι ad illam amplectendam inuitat, vel illa ἀνακαίνωσις πνεύματος quae cum baptismo coniungitur Tit. III, 5. vel *unus baptizans*, ad cuius similitudinem Christianos oportet *unum corpus*, *unus item animus* quasi esse, vt loquitur Paullus ad Ephes. III, 4. Quo semel admissio proclue est το ποτισθῆναι accipere de sacra coena, tamquam altero Christianae religionis sacramento, quo sumto Christiani, quamquam multi, in vnum corpus coalescunt I Cor. X, 17. Sed potest haec ipsa caussa exemplo esse, quam facile fallamur aliqua tali opinata similitudine, nisi curiose inuestigemus vsum loquendi Scripturarum in coniungendis verbis, quae coniuncta saepe longe alium sensum quam extra coniunctionem complectuntur. Quare dabimus operam vt et vera lectio in tantae scripturae diuersitate probabiliter constituarur, et verus verborum sensus perspicue intelligi possit.

§. II.

Omnis igitur disputatio Apostoli versatur in commendanda Christianorum concordia et amoris vicissitudine, quam ita non oporteat impediri diuersitate charismatum, vt vel haec ipsa ad eam conciliandam et communem Ecclesiae, tamquam corporis Christi, vsum referantur. Quare per vniuersam oratio-

tionem hoc vnice vrget Paullus: dona quidem diuersa esse, sed ab vno Spiritu profecta, omnemque admonitionem complectitur pulcherrima similitudine ducta a diligentissima corporis fabrica, quam imitari oporteat Christianos, vt, quem ad modum corpus concretum sit atque coniunctum e pluribus membris, quae ad illud sustentandum conspirent, ita pariter Christianorum quisque suo modo conferat studia sua ad commune commodum Ecclesiae. Tum pergit v. 13: Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτισθήμεν, *namque vno spiritu nos omnes, ad vnum corpus, imbuti sumus.* In quibus verbis aliqua lectionis varietas cernitur. Namque CLEMENS Alexandrinus *) habet ἐν πνεύματι sine ἐν, cui lectioni forte accommodata est verus interpretatio latina (*Italam* solent dicere) in codicibus graeco latinis Claromontano et Sangermanensi, quae offert: *vno Spiritu*, secus quam versio Vulgata quae illud ἐν minime neglexit. E quo fonte nescimus an fluxerit lectio codicis Augiensis et Boerneriani, quae, omisso τῷ ἐν, simpliciter habet ἐν πνεύματι; certe vna harum lectionum ex altera orta videtur, ac suspicari quis posset propter ea alterutrum vocabulum ἐν vel ἐν ab antiquissimis codicibus abfuisse. Memorabilius est quod AMBROSIVS **) recitet verba sic: *Omnes enim in ipso (in vno re-*

O 5 ctius

*) Paedagog. lib. I. p. n. 96.

**) De Spiritu S. lib. I. c. 3. edit. Benedictin. T. I. p. 609.

Etius habebat Romana editio) *corpore in unum Spiritum baptizati sumus*, quam lectionem non animaduerterunt ductam esse e BASILII libro *de Spiritu S. c. 12*, quem non modo imitari sed etiam describere AMBROSIVS solet; nam ille sic verba exhibet Pauli: πάντες γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι εἰς ἐν πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν *), quem locum miramur praetermissum ab iis, qui lectiones discrepantes collegere. Quae scriptura nisi calamo erranti exciderit, (quod de BASILIO quidem non suspicamur, fuisset enim eius caussae vulgata lectio accommodatior propter ea quod loca, quae profert, similia, Act. I, 5. Luc. III, 16. ἐν πνεύματι referunt) suadere coniecturam posset: Apostolum simpliciter scripsisse ἐν ἐνὶ ἡμῖς πάντες εἰς ἐν ἐβαπτίσθημεν, quam ellipsin varie suppleuerint. Quod quidem haud scimus an vetus Vulgata confirmet. Nam etsi hodie habet: *in unum corpus, baptizati sumus*, quod offert editio ROBERTI STEPHANI, maxime splendidissima illa et accuratissima anni 1540 moduli maximi, in qua nullum codicem huius versionis secus habuisse observatur, id quod ne prodidit quidem SABATERIVS. Denique in Claromontano graeco pro: εἰς ἐν σῶμα, ἐβαπτίσθημεν, secundum MILLIVM est: εἰς ἐν ἑσμεν, secundum WETSTENIVM: εἰς ἑσμεν; quamquam, cum alium non habeat consentientem, eum non magis audiendum putamus quam Alexandrinum codicem

*) Edit, Benedictin, T. III, p. 23.

sem, qui habet in extrema loci parte: ἐν σῶ-
 μός ἐσμεν. Virumque glossam redolet siue in-
 terpretationem librarii, nisi quod illa lectio
 Claromontata confirmare videatur id quod
 modo dicebamus: forte ad Paullo scriptum
 esse: ἐν ἐνι-εἰς ἐν ἐβαπτισθήμεν. Mittimus
 diuersitatem lectionis in VIGILIO Tapfensi,
 qui omiserat verba: εἰς ἐν σῶμα, et apud GE-
 LASIVM: *Omnes nos in unum corpus baptizati*
sumus in Christo, quam SABATERII lociorum-
 que diligentiae debemus; neque enim alio-
 rum auctoritate confirmatur, et solent scri-
 ptiores veteres in verbis Scripturarum sacra-
 rum proferendis magna libertate vti itemque
 de suis admiscere.

§. III.

Iam, de ipso verborum sensu, non po-
 test iila formula: ἐν πνεύματι βαπτισθῆναι de
 baptismi sacramento intelligi, sed de communi-
 catione charismatum. Quo sensu semper dicitur
 in Scripturis et vero etiam sic vt βάπτισμα ἐν
 πνεύματι perspicue disiungatur a baptismo *per*
aquam facto. Hunc a se administratum pro-
 fitetur Ioannes Matth. III, 11, sed illius con-
 ferendi potestatem tribuit Christo. Nec dubi-
 tari potest βάπτισμα ἐν πνεύματι ad illam facul-
 tatem miraculorum referri debere. Neque
 enim Ioannes eam poterat cum aliis commu-
 nicare, vt qui nec ipse ornatus ea facultate
 esset, nihil enim miraculorum patrauit Io. X,
 41. Porro Christus, cum suis vale diceret,
 Ioan.

Ioannem narrat in aqua tinxisse, sed Apostolis promittit fore ut Spiritu sancto non ita multo post imbuantur Act. I, 5, quod nemo dubitat ad collationem illius facultatis pertinere Act. II, 1 seq. Itemque Petrus cum vidisset Spiritum sanctum illapsum in Cornelium eiusque familiam, quo facto coeperant loqui linguis barbaris, quarum facultatem ante nullam habuerant, Act. X, 46, sibi dicit in mentem venisse illud Domini: *Ioannes tinxit aqua, vos vero tingemini Spiritu Sancto* Act. XI, 16. Denique cum Ephesi occurrissent Paulo qui negarent se accepisse Spiritum Sanctum, is percontatus: quo modo igitur baptizati essent? eos audiuit Ioannis baptismo initiatos fuisse, quam ob rem, repetita illa cerimonia, manibus impositis Spiritum S. ita contulit, ut et linguis inciperent loqui novis et vaticinarentur; id quod Lucas memoriae prodidit Act. XVIII, 2 seq. Enimuero si βαπτισμοῦ ἐν πνεύματι hoc sensu ubicunque locorum Novi Testamenti dicitur, planissime statuendum esset ita vel in nostro loco intelligendum esse, etiam si nec ipsum Pauli consilium omnisque orationis contextus eam interpretationem flagitaret. Sed Paulus perspicue eam rem uniuersa illa disputatione tractat, neque charismata vult ad aliorum contemptum sed communem utilitatem adhiberi, propter eaque, ut in loco quem interpretamur, ab *uno Spiritu* illam charismatum varietatem repetit v. 4. 11, cet. atque Christianos
his

his ornatos tanquam membra in *unum corpus* coniuncta describit v. 12. 14 seq., ut iste sensus nullis argutiis peruerri posse videatur.

§. III.

Huic interpretationi maxime consentanea sunt ea quae sequuntur: καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν, in codicibus et alibi mirum quam varie expressa. De qua varietate etsi non audemus decernere, tamen, si sequi oportet maxime probabilia, omnis haec diuersitas hoc modo nata esse, atque haec quasi genealogia variarum in his verbis lectionum videtur. Principio credibile est Apostolum scripsisse: καὶ πάντες εἰς ἓν ἐποτίσθημεν; primum quod aequae in prima loci parte scriptum, vti diximus, fuerit ἐν ἐνι-εἰς ἓν, sine adiectione aliqua eius, quo referri ista ἐνότης siue communitas deberet; deinde, quod, nisi haec verborum simplicitas admittatur, declarari vix possit, vnde tanta verborum discrepantia oriri potuerit, contra id ad intelligendum facilius sit admissa ratione ista. Atqui supplendorum verborum studium in quibusdam codicibus peperit εἰς ἓν πνεῦμα, in aliis a MILLIO WETSTENIOQUE adnumeratis εἰς ἓν πῶμα; nisi quis forte malit vnam lectionem ex altera extitisse per compendium scripturae ΠΙΜΑ, quod poterat utroque modo legi. Quod si vna alteri originem dederit, antiquior videtur ea quae πνεῦμα adiciebat, quod est in vulgato textu graeco; nam qui in superiore sententia addiderant σῶμα, iis igitur, pro.

probabilius est, propter similitudinem πνεῦμα prius quam πῶμα in mentem venisse, vt nihil dicam: το πῶμα verbo ποτισθῆναι magis accommodatum propter eaque correctionis magis suspectum esse.

§. V.

Porro qui vtramque lectionem in libris repererant, atque vel dubitabant vtram sequi deberent vel vtramque bonam legitimamque putabant, ii coniuncta vtrique scripserunt: εἰς ἐν πῶμα ἐποτισθῆμεν εἰς ἐν πνεῦμα, vt patet ex OECVMENII catena iteraque e duobus codicibus Coislinianis, quos WETSTENIVS contulerat. Sed qui alterutram lectionem vel repererant vel delegerant, ex illa quae το πῶμα offerebat aliam fecerunt, vel sic vt liberius sententiam describerent, quod fecit I. C. CLEMENS Alexandrinus apud quem verba leguntur: ἐνὶ πῶματι ἐπίσμεν, vel vt pro πῶματι legentes σῶμα, atque videntes cum illo vocabulo το ποτισθῆναι coniungi non posse, audent rescribere ἐν σῶμά ἐσμεν; ita quidem est in Alexandrino codice, quod hoc magis placere poterat librario si vidisset huiusmodi librum qui cum Claromontano, vt supra diximus, haberet ἐσμέν in prima loci nostri sententia. Contra qui πνεῦμα receperant in codices suos, omittebant particulam εἰς ante ἐν πνεῦμα, quod fecere quam plurimi, quorum suffragia MILLII WETSTENIIQUE diligentia collegit, quibus addimus ATHANASIVM *)

item.

*) Epist. 1. ad Serapionem Ed. Benedikt. T. I. P. II. p. 667. et epist. 3. p. 693.

itemque versionem Arabicam Erpenii eamque quae est in Bibliis Polyglott. Londinensibus, consentiente vetere latina ante Vulgatam, quae apud Ambrosiastum s. HILARIUM diaconum in h. l., etiam in latino textu codicis Claromontani, habet: *Omnes unum spiritum potauimus*, in Sangermanensi latino: *potati sumus*. Quae correctio forte probata est propter ea quod *eis ἐν πνεύμα* non intelligeretur de eo, quod exstiterit *ἐν τῷ ποτισμῷ* s. huius effectus esse debuerit, sed de re ipsa qua fuerint imbuti, siue illud intellexerint de charismatibus, siue putaverint *πνεύμα* esse *πρόματι πνευματικῷ*, quod poterat suadere locus cap. X, 4 coll. v. 2. Postremo illud *ἐποτισθήμεν* in Paulli sententia occasionem dedit duabus lectionibus. Nam cum essent quibus videretur, propter similitudinem superioris sententiae in hoc loco, istud verbum ad baptismum referri debere, quem constat a veteribus *ποτισμὸν* appellatum fuisse, pro *ἐποτισθήμεν*, scienter substituerunt *ἐφοτισθήμεν*, quod est in vno Coisliniano et Lincolnienſi. Alii, qui vidissent veterem latinam, eamque Vulgatam, versionem habere: *in uno spiritu potati sumus*, non assuefacti isti latinitati, resoluerunt: *in uno spiritu vocati sumus*, forte inuitati loco simili Ephes. IV, 4. Sic versio latina quam sequebantur PELAGIVS (etsi in commentario interpretatur: quasi *portionati* spiritu, veram lectionem secutus) itemque BEDA et exemplaria ea, in quibus verba sic correctarepererat ERASMVVS.

§. VI.

§. VI.

Constituta ratione textus, sequitur vt de sensu verborum videamus. Ac illud ποτισθῆναι non dubitamus interpretari de iisdem charismatibus ad quae cum vniuerso orationis contexto superior sententia referenda videbatur. Neque vero hoc abhorret ab vsu loquendi Scripturarum, cum imbuendi s. effundendi et vero etiam bibendi verbum ita quasi vsu proprium huic rei factum sit vt sacrae Scripturae illud quam maxime frequentent. Namque Spiritus S. apud Ioelem, cuius verba repetuntur Act. II, 17, clare hoc sensu dicitur *effundi*, et quae v. 33. dicitur ἐπαγγελία τῷ ἁγίῳ πνεύματος, quam Christus a Patre acceperit vt *effunderetur* illud quod Hierosolymis visum fuerat et auditum in Apostolis tempore Pentecostali, ea in loco simili Lucae XXIV, 49. ἐπαγγελία appellatur τῷ πατρὶ τῷ ἐνδύσασθαι δυνάμει ἐξ ὕψους. Nec alia de causa χρίσματος ἀπὸ τῷ ἁγίῳ est 1 Ioh. II, 20., quod quamquam de Euangelio dici videtur, suadente v. 24., tamen et ipsum Euangelium, cum a Spiritu S. profectum maximumque omnium charismatum sit, hoc nomine appellatur 2 Cor. III, 6 seqq. et alibi, omninoque *effundendi* notio ad omnia refertur quae a Deo copiose nobiscum communicantur, vt Rom. V, 5. quae est ipsa notio coniuncta cum verbo βαπτίζεσθαι quod in eadem causa vsurpatur. E quo par est intelligi, verbum ποτίζεσθαι, *bibere, irrigari, imbui*, eodem modo accipi posse. Hoc sensu

sensu planissime dicitur Ioh. VII, 37, vt v. 39 coll. cum Act. II, 17 sq. aliisque similibus locis docet. Nam etsi nobis videtur ibi πνεῦμα in primis ad salutarem Euangelii doctrinam referri, neque tamen cetera charismata excluduntur, et, vt dicebamus, haec diuina doctrina maximum praecipuumque donum erat ad quod accipiendum Christus inuitauerat vniuersos. Quare intelligitur ex illo loco: *bibere* de fructu istorum charismatum capiendo perspicue dici, vt nullo modo repugnet eandem sententiam istis, quae declarare volebamus, verbis tribui. Neque repugnant verba: *eis* ἐν πνεύμα, quae respondere videntur illis: *eis* ἐν σώμα in priori sententia, quaeque magis videri possent fructum s. effecta quam charismata ipsa significare. Quod si enim vel hoc dederimus, non magis hoc impedire debet quo minus το ἐποτίσθημεν de charismatibus accipiatur, quam quod τῷ ἐβαπτίσθημεν in superiore sententia idem ille sensus tribuebatur; quamquam non abhorreret dicere *eis* ἐν πνεύμα esse, vt in illa sententia, pro ἐν ἐν πνεύματι, et superuacuum esset demonstrare quod particula *eis* pro ἐν saepe eo modo adhibeatur.

Meminerimus autem, HUMANISSIMI COMMILITONES, quantum hoc beneficium sit, quod vnum Spiritum omnes acceperimus, non frustra profecto, sed vt vicissim vna pietate erga DEVM coniuncti reddamus DEO quod DEI est. Quod maxime fiet ex consilio

P DEI

DEI, cum vno animo vnoque ore, vt loquitur Paullus Rom. XV, 6, laudamus DEVM et Patrem Domini nostri Iesu Christi, quod nos dignatus fuerit tali beneficio afficere, quale est in suauissima Euangelii doctrina, coniuncta cum saluberrima Spiritus S. motione, longe illo nobiliore *χαρίσματος* quam fuerant ista peritura, quae DEVS illi puerili Christianae Ecclesiae aetati concesserat, atque cum omni studio contenderimus vt amor ille DEI effusus in animis eorum, qui veri sunt Christi discipuli, per datum nobis Spiritum S., nos semper impellat ad pacem colendam cum omnibus, omniaque studia referenda ad amorem DEI verissimo aliorum amore imitandum, vt, exantlatis huius vitae miseriis, spem habeamus intrandi in illa pacis et purissimi amoris domicilia, quae nobis parauit Dominus noster Iesus Christus, cuiusque spei pignus nobis Spiritum S. dedit. Quem quaeso nolite, vel per hos dies memoriae illius beneficii sacros, offendere, sed date operam vt et vobis diligenti commemoratione tantae rei provideatis, et ipso exemplo vestro omnique ratione agendi alios ad similem pietatem incendatis. Quod DEVS bene vertat!

VIII.

AD

LOCVM PAVLLI

2 COR. IIII, 10 seqq.

DISPVATIO.

P 2

§ I.

Magna vis est exemplorum virtutis in vtramque partem, vt et animum dirigant ad cognitionem eius quod amplectendum fugiendumue sit, et eum molliorem quidem ac languidum ad imitationis firmitatem intendant. Sed numquam maior est atque etiam fructuosior, quam in rebus aduersis; quibus etsi vacua non potest esse vita humana, nec, si posset esse, ista virtutis disciplina commode careret: tamen nihil vel optimo cuique difficilius est earum tolerantia, quae sit etiam talis, qualis magnum animum, in primisque Christianum decet, vt illam dolorum disciplinam sibi faustam, verissimique gaudii fontem ducat. Qua in re graue nobis paratum est praesidium ab exemplis eorum, qui iisdem procellarum fluctibus iactati, non modo aequabilem omnesque contra impetus obfirmatam constantiam obiecere, sed suo etiam exemplo docuerunt, quo sit confugiendum vt ad exitus optatos peruehamur. Naturam quidem humanam ita informatam videmus, vt communis quasi sit animorum humanorum consensus atque conspiratio, qua fit vt quadam veluti commodorum mutatione, dando accipiendoque, homines hominibus prosint, et quem ad modum sensu naturali ad aliis commodandum feruntur, ita ex aliorum facultatibus, institutione, exemplis fructum

capiant. Quem maxime quaerimus, cum aliqua necessitas vrget imminetque aduersa tempestas, ad quam subleuandam si vel nihil opis in aliis hominibus reperitur, tamen non parum consolatur cogitatio: esse qui in dolorum societatem quasi aequae dolendo veniant, itemque qui in simili fortuna versentur. Quod si vel sola malorum cōmunitas leuationem aliquam doloribus afferre potest: quid futurum putamus, si exemplis aliorum, qui neque frangi dolorum magnitudine, neque de spe ac pietate in Deum deiici potuerunt, ad omne genus virtutis incendamur, in qua vna maxima vis est ad dolores tolerandos? Sed eorum dolorum, quibus debilitetur et quasi molliatur animus, omnino duo sunt fontes: vnus in asperitate malorum quibus perferendis impares videamur, alter quod incertum sit quem sint progressum atque exitum habitura. Iam contra illum praesentis mali sensum vix fortior potest esse disciplina exemplis eorum, qui, etiam molliores nobis, vehementiora mala, vel meditatione, vel consuetudine, vel quod vtraque longe maius est, auxilio Dei, qui nemini immittit supra quam ferre potest, adiuti laeti et agentes gratias constantissime pertulerunt. Quamquam maxima vis est ad acuendos dolores in rerum humanarum incertitudine, ad quam cum accedit animi imbecillitas aucta pristinatorum malorum recordatione et obiecta animo specie futuro-

turorum, quae etsi non sunt, tamen extimescendo ante, multo etiam grauius quam venerint, sentiuntur, nihil tam taetrum atque horribile est quin expectandum videatur. Quo tempore si animum intentum haberemus in Deum, in cuius manu sunt omnia, quique ira, tanquam pater filiis, consulit generi humano ut cum ipsis aduersis rebus et vires ad ferendum det et laetum malorum exitum; illa cogitatio dubitari non potest quin leuationis plurimum afferret. Nunc ea re nihil difficilius est humanae imbecillitati, quae pressa malorum praesentium pondere, futura quae non cernuntur negligit, venientia praesentibus metitur, magisque praesensionis, ad ea quae sentiuntur accommodatae, vanitati, quam Dei sanctissimis promissionibus fidem habet. Cui malo utinam mederemur modo eo, quem sequimur in omni certitudine rerum non adspectabilem quaerenda! quae nascitur e cogitatione rerum similium, quam similitudinem animus a rebus perspectis ad eas transferens quae cerni non possunt, facile cuiusvis rei cursum videt atque futura tamquam praesentia sine dubitatione contuetur. Quare profecerit roto, ut dicitur, pectore cogitare, quam praesens dei auxilium et nobis et aliis periclitantibus fuerit, ut, hanc diuini solatii memoriam rebus praesentibus adiungentes, animum aduersus dubitationis impietatem roboremus.

§. II.

Hanc viam ipse Deus, vbicunque nos consolatur in sacris scripturis, praemonstravit, magna exemplorum copia proposita, qua ad similem constantiam fidemque impellermur, veluti ad Ebr. XI. et XII. Iac. V, 7 seq. 1 Theff. II, 14 aliisque in locis; ad nos erudiendos *ut*, quem ad modum Paullus loquitur (Rom. XV, 4), *per constantiam* eorum, quorum exempla laudantur, *et consolationem scripturarum spem conciperemus*. Atque haud scio an nulla in re magis maxima eloquentia, quae a pectore Dei plenissimo ducitur, vñ fuerint sancti viri, quam in commemorando auxilio Dei quod eos aliosque e praesentissimo periculo eripuerit. Sed eius rei nullum habemus illustrius exemplum Domini nostri Iesu Christi non modo incredibili animi magnitudine in cruciatibus tolerandis, eiusque dignitate a Deo inter vehementissimos impetus affertur, sed etiam reuocatione e mortuis, qua Deus eius omninoque generis humani res ad felicissimum exitum perduxit. Quam liberationis similitudinem ipso suo exemplo adumbratam commemorat Paullus 2 Cor. IV, 10 seqq. ut ad eandem spem Christianos erigeret; eumque locum hoc tempore, quo resurrectionis Iesu Christi memoria celebratur, breuiter ita declarabimus, ut, quid habeat iste locus ad animos nostros aduersus omnis generis

neris molestiam muniendos, perspicue intelligatur.

§. III.

Christiani inter Corinthios cum post primam Pauli epistolam eiecissent quidquid vitiorum apud eos regnauerat, Apostolus alteram ad istos scriptam, qua restitutam felicitatem gratulatur, paene omnem refert ad sui defensionem contra aduersarios, qui multiplici calumnia de fama Apostoli detraxerant. Quas quidem calumnias ornasse videntur iniuriis atque calibus aduersis iis, in quos Paulum coniecerat diuinæ doctrinae propagatio; neque enim istos e Iudaeis doctores, qui placidam delicatamque vitam traducere malebant quam pati propter Christum (Gal. VI, 12. Phil. III, 19), incredibile est auctoritatem suam a vitae beatitudine commendasse, contra miserabilem Pauli conditionem adduxisse in contemptum, qua quidem re aequè alienari a Paulo Iudaeos tenebant, atque a Christo propter summam ignominiam vel in cruce susceptam. Quidquid sit, ea est omnino pleborumque hominum peruersa sententia, ut, ubi viderint alios perenni malorum impetu iactari, eos siue magnorum scelerum reos putent, vel Deo in primis exosos, certe eandem siue doctrinam siue vitam amplecti minime velint, vnde tam tristes casus nasci viderint. Cui inuidiae ita Paullus in hac epistola occurrit,

rit, vt non neget se induisse se in tantas molestias; sed neque in iis doceat aliquid turpitudinis esse, quin potius laudis plurimum, neque se earum molestiarum mole opprimi, sed animi intentione et constantia, maximeque Dei praesentis adiumento pressum omnem ponderum depellere. Qua in re admirari iuuat virtutis Apostolicae magnitudinem! Neque enim ea magnitudo, vt vulgus putat, cernitur in animo vel corpore ipso bene a natura et ad res magnas siue appetendas siue gerendas informato, sed primum in voluntaria conformatione animi ad virtutem, quae hoc maior est quo magis ipsam Dei naturam imitando attingit, itemque in illa virtute omnibus rebus humanis siue secundis siue aduersis anteponenda, deinde in omni voluntate et actione ad communem vtilitatem referenda. Istius magni animi vestigia in primis impressit Paulus nobilissimo loco 2 Cor. IV, 7 sq. quem quis vel aliquo verae magnitudinis sensu praeditus legerit, quin pectus sibi incaluisse sentiat? *Habemus autem hunc thesaurum* (Euangeli) *in vasis testaceis, vt* (quae nos e periculis eripuit) *magnitudo virtutis Dei, non nostrae, agnoscatur. Undique pressi* (sumus), *nec tamen exanimati; anxii, nec tamen desperantes; vexati, nec tamen relict; deiecti, nec tamen intererenti;* et quae sunt reliqua oris diuini verba. Nos quidem pro instituto persequemur ea, quae pertinent ad Pauli cum Christo e mor-

mortuis reuocato similitudinem, suntque sub-
obscura atque, ut nobis videtur, a plerisque
in alienum sensum accepta.

§. IV.

Apostolus igitur: *Semper*, inquit v. 10,
mortem Domini Iesu in corpore circumferimus,
ut et vita Iesu in corpore nostro appareat (v. 11.)
Semper enim nos qui vivimus, morti damur pro-
pter Iesum, ut et vita Iesu appareat in mortali
corpore nostro. Placet enim coniungere vtrum-
que versum, ut vno intellecto alterius intelli-
gatur sententia. Nam quod aliquis dixit: Paul-
lum decimo versu de *calamitatibus* Christi lo-
cutum, in quibus perferendis Apostoli se
viventis Christi auxilio sustentatos demonstra-
rint, at versu sequente de *morte* Christi ipsa
et spe vitae sempiternae, ad quam essent cum
Christo peruenturi, propter ea quod v. 10.
τὸ σῶμα, v. 11. σὰρξ θνήσκει i. e. ut ille putat,
corpus morti iam traditum commemoratur,
id vero argutum magis videtur quam verum,
nec inest id quidem in verbis, certe viroque
versu vix quidquam potest vel verbis vel sen-
tentiis similis esse. Iam prior vtriusque ver-
sus sententia parum dubitationis habet. Νέ-
κρωσιν, τῇ Κυρίῳ Ἰησοῦ Paullus ipse perspicue ex-
plicat, θάνατον διὰ Ἰησοῦν. Atqui θάνατος haud
dubie est pro *mortis periculo*, ut cap. I, 10,
atque quod alibi se dicit καὶ ἡμέραν ἀποθνή-
σκου 1 Cor. XV, 31, quo nemo dubitat quoti-
diana

diana mortis pericula indicari, id quidem planissime respondet in nostro loco verbis: αἰεὶ εἰς θάνατον παραδιδόμεθα, *semper mortis periculo obuiamur*, οἱ ζῶντες, *qui uiuimus*, s. dum uiuimus, vt fere i Theff. IV, 17. Neque audiendus est THEODORVS BEZA, cum veretur ne isti sensui articulus repugnet, fitque inanis, et vero etiam, propter additam particulam causalem, non satis apta repetitio superioris sententiae. Nos quidem veremur vt abesse articulus debeat, cum vim determinandi habeat, vt Paullus per omnem vitam s. dum viuere videatur, se in quotidianos impetus coniecisse dixerit; neque Apostolus sine causa ad eadem reuoluitur, aut particula γὰρ aliquam superioris sententiae causam continet, sed perspicuitatis causa declarat illam sententiam, quo sensu illam particulam frequentat Paullus, vt, si quis vellet, verba reddere posset: *semper, inquam, nos, dum uiuimus, morti damur propter Iesum* h. e. doctrinam de Iesu docendo propagatam. Nam de doctrina ista fere semper in hac epistola *Iesum, Christum, Dominum*, dicit vt v. 5. c. II, 14 15. III, 16 17.; haec est iste *thesaurus*, et quasi depositum (παρακαταθήκη i Tim. VI, 20), quem quauersum se ferre ait versu 7. sectionis eius quam interpretamur.

§. V.

Per haec, quae diximus, intelligitur quid sit νέκρωσις τῇ Κυρίῳ Ἰησοῦ περιφέρειν. Vbi νέκρωσις primum respondet τῷ θανάτῳ, estque plane Ebraeorum תמותה Psalm. LXXIX, 11, nec maior vis est in νεκρώσει pro θανάτῳ posita quam in φωτισμῷ v. 6. pro φωτὶ, certe τοῦτον Ebraeorum interpretes vertunt φωτισμὸν veluti Iob III, 9. Psalm. XLIII, 5; vt facile agnoscatnr nimium id esse quod quaerit in illo verbo MOSHEMIVS (*Cogitatt in N. Foed. locos* p. 164. seq.) cum aliis; Paullus quidem commemorans τὴν νέκρωσιν τῆς μητρός Σάρρας Rom. IV, 19. vterum emortuum intelligi vult h. e. non aptum pariendo, in quo nulla emphaseos significatio intelligi potest. Deinde, cum mortis pericula circumferri non possint, νέκρωσις vel pro signis est horum periculorum h. e. vulneribus, σιγμάτων τῇ Κυρίῳ Ἰησοῦ dixit Paullus Gal VI, 17, vel περιφέρειν τὴν νέκρ. K. I. vim habet significandi: quod vbicunque locorum, quo Euangelium Apostolus tulerit, in impetus hostium mortisque pericula incurrerit, fere vt 1 Cor. X, 4. petram dicit Israelitas secutam h. e. eos vbique reperisse aquam qua sitim restinguerent.

§. VI.

Sed difficiliorem interpretationem habent verba alterius sententiae: ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῇ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι, ἢ ἐν τῇ θνητῇ σαρκί
 καὶ

κὶ ἡμῶν, vbi σὺ δὲ dicitur θνήσκει non quo mortale sit corpus, qui sensus vt frigidus esset ita hic quidem ineptus, aut quod sit mortuum, sed quod mortis periculo obiectum, nam eo sensu ante et νέκρωσιν et θάνατον corpori suo tribuerat Paullus. Iam de his verbis tres fere sententiae feruntur. *Prima*, eaque plurimorum suffragiis celebrata, quae verba refert ad spem futurae resurrectionis, qua Christo se similem futurum crediderit, vt fuerat in mortis periculo subeundo. *Alterā* quam in primis ornauit MOSHEMIVS l. c. (apud OECVMENIVM p. n. 628. male THEODORETO tribuitur) consilium Paulli fuisse discernit in demonstranda vita Iesu Christi, qui, cum in cruce moreretur, non interierit, sed reuersus ad vitam in coelis vitam agat. *Tertia* vitam Christi de vi et efficacia Christi interpretatur qua confirmet Apostolos in ferendis rebus aduersis e periculisque eripiat; quo inclinatur CHRYSOSTOMI (hom. 9. in epist. II. ad Corinth. p. n. 591), forte etiam BEZAE, sententia, quamquam vterque fluctuat.

§. VII.

Quae postrema etsi proxime a veritate abesse videatur, tamen magis placet τὴν ζωὴν interpretari de ipsa conseruatione vitae in maximis, quibus obiecta erat, periculis, quod ζῆν haud dubie significat Io. IV, 51 et apud ipsum

ipsum Paullum 2 Cor. VI, 9, vt, quem ad modum Paullus τὴν νέκρωσιν τῆς Κυρίῃ Ἰησοῦ sibi tribuerat propter similitudinem mortis cum Christo, sic ζωὴν τῆς Ἰησοῦ propter ea, quod non magis quam Christus interiisset prorsus, sed ereptus e mortis faucibus fuisset. Nam *primum* id ipsa lex disiunctionis suadet, vbi, cum νέκρωσις τῆς Κ. I. non mors sit ipsius Christi, sed Paulli, nec proprie huius mors sed mortis periculum: profecto ἡ ζωὴ τῆς Ἰησοῦ non potest esse nisi conseruatio Paulli inter media mortis pericula, qua similis Christo erat e mortuis reuiuiscendi. Quod ipsum Paulo propositum est in vniuerso sermonis contextu, vbi et constantiam animi declarat in summis periculis et praesentissimum auxilium Dei, quod in se conseruando agnoscendum sit, non sua virtus v. 7. itemque post (v. 8.) periculi vim componit cum liberatione perpetua; vt versus eos, de quibus disputatur, aptos cum superioribus et vel sermonis structura copulatos, necesse sit in eandem sententiam intelligi. Tum illa verba v. 12. statim subiecta nostris: ὥστε ἡ ζωὴ ἐν ὑμῖν ἐνεργεῖται, non esse de Christi siue vita siue virtute in seruandis Apostolis capienda, postea docerimus, quo ipso aperitur neque hic de alterutra re Paullum dixisse. Enimuero nec significatio futurae resurrectionis inesse in illis verbis potest; nam quo modo sibi mortem, Corinthiis illam beatam vitam tribueret, a qua pro.

perfecto se non magis quam Corinthios alienum putabat? *Quamquam* et ipse hymnus Davidis CXVI, cuius verba recitat v. 13, adiuuat sententiam nostram, certe et maxima Davidis pericula narrat et Deum a paratissimo praesidio laudat. Porro quid est illud quod Apostolus v. 16. conqueratur *exteriorem hominem* i. e. corpus suum corrumpi (διαφθεῖραι) quam commemoratio malorum quibus se iactatum videbat? vicissim quid illa *interioris hominis* s. animi *renouatio*, quam recreatio animi et quasi roboratio per confidentiam et spem positam in Deo, natam illam et confirmatam perpetua e summis malis liberatione? ubi de sua vita aut potius ζωοποιήσει perspicue loquitur Paullus, nec ibi futurus ad vitam immortalem reditus in mentem cuiquam venit nec per verba venire potest. *Postremo* nihil clarius est istis verbis v. 15, si quidem ista cum superioribus, maxime cum loco simili cap. I, 9-11, diligenter conferantur. Quamuis enim interpretes, si a BEZA et paucis aliis discesseris, magno consensu versum 14 referant ad futuram mortuorum resurrectionem: tamen nec eius interpretationis necessitatem agnoscimus, nec, si agnoscere-tur, consequens esset ut versus post decimum quintus illi accommodari deberet. Namque poterat Deus dici ἐγείρειν τὸν Ἀπόστολον cum illum seruaret inter pericula viuum, plane ut apud Iacobum c. V, 15, quo sensu Paul-

Paullus imitatur Ebraeorum רומ. VIII, 17, vbi item de Pharaonis conseruatione inter lethiferas plagas adhibetur; neque in loco simili 2 Cor. I, 9 Deus haec tenus dicitur ἐγείρων τὰς νεκρὰς, quod sit proprie mortuos reuocaturus ad vitam immortalem, sed quatenus, inquit Paullus v. 10, ἐκ τηλικούτης θανάτου ἐξήύσαστο ἡμεῖς καὶ ῥύεσθαι καὶ εἶναι ῥύεσθαι. Itaque et illud παραστήσει ἡμεῖς σὺν ὑμῖν poterit esse: *uiuos nos seruabit quem ad modum vos*, vt Paullus 1 Cor. IV, 8, ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν, inquit, *vobiscum regnabimus i. e.* in pari vobiscum fortuna versabimur.

§. VIII.

Sed sit ita sane: verba illa v. 14, de quibus disputatio erat suscepta, habere significationem futurae resurrectionis mortuorum, nihil id quidem contra nos. Etenim ἡ χάρις, *beneficium*, v. 15, haud dubie est conseruatio Paulli in viuis, cuius ipsius beneficii fructum percipiebant Corinthii, vt planissime docet locus is 2 Cor. I, 11, quo nullus alius magis nostri similis esse potest. Haec χάρις πλεονέσσασα dicitur propter ea, quod semper morti obiectus Paullus (v. 11.) semper se vidisset diuina gratia sustentatum ἢ διὰ τῶν πλεονῶν τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ (αὐτῇ ἡ χάρις) εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, vt hoc beneficium vehementer f. magis magisque illustret gloriam Dei eo quod

Q

quam

quam plurimi super ea re gratias agant Deo; quamquam nec contra diceremus, si quis cum ERASMO et aliis mallet illa διὰ τῶν πλειόνων ad participium πλεονάσασθαι referre et verbo περισσεύειν adiungere significationem transitivam hoc sensu: ut hoc beneficium auctum propter plures hoc est siue propter commodum plurimorum siue preces, augeat quoque gratiarum actionem, ad honorem Dei; quod fere magis cum illo loco capitis primi consentit. Quomocunque sit, ἡ χάρις beneficium est quod Paulo e periculis erepto, per eumque Corinthiis, contigerat; ex quo fit, ut verba illa: Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς nullo modo possint cum versu 14. coniungi, si quidem ibi de beneficio futurae resurrectionis, non de liberatione e periculis, loquitur, neque, quod HEVMANNVS aliique volebant, τὰ πάντα ad fiduciam animi v. 13. referri, qua inflammatum erat Pauli studium Euangelii libere propagandi; neque enim verba consentiunt quae sequuntur: ἢ α ἡ χάρις et cetera, quae ipse HEVMANNVS non negat Pauli e periculis ereptionem celebrare. Qua re nihil relinquitur, nisi ut, versu 13 et 14. per parenthesis a ceteris sciuncto, versus 15. cum v. 12. et superioribus coniungatur. Quod rogamus lectores meminerint, nam ea observatione postea utemur; hic quidem per illam demonstratam coniunctionem volebamus efficere, vitam Iesu v. 16 et 11, nisi de Paulo cum Christo periculis

culis extricato, intelligi non posse. Ceterum hac ipsa demonstratione aliae interpretationes, quarum supra mentionem iniiecimus, ita vanitatis arguuntur, ut eas copiosius conuellere superuacuum videatur.

§. IX.

Reliquum est, ut de verbis disputemus v. 12. Ὡς ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν, a quibus facile erit obscuritatem abstergere per ea quibus nobis aditum ad veram sententiam cognoscendam fecimus. *Principio* speramus omnes nobis daturos esse hoc, quod θάνατος, ut in superioribus, complectatur impetus et pericula in quae coniecta fuerat Apostoli vita; quare per vim disiunctionis ζωὴ notionem continet vacuitatis a periculis, siue quis non incurrat in ista discrimina siue iis liberetur; quod ipsum argumentum est, vitam non pro illa spirituali, h. e. pro fide ac pietate dici, quod multis videtur quorum nomina HEVMANNVS p. 255. adnumerat, qui addere poterat PHOTIVM in OECY-MENII catena p. 626. Sed ista liberatio a periculis contigerat ipsi Paulo, per ea quae diximus ad v. 10 et 11, e quibus cum ipsam illam, quam declarare volumus, sententiam ducat, cogitur τὴν ζωὴν h. l. eodem modo intelligi debere. Nam etsi sunt qui vel *Christi* vitam intelligant hoc fere sensu: Christum
Q 2
viven-

viuentem spem dare Corinthiis, fore vt et
 isti per eum olim ad vitam immortalem du-
 cantur, quod quidem volebat MOSHEMVS
 (*Cogit. in N. F. locos* p. 198 seq.), vel laetas
 res *Corinthiorum*, qui, vt Paullus iactabatur
 aduersis, sic ipsi secundis rebus fruebantur,
 id quod iam CHYSOSTOMO placuerat, post
 etiam aliis quam plurimis: *illa* interpretatione
 nihil potest durius esse, praesertim cum τὴν
 ζωὴν τῆς ἰστοῦ v. 10. et 11. demonstrauerimus
 Christi ipsius non esse; *haec* probabilior est,
 sed tamen verba ad ipsius Paulli vitam i. con-
 seruationem commodius trahuntur, certe et
 superioribus Paulli verbis accommodatior est
 sensus et iis quae sequuntur. *Nam* si verum
 est, quod speramus nos supra planum fecisse,
 versum 15 coniungi cum 12 debere, atque
 τὴν χάριν ibi commemoratum beneficium esse
 quod Paulo e periculis erepto contigerit:
 profecto Paulli pericula, quae sunt in versu
 nostro *ῥάνατος*, quatenus ea disiunguntur a
 prospera Corinthiorum fortuna, beneficii lo-
 co haberi non poterant: itemque, si istud
 beneficium multorum laudibus ad Deum refe-
 rendis illustrandum explicari oportet e loco
 2 Cor. I, 11, propter summam vtriusque loci
 similitudinem: perspicuum est, vt in vtroque
 loco, sic v. 12. aliam vitam, praeter Paulli
 illam, intelligi nullo modo debere.

§. X.

Quod si quis ita occurrat, ut neget hunc sensum ferri posse per legem disiunctionis, quae mortem *Paullo*, vitam *Corinthiis* tribuat: recte hoc quidem dicitur, sed minime contra nos non negantes istius legis vim sed illam in ipsis his verbis, ut quidem opinamur, tenentes. Nempe illud ἐνεργείσθαι, quod nobis planissime videtur substitutum pro verbo φέρειν in superioribus versibus, ut est verbum medium h. e. in utramque partem interpretandum, pro antithetorum diuersitate diuersam notionem, vnam damni, alteram emolumenti, complectitur; tum, quoniam pericula Pauli non illi soli nocebant sed etiam Corinthiis quodam modo, quamquam illi magis, vicissim eius conseruatio in periculis non solis Corinthiis proderat sed item Paullo ipsi, quamquam illi eius vberiores fructus capiebant: comparandi sensu verborum accipiendum videtur aut, si mauultis, cum praecipui siue detrimenti siue emolumenti emphasi. Quibus positis talis nasceretur sensus: *qua re fit, ut cum mortis periculis iactamur, id nobis magis obsit, sed cum liberamur istis, id vobis magis profit; aut breuius: quare mortis quidem (nostrae) fructus in nobis, sed vitae (nostrae) in vobis cernitur.* Videris nihil acuminis antithetorum periisse; est quidem nostri loci sensus similis illius Phil. I, 21. quem viri do-

Q 3

Et

Et dudum obseruarunt ita declarandum esse: *dum uiuo, ad Christum* (h. e. ad Christi doctrinam), *dum morior, ad me praecipuus fructus redit*. Proderat autem Paullus, dum uiueret, Corinthiis, non modo haecenus, quod eius e tot periculis extracti exemplo in simili fortuna discerent fidere Deo seque praesentissimi eius auxilii et liberationis spe in omni genere periculorum erigere, 2 Cor. I, 4 seq. sed etiam iis confirmandis Euangelioque latius propagando. Quem in sensum plerique interpretes consentiunt, quamquam vitam non Paulli sed ipsorum Corinthiorum interpretantur.

Sed haec haecenus. Nos vero, HUMANISSIMI CIVES, admoniti his verbis et exemplo Paulli, qui pericula sua *mortem Christi*, vitam suam in maximorum malorum discrimine a Deo seruata, *vitam Christi*, propter similitudinem appellabat, contueamur in primis DOMINVM NOSTRVM IESVM CHRISTVM e morte in vitam, quasi liberali caussa, assertum, τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν, *principem fidei nostrae et remanentorem*. Atque

VI

vt duo sunt rerum aduersarum genera, *unum* quod extrinsecus accedit a rebus sua natura perituris, *alterum* idque longe grauius intus in nobis ipsis quod a vitis proficiscitur nostris et *ἐνπερίστατοις ἀμαρτίαις*, vt Paullus loquitur Ebr. XII, 1: illud, quamquam imbecillitati nostrae molestissimum, discamus moderate ferre, crebro diligenterque cogitantes: horum tolerantiam viam esse vnicam, quam Deus praescripsit, perueniendi ad illam gloriam Christi, cui si cupimus in laetis similes esse rebus, simus etiam in aduersis. Qua quidem in re agnoscamus mortem ac resurrectionem Iesu Christi perfectum esse exemplar spei nobis propositae, vt, quem ad modum omnino nostrum est, quidquid sua morte Christus parauerit, ita et nostrum praesidium putemus illud, quod Christum Deus in longe grauioribus periculis sustentauit, leuauit, eripuit, praesidium expectandum a DEO, qui si pro nobis est, quis contra nos? Nihil quidem huius generis, quantumcunque sit, eripere nobis DEI beniuolentiam poterit. Sed hoc magis reformidemus alterum illud interius, natum ex animi nostri vitiositate, quam
siue

siue sequamur siue feramus, DEO sanctissimo gratiosi non possumus esse. Hoc igitur malum omni studio, precibus, exercitatione frangamus, nec dubitemus IESVM CHRISTVM, qui vim peccatorum vniuersam doctrina, exemplo, morte etiam sua, contriuit, nobis virtute sua omnibus vitiis longe superiore semper praesto futurum. Hoc cogitate, ad hoc contendite inuitati hoc beneficio, cuius memoriam per hos dies celebramus, vt, eundem cum Christo animum induentes, eadem et inter acerbissimos huius vitae casus et post mortem laeti cum Christo fortuna fruamini, gratias semper agentes DEO, qui nobis victoriam dedit per Dominum nostrum Iesum Christum.

VIII.

DISPVATIO

QVA

PAVLLINVM ILLVD

ΑΛΗΘΕΥΕΙΝ ΕΝ ΑΓΑΠΗ

EPHES. IIII, 15

BREVITER ILLUSTRATVR

INAVGVRATIONI DOCTORALI

S. REVERENDI VIRI

IO. PETRI MILLERI

(NVNC PROFESSORIS THEOL. GOTTINGENSIS)

P R A E M I S S A.

Q 5

Magnam sustinet ac valde grauem personam Theologus: qui, cum sit voluntatis ipsius Dei O. M. interpres, debeatque Ecclesiam regere non mandatis, sed doctrina, consiliis et exemplo; si tueri illam personam cum dignitate velit, longe plura complecti debet, quam vulgus agnoscit aut illiberales animi sentire possunt. Namque cum religione ipsa nihil possit dignius esse vel accommodatius libertati naturae humanae, si quidem ea, omnis violentiae expers, tota est in mente hominis voluntateque persuasionibus regenda; ipse tamen animus humanus nec ita sit acutus, ut quid verum rectumque sit semper videat, nec ira sui amans, ut veram rationem magis quam cupiditatum temerariarum fraudem sequatur; atque multa etiam religioni extrinsecus accedant, quibus vel impeditur rerum diuinarum cursus vel promouetur: quidquid a perfecto Theologo requiri potest, infinitis paene est ex artibus studiisque coniunctum. Est enim Theologo in primis Christiano cum philosophia vniuersa, tum scientia rerum plurimarum, quae vel ipsae diuinitus sunt patefactae vel earum cognoscendarum ac defendendarum adminicula quasi, comprehendenda, et magnus linguarum apparatus comparandus, quibus vel ad Scripturae S. doctorumque libros interpretandos vel certe ad omnium literarum ornamentum

tum utatur. Tum omnes animorum humanorum motus et quasi latebrae tenendae, ut, quibuscunque modis quisque opportunissime moveri possit et ad religionem cum voluptate amplectendam trahi, acutissime videat. Executienda est etiam omnis antiquitas et scientia conuersionum, quae cognitioni humanae atque religioni contingere: qua destitutus, ut de ignorantia historiae vniuersae bene CICERO dicit, semper erit puer, non is qui sapientia sua temperare possit aliorum infantiam. In quibus singulis si magna laus est ita profecisse ut regnes: quantum hoc debet iudicari, si quis, non dicam haec omnia fuerit complexus, sed tamen eo contenderit, ut ab his vniuersis disciplinis paratus reperiatur?

Iam etsi hoc permagnum est, tamen nec sola diligentia studioque acquiritur, nec, si plura alia adiuncta non fuerint in Theologo, tantum, quantum posset ac deberet, profuerit. Etenim ut nihil dicam de felicitate ingenii, iudicii subtilitate, amplitudine et constantia memoriae, et illa, quam Graeci dicunt, *ἀρχαία*, quae est, (ut locus classicus apud XENOPHONTEM *Κυρραιδ.* I, 4, 3. docere videtur), in quadam veri celeriter videnti aptissimeque proferendi promptitudine: non minor est virtus in proponenda quam agnoscenda veritate, ut subtiliter, perspicue, eleganter dicat, ut discantium acuat ingenium,

nium, studium retineat, seque vel ad tardiores demittendo omnibus viam planissimam praemonstret atque efficiat vt ad maiora semper sequenda concitentur. Quid dicam de perfectione h. e. sanctitate animi et vitae, quae si abest, vel optime dictorum vim frangere aut impedire potest; si ad illam doctrinae elegantiam accesserit, multo plus etiam ipsa doctrina prodest, certe omnibus dictis incredibilem vim addit; vt discentes, cum illud quasi expressum diuinitatis exemplar intuentur, et hoc magis incipiant doctrinam amare eam, cuius tantam vim sentiunt ad bene beateque viuendum, et verissimo vitiorum odio atque virtutis amore incenduntur. Quae omnia si in vnā fuerint personam coniuncta, nescio an quisquam sit hominum unquam, qui cum tali doctore comparari aut generi humano magis prodesse possit.

Enimuero harum omnium siue virtutum siue studiorum siue facultatum magistra est et, vt ita dicam, moderatrix, prudentia, quae est in recto harum rerum vsu et ad commoda hominum quadam quasi accommodatione. Cuius prudentiae Theologicae vim nemo, mea sententia, accuratius expressit Paulo Apostolo, cum ad Ephes. IV, 15 commendat το: ΑΛΗΘΕΥΕΙΝ ΕΝ ΑΓΑΠΗ, de quo breuiter disputare constituimus, vt intelligatur, qualis hac ex parte Theologus debeat esse.

Sunt

Sunt autem istius prudentiae partes omnino duae, vna in veritatis cognitione ac studio, altera in amore. Nam primum ἀληθεύειν est eorum, qui id, quod verum est, sectantur. Quod cum ita dicatur, vt, vel sit in consensu cognitionis nostrae cum ipsa rerum natura, vel in officio h. e. in animi et actionum conformatione ad leges, vt in illo *Horatiano* Epist. I, 7. 98, *Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est*, et sexcentis in locis sacrae Scripturae: sunt, qui hanc potestremam significationem amplectantur; quamquam nonnullis magis placuit angustior significatio, vt ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ vel sint *sincere amantes*, quod BEZAE, GROTIUS et aliis clarissimis interpretibus visum est, vel qui *vera loquantur*, id quod DRVSIVS arbitratur contrarium esse τῇ κυβεῖα καὶ πλάνῃ, cuius mentionem Paullus fecerat v. 14. Quas interpretationes etsi video nequaquam a loquendi consuetudine abhorrere: tamen magis inclinatur animus in primum sensum, vt de eius quod proprie verum dicitur s. de recta cognitione intelligatur, (quem ad modum Gal IV, 16 Paullus se appellat ἀληθεύοντα τοῖς Γαλάταις hactenus, quod Euangelium purum h. e. non inquinatum Iudaica vanitate illis tradidisset); propter ea quod Apostolus τὰς ἀληθεύοντας perspicue disiungit ab iis, qui (v. 14) erant νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι πάντι ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβεῖα τῶν ἀνθρώπων.

ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς
 πλάνης. Quae verba declarant etiam quales
 debeant οἱ ἀληθεύοντες esse, praesertim Theo-
 logi, quos multo magis quam Christianos
 ceteros oportet hac virtute ornatos esse, cum
 sint, vt ait Paullus (v. 12), constituti πρὸς τὸν
 καταρτισμὸν τῶν ἀγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς
 οἰκοδομὴν τῆς σώματος τῆς Χριστοῦ h. e. vt sancti
 capiant incrementa, vt sint qui munere ministro-
 rum (Euangelicorum) fungantur, vt crescat cor-
 pus Christi *).

Nempe primum vult Paullus, ne simus
 νήπιοι, rudes; quod hic non tam videtur de
 ignorantia dictum, quam de imbecillitate nec
 satis firma doctrina: nam h. l. contrarii sunt
 νήπιοι τοῖς τελείοις v. 13, et consentiunt quae
 sequuntur: κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι πάν-
 τι ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας fluctuantes et quouis
 doctrinae vento agitati, h. e. instabiles, qui se
 patiantur auferri quibusuis hominum decretis.
 Quae verba perspicue docent primum nihil
 esse in doctrinis Christianis temere admitten-
 dum, sine recta ratione et firma, quae ani-
 mum

*) Ita quidem interpretor verba. Ἔργον διακονίας
 pro munere Ecclesiastico est 2 Tim. IV, 5. et Phil.
 I, 22; nec est vlla alia interpretatio aptior ad ce-
 tera verba. Σῶμα Χριστοῦ Ecclesia est. coll. Eph. I,
 23. Οἰκοδομὴν conuerti ad sensum; nam dicitur
 de quouis incremento eoque quod prodest,
 (cuius significationis clara interpretatio est 1 Cor.
 X, 23.) per doctrinam in primis, vt 1 Cor. XIV, 3.

num non sinat de veritate diuina dubitare; *deinde* cauendas in primis esse opiniones humanas, quales tum erant Iudaeorum, eam defendentium necessitatem obseruandarum Iudaicarum consuetudinum, vt negarent spem fortis inter beatas animas obtinendae omnibus, qui ad Ecclesiam Christi, non Iudaico more initiati, accessissent; Ebr. XIII. 9 appellat διδαχὰς ποικίλας καὶ ξέναις, *varias et nouas doctrinas*, quibus non oporteat Christianos circumagi, περιφέρεσθαι *), sed gratia h. e. doctrina de gratia Dei cuiusunque generis hominibus destinata, non solis Iudaeis, firmari. Quo praecepto nihil fingi potest sapientius. Nam quem ad modum ii, qui gubernacula tenent in naui, vitiosissimi sunt et quauis poena digni, cum illo gubernaculo non recte regendo nauim finant incerto cursu ferri: sic Theologis, quibus est cura Ecclesiae in primis commissa, nihil est turpius, cum ipsi neque tenent certam viam et rationem, neque sequuntur. Est autem vna stabilis

*) Sic plane ibi legendum, non: περιφέρεσθαι cum quibusdam codicibus, etsi id videbatur in prolegomenis MILLIO §. 887, itemque BENGELIO et WETSTENIO ad h. l. graecitatis in delectu lectionum parum curiosis. Nam et in nostro loco plane simili omnium consensus librorum περιφερομεναι confirmat, et περιφέρεσθαι foret a recta via abduci, sed το: βεβαιῶσθαι requirit vt Apostolus non tam de doctrinae instabilitate loquatur, quae est in περιφερομένοις.

bilis doctrina, quae vere a Deo venit, humana omnia incerta; id quod ipsae doctrinae Christianae conuersiones confirmant. Nam si quis recte confideret doctrinas eas, quae in Theologia multas vicissitudines tempore procedente expertae sunt, reperiet omnem illam instabilitatem esse in opinionibus humanis, quae, ut sunt ingenia hominum diuersa, atque opiniones ipsae perpetuo quodam in fluxu, effecerunt, ut cum ipsae mutarentur, ipsa quoque Theologia aliquid contagionis traheret. Quare id vnum maximum semper vrget in Scripturis sacris Deus: ut *hunc* audiamus, quem misit ille, Christum, qui et ipse iubet (Matth. XXIII, 8) ne magistros sequamur, si quidem vnus sit ὁ καθηγητὴς ἡμῶν, ὁ Χριστός, cuius etiam pretiosissimo sanguine redempti sumus ut non oporteat nos, quemadmodum Paullus ait (1 Cor. VII, 23) *hominum mancipia fieri*.

Quo magis mirari debemus: esse inter Christianos, et vero etiam Euangelicos ipsos doctores, qui tantorum diuini magistri nostri praeceptorum immemores, non modo ipsi in patrum doctorumque suorum decretis quasi per manum traditis suauiter acquiescant, sed nec ferant maiorem aliorum diligentiam, et vel conquerantur de eorum impietate scilicet, qui, sintne haec, quae didicerint, etiam consentientia sacris scripturis? quaerere eademque ad illam vnicam fidei regulam examinare

R

inci-

incipiunt. Quos ego querulos arbitror misericordia dignos esse, si per imperitiam aut nescio quem metum periculi religioni imminentis, non possint iudicare liberalius; quamquam bene fecerint, si bona fide explorauerint sese: sitne forte aliquid etiam huius inuidiae, ignaviae tribuendum aut superbiae, quae vitia valde sunt animis humanis inimica? Sed liceat tamen quaerere duo, ad quae me Pauli verba duxerunt: *Primum*: existimentne, iamdudum peruenisse Ecclesiam *ad unitatem fidei, ad virile robur, ad iustam quasi staturam templi Christi*, ut Apostolus loquitur v. 13? Quod si ita esse dixerint, quaero: quo modo id dicant? LUTHERVM quidem et alios magnos eius similes viros saepe video conqueri, se et infinita negotiorum multitudine et subsidiorum paupertate et ipsa breuitate vitae impeditos, quo minus multa meliora fecerint. Ac si eos non dubitandum est prudentissime Ecclesiae prospexisse, quidni credibile sit, istos vidisse multa, quae ferri nondum posse animaduernerint ab ingeniis iis, quae vix e dominationis Pontificiae aut scholasticae barbariei tenebris ad claram Euangelii lucem emerferant. Porro cum quidquid hic videmus, tanquam in speculo videamus, cum ipse Deus ab ultimis vsque temporibus hac via vsus fuerit ut ad verum intelligendum sensim homines adduceret, nec vlla sit vnquam disciplina, quin procedente tempore noua incrementa capiat: vnum Theologiae studium
nihil

nihil profecerit? nihil ne per nouas pugnas quidem et callidissimos imperus aduersariorum? nihil adiuuerint Christianam rem ii, qui, vt hoc vtar, per nouitias de religionis Christianae veritate controversias, multa noua luce perfuderint? Quodsi autem maiora in Ecclesiam incrementa semper cadant, patiantur tamen nos illo post messẽm spicilegio frui, nec Iudaizantium more impediunt perfectionis Christianae cursum. Addimus quaeestionem *alteram*: Si Deus cuique pro sapientissimo arbitrio suo, facultates dedit eas, quibus alii carent, vt, quem ad modum Paulus loquitur v. 16: *uniuersum* (Ecclesiae) *corpus coniunctum et copulatum per diuersas commissuras inter se adiuuantes*, *PRO MODO CV- IUSQVE PARTIS*, *crescat et proficiat*: nec est credibile, Deum nostrae aetati minus de his facultatibus prospexisse, quam superiori tempori, quin fateri quemlibet oporteat, longe etiam plus plerisque in disciplinis nostros profecisse maioribus nostris; quid est caussae, cur vel in Theologia sola nihilo plus videamus? vel illi non velint concedere vsum bonorum, quae Deus liberaliter concessit? Cum ii, qui in Romana Ecclesia, e deorum cultoribus multos ad suam disciplinam traduxissent, apud illos pro idolis substituerent sanctos suos, fuerunt, qui dicerent: vnum genus commenticiorum deorum cum altero commutatum fuisse. Quid eos putamus dicturos, cum viderint nos, quorum confessores vete-

R 2

rem

rem doctrinam postulabant ad vnicam verbi diuini regulam examinari, quique ipsi illis coecum in maiorum decreta amorem exprobramus quotidie, eiusdem vitii reos reperiri, vt vnam pro altera humanam dominationem substituamus?

Hic quo modo possem continere indignationem animi mei, cum audiam quosdam veteris inscitiae patronos vociferari: nimiam esse diligentiam virorum doctorum in conqui-
rendo sensu sacrarum literarum, nec tantum studium ponendum esse in literis vel Ebraicis vel Graecis, quibus sacrae Scripturae oratio illustretur. Quasi nimia posset esse diligentia quae verbo diuino tribuatur? aut quasi alia esset via ad sensum eius reperiendum, quam diligentissimum studium linguarum, quibus sacri libri conscripti fuere? Sed ita me pudet huius imperitiaene dicam an impudentiae? et ita despero de huius modi ingeniiis sanandis, vt verbum non addam aduersus hos, qui, cum non agnoscant beneficia diuina nec curent, vix digni sunt, in quibus emendandis tempus et opera perdat.

Reuertamur ad Theologum, quem Paulus formare instituerat, quemque vult esse munitum aduersus *κυβελαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ πανουργίαν πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης* h. e. *praeftigias hominum et versutiam ad alios callide auferendos compositam*, quo docet Apostolus:
non

non hoc satis ad Theologum esse, vt ipse, quid verum sit, recte et subtiliter cognoscat, idemque tradat aliis; sed vt peritissimus sit artium et captiosarum siue quaestionum siue argumentorum, quibus aduersarii rectae doctrinae ad eam labefactandam vtantur, et ad istos scienter conuincendos vt paratissimus ita aptissimus quoque. Quod longe maioris artis et doctrinae est, quam vulgus putat. Etenim vehementer falluntur, qui credunt: omnia compendiorum vel systematum elencticorum angustis, vel, si quis ad maiora cognoscenda progressus fuerit, eorum libris contineri, qui contra singulos siue errores siue haereses scripsere. In quibus etsi iniquus essem nisi multa praeclare apteque dicta agnoscerem: tamen et ipse edoctus sum et peritos mecum consentientes habebo: *primum* quasdam dissentientium vel doctrinas vel argumenta sic esse proposita, vt a mente eorum valde abhorreant; quod siue imperitia quadam factum sit (quousquisque enim, hodie in primis, vel praeacipuum dissentientium libros excutere solet?), siue commotione quadam animorum, quae vel acutissimorum oculis magnas saepe tenebras offundit et aequissimos alias iudices paullo duriores aut iniquiores, certe suspiciosos aliquantulum reddit: tamen non modo ab amore alienum est, quem vel inimicissimis debemus, sed etiam a veritate, quae nec ita in lucem protrahi potest, et facit vt, cum alii id senserint,

ferint, incipiant fauere erroribus ac de caelesti veritate dubitare. *Deinde* vt semper existunt inter aduersarios, qui nouis coloribus suos errores ornare et quasi acuire, vel conuicti mitigare quodam modo student: nouis semper studiis opus est, ne ab vlla parte non munita recta doctrina reperiatur, nec obtineant aduersarii id posterioribus curis suis, quod prioribus non potuerunt. Quibus rebus efficitur, vt qui Theologi nomen cum dignitate tueri velit, ipsos dissentientium libros, dogmata et artes cognoscere debeat, et accurate tenere historiam; et conuersiones doctrinarum, earumque causas, vt, quibus e fontibus manauerint, quas induerint formas, qualem cum ceteris erroribus coniunctionem ac periculum habeant, quibus artibus vel defensi errores vel labefactari sint, et quae sunt generis eiusdem, subtiliter iudicare possit. Quod quidem et haecenus profuerit, in quo magnam arbitror partem esse doctae prudentiae, vt non tam per suas sententias siue decreta cupiat aduersarios oppugnare, (quod plerumque est iudicem sedere in causa sua), sed aduersarios vrgeat ipsis eorum domesticis decretis, iisque et ea, quae ipsi contorserunt, laqueorum quasi tormenta admoueat, et verum loquendi vsum scripturae sacrae, cuius auctoritatem ipsi agnoscunt, *ἀναγίγνωστας* demonstret, quod incredibile dictu est quantum plus valeat omnibus siue Theologorum siue Philosophorum de-

cre.

cretis, quibus calliditas ingenii semper habebit quae obiiciat. Meum quidem animum saepe subiit cogitatio, quid sit, quod, cum tanti hac in causa seu artificio magistri sint Christus et eius Apostoli, in primis Paullus, iique ad ingenia et scita sui temporis vel eorum, quibuscum disputabant, ita sapienter accommodauerint disputationem suam, ut et ea praecipue tractauerint, quae tum sub disputationem cadebant, et ipsis aduersariorum armis exagitauerint istos: tamen paucissimi inter Christianos doctores hac in re eorum sapientiam imitentur.

At illud siue studium siue eam intelligentiam siue declarationem veritatis oportet esse EN ΑΓΑΠΗ h. e. *cum amore coniunctam*. Qui locus latus est ad disputandum in primisque fructuosus, sed eum vix paucis attingere possumus propter disputatiunculae nostrae angustias, et erit forte commodior de ea re alibi dicendi occasio. Breui me expediam. Nempe videtur haec admonitio, praeeunte ipso Paulo, duas quasi partes complecti, ut et aequitatem, iustitiam, lenitatem ac misericordiam sequamur, et in proponenda defendendaque veritate ita caute versemur, ut non plus detrimenti quam adiuuenti capiat res publica Christiana. Ac illum amorem, qui est in aequitate et lenitate, ubique commendat Christus cum suis Apostolis ita studiose quidem, ut hanc dicant notam esse

esse debere, qua veri Christi discipuli agnoscantur (Io XIII, 35), ut nemini spem faciant obtinendae misericordiae diuinae, a qua toti pendemus, nisi qui et quatenus eandem aliis tribuerit (Matth. VI, 12. 14. 15 seq.). Iam iste amor, qui esse in Theologo debet, in primis hanc vim videtur habere: *primum*, ut veritatem diuinam propagare, errores expellere studeat, non vna auctoritate vel sua vel aliorum, sed sacrae Scripturae, quam vnice regnare oportet, sed argumentis, sed per suasionibus accommodatis facultati eorum, cum quibus res est. Neque enim quisquam veritatem ac pietatem eam, quam religio Christiana animis vult hominumingere, complectetur aut seruabit, nisi quantum in ea insit boni, perspexerit, sed *οἱ βιάζοντες, ὡς ἀφαιρέζοντες, μισῶσιν οἱ δὲ πειθόντες, ὡς κεχαρισμένοι, φιλοῦσιν*, ut praeclare loquitur XENOPHON in pulcherrimo loco *ἀπομνημονευμ.* I, 2. 10. Neque Deus vult auctoritatem humanam in causa religionis admitti, suam negligi, nec quisquam homo, quantus quantus sit, est ab errandi periculo immunis, aut imperare aliorum conscientiae debet, quod, ut est tyrannorum, ita summa cum iniuria

iuria in Deum, qui vnus est Dominus noster, coniunctum (Rom. XIV, 4. 7. seq). Accedat huic vni officio *alterum*, vt, si Theologus viderit a se dissentire alios nec flecti ratione vlla posse, nunquam, nisi manifestam impietatem prodiderint, male de animo vel salute eorum sentiat, vt qui cogitare debet: diuersam esse in diuersis hominibus veritatis et recte factorum conscientiam, id quod Paulus vehementer vrget ad Rom. cap XIII. et ipse Christus Luc VIII, 49. 50: nedum istos vel odio vel vi prosequatur, quod est a Christi disciplina longe alienissimum (Luc VIII, 55. 56.), vel dictis aut nominibus ad inuidiam et contumeliam adhibitis; quod crimen, mea quidem sententia, saepe est ipsa vi aperta grauius, cum bona fama vel ipsa vita optabilior sit et omni paene fructu apud alios priuet ea, quae tamen in errante quouis bona sunt.

Ab hac vna parte amoris non oportet seingi alteram, quae est in caute vsurpanda vel declaratione veritatis vel defensione. Quam virtutem et necessariam et ipsius etiam amoris in alios esse, facile agnoscent, quicun-

R s

que

que perpenderint, Paullum Apostolum hoc
 saepe amori tribuere, vt etiam nos ab iis,
 quae recta sint, cohibeamus, si quidem ea
 aliis plus detrimenti afferant quam vtilitatis
 (V. e. c. i Cor. VIII. Rom. XIV. cet.). Quo
 quidem ego retulerim: vt Theologus diligen-
 ter videat, ne non modo quadam salutari do-
 ctrina vniquam alios fraudet eamue negligen-
 tius tractet, sed neque, nisi opportunissime,
 ignorantiam aut errorem leuiorem auferat,
 quo sublato apud quosdam viderit illarum
 grauiorum doctrinarum certitudinem aut ma-
 gnum ad animi probitatem incitamentum
 tolli. Vt porro videat: satiusne sit, quorun-
 dam aduersariorum impetus silentio vlcisci
 suo atque clam impedire, ne latius serpent
 contumeliosi in diuinam veritatem libelli,
 quam suscepta controuersia imprudenter pate-
 facere, quae, nisi contra ea declamasset, mox
 ipsa cum his libellis periissent. Et, si repe-
 rerit necesse esse, vt aliis a dubitationibus
 erroribusque caueatur, saepe animaduernerit
 commodius esse nec tanto cum periculo con-
 iunctum remedium, in proponendis rectis
 doctrinis paucis verbis adiectisque obserua-
 tionibus huiusmodi dubitationes praeuertere,
 quam

quam iis latius explicandis imperitorum imprudentem curiositatem mouere. Atque vel propter hoc ipsum periculum multisque aliis de caussis diligenter discernet, quae sint tiro- num quaeque perfectiorum, ne vel argutiis vel spinosis captiosisque disputationibus et tempus perdat, et bona ingenia deleat, et veritatis, quae ad pietatem debet ducere, vel vim frangat in animis vel amorem labefacter. Idemque bene memor eiusdem periculi, magnique discriminis, quod est inter eos, qui veritatem produnt et ore laudant, mente animoque nequaquam consentiente, et alios qui tacent et veritatis professionem remittunt commodiori tempori, cauebit ne veritati plus noceat intempestiua commemoratione quam profit. Omnino si quis Theologus hoc apud se, vt oportet, statuerit: imitandam esse in primis IESV CHRISTI, Domini nostri et eius Apostolorum diuinam in docendo sapientiam, et ea reperiet Theologi esse quae dixi et quid quacunque in re ac tempore optimum sit factu, facile videbit.

Sed huius Theologicae prudentiae, praeter caetera eximia merita, multa iam docu-
menta

menta edidit, et, vt certo speramus, longe plura etiam, Deo adiuuante, dabit Venerandus atque Clarissimus Vir IOANNES PETRVS MILLERVS, A. M. et Gymnasii Halensis Euangel. Luth. meritissimus nuper Rector, nunc ad academiam Georgiam Augustam, quae Goettingae est, vocatus Theologiae ordinarius Professor. De cuius laudibus quo minus hic ego ipse dicam, et verissima Viri modestia et amicitia impedit, qua mihi per omne, quo apud nos fuit, tempus, coniunctissimus fuit. Nec est id quidem necesse, cum illustriorem habeat etiam apud externos commendationem a praeclaris et elegantissimis scriptis, quae magno cum applausu exceperunt, apud nostros multo magis etiam a doctrina, probitate, fide et comitate singulari, per quas virtutes, etiam ereptus nobis valde inuis, apud nos semper viuet. ET CETERA. P. P. mense Septembr. A. C. MDCCCLXVI.

X.
DE
T E M P O R E
QVO SCRIPTA FVERIT
E P I S T O L A
PAVLLI AD EBRAEOS
DEQVE EBRAEIS QVIBVS SCRIPSERIT
CONIECTVRAE
AD ILLVSTRANDA
QVAM PLVRIMA LOCA N. T.

TEMPORIS

OMNIBUS ANNI

1715

PAULUS ERNESTUS

IN

1715

1715

1715

§ I.

Popularis sententia est eaque magno interpretum consensu probata: Epistolam ad Ebraeos a Paulo Apostolo scriptam esse tempore eo, quo primum Romae teneretur in vinculis vel ex illis dimissus in Italia versaretur. Qui cum vidissent Paullum in hac epistola mentionem facere *vinculorum* (cap. X, 34), quibus etiam sunt qui putent liberatum Timotheum dici (c. XIII, 23): non dubitarunt Romana Paulli vincula intelligi, propter ea quod et ea Paullinis in scriptis maxime frequentata reperiantur et Apostolus ipse (c. XIII, 25) *Italicorum* nomine saluter. Quibus vinculis solutus cum Paullus speret se quam primum Ebraeos visurum (c. XIII, 23), quia ipse se tum interclusum animaduverterat cum Romae in vincula secundum fuisset coniectus: ea, quam volunt obtinere, sententia iis prope a certitudine abesse videtur.

§. II.

Atqui ego, in ea causa si forte illi non satis accurate rationes subduxissent, hunc errorem tolerandum putarem, nisi hoc semel admissio errore et Paulli historia et ipsa istius epistolae intelligentia perturbaretur. Nam quaecunque de vita et rebus a Paulo post priora Romana vincula gestis, de profectioe eius siue Hierosolymitana, siue Asiatica ac Graeca, et vero etiam Hispanica atque Bri-

ran-

tannica narrantur, vel ducuntur ab ista sententia vel certe per eam defenduntur. Enimuero et ipsae res Paulli eorumque quibus scribebat, omninoque quidquid ex istius temporis historia pertinet ad eam epistolam intelligendam, id igitur omne his, quae sumpta erant, accommodatur; qua re fit, ut, si ea frustra sumantur, ipsa interpretatio epistolae multis in locis a veritate abhorreat. Nemo, ut hoc utar, obscuram aduersitatum significationem c. X, 33. 34. traxisset ad Iacobi Apostoli aliorumque Christianorum caedem a IOSEPHO *) commemoratam, nec MIL-LIVS **) in ἡγούμενους, quorum vitae exitum Paullus (Ebr XIII, 7) iuber ab Ebraeis attente considerari, eandem rem vidisset, nisi haec epistola coniecta esset in tempus, quod illam caedem sequebatur. Taceo reliqua quae, labefactata illa opinione et confirmato vero tempore scriptae huius epistolae sua sponte corruent. Aequum est igitur. ut hoc, quod plerique interpretes in illo tempore definiendo sumunt, paullo diligentius examinetur, praesertim cum in tanta obscuritate historiae Paullinae, quae magnam tamen habet vim ad eius epistolas intelligendas, aut in tanta paupertate documentorum, quibus res Paulli et Ecclesiarum Apostolicarum illustrentur, nihil debeat minutum aut diligentia nostra indignum videri, nec dubitandum sit hac re illustrata

*) Antiq. XX, 9. 1.

**) Prolegom. § 84.

strata ipsis etiam diuinis N. T. libris lucis aliquid afferri.

§. III.

Sunt autem in illa populari sententia, aut in argumentis potius, quibus ea continetur, omnia non dicam falsa sed incerta tamen. Scripsisse aiunt Paullum in vinculis, aut paulo post cum esset e carcere dimissus. Audio, atque etiam dabo: in loco Ebr X, 34 non esse legendum: τοῖς δεσμοῖς μου (*captiuis meis*) sed τοῖς δεσμοῖς μου (*vinculis meis*); quamquam codicum auctoritate disputari in vtramque partem potest. At nulla necessitas cogit intelligere vincula Paulli Romana, sed Philippensia intelligi possunt Act. XVI, 23 sq. aut Hierosolymitana Act. XXII, 30, aut Caesarensia Actor. XXIV, 27, aut alia forte 2 Cor. XI, 23, quorum mentionem perspicuam non faciunt veteris historiae Christianae monumenta. Nam quod ex Italia Paullum scripsisse confirmant, id statim demonstrabimus incertum esse; et ad Timotheum quod prouocant ἀπολελυμένον (Ebr XIII, 23), in illo verbo non magis certum est inesse aliquam vinculorum significationem, ut postea docebitur. Iam de Italia, huius epistolae patria, nihil me quidem mouet auctoritas ἐπιγραφῆς quae est epistolae subiecta, quam etsi non ignoro esse qui tamquam ab ipso Paulo profectam defendant, tamen nihil agunt, nisi ut eam nihil absurdi continere demonstrent,

S

quod

quod quidem ad persuadendam illam auctoritatem nihil omnino facit. Atqui similitudo huius subscriptae formulae cum ceteris, quae Paulli epistolis subiectae leguntur, oppido falsis et nouitiis, certe casu magis aliquo quam vi sua veris, nostram suspectam redere debebat. Et quamquam non utar argumento THEODORI BEZAE *): subiici solere epistolis non e qua regione, sed e qua vrbe potius scriptae sint: tamen perspicuum est: *τὴς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας*, quorum nomine salutat Paullus, (c. XIII, 24), occasionem huic commento dedisse. Qui quidem possunt esse Itali, Italiae incolae, quamquam Paullinum magis foret: *οἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ*, vt 2 Tim. I, 15 *οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ*; sed aequè sic dici poterant ii, qui venerant ex Italia, vt Matth. XV, 1, et Marc. VII, 4. *οἱ ἀπὸ ἀγορᾶς* nempe *ἐλθόντες* s. *γενόμενοι*, in primisque Act. XVIII, 2, vbi sunt *ἐληλυθότες ἀπὸ τῆς Ἰταλίας*; quo sumto potius sequeretur: extra Italiam haec Paullum scripsisse. Neque vero magis certum est quod addere solent: cum Paullus in hac epistola spem fecerit ad Ebraeos e carcere redeundi, quae nulla fuerit cum Romae secundum captius teneretur, epistolam ei tempori tribuendam esse, quo primum Paullus fuerat in vincula Romana coniectus. Namque, vt praeterrittam postrema ista Paulli vincula forte commenticia esse argumentisque non con-

*) Not. in h. epist. extrem.

contemnendis a viris doctis repudiata*), nihil cogi hoc argumento potest propter ea, quod paullo ante demonstrauius alia aequè intelligi vincula posse, in quibus Apostolus hanc epistolam perscripserit, cum satis constet eum saepius eandem fortunam subiisse.

§. IV.

Iam si verum esset: Paullum nostram ad Ebraeos Epistolam vel Romae vel in Italia edidisse: quo modo id potest intelligi**): quod neque antiquissima Romana neque alia, quae ab illa N. T. canonem acceperat, Ecclesia,

S 2

*) V. MOSHEMII *Explicat. vtriusque epist. Pauli ad Timoth.* p. 609 sq. et OEDERI *Animadversiones* SS. p. 607 sq.

**) Quid? inquit aliquis Vir doctus, si Paullus principio neglexit Romam mittere exemplum huius epistolae, quod illi quidem veri simillimum videtur. Mihi non item, nec video cur illud veri simile videri debeat. Facile credo Paullum nec aliarum literarum exemplum misisse ad Romanos, nec tamen vinqnam de Paulo tamquam eorum auctore dubitarunt. Ac si postea misisset tamen, cur vel tum auctorem eum non agnouere? nam vel HIERONYMI tempore nondum admiserant eam tamquam Pauli epistolam. Addit ille: Forte aliqui Patrum Latinae Ecclesiae dubitarunt auctoritatem epistolae diuinam agnoscere, propter ea quod inscriptionis et argumenti epistolae vim assequi non possent. Haec quidem nihil ad me, qui non de auctoritate diuina epistolae sed de Paulo eius auctore Romanam Ecclesiam dubitasse dixeram; nec Patres latini alias Pauli epistolae propter obscuritatem argumenti repudiarunt.

clesia, *Paulli* hanc esse epistolam agnouerit; id quod nuper admodum doctissime demonstrauit *SEMLERVS V. V. *)* atque, vt mihi videtur, accurate refutauit eos, qui a *Nouatiani* aetate demum suspectam hanc auctoritatem esse coepisse comminiscuntur. Quod si vero nec ea omnia, quibus vsi sumus in labefactanda populari de tempore scriptae huius epistolae sententia, tanti essent quanti nobis videntur: aequum est tamen atque magis consentaneum videre: sitne in iis, quae *Lucas* in *Actis Apostolorum* narrauit, perspicua aut certe probabilis huius rei significatio, qua ducti hanc epistolam alii ante vincula *Paulli Romana* tempori tribueremus? Quae si reperiri potest, quid causae foret, cur non malletm *Lucae* auctoritatem sequi, quam coniecturas de rebus *Paulli* post illa *Romana* vincula, quae quales fuerint, ipsa historia tacente, nemo dixerit?

§. V.

Circumspicienti igitur mihi in *Lucae* commentariis quid ad hanc causam illustrandam reperiretur, plura satis perspicua occurrerunt, quibus adiutus spero me rectius originem huius epistolae omninoque quam plurima ad intelligentiam illius aliorumque locorum *N. T.* constituturum. Quae quidem examinent qui possunt; mihi certe satis fuerit ali-

*) *Bevtraege zu genauerer Einsicht d. Briefs an die Hebr.*
p. 17. 20-34.

aliquid ad N. T. subtiliorem interpretationem tentasse atque hoc exemplo probasse: quantum curiosa etiam minutarum in scriptis diuinis rerum animaduersio et locorum similibus comparatio faciat ad accuratiorem librorum caelestium interpretationem. In qua vniuersa disputatione mihi licebit sumere id quod multi docuerunt atque postea ipsa disputatione nostra confirmabitur: Paullum Apostolum auctorem huius esse ad Ebraeos epistolae, atque hoc sumto ita rationes subducere. Si ea, quae illi epistolae impressa sunt, quasi vestigia temporis omnia reperiri in Lucae actis possunt, existit admodum perspicua et, vt ita dicam, authentica significatio temporis quo Paullus ad Ebraeos scripserit; quae nec commenticia dici potest, neque enim fortuito credibile est omnia ita accurate consentire, et certior est incertis istis, quas supra confutauimus, coniecturis *). Quod si per haec ipsa intelligeretur: quinam sint Ebraei, quibus Paullus scripserit, in eosque caderent ea, quae in ista epistola de lectoribus suis dixit, vniuersa: longe etiam esset ad veritatem propensius id quod de tempore statuimus **) propter ea quod ita omnes res Ebraeorum huic epistolae inspersae intelligi possunt, nec opus est ad eas declarandas commentis; praefertim si ea, quae diximus, aliis etiam argumen-

S 3

men-

*) Huius primi generis argumenta vide §. VI — XI.

**) Huc referendae sunt rationes §. XII — XVI, expositae.

mentis confirmari possent *). Atque ita disputationem aggrediemur, in qua speramus aequos nos habituros esse lectores, qui, seiuncta omni causa popularis de ea re sententiae, omnem argumentorum nostrorum vim coniungant atque cogitent: in causae obscuritate minuta etiam inter se connexa et copulata magnam vim ad persuadendum habere debere.

§. VI.

Ac *primum* utemur eodem, quo alii, iure, ut inquirenda huius epistolae aetate duces sequamur τὰς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας (Ebr. XIII, 24); quales perspicue commemorat Lucas Act XVIII, 2, cum Aquilam dicat προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας cum Priscilla coniuge. Quam Lucae significationem hoc magis observandam putamus, quod alias saepe Paullus Aquilae in primis nomine ecclesias salutat 1 Cor. XVI, 19. Rom. XVI, 3. 2 Tim. IV, 19. Estque talis Aquilae caeterorumque exulum Romanorum commemoratio in primis consentanea consilio Pauli in epistola ad Ebraeos, qui multorum sanctorum in rebus aduersis constantia animos confirmat Ebraeorum (Ebr. XI. XII, 1.). Quod si quis ita occurrat, ut Aquilam cum Priscilla neger Ebraeis nostris cognitum fuisse, non animaduertit: saepenumero salutare Paullum Ecclesias ab iis, qui numquam ibi fuerant, ut Rom.

*) Talia sunt §. XVII—XX.

Rom. XVI, 21. Romanos a Timotheo et Luca, quos longe post quam scripserat epistolam ad Romanos Romam venisse ipsi Lucae commentarii docent. Neque incredibile est quosdam de Iudaeis Roma expulsis, ut Corinthum, ita et in vicinam Macedoniam confugisse (in cuius Ecclesiis Ebraeos nostros quaerendos esse postea intelligitur), qui quidem alios exules Corinthum se contulisse narrarent; praesertim cum Philippis, Macedoniae vrbe, colonia esset Romana Act. XVI, 11. sub Augusto condita, quam vix dubitari potest cum Roma, matre sua, litterarum commercium habuisse. Nam quo magis confugerent Iudaei, quam ad loca ea, in quibus et magna copia Iudaeorum esset et facultas sacra publica celebrandi? sed in Macedonia vix erat aliqua celebrior vrbs, quin ibi et sacra et synagogae Iudaeis concederentur, ut Philippis Act. XVI, 13, ut Thessalonicae cap. XVII, 1, ut Beroeae, v. 10. Atque istos exules, si quidem de Macedonia Christianis res suas narrauere, valde consentaneum est, illis, quid Aquila factum fuerit ac Priscilla, commemorasse, propter ea quod ille videretur celebrem Romae scholam habuisse, in qua Iudaeos accuratius instrueret. Namque subtiliter tenebat religionem (Act. XVIII, 26), ut qui et Apollonium, virum doctissimum eundemque clarissimum interpretem (v. 24.) et ipsos Iudaeos (v. 19.) accuratius docere posset, atque Romae, Ephesi, forte etiam alibi,

habebat τὴν κατ' οἶκον ἐκκλησίαν. 1 Cor. XVI, 19. Rom. XVI, 4; quam de schola interpretamur generis eius, quod Iudaei appellant בית מדרש f. בית רבנן, a VITRINGA *) copiosius declaratum, quamquam de ea istius generis schola potius intelligendum videtur quae Iudaeis dicitur בית מדרש יחיד h. e. schola hominis priuati, in qua doctor priuatus de quaestionibus sibi super lege diuina propositis respondebat discendique cupidos instituebat accuratius **).

§. VII.

*) de *synagog. vetere* l. I. P. I. c. 5 & 6.

**) Hanc interpretationem quodam modo praeiuit 10. LIGHTFOOTVS hor. hebr. ad 1 Cor. XVI, 19. Opp. T. II. p. 926 sq. sed de schola publica magis quam priuata cogitasse videtur. Rectius ZELTNERVS in *dispo. de Priscilla Aquilae uxore* §. XV XVI qui affert loca e scriptis Iudaicis, per quae dubitari vix potest, illud institutum magistrorum domi alios docendi apud Iudaeos viguisse. Nec video quid ipsum hoc ἡ κατ' οἶκον διδασκαλία τινος ἐκκλησία impediatur quo minus eam interpretemur de Christianis in magistri alicuius domo coeuntibus. Certe et ἐκκλησία de quouis conuentu dicitur, et non nisi de magistrorum aedibus loquitur Paulus vbicunque locorum Rom. XVI, 3. 1 Cor. XVI, 19 Col. IV, 15. Philen. 2. Ceterae quidem interpretationes non placent. Nam illa, quae de familia formulam illam intelligit, iam pridem explota est sententia, cum Paulus eam dicat τὴν οἰκίαν f. οἶκόν τινος 1 Cor. XVI, 15. I. 16. f. τὰς ἐκ τῶν τῶν δαίμων, non: κατ' οἶκόν τινος ἐκκλησίαν. Neque de vniuersa alicuius vrbis Ecclesia in vnā domum coeunte acceperim, a qua

τ. κ.

§. VII.

Alteram significationem temporis scriptae huius epistolae Apostolus dat commemorando Timotheum ἀπολελυμένον, quocum, ut subito redierit, se Ebraeos visurum pollicetur (c. XIII, 23). Hic ambiguum dicunt esse quo modo Timotheus dicatur ἀπολελυμένος. Ac plerique, quorum in animis infixata erat cogitatio vinculorum Romanorum, non dubitant Timotheum dimissum e custodia dici; ceteri eum a Paulo Euangelii aut quacunque alia de causa missum agnoscunt, ut ΕΥΘΑ-

S 5

LIVS

τ. κ. οἷκ. ἐκκλ. Paullus perspicue distinguit, ut I Cor. XVI, 19. 20. & ad Coloss. IV. Ac eorum, qui coetum priuato Dei cultu coniunctum in hac formula vident, sententiae cur non assentiar, in causa est id, quod in quauis vrbe non nisi vnam talem conuentionem commemorat Apostolus, quam in vrbe vix credibile est alios conueniendo non imitatueros fuisse. Vnam autem talem singulis in vrbibus fuisse, loca e Paulli epistolis ducta docent. Neque in illis ad Colossenses et Philemonem epistolis bini Colossis tales conuentus asseruntur. Nam ut concedam Philemonem Colossis fuisse, propter ea quod Paullus Onesimum, eius seruum, ait, e Colossensibus fuisse Col. IV, 9. et Archippum, Philemoni adiunctum, Colossensem doctorem, v. 17: Nymphae tamen domesticus coetus non, ut putant, Colossis erat, sed Laodiceae, ad cuius Ecclesiam ipse Paullus epistolam ad Colossenses destinauerat (v. 16.), mentionemque Laodiceanae Ecclesiae Nymphaeque coetus perspicue coniunxerat v. 15.

LIVS *) et alii in MICHAELIS V. Cel. *interpretatione epistolae nostrae* ad illum locum, non repugnante ipso verbo, cui notio *dimittendi* omninoque *proficiscendi* subiecta est. Sed vitra interpretatio verior, cuique tempori Timothei dimissio tribuenda sit, quaeramus in sectione Actorum Apostolicorum ea, ad quam superiore significatione deferrebamur. Nempe in iste cap. XVIII. Auctorum Lucas Timotheum narrat (v. 5.) reuersum e *Macedonia* esse Corinthum, vbi tum versabatur Paulus; quare Timotheus, qui fuerat paullo ante Apostoli in itinere comes, profectus esse facile intelligitur. Vnde igitur? Hoc docet Paulus in priore ad Thessalonicenses epistola cap. III, 1 seq. quam omnes consentunt scriptam eo fere tempore, quod Lucas Act. XVII. s. XVIII. indicat. Nempe ibi: *Nobis, inquit, vestri desiderium non ferentibus diutius visum est solis haerere Athenis, ac misimus Ti-*
mo-

*) In editione epistolarum Pauli in ZACAGNII *Collectaneis monument. vet.* p. 671; (si quidem EUTHALIO tribuendum est illud argumentum Epistolae ad Ebraeos, de qua re video dubitare ZACAGNIUM in praef. §. L.) vbi post verba ex Ebr. XIII, 23. allata addit: *ἔδεις γὰρ αὐν, οἱ μὲν ἀπέλυον Εἰς ΔΙΑΚΟΝΙΑΝ Τιμόθεον, εἰ μὴ Πρῶτος κ. τ. ἔξ.* OECUMENIVS et THEOPHYLACTVS, quorum vel verba consentiunt, quique CHRYSOSTOMVM sequuntur, vitramque interpretationem afferunt. Nec THEODORETVS in h. l. verbis vidit Timothei vincula sed Timotheum nuncium qui hanc epistolam ad Ebraeos deferret.

motheum — — — *ad vos confirmandos deque fide vestra admonendos, ne quisquam commoveatur his aduersitatibus &c.* Cum illa Paulli narratione conferamus quae Lucas refert de Paulli Timotheique rebus inde ab isto tempore quo hic ab illo profectus fuerat ad id quo rediit ad Paullum Athenis ad Corinthios profectum. Atqui Timotheum Paullus, post discessionem a Thessalonicensibus, reliquerat Beroeae Act. XVII, 14.) veneratque ipse Athenas mandataque dederat vt Timotheus cum Sila quam ocissime se sequeretur (v. 15). Quare, cum tamen Timotheus non prius reuersus fuerit ad Paullum quam tum, cum Paullus se Athenis Corinthum contulisset (Act. XVIII, 5.): cogitur per ea quae ex epistola priore ad Thessalonicenses descripsimus: Paullum, cum Athenis esset, alia Timotheo mandata perscripsisse, vt Beroea Thessalonicam, ad Christianos istius vrbis confirmandos, reuerteretur. Hac obseruatione duo aperiuntur; *primum*: cur Timotheus, secus quam Paulli mandata ferebant, non Athenas secutus sit eum, nouis enim mandatis Paullus priora fustulerat; *alterum*: quo modo Paullus potuerit ad Ebraeos, si quidem illi Christiani Macedones sunt, scribere (Ebr. XIII, 23.): *Γινώσκετε Τιμόθεον ἀπολελυμένον, scitis*, (non: *scitote*) *Timotheum profectum*, nam is Beroea, vna Macedoniae vrbe, ad alteram, Thessalonicam, venerat, *quocum, vt subito redierit, videbo vos*, plane vt i Thess. II, 18. *profite-*
tur:

tur: se semel atque iterum proficisci ad Theſſalonicenſes voluiſſe, ſed impeditum eſſe.

§. VIII.

Sed erunt forte qui dicant, ipſa illa Pauli narratione i Theſſ. III, conuinci me erroris poſſe. Namque ibi v. 6. planiſſime dicit Paulus Timotheum ad ſe a Theſſalonicenſibus reuerſum. Atqui epiſtolas ad Theſſalonicenſes, priorem certe, dicent perſcriptas eſſe prius quam illam ad Ebracos ſcripſerit; hanc igitur cum ſcriberet, non potuiſſe Paullum dicere: Timotheum adhucdum inter Theſſalonicenſes verſari. Ego vero etſi non ignoro pleroſque credere: primam ad Theſſalonicenſes epiſtolam primam quoque inter omnes Pauli epiſtolas eſſe: tamen, cur illud tumant? equidem cupio diſcere. Sed video illud animos impuliſſe in eam ſententiam, quod formula his epiſtolis ſubſcripta tradit Paullum Athenis vtramque ſcripſiſſe*). Quae tota falſa eſt erroremque duxit, vt recte MILLIVS vidit, e cap. III, 1, in quo Paullus ſe ait ſolum relictum Athenis fuiſſe: quaſi non idem potuerit ſcribere etiam alibi quam Athenis

*) Conſentit praeter alios Euthalius I. c. p. 547 & 656; quod hoc magis miror, cum in poſtremo loco p. 657. dicat Paullum priorem epiſtolam ediſſe poſtea quam multa aduerſa tulerit etiam *Corinthi*, ad quam urbem non venit Paullus niſi relictis Athenis, neque poſt, quantum conſtat, Athenas reuerſus eſt vt ibi illam epiſtolam ſcribere potuiſſet.

nis ipsis, de re nuper admodum facta! Quod si Athenis ista scripsisset, non dicam eum τὸ ὄδε positurum aut adiecturum τῷ: ἐν Ἀθῆναις fuisse; sed tamen perspicue tradit Lucas Act. XVIII, 5: Silam et Timotheum ad Apostolum *Corinthum* rediisse e Macedonia, nec vno verbo significat eos prius e Macedonia, ubi manserant ante Atticam Paulli profectioem (Act. XVII, 14. 15.), reuersos esse. Etenim quod cum aliis fingit LVDOVICVS CAPELLVS *), Timotheum e Macedonia Athenas ad Paullum venisse, ab eoque inde ad Thessalonicenses missum, Corinthum postea repetiisse, prorsus est commenticium; neque Lucas, cum dicit Corinthum rediisse Timotheum e Macedonia, secus potest intelligi, quam quod nunc demum ex illa prouincia, post quam ibi relictus fuerat, redierit. Et quanquam CAPELLVS ita intercedit, vt Paullum contendat i Thess III, 1 seq. confirmare: quod Timotheum Athenis Thessalonicam ablegauerit, ista tamen Paulli verba id nullo modo declarant. *Misimus*, inquit, *Timotheum*; non addit: *Athenis*; neque illud *misimus* definit: coramne ei mandata ad proficiscendum an per literas Beroeam scriptas dederit? Ac dum commemorat: *sibi visum esse vt solus maneret s. relinqueretur Athenis*: nonne id potuit planissime scribere in hanc sententiam, vt *solus* ibi relictus fuerit propter ea, quod secundum Act. XVII, 16, ibi Timotheum, sed frustra,

*) *Histor. Apostol.* Ed. Salmur. p. 18. 64 & 56.

frustra, expectauerat? Quae cum ita sint: non dubitamus: epistolas ad Thessalonicenses demum post profectiorem Pauli Corinthiacam exaratas esse cum rediisset Silas et Timotheus, quorum ipsa nomina suo Paullus in vtraque epistola adposuit. Quare si verum est id, quod quidem plerique arbitrantur: vtramque epistolam inter omnes Paullinas primam esse, (quamquam illam ad Ebraeos, per ea quae dicta sunt, exceperim): sequitur: epistolam ad Christianos ex Ebraeis tempore omnes Pauli reliquas anteire.

§. IX.

Hac in epistola Paullus Ebraeos quidem in primis laudat ab eo quod quasi in societatem vinculorum suorum condolendo venerint (Ebr. X, 34.); quae est *tertia* quasi ansa quam ad aetatem huius epistolae definiendam teneamus, quam quidem concedent ii qui Paillum hic vinculorum suorum mentionem fecisse arbitrantur. Enimuero cum cetera, quae ex epistola nostra cum Lucae commentariis contulimus, inciderent in tempus Act. XVIII. commemoratum: quae sint ista vincula Pauli facile est ad reperiendum. Neque enim antea alibi in custodiam traditus erat nisi Philippis Act. XVI, 24. 26; vnde Paullus statim Thessalonicam venerat (Act. XVII, 1.); qua opportunitate illi statim Pauli atque Silae fortunam et discere poterant et misericordia prosequi. Quod quidem ab iis factum.

factum ipse Paullus confirmat, dum non modo dicit 1 Theſſ. II, 2: *Me Philippis, antequam ad Theſſalonicenſes veniſſet, aduerſa ſuſtinuiſſe et contumelias, καθὼς οἶδατε, ut vobis conſtat*; ſed etiam eos ſimiles Apoſtoli et Chriſti ipſius factos non auerſando aduerſitatis plurimum (c. I, 6.); in qua malorum ſimilitudine dubitari non poteſt eos cum Paulo doluiſſe. Atque ut in illa epiſtola vtrumque coniungit, et ipſas Theſſalonicenſium aduerſitates propter Euangelium et dolorum ſocietatem, ita in iſto ad Ebreaeos loco vtrumque collaudat quod partim *ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι* *θεατριζόμενοι*, partim *κοινωνοὶ τῶν ἔργων ἀνατρεφομένων* fuerint.

§. X.

Neque vero hic praetermittere licet difficultatem non parvam, quam video huic argumento obiici poſſe. Anceps eſt nec, ut mihi quidem videtur, ſatis ad liquidum perducta lectio ea, quam hoc in argumento ſumimus. Namque etſi plerique codices in illo ad Ebreaeos loco habent: *ΤΟΙΣ ΔΕΞΜΟΙΣ ΜΟΥ συνεπαθήσατε*, tamen ſunt alii proſecto non contemnendi codices, Alexandrinus, Claromontanus a prima manu, Stephani 5 et 6 cum Roei ſecundo, itemque graeci interpretes non pauci, qui exhibeant *ΤΟΙΣ ΔΕΞΜΙΟΙΣ*, *captiuis*, quam lectionem exprimit Vulgata, vtraque Syra, Coptica, Arabica Erpenii, probantibus magnis viris GROTIO,

WHIT-

WHITBYO, BENGELIO, WETSTENIO (ad h. l.)
 SEMLERO et GRIESBACHIO V. V. *) Neque
 ego is sum qui velim tamquam iudex sedere
 inter tantas vtrunque auctoritates, sed tamen
 tamquam vnus e multis dicam quid mihi vi-
 deatur. Facilis, fateor, est vtrunque sensus;
 vtrunque etiam formula non abhorrens a Paulli
 loquendi vsu. Nam illam superiorem lectionem
 confirmet locus Col. IV, 18: *μνημενετέ με τῶν*
δεσμῶν, vicissim hanc: *τοῖς δεσμοῖς* non modo
 contextus fere orationis Paullinae, sed etiam
 locus alius Ebr. XIII, 3: *μεμνήσκεθε τῶν δε-*
μῶν. Codicum, versionum interpretumque
 veterum auctoritas vix quidquam definiat; est
 enim vtrunque paene par; certe multitudini,
 vt nulla in re alia, non cesserim. In hac tam
 ancipiti causa duo succurrunt quae videantur
 difficili causae aliquid luminis adferre. Pri-
 mum ORIGENES **) offert simpliciter: *ΤΟΙΣ*
ΔΕΣΜΟΙΣ *vinculis* (non *δεσμοῖς* vt narrat WET-
 STENIVS). Deinde interpretatio latina grae-
 co textui in Codd. Claromontano et San-
 germanensi adposita, quam SABATERIVS edi-
 dit, habet: *vinculis* *EORVM* *consensistis*.
 Quare videtur, nisi fallor, colligi posse:
 Paullum scripsisse *ΤΟΙΣ ΔΕΣΜΟΙΣ* *conve-*
πτε

*) Illo in *Praeparat. Hermeneutic.* P. IV. p. 153, hoc in
 notis ad N. T.

**) *exhort. ad marty.* §. 44. Ed. Ruai Tom. II
 p. 303.

παθήσατε*), nullo alio adiecto verbo; quod cum obscurius esset dictum, fuerunt qui per-
 spicuitatis causa adiicerent: *μὲν, vinculis meis*,
 alii: *αὐτῶν* (vt est in illo viroque graeco lati-
 no codice) h. e. *τῶν ἑγὼ ἀναστρεφόμενων*, alii,
 quibus *το: δεσμοῖς* vitiosum videbatur, sub-
 stituerent *δεσποῖς. vinctis*, inuitante contextu
 et loco simili e cap. XIII Certe, si omnes
 consentiunt, qui aliquid in hoc genere vi-
 dent: veram lectionem esse eam, quae ob-
 scurior sit quaeue occasionem aliis dederit ita,
 vt, quomodo natae sint, doceri probabiliter
 possit, vix videtur dubitari posse quin ita ista
 causa constituenda sit. Quid ergo est? Ce-
 ciderimne causa, qui in illo loco dicerem
 Paullum Ebraeos a communione doloris pro-
 pter Apostoli vincula laudasse? Non arbi-
 tror. Nam qui *δεσμοῖς μὲν* legerint, mihi qui-
 dem consentiunt; qui *δεσποῖς* aut, quod ve-
 rius puto, *δεσμοῖς*, non negabunt tamen Paul-
 lum praecipue sua vincula significasse, prae-
 fertim cum Philippis plures, Paullus et Silas,
 in vincula fuissent coniecti.

§. IX.

- *) Si quis forte contra dixerit vsus eodem, quo WET-
 STENIVS, aduersus lectionem: *τ. δεσμοῖς μὲν*,
 argumento: dici non posse ita, nihil enim hoc
 esse: *vinculis meis compassi fuistis*: hoc paullo du-
 rius dictum esse fateor, sed a Paulli consuetudine
 minime alienum, vt qui talia frequentat. Certe
 non est insolentius dictum quam illud Paullinum
 2 Tim. I, 16: *τὴν ἀλυσίν μὲν ἔχ' ἐπησχύνθη*,
catenae meae etiam non puduit pro: mei, qui vinctus
fueram. Similia sunt exempla Gal. III, 14 et
 Phil. I, 16.

T

§. XI.

Iam colligamus quae e commemoratis Paulli Lucaeque significationibus sequuntur. Sunt autem haec fere. *Primum*: Paullum epistolam ad Ebraeos scripsisse Corinthi. *Alterum*: paullo post cum Aquila ceterique exules Roma per Claudium expulsi, eo venerant; quod quo anno contigerit, non luber copiosius excutere. Videri potest OEDERVS *) qui anno Claudii X, PEARSONVS **) qui A. C. LII, Claudii XI, et SAM. BASNAGIUS ***) qui A. C. LI, Claudii XI. eam eiectionem tribuit. *Tertium*: ante quam Timotheus Corinthum venisset. Addimus *quartum*: paullo post cum Paullus eo se contulisset; quod et Lucas prodere videtur, qui Aquilae aduentum in principio narrationis de Paulli vita Corinthiaca ponit, et, nisi hoc statueretur, vix intelligi potest, quo modo per sesqui annum, Paullus tres illas epistolas, vnam ad Ebraeos, et duas ad Thessalonicenses, (quae, nisi interiecto aliquo temporis interuallo, non possunt scriptae esse), scribere potuisset, nisi iam sub principium vitae suae Corinthiaca se ad vnam earum scribendam accinxisset. *Quintum*: ad Christianos in Macedonia Iudaicos, in primis quae ad Thessalonicenses. Nunc videamus an, quae Paullus de Ebraeis suis dixit.

*) *Obss. SS. Synzgm.* p. 551—558.

**) *Annal. Paulin.* p. 13. 14.

***) *Annal. Polir. Eccl.* Tom. I. p. 649.

dixerit, cadant in illos, quales quidem fuerint tempore eo quo Paullus ad Ebraeos scripsit.

§. XII.

Hanc epistolam satis constat ad Christianos e Iudaeis scriptam esse. Quod quidem vniuerso eius argumento atque disputandi modo, quo Paullus ibi vtitur, ductus crediderim, non inscriptionis, quae Ebraeos praefert, auctoritate. Namque eam inscriptionem ab ipso Paulo praefixam non magis ratione aliqua defenditur, quam si quis dixerit ceteros Apostolos epistolas suas, ut est in inscriptione, *catholicas* appellasse, aut Ioannem se in Apocalypseos inscriptione *Theologum*; quae Ecclesiastica nomina sunt, non Apostolica. Sed veteres inter Christianos scriptores, qui isto epistola ad *Ebraeos* nomine utebantur, aequae potuerunt hoc nomen, ut reliquas inscriptiones, accommodare ipsi siue disertae siue latenti significationi ab ipsis scriptoribus sacris in ipsis his epistolis datae. Ac si vel dederim aptum hoc esse nomen Ebraeorum argumentoque ipsius epistolae satis accommodatum, id mihi vicissim iure meo postulo dari: veteres, cum eos, quibus destinata haec epistola erat, *Ebraeos* appellauerint, non intellexisse natos aut *ipso genere* Iudaeos, quatenus ii a profelytis Iudaicis disiunguntur, sed ita, ut Ebraei sint vniuersae Iudaei aut de Iudaeis Christiani. siue Israelitae sint

sive profelyti, disiunganturque ab iis, qui de grege Gentium non prius ad Iudaicam sed statim ad Christianam religionem transiissent. Namque, EVSEBIUS, vt hoc vtar *), Petrum primam epistolam *Ebraeis* scripsisse confirmat, quamquam ignorare non poterat, Petrum ibi de suis lectoribus sic loqui, vt ii olim non fuerint de Dei gente (c. II, 10) et vero etiam participes nefandi cultus idolorum (c. IV, 4); quare, nisi Ebraeos dixerit de Gentibus Christianos, id quod dici nullo modo potest, oportet ipsum hoc nomine Ebraeorum vel ipsos de Gentibus profelytos cum propriis Iudaeis comprehendisse. Omnino vt *Ebraeorum* nomen religionem magis designat, quem ad modum *Iudaeorum* generis magis est ac gentis, id quod e PHILONE doctissime demonstravit Vir Venerabilis, IO. BEN. CARPZOVIVS **) et confirmari aliis quoque argumentis potest ***), ita Apostoli, cum scribunt

*) H. E. III, 4.

**) prolegom. ad Exercin. in ep. ad Ebr. p. 3 sq.

***) Ebraei e. c. ab Israelitis (quod nomen gentis est) discernuntur Phil. III, 5. 2 Cor. XI, 22. Iudaei *μη ἐθνικῶς ζῶντες ἀλλ' Ἰσραηλινῶς* Gal. II, 12—14 disiunguntur a τοῖς ἐθνεσιν, quo nomine illo in loco videntur Profelyti Iudaeorum intelligi; hos enim probauerat Petrus ad communionemque admiserat Act. XI, 3. coll. c. X, 2. 22. iique Act. XI, 19. 20. discernuntur a Iudaeis. Iudaei *πεπισευκότες* Act. XXI, 20 *πάντες*, omnes dicuntur *ζηλωταὶ τοῦ νόμου*, quod de Profelytis dici non potest. Mitto alia.

bunt ad Christianos ex Ebraeis, credibile est
 aeque ad illos scripsisse, qui prius inter Iu-
 daeos Profelyti fuerant. Namque Paullus
 ipse in epistola ad Galatas, quam ad Christia-
 nos e Iudaeis scriptam esse nemo, quoad scio,
 praeter BELLOSOBRIVM *) negat, c IV, 8
 eos dicit *olim non cognoscentes Deum voluisse*
istos qui natura non essent Dii Quod etsi non
 ignoro explicari in hanc partem ut dicant,
 quoniam de Iudaeis ea dici non possent,
Gentibus haec scripta esse, quarum ingens co-
 pia Christianis de Iudaeis esset admixta, eam
 tamen interpretationem non admittunt illa
 quae statim sequuntur v. 9. 10. *nunc autem* (lo-
 quitur profecto cum iisdem) *cognoscentes*
Deum aut potius per eum ad se cognoscendum ad-
ducti **), quo modo ITERVM reuertimini ad infir-
mas (quae salutem non dant) *et miserabiles*
figuras (σχημα omnes rectissime de Iudaismo
 interpretantur) *quibus ITERVM servire vultis?*
dies observatis, et menses et tempora et annos.

T 3

Quod

*) *Remarques sur le N. T.* p. 646; qui solis Christianis
 de Gentibus dicatam putat hanc epistolam, hac ra-
 tione usus: quod circumcisionem Galatis ibi seue-
 re interdixerit Paullus, id quod a Iudaeis nun-
 quam postulaverit. Quod quidem, non diffiteor,
 imple cum Paullus id dicat 1 Cor. VII, 18: *Περὶ τῆς*
μεμένους τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπασθῶ. Verun-
 tamen, Profelytis inter Iudaeos, qui non circum-
 cisi erant ac postea ad Christianam accesserant Ec-
 clesiam, iis igitur eam potuit interdicare.

**) Ita verterim. Causam reperias apud BEZZAM ad
 1 Cor. VIII, 3.

Quod, si quid video, non nisi in Profelytos cadere potest, ut qui et ipsi talia observabant, vide lo XII, 20 et Act X, 2 sq. His persuadere poterant doctores Iudaici alienam a vero Pauli Evangelio doctrinam, Gentibus non item; hi argumenta Pauli plane Iudaioa, etiam e Ver. Test ducta, intelligere; his poterat etiam scribere, non de genere Iudaeis, Gal V, 2: *si circumcisionem suscepistis, nihil vobis profuerit Christus*; hi fuerant, ut ait Paullus c III, 3-25, sub lege tamquam sub Paedagogo; nam etsi non omnes leges Iudaicas sequebantur, tamen, ut dixi, in templo solebant offerre, statis horis orare, festorum celebritati interesse cet.; hi (cap IV, 3 seq) per Christum ab ista lege in libertatem vindicati erant; de his cum Petro, circumcisionis Apostolo, disputauerat Paullus, ut diximus in superiori observatione (ad h. §.). Iam etsi sunt qui velint Petrum Apostolum in utraque epistola sua Christianis de Gentibus scripsisse *) tamen eorum sententiam bene confutarunt viri docti, in his CRAMERUS V. V. **). Et, ut alia mittam, *παρεπίδημοι διασποράς Πόντου κ. τ. λ.* non possunt esse Gentes, sed Iudaei

*) UT IOH. HALLERUS in WOLFII *Curis* T. III. p. 822. sq. WETSTENIUS N. T. T. II. p. 681. ad c. I, 2 atque etiam alii.

**) Diss. tertia in epist. ad Ebr. p. LVI sq. Addere placet hoc: Non de Gentibus solis, sed de Iudaeis etiam dici, quod Petrus ait 1 Petr. I, 14 posse; vide e. c. Rom. VII, 5. 6.

daei disperfi per Pontum &c. vt Iac. I, 1. et Io. VII. 35: διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων, disperfi inter Gentes f. prouincias eas, quas Gentes tenebant *). Nec c. I, 28: *μῦθαι ἀνατροπῇ πατροπαράδοτος*, nec argumenta quam plurima c. V. T. citata, nec 2 Petr. I, 19 *ὁ προφητικὸς λόγος βεβαιότερος* (firmior factus per ipsum Christi aduentum), nec significatio subobscura imminentis destructionis rei publicae Iudaicae atque templi Hierosolymitani 1 Petr. IV, 7. 8. 17. coll. Matth. XXIV, 6. 13. 14. 12. 8. 9. ad Gentes pertinet, sed potius ad Christianos de Iudaeis. Sed aequè ad eos, qui nuper inter Iudaeos Profelyti fuerant. Quod vbi admittitur, ratio praecipua eorum, qui ad Gentes scripsisse Petrum comminiscuntur, statim conuellitur. Namque de his profelytis maxime dici poterat id quod est 1 Petr. IV, 3. et c. II, 10. coll. Rom. IX, 24 seq. atque ita aperitur cur Petrus eos dicat 1 Petr. I, 22: *τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν ἡγνίστας ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας*, plane vt Petrus de iisdem pronunciat Aët. XV, 9: *καθαρίσαι τῇ πίσει τὰς καρδίας αὐτῶν*. Sed quorsum haec omnia? Nempe, cum epistolam ad Ebraeos scriptam profiteamur ad Christianos de Iudaeis, vt minime existimer aliquis: inter eos nullos intelligi Profelytos; cum per ea, quae dicta sunt, satis constet, et eorum in primis magnam vbique rationem habuisse

T 4

*) V. SALMASIVM in *Fanere ling. Hellenist.* p. 100
sqq. et WETSTENIVM ad l. c. Ioan.

habuisse Apostolos, et epistolas cum ad Iudaeos Christianos scriberent, in illis quam plurima posuisse quae maxime ad huius generis Iudaeos referrentur.

§. XIII.

Christianis de Macedonia in primisque Thessalonicensibus hic quasi primus character eorum ad quos Paullus nostram epistolam destinavit, facile asseri potest. In Macedonia quidem quam plurimi erant, ut alibi diximus, Iudaei; Thessalonice celebris erat Iudaeorum synogoga (Act XVII, 1) in qua cum Iudaeis e scripturis disputauerat Paullus, e quibus quosdam, sed τῶν σεβομένων Ἑλλήνων h. e. Profelytorum, et vero etiam feminarum honestarum s. primariarum non paruum numerum sibi ad Iesū Christi religionem suscipiendam conciliauerat (v. 4). Qui de deorum cultoribus nomina Christo dedissent, nullos commemorat Lucas; nam *primariae illae feminae* etiam e profelytis videntur fuisse, propter ea quod feminas in primis constat ad Iudaicam religionem inclinasse, quibus σεβομέναις γυναῖξί καὶ εὐσχημίσι etiam alias Iudaei abutebantur ad Paullum Antiochia exturbandum Act XIII, 50. Atque propter hoc silentium Lucae, qui tamen satis accurate declarat quo de genere illi a Paulo e Thessalonicensibus Christo conciliati fuerint, vereor ut ii recte sentiant qui volunt utramque ad Thessalonicenses epistolam Christianis e Gentibus in-

inscriptam esse. Nam etsi i Theff. I, 9. profiteretur Paullus: eos ad Deum ab idolis reuerfos deum immortalem et verum colere, itemque eos, vt quibusdam videtur, τὰ ἰδὴν appellat i Theff. II, 16; non tamen Thessalonicenses illo in loco τὰ ἰδὴν appellantur, nec, si ita appellasset, statim intelligerentur Gentes proprie ita dictae, cum ipso hoc nomine saepe de Gentibus Profelyti significantur, vt supra diximus, qui quidem vere dici poterant idolis relictis Deo immortalī fidem dedisse. Sed sit ita sane, fuerit in loco cap. I. allocutus Christianos de Gentibus: non magis sequitur, quod illi volunt, quam: quod epistola ad Romanos non praecipue scripta sit in vsum Christianorum de Iudaeis, quoniam ibi cap. XI, 13. τὰ ἰδὴν planissime loquitur. Non profecto credibile est, cum plerique certe inter Thessalonicenses ad Christum adducti de Iudaeis aut Profelytis fuerint, id quod Lucas satis prodidisse videtur, iis omnibus neglectis, Paullum ad paruum gregem de Gentibus, si quidem tales ibi probarunt Euangelium, scripturum fuisse. Quare vel omnes Christiani istius vrbis vel plerique Christiani e Iudaeis fuerint.

§ XIV.

Alterum, quod Paullus confirmat de Ebraeis suis est cap. X, 32. 33: quod fuerint
 ἐν εἰδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι καὶ κοι-
 νωνοὶ τῶν ἑταῶς ἀναστροφόμενων γεννηθέντες, qui
 T 5 etiam

etiam tulerant μετὰ χαρᾶς τὴν ἀρπαγὴν τῶν
ὑπαρχόντων. Forte, in sacris certe Scripturis,
nullos reperias quibus hoc magis tribui possit
quam Macedonicis Christianis, ac Thessalo-
nicensibus in primis. In Actis Apostolorum,
vbi Lucas (c. XVII, 5) narrat seditionem Iu-
daeorum aduersus Christianos, eos refert Ia-
sonem aliosque Christianos (v. 6) ad vrbi
praefectos traxisse et seditionis aduersus Cae-
sarem accusasse; hi quidem maxime erant θεα-
τριζόμενοι h. e. publico spectaculo obiecti.
Neque Iason dimittebatur cum ceteris nisi
postquam satis dederant (v. 9). Quo modo?
non quidem commemorat Lucas, sed
vt erant tales iudices auri admodum cupien-
tes, nihil probabilius quam eos iudicatum sol-
vi satis accepisse. Sed sequente nocte cum
Paullum isti Christiani statim ex vrbe dimi-
sissent, vt Iudaeorum furorem effugeret, vi-
dentur iudices cum illis ex sponso egisse at-
que diripuisse bona; forte etiam nouus furor
accessit Iudaeorum, qui voti sui non com-
potes facti, elapso Paulo, tanto magis in-
censi erant in Christianos. Certe posthaec
Iasonem reperio Rom. XVI. 21. extra pa-
triam cum Paulo et aliis Act XX, 4. commemo-
ratis. Ac ipse Paullus multus est in ho-
rum Christianorum laudibus vel ab hac parte
celebrandis. In epistola II ad Corinthios c.
VIII, 2. quantis laudibus effert Macedonum
liberalitatem, qui, quamuis multas essent ad-
uersitates experti (ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως) ta-
men

men valde gaudebant, et maxima paupertate pressi (τῇ κατὰ βάθος πτωχείᾳ) eximie liberales erant! Iplis autem in epistolis ad Thessalonicenses quam istas eorum laudes frequentat! *Similes facti estis mei et Domini, eo quod probaueritis doctrinam (Euangelicam) plurimis sub aduersitatibus, cum gaudio Sp. S. (cap. I, 6.), similes facti estis Ecclesiarum Dei Christianarum in Iudaea; nam eadem ipsa vos quoque passi estis a popularibus vestris quae illi (Christiani) a Iudaeis (c. II, 14.). Nos ipsi laudamus vos in Ecclesiis Dei a patientia vestra et constantia in omnibus, quas sustinetis, vexationibus et calamitatibus (2 Thess. I, 4).*

§. XV.

Quam porro liberalitatem magnitudinemque beneficentiae laudat in Ebraeis Paullus sic, vt nec dubitet dicere (Ebr. VI. 10.): *non ita iniustum fore Deum vt immemor sit beneficentiae vestrae *) et solliciti amoris quem demonstra-*
stis

- *) Ἐργον haud dubie beneficentiam complectitur s. *bene facta*, quod vel ea quae sequuntur, docent. Eodem sensu, si quid video, est Phil. I, 6. vbi confidit Paullus fore vt qui (inter Philippenses) coeperit bene facere idem illud conficiat: namque illum sensum et locus similis confirmat 2 Cor. VIII, 6, vbi ἐπιτελεῖν τὴν χάριν non aliud est nisi: conficere negotium colligendorum beneficiorum coll. v. 10 & 11, et ipse contextus, cum Philippenses laudasset Paullus: v. 5: ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ εἰς τὸ εὐαγγέλιον, a liberalitate erga Euangelium, vt Rom.

XV,

his erga religionem eius *) eo quod commodaveritis sanctis atque adhucdum commodetis: eam igitur alibi ita tribuit Christianis Macedonicis et Thessalonicensibus, ut nulli generi Christianorum magis. Modo commemoravimus quae ea de re scripsit 2 Cor. VIII, 2 seqq.; Philippenfes eodem nomine celebrat Phil. IV, 15. Et, quem ad modum Thessalonicenses ab amore laudat erga alios 2 Theff I, 3. 1 Theff. IV, 10, ita omnino iisdem, quibus in loco ad Ebraeos citati, verbis utitur in praedicanda Thessalonicensium liberalitate. Nam in illo loco τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης; plane sic 1 Theff. I, 3. commemorat τὸ ἔργον τῆς πίστεως, beneficium a fide profectum (ut Philem. 6. κοινωνίαν τῆς πίστεως. cf. Gal. V, 6.) καὶ τὸν κόπον ἀγάπης. Quod ἔργον πίστεως perinde Thessalonicensibus tribuit 2 Theff I, 11, cuius loci sententia haec videtur esse: *Semper oramus pro vobis, ut Deus noster vobis det beneficium* (beatitudinis sempiternae cuius spem fecit in Evangelio) *et perficiat virtute* (sua) *benevolentiam* (vestram) *et liberalitatem a fide profectam.* Quem sensum verum esse non dubito, quamquam solent hunc locum in
aliam

XV, 26. 2 Cor. VIII, 4. IX, 13 &c., id quod plerique interpretes agnoscunt. Adde Gal. VI, 10.

*) Τὸ ὄνομα Θεῶν est religio divina. Ita saepe in Actis Apostolorum. Phil. I, 5. erat. κοινωνία εἰς τὸ εὐαγγέλιον. Philem, v, 6. κοινων. εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν.

aliam partem interpretari. Namque ut ἐργον πίσεως hoc sensu est multis in Paullinis locis, quæ paullo ante proferebamus, ita ἀγαθωσύνην de beneficentia dici omnes concedunt, esse autem non Dei sed Thessalonicensium in alios beneficentiam intelligendam, et illa coniunctio cum ἐργῳ πίσεως suadet et commemoratio amoris erga alios v. 3, et illud: πληρώσῃ quod quidem est cum ἐπιστάσει Phil. I, 6. et alibi. Εὐδοκίαν porro de benevolentia dici praesertim in bene faciendo vix opus est ut doceatur; certe hoc sensus est Rom. XV, 27, ut εὐδοκία ἀγαθ. possit esse: beneficentia a benevolentia profecta. Ac Deo hoc tribui, quod is promptos reddat homines ac paratos ad bene faciendum, satis constat vel e 2 Cor. VIII, 1. ubi liberalitatem Macedonum Paullus appellat *gratiam Dei datam Ecclesiis Macedoniae*, deque promptitudine Titi ad fructus huius liberalitatis colligendos v. 16. ita loquitur, ut *studium in animum eius a Deo iniectum* dicat. Denique κλήσις apud Paullum saepe est de beneficio Dei quocunque; ut Rom. XI, 29. coniungitur cum χαρίσμασι, *beneficiis*, et paullo post v. 31. ἐλεηθέντες vocantur qui paullo ante κλητοί; maxime de beneficio beatae immortalitatis, ad quam inuitat eiusque spem facit Euangelium, ut Phil. III, 40. τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως, et Ebr. III, 1. κλήσις ἐπαράνιος, *caeleste beneficium*, quod c. II, 10. erat δόξα et σωτηρία, quam duce Iesu Christo consequemur. Quam
 signi-

significationem inesse huic verbo in eo, quem quem illustramus, loco, versus 10. clare confirmat, ubi dominus proponitur tamquam venturus, ut *illustretur* s. demonstret virtutis beneficentiaeque suae magnitudinem *in sanctis suis* remunerandis *admirabilemque se demonstret in omnibus qui credunt*, eo quod doctrina nostra vobis proposita, quae illam beatitudinis sempiternae mercedem promittit, *certa reperitur illo die* s. tempore eo quo Christus cuius reddet pro factis suis Πιστεύοντες hoc sensu est Rom. III, 2. ut ibi etiam alii videntur; alibi fere e. c. 1 Cor. I, 6. est ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν τὸ μαγνύριον τῷ Χριστῷ.

§. XVI.

Neque vero, si a Christianis in Galatia discesseris, quoad e Pauli epistolis constat, ulli Christianorum Ecclesiae maius periculum imminabat verendumque erat ne a Christi Evangelio descisceret, quam Ecclesiae Thesalonicensium. Namque hoc metu ductus Apostolus miserat Timotheum *eis τὸ ἐνθάρτυν αὐτοὺς καὶ παρακαλεῖσαι αὐτοὺς περὶ τῆς πίστεως* ut eos confirmaret admoneretque de constantia in fide *). Atqui hoc ipso consilio Paullus omnem scripsit epistolam ad Ebraeos, ut eos con-

*) De illa constantia interpretor τὴν πίσιν, ut 2 Thess I, 4. ubi πίσιν ἐν τοῖς διωγμοῖς aliter intelligi non potest; idemque docent in loco nostro ea quae sequuntur v. 3: ne commoveamini istis adversis rebus.

confirmaret, ne fidem euangelio datam deferrent. Cuius epistolae quaedam loca conferamus cum illa Thessalonicensibus scripta, vt. quanta similitudo vtramque intercedat, clarius intelligatur. Dixerat Apostolus verbis iis quae modo adhibuimus: debuisse Timotheum eos παρακαλέσαι περί τῆς πίστεως; vicissim rogat Ebraeos (cap. XIII, 22) vt suscipiant λόγον τῆς παρακλήσεως, quae admonitio in epistola proposita haud dubie ad constantiam suadendam pertinebat. Tum statim subiicit (v. 23) *scitis Timotheum profectum, quocum, ut subito redierit, videbo vos*; plane vt in illo loco et Timothei et admonitionis et sui ad ipsos proficiscendi propositi (v. 11.) mentionem iniecerat. Iam verebatur Paullus ne quisquam Thessalonicensium commoueretur istis, quibus obnoxii erant, aduersis rebus (τῷ μηδέναι σαινεῖσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις,) quoad Ebraeos, quos cum laudasset quod moderate tulissent opprobria et iacturam bonorum (c. X, 34.), nolite, addit v. 35, *abdicere fiduciam, quae magnam secum fert mercedem; nam patientia opus habetis, ut, faciendo quae Deus vult, obtineatis quod vobis promissum est.* Idem illud erat 1 Thess III, 3: *ipsi enim scitis, quod huic ipsi (fato) addicti sumus* (eis τῷτο κείμεθα) nempe vt sustineamus aduersa, qua via et alibi dicit Christianos, duce Christo, ad caelestia gaudia tendere, Rom. VIII, 17. 18. 29. 30. Ebr. II, 10. Hac ipsa de causa Ebraeos iubet (c. XII, 2 sq.) *respicere fidei s. constantiae*
ἀνέλο-

auctorem ac remuneratorem Iesum (πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν. Vid l c ex Ebr. II, 10.), ut qui etiam aduersa sustinuerit, contemseritque ignominiam, quem deberent animo contueri (ἀναλογιζέσθαι) ne animo fracti animum desponderent (ἵνα μὴ κάμῃτε ταῖς ψυχαῖς ἐκλυόμενοι); neque enim eos adhuc, pugnando aduersus peccatum (h. e. illecebras ad deficiendum a Christi religione, quo sensu est c. X, 26.) ad sanguinem restitisse (ita vt vel vitae periculum subierint) et oblitos esse admonitionis (τῆς παρακλήσεως): quem amat Deus eum castigat. Sic pariter verebatur de Thessalonicensibus 1 Thess. III, 5: μήπως ἐπείρασεν αὐτοὺς ὁ πειράζων. h. e. ne ab aduersariis suis sollicitarentur ad fidem prodendam atque cupiebat v. 10 καταρτίσαι τὰ ὑπερήματα τῆς πίστεως, perficere quae illorum fidei deerant.

§. XVII.

Spero me planum fecisse: quod ea, quae Paullus de Ebraeis suis prodidit, planissime asseri Thessalonicensibus, aut si mauis, Macedonicis Christianis possint, ad eosque, quoad praeunte historia sacra iudicare licet, ista Ebraeorum conditio magis quam ad alios ullos referri debeat. Iam si quis nostram de istis Ebraeis deque tempore, quo ad eos scripserit Paullus, sententiam admiserit, multa intelliguntur, quibus vel Apostolorum Ecclesiarumque Apostolicarum historia vel sacrae scripturae loca illustrari possint; quae quidem hanc

hanc habent vim, ut ipsi sententiae nostrae firmitatem addere videantur. Namque *primum* perspicua est istius ad Ebraeos epistolae similitudo cum priore ad Thessalonicenses, quae vnde nata sit? vix potest intelligi, nisi ad eosdem Christianos utramque scriptam agnoscamus. Ea ut perspicue appareat, ex una sectione XIII. illius epistolae cum IV et V. prioris ad Thessalonicenses collata breuem indicem adiicimus:

Ebr. XIII, 1. ἡ φιλαδελφία μενέτω.

1 Theff. IV, 9. περὶ τῆς φιλαδελφίας εἰ χρεῖαν ἔχετε γράφειν κ. τ. ἐξ.

Ebr. XIII, 2. et 16. τῆς φιλοξενίας, τῆς εὐποιίας κ. κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε.

1 Theff. IV, 10. ἀγαπᾶτε πάντας τ. ἀδελφούς. παρακαλῶμεν δὲ περισσεύειν μᾶλλον.

Ebr. XIII, 4. Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνος δὲ καὶ μοιχὸς κτείνει ὁ Θεός.

1 Theff. IV, 3 seq. Τῆτο ἐστὶ θάλημα τῷ Θεῷ — ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας. κ. τ. λ. 6. ἐκδικος ὁ κύριος περὶ πάντων τούτων.

Ebr. XIII, 5. ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος, ἀργεμένοι τοῖς παρῶσιν.

1 Theff. IV, 11. 12. Φιλοτιμεῖσθε ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια καὶ ἐργάζεσθαι — ἵνα μηδὲν χρεῖαν ἔχητε. Add. 2 Theff. III, 11. 12.

Ebr. XIII, 7. μνημονεύετε τῶν ἡγμένων ὑμῶν. 17. πείθεσθε τοῖς ἡγρμ. ὑμ. κ. ὑπέκτετε

V

1 Theff.

I Theff. V, 12. 13. Ἐρωτῶμεν ὑμᾶς εἰδέναι τὰς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν καὶ προϊσταμένοις ὑμῶν ἐν Κυρίῳ κ. τ. λ.

Ebr. XIII, 9. διδασκαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε.

I Theff. IV, 13 seq. exemplum est istius vitii.

Ebr. XIII, 15. ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντὸς τῷ Θεῷ.

I Theff. V, 18. ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε· τὸτο γὰρ θέλημα τῷ Θεῷ.

Ebr. XIII, 18. προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν.

I Theff. V, 25. προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν.

Ebr. XIII, 20. ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ κ. τ. λ.

I Theff. V, 23. ὁ Θεὸς τ. εἰρήνης ἀγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς κ. τ. ἐξ.

§. XVIII.

Alterum, quod ex admissa sententia nostra facilius intelligitur, hoc est: cur inter omnes epistolas hanc ad Ebraeos primam scripserit? nam primam esse supra collegimus (§. VIII), et si quis contra dicat, is vellem ut idoneis rationibus vinceret, aliam e Paullinis epistolis nostram aetate superare. Nempe cum Paullus suscepisset munus Apostoli inter gentes atque etiam ei convenisset cum ceteris summa auctoritate conspicuis, ut illi circumcisos curarent ad Christum adducendos, Paullus ad Gentes proficisceretur (Gal.

(Gal II, 9): turbae eae quae controuersiam super lege circumcisionis Gentibus iniungenda excitauerant, perpetuaque studia Iudaizantium, qui repudiata auctoritate Apostolici decreti Act. XV. tamen illam legem Gentibus volebant obtrudere, Paullum in eam coniciebant necessitatem, vt argumentis perspicuis Euangelicam libertatem praestantiamque nouae legis Christianae prae veterē Iudaica confirmandam putaret; certe numquam magis quam in hoc ipso recenti quasi feruore disputationis opus erat tali demonstratione. Cum igitur, isto quidem tempore, Paulo in primis commissa esset cura Euangelii per Asiam occidentalem Graeciamque propagandi, (id quod ex Apostolorum Actis constat), binas epistolas scripsit, quae essent pro basi in omni institutione sua, ad Christianos Graecos vnam. h. e. nostram Ebraeis inscriptam, alteram ad Christianos a Iudaizantibus in Asia maxime vexatos h. e. epistolam ad Galatas. Neque in vlla alia, quae serius scripta est, ita copiose atque ex instituto istam controuersiam paene ad omnes ecclesias pertinentem tractauit. Ac vel propter ea nostra in epistola videtur mentionem eius ecclesiae neglexisse cui scripserat, secus quam in ceteris omnibus fecit, quod omnino omnibus Apostolicis Ecclesiis eam destinarat, quibus quidem maximum a Iudaizantibus periculum imminere videret.

§. XVIII.

Quodsi *porro* quaereretur: cur, cum pluribus Ecclesiis destinauerit illam ad Ebraeos epistolam, tamen orationem in primis retulerit ad Thessalonicenses, vt nobis supra videbatur? causam arbitror esse in promptu. Nam *primum* haec Thessalonicensium Ecclesia in ipsa Macedoniae metropoli quasi erat mater ceterarum per Graeciam vniuersam, vt Paulus claris dicit verbis 1 Thess I, 8: *ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ*. Quare his missa epistola commodius poterat cum ceteris Graeciae Ecclesiis communicari. *Deinde* nullam inter Graecos Ecclesiam maiori furore exagitauerant Iudaeae legis studiosi; quibus ita non satis visum fuerat Apostolum cum suis Thessalonica expulisse, vt etiam eum Beroeam persequerentur et ibi commouerent multitudinem (Act. XVII, 13.) cogerentque statim vel Beroea discedere (v. 14.). *Denique* multarum rerum cogitatio sollicitum habebat Apostolum, vt, qui Thessalonicenses non ignorabat maxime periclitari, inprimis prouideret ne ista res publica aliquid detrimenti caperet. Videtur autem ista sollicitudo habuisse praecipue duas causas; ceteras enim superius propositas (§. XIV et XVI.) repetere non lubet. *Primam* hanc, quod, etsi Thessalonicenses magno applausu exceperant traditam a Paulo doctrinam Euangelii (1 Thess. I, 6 seq. II, 1 seqq. 13), tamen non videntur eam subtilius inuestigasse

stigasse, nec, quod quidem a Iudaeis fieri debebat, contulisse cum sacris Scripturis, ut fir-
mior esset et contra dubitationes magis mu-
nita veritatis Evangelicae conscientia. Nam-
que Lucas cum laudet Beroeenses hactenus
(Act. XVII, 11.), quod fuerint ἐν γενέσει τῶν
ἐν Θεσσαλονίκῃ, *magis liberales quam Thessalo-
nicenses, ut qui non modo promto animo doctrinam
Christianam acciperent, sed etiam quotidie requi-
rerent in Scripturis, utrum ista, quae dixerat
Paullus, ita se haberent: profecto hoc studium
neglectum a Thessalonicensibus prodit *)*.
Sunt etiam eius rei vestigia quaedam in ipsis
Paulli ad eos epistolis veluti 1 Theff. IV, 13
seq. 2 Theff. II, 1 seq. per quae declaratur
eos prope a superstitione ac credulitate ab-
fuisse, ut vel propter ea opus fuerit admoni-
tione Apostoli (1 Theff. V, 21): Πάντα δοκι-
μάετε! Quod ipsum vitium notat in Ebraeis
(c. V, 11 seq.): *Segnes ad audiendum facti
estis. Nam cum per tempus deberetis magistri
esse, rursus necesse est ut doceamini quae sint pri-
ma initia doctrinarum diuinarum, et ii redditi
estis quibus opus sit lacte, non solido cibo, ut qui
suis*

V 3

*) Scio interpretem veterem latinum, ut quidem non-
nullis videtur, sequacibus aliis, has laudes his tri-
buisse, non Beroeensibus, quam interpretationem
copiose tuetur OEDERVS *Animaduerss.* SS. 98 et 99.
p. 677 seq. sed ea nihil contortius est. Non ta-
men eius vacat argumenta excutere, nec ea veren-
dum est ut multos in eius partes pertrahant.

fiis expertes subtilioris doctrinae *) *nec exercitatione acueritis sensus ad bonum malumque discernendum.* Id quod per contextum maxime dicit de neglecto studio Scripturarum (v. 11.); vt vel sic eadem appareant in Thessalonicensibus, quae erant in Ebraeis. Quae cum ira essent facile, quae causa fuerit sollicitudinis Apostolicae intelligitur. Sed erat forte etiam *alia* in cunctatione Timothei, quem Beroeae relictum Paullus voluerat quam primum Athenas ad se venire (Act. XVII, 15.). Quem oportet diutissime Beroeae haesisse, cum Paulus, qui parum temporis Beroeae confecisset (v. 14.), tamen Athenis ferre diutius desiderium Thessalonicensium non posset (1 Thess. III, 1.), et propter periculum Thessalonicensium (quod vel e Timothei reditu propter ipsum hoc periculum protracto colligere et vero etiam in primis e Timothei litteris discere potuit), mandata, id quod supra docuimus (§. VII.), perscriberet ad Timotheum, vt de eorum fide s. constantia dispiceret (1 Thess. III, 5.). Qui cum confirmandi essent, ne fidem Euangelio datam proderent, forte hanc epistolam ad Ebraeos misit ad Timotheum Beroeam, vt ea ad illam confirmationem vteretur. Certe tum posset intelligi, cur in veteri subscriptione sit: missam esse ad Ebraeos epistolam per *Timotheum*, nec mihi quidem inepti

*) Ita cum GROTIUS et aliis accipiendum, suadente contextu v. 14 et c. VI, 1. Ebraeorum עבריים modo τελειότης est, modo διουκισύνη.

inepti videntur THEODORETUS et alii qui verba c. XIII, 23 ita interpretantur, ut Paullus Timotheum dixerit eum, per quem profectum illam epistolam miserit. Ac forte propter ea Paullus epistolae non addidit nomen suum, quod eius auctor vel per modum, quo Paullus aduersus Iudaismum Thessalonicae doctrinam asseruerat, satis in hac ipsa epistola conspicuum, vel e Timothei narratione facile agnosci posset. Sed cum existerent, qui auctoritate sermonum literarumque Paulli ad somnia Thessalonicensibus persuadenda abuterentur (2 Theff. II, 2), (ita quidem interpretibus videtur) quo forte traxerunt verba epistolae nostrae c. X, 25 extr., post haec in omnibus epistolis suis addidit nomen suum manu quidem sua, eoque signo voluit dignosci omnes epistolas a se scriptas: Vide 2 Theff. III, 17. Quamquam et omittere potuit in epistola nostra nominis sui auctoritatem, ne si epistola in furiosorum Iudaeorum manus incideret, sui nominis inuidia ipsius epistolae auctoritas labefactaretur. Nam *Paulli* nomen in primis odisse videntur furiosi apud Thessalonicenses Iudaei, ut colligi potest ex Act. XVII, 14, vbi, statim ut illi seditionem Beroeae fecissent propter doctrinam Dei ibi a *Paullo* propagatam (v. 13), Christiani *Paulum* dimiserunt ex vrbe, saluis Sila et Timotheo, contra quos nihil tentasse Iudaei videntur, cum satis diu ibi post Paulli expulsionem fuerint.

§. XX.

Postremo si scripta est epistola nostra ad Thessalonicenses, et prius quidem quam vtraque prae se ferens ipsum nomen Thessalonicensium: ratio reddi potest cur in hac vtraque longe melius sentiat de Thessalonicensibus quam tum cum ad eos nostram scriberet. Quod ita constituendum videtur. Maximum periculum, in quo Thessalonicenses propter animum varium nec exercitatione in doctrinis diuinis subtilius considerandis satis confirmatum, itemque propter continuas easque grauissimas vexationes a Iudaeis Christo contrariis, versabantur, Paullum ad epistolam nostram Thessalonicensibus perscribendam Timotheumque eorum confirmandorum causa ablegandum impulerat. E quo reduce cum didicisset Thessalonicensium Christianorum constantiam, amorem, memoriam Paulli conseruatam eiusque videndi vehementissimam cupiditatem (1 Thess III, 6.), liberatus sollicitudine atque animaduertens vera fecisse Deum quae sperauerat Ebr. VI, 9 seq.: Thessalonicensibus ita priorem epistolam scripsit ut et gratularetur laudaretque eos et ad tuendam constantiam eiiciendaque, quae reliqua essent, vitia adhortaretur. Sed cum voluisset *semel atque iterum* (1 Thess II, 18) Thessalonicam proficisci h. e., ut videtur, et illo tempore quo epistolam ad Ebraeos, et eo, quo priorem ad Thessalonicenses scripssisset, tamen impeditus furore ac insidiis Iudaeorum (quas

l. c.

l. c. *Satanam* dicit, vt Christus Petrum Matth. XVI, 23. et alibi Paullus Rom. XVI, 20. coll. v. 17 et XV, 31.): rogat Deum ac Iesum Christum (1 Thess. III, 11): vt mox viam sibi parer ad eos; quamquam ante tempus, quod Lucas commemorat Act. XX, 2. 3. eo non viderur venisse. Ceterum quid ex illa, quam declarauimus, sententia colligi possit ad auctorem epistolae, ad Ebraeos et linguam, qua scripta sit, reperiendam, nullo negotio, qui volent, viderint.

COROLLARIUM

AD SUPERIOREM DISPUTATIONEM.

Et si ad defendendam hanc disputationem non admodum necessaria est discussio alius sententiae CHR. FRID. SCHMIDII, Professoris nuper Vitebergensis, qui (*bibl. philol. et crit.* Vol. I. Part. III. p. 414 sq.) epistolam ad Ebraeos scriptam arbitratur Christianis e Iudaeis in Asia: tamen, cum hac sententia admissa stare illa nostra non posset, ad quam labefactandam vsus est ille vberiori confirmatione suae, atque ego maxime cupiam, vt vicissitudine dubitationis reperiatur, vtra sit verior? declarabo paucis, quid mihi contra eius rationes dici posse videatur.

Principio sumit, idque se ait alibi docuisse (*Obss. super epist. ad Hebr.* p. 16. 17.): Petrum epist. 2. c. III, 15 de epistola ad Ebraeos locutum; quod non ignoro etiam interpretes tantum non omnes statuere, qui utuntur locis huius epistolae similibus, in primis eo, quem vnum SCHMIDIVS in *Obss.* suis protulit, Ebr. X, 37, ubi eadem, quae apud Petrum, admonitio reperitur. Sed incerta est ista auctoritas, atque valde dubito, an hodie constitui possit quam Paulli epistolam quemque eius locum respexerit Petrus. Est eius rei quam Petrus commemorat, significatio aliqua in illo loco ex epistola ad Ebraeos; neque tamen illa similitudine locorum cogitur, hanc esse epistolam eam, quam Paullus Iudaicis Christianis per Pontum, Galatiam &c. scripserit, nam eandem rem Petrus in omnibus Paulli epistolis propositam proficitur. Nec video quo modo cum hac Petri professione conciliari possit id, quod V. Cl. (Prolegg. ad *Obss. super epist. ad Hebr.* p. 17. not. y) dicit, Petrum sub iisdem rebus, de quibus et Paullus scripserit, intellexisse *aduentum Christi dilatum quidem, attamen repentinum, itemque novam creationem*, nempe illam quam Petrus in superioribus dixerat; neque enim ea de re Paullus dixerat in omnibus epistolis suis. Quid? si illa Paulli epistola ad Christianos in Asia Iudaicos scripta iniuria temporis perierit? quo ubi confugiam non vereor ne magis quisquam offendatur quam sententia

tia eorum interpretum, qui locum 1 Cor. V, 9 de Paulli epistola nunc non superstiti intelligunt. Quid? si Petrus, qui ipse se in primis ad Christianos in Galatia scripsisse proficitur, respexerit locum Gal. VI, 1-9? nam ibi Paullus iubet, ut concordiae studiosi non seuerius animaduertant in aliorum vitia, at videant ne ipsi labantur sed digna laude agant, ut cogitent, si quis seuerit in spiritum, fore ut e spiritu beatitatem merat sempiternam, ut bene agentes de frugibus suo tempore colligendis non desperent, vno verbo ea quae Petrus in loco commemorato tradiderat; neque enim modo vult ut Domini cunctationem sibi faustam putent, sed etiam ut promissam felicitatem expectantes, pacisque studiosi, dent operam ut sine macula et reprehensione reperiantur; quod et ipsum profecto Paullus vtrget in omnibus epistolis; illique ad Galatas epistolae maxime consentanea est adhortatio Petri, quam commemorationi epistolarum Paullinarum subiecit: φυλάσσετε, ἵνα μὴ τῇ τῶν αἰρέσεων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τὰ ἰδία σημεῖα. Video V. Cl. in primis cauere voluisse (Prolegg citt. p. 16, not. x) ne quis Petri verba ad illam Paulli epistolam referret. Neque tamen quisquam, spero, morosum putabit me qui negem vim eorum, quae contra dicunt sentire posse. Namque quod dicit epistolam ad Galatas potissimum ad conuersos e gentilibus scriptam esse, de ea re satis, ut opinor, §. XII. disputationis dixi. Quod addit: illam
episto-

epistolam nouem annis amplius ante alteram Petri existisse, id vnde habeat, non magis assequor, quam cur epistolam Paulli a Petro intellectam tamquam *recentem aliquam* h. e. nuper admodum scriptam sumserit, ceterisque Paulli *ad easdem Ecclesias* epistolis *superioribus* adiunctam; neque enim hoc est in verbis Petri, vt qui epistolam Paulli *ad suos lectores* scriptam diserte a ceteris Paulli epistolis discernit, nec ceteras illa Paulli ad Iudaicos Christianos priores esse confirmat.

Porro V. Cl., incredibile fuerit, inquit (p. 417. biblioth.), quod Paullus in has Asiae regiones, in quibus tot labores subierat, nihil literarum miserit, cum ceteri Apostoli, Iacobus, Petrus, Iudas et Ioannes, ad illam *διασποράν* non neglexerint scribere. Quam sit illud incredibile, viderint alii; ego, si res vera esset, non mirarer quidem, cum Paullus et saepe in has oras proficisceretur possetque coram docere, vt literis non admodum opus esset, et nusquam plures haberet discipulos qui vel doctrinam propagarent Christianam vel Christianos docendo admonendoque confirmarent. Quanquam non arbitror V. Cl. plurimum tribuere huic argumento, cum ignorare non possit, epistolas Paulli ad Galatas, ad Ephesios, (praesertim si haec est, quod quidem mihi videtur et multi nobiles interpretes agnouere, encyclica ad plures in Asia Ecclesias), ad Timotheum, forte ad Colossen-

lloſſenſes quoque, eſſe tales quales deſiderat
h. e. ad Chriſtianos in Aſia ſcriptas.

Maximam quidem vim putat eſſe (p. 424)
tertiſ argumenti: Apoſtolus diſerte proſiſtetur
in epiſtola ad Ebraeos, non ſe nouitiis ſcri-
bere Chriſtianis, ſed veteribus, qui *a multis*
uſque annis ita imbuti ſint doctrina Chriſti,
vt iam dudum potuerint aliorum doctores
eſſe, Ebr. V, 12. VI, 7., quorum magiſtri
a multis retro annis mortui ſint Ebr. XIII, 7.,
qui de aliis *iam pridem* liberalitate ſingulari
bene meruerint Ebr. VI, 10. Ego vero haec
loca minime ignoro, ſed quae illis V. C. ad-
dit, ea igitur non poſſum agnoſcere. Si
Paullus, quae mea eſt ſententia, epiſtolam ad
Ebraeos in primis ad Theſſalonicenſes ſcri-
pſerit, itemque ſi Silas cum Paulo docuerit
eos Act. XVII, 4., denique ſi, quod ſpero
planum feciſſe diſſ. §. VII, Timotheus Theſſa-
lonicam reuerſus, ibi doctrinam Chriſtianam
propagauerit: recte dicere poterat Paullus:
Ebraeos aliorum magiſtros eſſe debere. Ne-
que enim, vt hoc poſſent, multis opus erat
annis; nam nec plane rudes erant verae reli-
gionis, vt qui, tanquam Ebraei, a primis an-
nis inſtituti eſſent legibus Dei, nec, vt e lu-
daeis Chriſtiani, et vero etiam ſubtiliter docti,
redderentur, copioſam debebat Paullus cum
aliis inſtitutionem adhibere; ſatis erat, paucis
eos commonefactos eſſe de rebus a leſu ge-
ſitis

ftis, eorumque consensu cum dictis Scripturarum sacrarum de Christo. Tum ipsi assidua scripturarum V. T. lectione et crebra comparatione initiorum doctrinae Christianae cum illis libris, facile poterant obtinere doctrinae subtilitatem. Haec est ista subtilitas, non quam nostri homines dicere solent, sed quae poterat in Ebraeos cadere eratque digna iis qui ex Ebraeis magistri vellent esse; haec Apollonio tribuitur, qui, ἀρχιβέσηρον edoctus viam Dei i. e. Christianam religionem, arguebat Iudaeos, demonstrans per Scripturas, Iesum esse Christum Act. XVIII, 26. 28; hoc modo Paullus Thessalonicenses instituerat, ut e scripturis Iesum tanquam Christum agnoscerent Act. XVII, 2. 3.; ab hac parte liberale ingenium Beroeensium laudatur a Luca ibidem v. 11. Hoc studium, tanquam viam ad subtiliorem doctrinam, nisi fallor, in Ebraeis desiderat Paullus, cum δυσσεμνήντων appellat doctrinam suam eamque omnem, secus quam in ceteris epistolis fere, e comparatione cum scripturis V. T. demonstrat. Quod Ebraeorum doctores iam pridem mortui fuerint, non magis dicit Ebr. XIII, 7. quam quod Ebraei iam pridem liberales fuerint in alios Ebr. VI, 10. Sed de illo loco posthaec accuratius dicam.

At Paullus hac in epistola non de ignorantia conqueritur initiorum doctrinae Christianae, sed reprehendit Ebraeos quod neglexerint incrementa capere cognitionis neque

que tuerentur constantiam in professione Evangelii. Audio. Sed ita conqueri poterat etiam de Ecclesia nuper constituta, si quidem illi, qui primis doctrinae Christianae principiis imbuti fuerant, quamquam potuissent, non porro profecerant perennitate studiorum; et docet exemplum Christianorum inter Galatas, illum stuporem et inconstantiam iis tribui quoque, qui nuper admodum accesserant ad Evangelii doctrinam.

Tum V. Cl. Apostolum, ait p. 418, lectores epistolae appellare Ebraeos, neque enim additam esse epistolae inscriptionem a Patribus veteris Ecclesiae, qui ne ipsi intellexerint quidem quales fuerint isti Ebraei (p. 419). Atqui Paulli tempore fuisse duo genera Ebraeorum, Asiaticum et Aegyptiacum. Huius generis esse Hellenistas, illius Ebraeos, quod appareat e locis Phil. III, 5. 2 Cor. XI, 22. Act. VI, 1. XI, 20, inde etiam Ebraeorum et Aegyptiorum Evangelia esse. — In his nihil fere est quod concedere possim. Primum nulla mihi ratione persuadeat V. C. inscriptionem epistolae, tanquam ad Ebraeos datae, a Paulo ipso additam esse. Nam etsi fuerunt inter Patres veteris Ecclesiae, qui vim nominis Ebraeorum non assequerentur, nihil ex hoc intelligi potest nisi quod hi, qui ignorabant vim nominis, non addiderint ipsi inscriptionem; sed potuerunt alii addidisse. Ac si inscriptio esset a Paulli ipsius manu, caderet

deret id quidem in disputationem, an eo nomine vel pristinam horum Christianorum religionem vel gentem siue patriam designare voluisset? de qua re §. XII. disputationis dixi. Sed sit ita sane, vt ille volebar, quid est causae, cur illa Hellenistarum Ebraeorumque nomina ad Iudaeos graece loquentes referat? eius enim generis et Asiatici erant et Aegyptii; quo igitur nomine Iudaei in Palaestina, in Babylonia, in aliis etiam Orientis tractibus comprehenduntur? Quibus porro rationibus vincat aliquis, Ebraeorum nomen proprium esse Iudaeorum in Asia, qua quidem in re caput est causae, de qua disceptatur, vniuersae? nihil certe est in hac gente, quo praecipue et quasi proprie nomen Ebraeorum meruisset. Sed nos reuocat ad quaedam loca N. T., in quibus Ebraei dicuntur Iudaei ex Asia. Videamus igitur! Ad Philipp. c. III, 5 Paullus se appellat *Ἑβραῖον* & *Ἑβραίων*. Quo sensu quaeso? Non quo Cilix esset, cuius originis nulla est in illo nomine significatio, neque hoc singularem prae aliis dignitatem tribuisset Paulo, neque credibile est eum, vbi se Ebraeum cum aduersariis tanquam Ebraeis componit 2 Cor. XI, 22, item aduersarios, Cilices s. de Asia Iudaeos appellare voluisse, sed quod olim secutus esset disciplinam Iudaicam. Act. VI, 1. Ebraei ab Hellenistis discernuntur. Sed quo modo efficiet aliquis, vt illos ex Asia, hos ex Aegypto Iudaeos putem? aut quo modo Helleni-

lenistas Antiochiae in Syria repertos Act. XI, 20, intelligam Iudaeos ex Aegypto fuisse? Ebraeorum et Aegyptiorum Euangelia existisse non ignoro, sed illud nullo modo Iudaeorum s. Christianorum e Iudaeis in Asia erat; nam et Chaldaico erat s. Syro sermone scriptum, ut ait HIERONYMVS lib. III contra Pelag. c. I, quo quidem sermone non utebantur in Asia Iudaei, et usurpabatur a Nazaraeis, quos numquam memini apud veteres inter Asiaticos commemorari.

Pergit V. Cl. (p. 421 seq.): veteres iam agnouisse, Apostolum aliter loqui cum Ebraeis quam cum Ecclesiis ceteris, quas ipse constituisse. Quis non videat, inquit, Apostolum cum Ebraeis agere tanquam cum gente, in cuius terris Ioannes et Christus cum Apostolis saepe ac copiose docuerint. -- (Ergo Christus ipse in *Asia* docuerit? Ego quidem nullum locum epistolae memini, in quo Paulus propagatam inter hos Ebraeos a ceteris Apostolis doctrinam Christianam commemorat.). -- Itemque repetit Paullus minas eas, quibus Ioannes erat cum Christo usus, fore ut contumaces omnes pereant, eorumque terram planissime tradit flammis exurendam esse Ebr. VI, 7. 8. -- Comminationem istam Christi et Ioannis fateor me nusquam reperisse, nec assequor quid aut quale sit id, quod Vir. doctiss. addit: Paullum non loqui pro auctoritate legati Iesu Christi aut tanquam Apostolum,

lum, sed nomine Pontificis Maximi N. T. cuius gloriam illustret.

Quod loco postremo scribit (p. 425): tantum non fuisse studium disciplinae Iudaicae in Ecclesiis Macedoniae, quantum in Asiaticis fuerit; de hoc nihil audeo decernere. Nisi me animus fallit meus, in hanc sententiam incidit cum vidisset in epistolis Paulli ad Galatas et Colossenses in primis cauere ne disciplinam Christianam coniungerent cum Iudaica, sed in epistolis ad Thessalonicenses non item. Quamquam si verum est, hos in Macedonia Christianos magis quam illos a Iudaismo abhorruisse, in causa potuit esse ipsa epistola ad Ebraeos, qua, mea quidem sententia, impediuerat Apostolus, quo minus malum istud latius serperet inter Macedones. Omninoque alio periculo turbabantur Ecclesiae Macedoniae, quibus scriptam puto epistolam ad Ebraeos, quam quod illis in Asia imminebat. Hae in discrimen adducebantur studio coniungendae religionis Iudaicae cum disciplina Christiana, illae in Macedonia, verendum erat, ne, relicta Christi doctrina reuerterentur ad Iudaismum, id quod Paullus satis prodit in epistolis ad Ebraeos et Thessalonicenses.

His quae contra SCHMIDIVM τὸν μακάριον dixeram, placet addere quaedam, quibus me spero satis facturum TOBLERO, Viro reue-

reuerendo et amico singulari, de difficultatibus iis quibus se impeditum profiteretur *) quominus sententiam nostram de epistola ad Ebraeos Christianis de Iudaeis in Macedonia, imprimisque Thessalonicensibus, destinata admitteret. Negat igitur se intelligere posse, quo modo Paullus in vlla epistola scripta Ecclesiae quam ipse plantasset, potuerit ita parum et quasi furtim dicere de familiaritate cum tali Ecclesia deque opera qua eam coluisset, contra vnice remittere hos, quibus scriberet, ad eos qui ipsi oculis auribusque res gestas et sermones Christi vsurpassent, Ebr. II, 3, ad doctores iam mortuos, quos meminisse, ad alios viuentes quibus obsequi deberent c. XIII, 7 et 17. Quodsi vero scripssisset Ecclesiis Christianis in Iudaea, duo putat facile posse intelligi, primum, cur tanta sit a nobis demonstrata similitudo inter Ebraeos, de quibus quaeritur, et Thessalonicenses, deinde cur suorum de iis meritorum nullam, sed vnam aliorum mentionem fecerit.

Ego vero 1) valde dubito, quae in superiore disputatione ex epistola ad Ebraeos docui in Thessalonicenses omninoque Christianos in Macedonia cadere, item referri ad

X 2

Chri-

*) in libro nuper admodum edito Tiguri 1784. 8.
f. r: *Parabomios, gelegentliche, meist praktische Wünsche und Urtheile bey neuerlichen Bücherlesen*
p. 71 seq.

Christianos in Iudaea posse; multa sunt etiam a viris doctis bene et copiose disputata aduersus eos, qui Ebraeos istos in Iudaea quae-
 siuere, quae repetere hoc loco non est neces-
 se, in primis id quod loca Vet. Test. in hac
 epistola non ex Ebraico archetypo sed e ver-
 sione Alexandrina, ex eaque non modo
 verba, sed etiam ipsa eorum interpretatio
 et ipsa vis argumentorum, repetita fuerint.
 2) Quod c. XIII, 7. Paullus doctores com-
 memoret iam mortuos, id, si verum esset,
 fateor, non paruam vim habiturum ad labe-
 factanda quidem ea, quae de Epistola ad
 Ebraeos tamquam Paullinarum omnium pri-
 ma diximus, neque ignoro interpretes,
 quoad scio, omnes magno consensu τὴν
 ἐκβασιν τῆς ἀναστροφῆς τῶν ἡγούμενων de exitu
 vitae siue morte eorum interpretari. Neque
 tamen id inest in istis verbis. Namque
 ἀναστροφή non *vita* est, sed res eas significat in
 quas isti doctores incidissent s. in quibus ver-
 farentur, aduersa videlicet quae subierant
 propter doctrinam Christi constanterque su-
 stinuerant, vt aliis exemplo possent esse. Hoc
 quidem sensu c. X, 33. καί ποιοι τῶν ἔτι ἀνα-
 στροφεμένων haud dubie sunt qui in communio-
 nem venerint eorum quos ante ignominia et
 aduersis iactatos dixerat Paullus (ὀνειδισμοῖς τε
 καὶ θλίψεσι θεωριζομένους), vt ἔτι ἀναστροφε-
 μένοι non alii sint nisi qui his aduersis exerci-
 tati fuerint, et in loco capitis XIII, ἐκβάσις
 τῆς ἀναστροφῆς eadem quae 1 Cor. X, 13. ἐκ-
 βάσις

Βασις τῆ περιουσίας *exitus calamitatum* et eluctatio ex aduersis.

Sed vix obiter Paullus sui suorumque de his, quibus scripssisset, meritorum mentionem facit, crebriorem certe aliorum a quibus Christi doctrinam acceperant. Est istud quidem, paucis loquitur de se ipso; nec tamen id significat, epistolam ad Ebraeos ei Ecclesiae inscriptam esse, in qua nec Paullus ipse docuerit, nec cuius fundamenta iecerit. Nemo fuit umquam qui negaret, Ecclesiam Ephesinam suam Paulo originem debere, aut qui Paullum diceret ad Ephesios epistolam ante, quam ipse Ephesi docuisset, scripsisse; nec tamen in illa ad Ephesios missa usquam se auctorem huius Ecclesiae profitetur aut suos labores iactat, qui nec rari nec breues fuerant, saepius quidem et longe diutius ibi quam apud Thessalonicenses et vixerat et docuerat. Pietatem porro in alios doctores commendat Ebraeis, sed eandem ipsam Thessalonicensibus 1 Thess. V, 12 seq; itaque, si, hoc nullam dat causam negandi quod Paullus hos ante imbuerit doctrina Christiana, non magis licebit existimare, quod epistolam ad Ebraeos scripserit Ecclesiae cuius doctor numquam ante fuerit. Attamen σωτηρίαν h. e. salutarem doctrinam inter Ebraeos confirmatam dicit Ebr. II, 3. non a se ipso sed ὑπὸ τῶν ἀκούσαντων, ab iis qui ipsi audiuerant Christum. Recte. *Confirmatam* videlicet (Βεβαιω-

Βασιλειῶν) prodigiis et portentis v. 4, non *fundatam*. Potuit igitur Paullus fundamenta posuisse eius Ecclesiae, cui in primis scripsisset h. e. Thessalonicensis ceterarumque Macedonicarum; post accuratius ibi tradiderunt doctrinam eandemque confirmarunt hi qui ipsi audierant docentem Christum, veluti Silas, Paulli comes in itinere Macedonico Act. XVI, 19, qui et ipse προφήτης appellatur Act. XV, 32. Nec id quidem mirum videri debet, quod Paullus de se vel de Ebraeis, tamquam discipulis suis, nihil omnino in epistola ad Ebraeos dixerit. Erat enim haec quasi quaedam communis omnibus Christianis Iudaicis, quos cum non docuisset omnes, alienum videri poterat a consilio suo, commemorare, quam esset de iis bene meritus; satis erat interspersisse pauca proprie pertinentia ad eam Ecclesiam, quae praecipue et occasionem scribendi dedisset et tali admonitione carere non posse videretur. Qua in re similis est iterum haec epistola ei quae ad Ephesios dirigebatur. Nam haec quoque encyclica est atque, ut recte statuerunt viri docti, omnibus in Asia proconsulari Ecclesiis destinata, nec propter ea suam laudat in illis Ecclesiis plantandis operam, erant enim inter has quas numquam vidisset, veluti Laodicensis et Colossensis, ut ait ipse Coloss. II, 1.

Alterum quod Ven. Viro alienum a Thessalonicensibus videtur, inscitia est quam
ca-

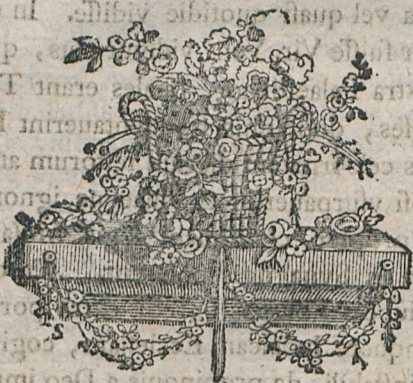

castigat Paullus c. V, 12 ita ut illis, qui iam-
dudum deberent magistri esse, opus esse di-
cat institutione in primis doctrinae diuinae ini-
tiis. Sed ea res quo modo intelligi possit iis-
que sine iniuria tribui, supra (p. 317 et 18.)
latius dixi, ut ea repetere non sit necesse.

Nec in ceteris vim aliquam esse sentio
quae cogat causam nostram deferere. De
sacrificiis, inquit TOBLERVS, et sacerdotibus
Iudaicis ita perspicue et copiose loquitur Paul-
lus, ut ii quibus talia scripserit, non potuerint
haec de Iudaico cultu tantum e scriptis aut
narrationibus aliorum tenuisse sed tamquam
praesentia vel quasi quotidie vidisse. In quo
immemor fuisse Vir. Ven. videtur eius, quod
Iudaei extra Palaestinam, quales erant The-
salonicenses, quotannis frequentauerint Hie-
rosolymis celebritatem dierum festorum atque
oculis ipsi usurpauerint ea quae ne ignorare
quidem propter continuam legis Mosaicae
lectionem in Synagogis poterant. Et cum
Paullus iubeat Ebraeos egredi extra portam
h. e. relinquere Iudaicam Ecclesiam, cogitare
de vrbe instabili, de propinquis a Deo immit-
tendis poenis, de instante *συνηλία*, (haec enim
omnia obuertit TOBLERVS tamquam quae
magis

magis propria sint hominibus in Iudaea quam Iudaeis graecis): haec, inquam, omnia Paulus cur non aequè Iudaeis inter Graecos, quam illis in Palaestina, commendauerit aut consolandi causa adhibuerit? praesertim cum 1 Theff II, 14-16 eadè ipsa Thessalonicensibus commemorauerit. Verum haec hactenus. Quae si Vir Venerandus mihiq̃ amicissimus, animo eo, quod scio, suscepit quo scripsi atque suscepi ea quae contra dixerat, non ex studio vincendi me agnosceret sed ex animi mei sententia scripsisse.

XI.

INTERPRETATIO GRAMMATICA

LOCI PAVLLINI

AD

E B R. VIII, 14.

VBI CHRISTVS DICITVR

SE DEO

ΔΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΑΙΩΝΙΟΥ

OBTVLISSE

Xs

XL

INSTRUMENTA GRAMMATICAE

LOCUS PAVLINI

E. B. R. VIII. M.

ARI CHRISTVS DIGITVS

SE DEO

ΔΙΑ ΠΡΕΤΕΡΟΝ ΑΙΩΝΙΟΤ

ΟΡΤΥΣΣΕ

22

§. I.

Praeclare sic explicat Paullus locum de redemptione hominum per Christum in Epistola ad Ebraeos (VIII, 13. 14): *Si sanguis taurorum et hircorum atque cinis iuvencae aspergens pollutos, lustrat ad corporis puritatem: quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum aeternum se ipse innocentem obtulit Deo, purum reddet animum ab improbe factis, ut colamus Deum immortalem!* Qua comparatione ut nihil aptius dici potest ad naturam et finem mortis IESU CHRISTI, qua nos Deo placavit, explicandum, ita subobscura sunt illa: διὰ πνεύματος αἰωνίου quasi quis dixerit: *per spiritum aeternum.* Atque haud scimus, an quam plurimis eorum, qui, non quovis obuiò neque per se inepto sensu contenti, omnia subtiliter et ad consuetudinis loquendi normam exigunt, idem accidat quod nobis incidentibus in illum locum, ut in omni horum verborum declaratione quam interpretes tentarunt, nescio quid luminis aut characteris Paullinae orationis desiderent. Certe, quamcunque interpretationem sequaris, quo modo illa sententia e superioribus nectatur, sitque consilio Paulli consentiens? aut quid sit causae cur sententiam valde apertam Apostolus ita obscure expresserit? valde, quod doceri possit, dubitamus. Quare speramus nos gratum facturos Paullinorum scriptorum studiosis, quod breuiter declaremus, quid nobis, de isto.

istorum verborum obscuritate saepe cogitantibus, conferentibusque aliorum locorum similitudinem, tandem in mentem venerit. Quam disputationem instituemus ita, ut vnum Paullum secuti, veluti eius ipsius auctoritate nostrorum verborum sententiam doceamus; qua via ubi repertus est sensus, reliquum erit sentire, quo modo is conciliari cum usu loquendi Paullique consilio et sapientia possit.

§. II.

Omnino, etsi in omni interpretatione hanc primam legem oportet seruari, ut, quid postulet usus loquendi regnans in ea, qua scriptor usus est, lingua, requiratur, nec admittatur quisquam, quamvis probabilis, sensus, quin cum illa consuetudine loquendi consentiat: est tamen cuique fere scriptori suus quasi dicendi modus, atque optimus quisque scriptor saepenumero, praesertim quando sunt noua, omninoque multa paucis declaranda, vel confugere ad noua verba, vel trita usu ad nouas sententias transferre cogitur. Cuius generis in scriptis Noui Testamenti, in primisque Paulli quam plurima reperiuntur, nemo negare sine impudentia potest. Enimuero cum de huiusmodi verborum proprietate quaeritur, perspicuum est, nullam aliam ad reperiendum viam dari, quam declarationem eam, qua ipse ille scriptor siue in dato aliquo loco, siue in simili, usus est. Quamquam, ut petulantia cohi-

hibeatur eorum, qui, quotiescunque oblata fuerit sententia tolerabilis nec a contextu verborum perspicue abhorrens, statim hunc verum sensum esse pro libidine fingunt; cumque non sit credibile, bonum scriptorem etiam in nouis siue verbis siue significationibus vsurpandis ita deflexisse a consuetudine loquendi, vt, quo modo verba sibi propria ab illa consuetudine duxerit, intelligi nullo modo possit: semper ab interprete demonstrari oportet, qua ratione huius modi noua possint cum vñ loquendi conciliari. Quod nisi praestiterit, nec probabilem sensum persuaferit intelligentibus nec arrogantiae suspicionem effugerit.

§. III.

Iam ne in simile incurramus vitium, principio adhibeamus Pauli ipsius auctoritatem atque ex eius aliis iisque perspicuis locis necessariam materiam ad obscuritatis loci nostri depulsionem afferamus. Idcirco haec fere tabula exhibeat illi similia, vt de eorum cum loco nostro similitudine veluti sub vno adpectu posita, atque sensu verborum declarandorum, facilius iudicare lectores possint.

Ebr. VIII, 14. ΔΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΑΙΩΝΙΟΥ (ὁ Χριστός) ἑαυτὸν προσήνεγκε τῷ Θεῷ.

v. 26. et 24. ΔΙΑ ΤΗΣ ΘΥΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ (ὁ Χριστός) πεφανέρωται τῷ προσώπῳ τῷ Θεῷ.

v. 12. ΔΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ εἰσῆλθεν (ὁ Χριστός) εἰς τὰ ἁγία, ΑΙΩΝΙΑΝ λύτρωσιν εὐράμενος.

§. XIII.

c XIII, 20. EN AIMATI ΔΙΑΘΗΚΗΣ
ΑΙΩΝΙΟΥ Ἰησῆς ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων ὁ μέγας
γέγονε.

His e locis arbitror planissime intelligi: πνεῦμα
esse *victimam*, quam Christus, se immolan-
do, Deo obrulit, eamque αἰώνιον dici pro-
pter ea quod istius victimae vis ad homines
saluandos perpetua atque *perennis* futura sit.
Namque in loco Ebr. VIII, 26. perspicue de
victima Christi pro hominibus Deo oblata ex-
plicatur, quae, ut e reliquis locis apertum est,
fuit in sanguinis Christi perfusione. Nec
verterque postremus locus finit dubitare: *semi-
piternam* hanc victimam appellari propter
aeternam liberationem i. *expiationem*, (αἰώνιον λύ-
τρωσιν), atque sanctionem foederis sine fine fu-
turi (διαθήκης αἰώνος; quem ad modum etiam
ipse Christus apud Ioannem (cap. X, 11 et 15)
se ait esse τὸν ποιμένα τὸν καλὸν, ὅς τὴν ψυχὴν
αὐτῆς τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, plane ut eum
Paullus Ebr. XIII. propter sanguinis sui pro-
fusionem *magnum ovium pastorem* dixerat. Sed
quo modo Paullus talem victimam potuerit
πνεῦμα αἰώνιον dicere ad usum loquendi accom-
modate, id necesse est a nobis copiosius de-
clarari.

§. III.

Ac primum τὸ πνεῦμα, quod vocabulum
Paullus in primis sensu plane singulari fre-
quentat atque transfert ad res bene multas,
quae noue dicendae erant, illud igitur voca-
bulum

bulum respondens Ebraico רור, cui tribuebant Ebraei notionem *perfectionis, excellentiae, roboris*, eiusdemque generis aliorum, Paulus eodem Ebraico sensu adhibet; de qua re interpretes iam admonuerat ERNESTIVS, V. V. (*Opusc. Philolog. et Critic.* p. 247.) qui ad persuadendum bene adhibebat locum Esai. LXI, 3: *Aegyptii homines, non Deus, equi eorum* CARO et non SPIRITVS; qua obseruatione vritur ad plura loca Paulli illustranda, in quibus Euangelium πνεῦμα, lex σὰρξ, prouectiores πνευματικοί, imbecilli σαρκικοί appellantur. Nec dubitamus fore, vt interpretes, si istud praeceptum secuti fuerint, facilius, quam fit plerumque, se e difficultatibus expediant, quibus implicatas vident sententias in quibus alterutrum vocabulum varia significatione Paulli consuetudo vsurpauit. At, vt fit, erunt qui dicant: probabiliter id quidem dici, sed non esse consequens: si Ebraei hoc sensu בשר vel רור adhibuerint, atque etiam ex eo possint Paulli sententiae, quae alterutrum vocabulum continent, intelligi, Paullum vere eo sensu vsu esse utroque vocabulo, praefertim in loco atque oratione ea, quam tractamus. Quibus possemus respondere: hominis valde difficilis esse, si, quae a scriptore verba noue adhibita fuerunt, vbicunque locorum possunt ex vsu loquendi lingua alicui proprio intelligi, tamen illud nouum loquendi genus ex isto vsu ductum negare, praefertim si, vnde magis ductum sit, demonstrare

strare non possis. Verumtamen et his satis faciemus ita, vt perspicua adponamus ac veluti classica loco e libris Paullinis, et vero etiam ex ipsa illa disputatione, cuius partem illustramus, in quibus ipse Paullus vtrumque verbum clarissime in hanc sententiam interpretatur.

§. V.

Atque hic dignum est quod obseruetur: in omnibus locis epistolarum Paulli, vbi singularem ac sibi propriam significationem his verbis adiungit, eum vel de praestantia earum rerum loqui, quas nomine τὸ πνεύματος, vel de imbecillitate earum, quas nomine τῆς σαρκὸς appellat. Qua in re aliqua veluti inductione vteremur, nisi circumscriberemur huius disputatiunculae angustiiis; itaque adhibeamus sponte se nobis nunc offerentia exempla. At Romanos cap. VII, 5: ἡμεν ἐν τῇ σαρκὶ est: *eramus sub lege*; nam versu 6. statim adicitur: οὐκ ἔσμεν ἀπὸ τοῦ νόμου. Ibi cur legem Mosaicam τὴν σάρκα dixerit, satis ipse Paullus declarat dum dicit: *dum eramus sub lege, cupiditates vitiosae per legem commotae exferebant se in partibus naturae nostrae, quare mortem tamquam fructum ferebamus!* Videtis legis imbecillitatem! quam cap. VIII, 1 seqq. ita demonstrat Paullus, vt disiungat carnem et spiritum, huic vitam, illi peccatum et mortem tribuat. Porro quos 1 Cor. III, 1. σαρκικὸς appellat, iis ait opus esse lacte (v. 2.) h. e. ele-

elementari ac puerili institutione, eosque *carnales* dicit propter ea quod inter istos odium, contentio atque dissidia regnarent (v. 3.) quem ad modum ibi *spirituales* sunt qui vti solidiore cibo possint Tum ii, quos Israelitas s. fratres suos κατὰ σάρκα 1 Cor. X, 18. et alibi appellat, quinam aut cur ita dicti sint, perspicue docet locus Rom. II, 29. quem non repetemus. Qui tamen nos admonet quodam modo de causâ cur ibi, atque etiam 2 Cor. III. Euangelio τὸ πνεύματος nomen indiderit, nempe, vt est in postremo loco vers. 6, quoniam *lex scripta mortem minatur*, sed πνεῦμα h. e. *Euangelium spem dat salutis*, qua in excellentia Euangelii declaranda totus est in vniuersa illa sectione epistolae alterius ad Corinthios.

§. VI.

Vultisne maius lumen exemplorum? Sunt etiam alia, in quibus Paullus perspicue et diserte vim horum vocabulorum a se constitutam interpretatur. Namque 2 Cor. X, 4. *arma*, inquit, *quibus pugnamus, non sunt σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ* h. e. sed quae vim habeant diuinam; vbi per ipsam disiunctionis legem intelligitur: σαρκικά esse & δυνατὰ, *infirmia*. Ad Galatas c. VI, 1 seq. iubet *spirituales* mederi iis, qui fuerint in aliquo delicto deprehensi, nec nimis suae virtuti tribuere, sed aliorum molestias ferre. Enimuero id ipsum paene iisdem verbis ad Rom. XV, 1 seq.

Y

iniun-

iniungit *validis* (τοῖς δυνατοῖς), ut dubitari non possit: *spirituales* dici, qui *validi* sint. Denique Ebr. VII, 16. legem Mosaicam appellat νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς; qua de causa? *propter infirmitatem*, inquit v. 18 et 19, et *inutilitatem*, *nihil enim perfectionis tribuit nobis* (ὅθεν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος) h. e. etiamsi diligenter observemus decreta legis ritualis, tamen uniuersa illa vi caerimoniarum nullo modo expiamur.

§. VII.

Veniamus ad ipsam disputationem Paulli, e qua multo etiam magis emerget id, quod volebamus, πνεῦμα hic dictum esse de victima Iesu Christi, quatenus ea erat omnibus quasi numeris absoluta. Etenim tota illa series epistolae inde a capite VIII. versatur in comparanda praestantia Iesu Christi atque religionis eius, quam ille constituit, cum sacerdotii cultusque Leuitici vanitate; in qua dona et sacrificia ab illa lege praescripta negat (cap. VIII, 9.) haecenus offerenti prodesse, ut animum eius expient. Ita enim intelligimus illa verba: μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα. Recte quidem. Namque cap. X, ubi v. 1. de lege dictum fuerat: eam non posse τὰς προσερχομένους τελειῶσαι, statim versu 2. id ita declaratur: τὰς λατρεύοντας ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν, (qui sequuntur cultum Leuiticum adhuc reos peccatorum teneri) ἐκ εἶναι κεκαθαμένους, (non expiatos esse). Hac perfectione s. virtute (τελειώτητι), vacua erat lex

lex ritualis cum omnibus victimis suis, propter eaque omnia ista instituta σαρκικά h. e. imperfecta erant. Contra Christus faciens id quod istis victimis deerat, sanguine suo ingressus sanctissimum locum i. e. coelum, sempiternam paravit redemptionem (cap. VIII, 12); praestitit igitur haec sanguinis Christi profusio, quae ille sanguis animalium non poterat; atque hactenus erat τελεία θυσία ἢ πνευματικὴ, perfecta. Pergit Paullus v. 13: sanguis taurorum et hircorum expiat ille quidem (ἀγιάζει), sed ita ut nihil praeter externam, aut, si mauis, imperfectam quandam lustrationem obtineatur (προς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα). Sed sanguis Christi (v. 14.), qui se perfectum, omnis vitii expertem, (ἁμαρμον) obtulit Deo, καθαρίζει τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. ita nos lustrat, ut non rei habeamur male factorum. Nam νεκρὰ ἔργα, male facta, sunt profecto, quia mortem nobis consciscunt atque interitum, siue, ut alibi dicit Paullus Rom. VI, 21, ad mortem peccatoris tendunt; quare iisdem paene verbis Ebr. X, 22. dicimur expiati per mortem Christi ita ut nullorum male factorum culpam sustineamus, (ἐββαντισμένοι ἀπὸ συνειδήσεως πονηρίας). Hac de causa v. 15. Paullus mortem Christi factam dicit εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν παρὰ βάσεων, et v. 23. victimam Christi esse κρείττονα θυσίαν, praestantiorē victimam, qua sublata sint peccata nostra, v. 26. 28. Quis non videt quantis laudibus Apostolus excellen-

lentiam sacrificii Iesu Christi prosequatur? aut quis, post tam perspicuam Paulli declarationem in vniuerso hoc loco, dubitare potest, quidquam tori eius orationi magis consentaneum esse notione perfectae omnesque numeros habentis victimae Christi, quam πνεύματος αἰωνίου asserimus.

§. VIII.

Quae cum ita sint, facile suspicio nimiae obscuritatis ab hoc Paullino vocabulo depellitur, intelligiturque quid fuerit causae, quod Paullus sacrificium Christi maluerit πνεύματος quam alio magis perspicuo nomine appellari. Amat in primis Paullus noster eam orationis elegantiam, quae est in verbis non modo rem exprimentibus sed etiam rei modum; e quo genere multa sunt eius in epistolis exempla, quae ab imperitis obscura, ab intelligentibus elegantissima iudicantur. Ut in loco ad Phil. I, 7. χάρις s. beneficium illud, in cuius societatem Philippenses venerant, non est in alia re, (id quod inter veteres CHRYSOSTOMVS, THEODORETVS alique, in ceteris BEZA atque GROTIUS viderunt), quam in aduersitatibus Paulli, quas is Dei beneficio tribuit v. 19 et 20; quod facile est ad perspicendum ei qui versum 29 et cap IV, v. 14. contulerit. Ita pariter in loco nostro sacrificium Christi Paulus potuisset simpliciter θυσίαν dicere, vt in locis similibus quos supra commemorauimus; sed vt *excellentiam* illius simul exprimeret, maluit

maluit rem eiusque praestantiam in vnum
πνεύματος vocabulum coniungere.

§. VIII.

Sed oportet nos rationem reddere alterius quod quaerebatur: cur Paullus hanc Iesu Christi victimam αἰωνίαν dixerit? ita enim haud dubie legendum: πνεύματος αἰωνίς, cum plerisque siue codicibus, siue versionibus, non: αἰών, quod interpretes nostri magno consensu repudiant. Nam cum antiquitas vniuersa illud πνεῦμα vel de Spiritu sancto interpretaretur vel de diuina Christi natura, non profecto mirum videbitur, quosdam, pro αἰωνία, ἁγίαν substituisse, praesertim cum mente obuersabatur Paullinum illud πνεῦμα ἁγιασμένης Rom. I, 4. Ista quidem interpretatio et difficultas τῆς αἰωνίς valde suspectam reddit τοῦ ἁγίου, tamquam interpretandi causa subiectum. Estque τοῦ αἰωνίου consilio Paulli multo magis consentaneum, qui in vniuerso orationis contextu excellentiam sacrificii Christi a perpetuitate effectisque, sine sacrificii repetitione, perpetuo futuris commendat. Haec autem Paullum illam Christi victimam αἰωνίαν appellasse, nemini consilium et argumentum orationis Paullinae conferenti potest esse obscurum. Etenim in versu 15. nostro statim subiecto, nobis propter illam Christi mortem confirmat spem factam esse sempiterni beneficii obtinendi (τῆς αἰωνίς κληρονομίας). Cumque v. 24. exilitatem expia-

piationis Leuiticae per Pontificem M. factae sic demonstrasset, ut ea quorannis repeti debuerit, hanc sacrificio Christi vim tribuit v. 26. et 28, quod ἀπαξ, *semel*, nos dicit oblato Iesu corpore expiatis (v. 10.), et (v. 14.) *una victima eaque omnibus numeris obfoluta in perpetuum lustratos* (μία προσφορά τετελειωκεν eis τὸ διμενὲς τὰς ἀγιαζομένους). Qua de caussa sanguis Christi in simili loco Ebr. XIII, 20. appellatur αἷμα διαθήκης αἰωνίης, quo sancitum fuerit foedus illud aut, si mauis, spes a Deo facta eaque numquam auferenda. Quam rem praeclare ac copiose illustrat Paullus cap. VIII huius epistolae, vbi v. 6. Christum ait esse κρείττονος διαθήκης μεσίτην h. e. eum qui conciliauerit declarationem Dei excellentiorem illa vetere (v. 7), qua non nisi Israelitis, si quidem praecepta per Moſen promulgata ſeruaffent, addixerat beatitatem ſed terrenam et perituram. Namque hoc nouum foedus ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νομοθέτηται, melioribus promiſſis ſancitum eſt, quae adumbrauerat Deus per Ieremiam c. XXXI, 31 ſeqq. cuius verba recitat Paullus v. 8 ſqq., quaeque duabus maxime rebus cernuntur: *primum* liberaliore diuinæ voluntatis cognitione, quae nec ab auctoritate Moſis ſacerdotumque humana penderet, nec legem Dei ſolis in tabulis ſcriptam illigatamque manibus complecteretur, e qua praeter externam obedientiam nihil exiſteret ſed cuius conſequendae omnes ipſi facultatem haberent tenerentque animis imis-

imisque quasi medullis infixam; *tum* certissima spe, fore ut non, quem ad modum sub lege Mosaica repetitis sacrificiis semper fuerat memoria delictorum repetita, ita nunc quodque sint semper hominibus noua supplicia metuenda, sed ut iis Deus semper propitius sit, nec peccatorum delictorumque umquam minerit. Vtrumque Iesus Christus sua morte parauit, qua et hominum peccata prorsus expiauit, eosque Deo planissime reddidit gratiosos, et ita voluntatem diuinam in Euangelio propositam sanxit, ut nec hominibus praeter Euangelium opus sit noua institutione, nec nouo alio sacrificio, quo eorum peccata deleantur.

§. X.

Atque ita possemus videri satis fecisse officio, quod confirmatio interpretationis verborum πνεύματος αἰωνίου a nobis tentatae postulare videbatur; nisi verendum esset fore, qui particula *διὰ* ad eam labefactandam abuterentur. Quare istius particulae vim paucis declarabimus. Nempe ut multiplex solet esse particularum significatio, sic Paullus in primis utitur particula *διὰ* vel *ἐν* hoc sensu, ut modum explicet quo factum sit aliquid, et, ut in causa praesente maneam, modum quo Christus, se offerendo Patri, nos ei placauerit. Quod vel ea loca demonstrant, quae supra propter similitudinem ad nostrum declarandum adhibebamus. Ingressus est, inquit

V. 12

v. 12 capitis nostri, Christus locum sanctissimum διὰ τῆ αἱματος, *cum sanguine suo*, ita ut profusum sanguinem suum offerret; quem ad modum v. 26: διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς, ita ut se offerret tamquam victimam. Ebr. XIII, 20: magnus Pastor ouium factus est ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίης, eo quod profuderit sanguinem quo foedus perpetuo duraturum sanciretur. Neque, cum Christus Paullo ad Ebr. I, 3. dicatur δι' ἑαυτῆς καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν, id secus potest intelligi quam quod, se ipsum offerendo, siue morti se obiciendo, peccata nostra expiauerit. Ac ita planissime in loco ad Ephes. II, 15. 16: Τὴν ἔχθραν κατήργησε ἐν τῇ σαρκὶ αὐτῆς, *inimicitiam* (Iudaeos inter ac gentes) *sustulit* *inter-* *emto corpore suo*, ἵνα τὰς δύο κτίσις ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον *ut e duabus gentibus conflaret Vnum nouum hominem per se ipsum* i. e. immolando se ipsum, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τὰς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τῆς σταυρῆς, *et utrasque conciliaret Deo. caeso uno corpore suo, per mortem in cruce susceptam* (coll. Coll. I, 22.), ἀποκτείνων τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, *dum inimicitiam (Deum inter atque homines) e medio sustulit, se ipsum offerendo* Quare nullo modo dubitamus sic reddere sensum verborum in loco nostro: *Christus ita se innocentem Deo obtulit, ut victimam praeberet perfectam eamque sempiternam* h. e. praestituram salubres effectus sine fine futuros.

Hoc beneficium, quod nobis contigit conciliante domino nostro Iesu Christo, per hos maxime dies, omninoque per vitam vniuersam, sic non modo cogitemus sed eo utamur etiam atque fruamur, quem ad modum nos in hac beneficii magnitudine decet. Ista vero laetissima spes, quam Deus nobis propter hanc perfectam perennemque victimam Christi fecit, ut supra e Dei ipsius declaratione per Ieremiam, quam Paullus sequebatur, adnotauimus, hanc habet vim, ut *primum* cognoscamus Dominum, sitque eius voluntas animis nostris inscripta, *deinde* ut simus persuasi, eum, propter sacrificium Iesu Christi, qui nobis illam Dei beniuolentiam parauit, nobis propitium futurum. Neque seiungamus ea, quae Deus coniuncta voluit, quod saepe videmus a multis fieri, qui *vel* omnia sita putant in cognoscendis rebus diuinis vitaeque ad Christi praecepta utcumque componenda, (nam omnino non possumus) *vel*, utraque re neglecta, valde sibi placent in Christi sanguine vulneribusque quauis occasione iactandis. Quamquam neutrum fieri a Christianis sine maxima impietate potest. Ut enim nihil nobis profuerit pretiosissima victima Iesu Christi, nisi nos amor Christi ita inflammauerit, ut hoc statuamus: si vnus pro nobis omnibus mortuus est, nobis vicissim omnibus peccato pristinisque vitiis moriendum esse, neque viuendum nobis, sed ei qui pro nobis mortuus est atque ad vitam reuo-

Z

catus

carus (2 Cor. V, 14. 15.); quod sine recta, et, quantum eius rei facultas conceditur, optima Christi eiusque doctrinae intelligentia non potest esse (v. 16.): ita meminerimus: etiam si nos Deo obtulerimus tamquam spirituales victimas, eas tamen, ut ait Petrus (epist. I. c. II, 5.), non aliter probari Deo *nisi per Iesum Christum*. Itaque summo studio in cognoscendo, agendo, atque etiam fide promissiones Dei propter Christum amplectendo posito eo contendamus, ut, et sanctitatis *constantia et consolatione sacrarum scripturarum, spem habeamus Dei propitii*, quod nihil efficacius est ad bene beateque vivendum. P. P. in Acad. Frideric. pridie sollemnitatis Paschalis d. XXV. Martii. A. C. MDCCLXVIII.

INDEX

INDEX I

Disputationum, quae in hoc volumine continentur.

I.

Ad Matth. XVIII, 6 sqq. de offendendo contemnendoque nullo minimorum, qui credunt in Christum P. I

II.

Ad Luc. I, 69. de Iesu Christo τῷ κέρατι τῆς σωτηρίας. 29

III.

Ad locum Ioann. VII, 37-39. 45

III.

Ad Rom. III, 21-28. de Iustificatione per fidem in Iesum Christum. 69

V.

Ad Rom. VIII, 19 sqq. de ἀποικιστικῇ τῆς κτίσεως. 113

VI.

Interpretatio Cap. VIII. Epist. ad Rom. 139

VII.

Ad 1 Cor. XII, 13. 213

VIII.

Ad 2 Cor. III, 10 sqq. 227

VIII.

Ad Eph. III, 15. de illo: ἀληθεύει ἐν ἀγάπῃ. 249

X.

De Tempore Epistolae ad Ebraeos deque Ebraeis quibus Paulus scripserit, 269

XI.

Ad Ebr. VIII, 14. ubi Christus se Deo obtulisse dicitur διὰ πνεύματος αἰώνις. 329

INDEX II

Locorum, SS. Scr quae ex instituto vel obiter
illustrantur.

Gen. 18, 10.	p. 176	Matth. 18, 12. 13.	p. 23
21, 12.	175	22, 43.	60
25, 23.	178	Marc. 9, 33 sq.	6 sq.
Exod. 9, 26.	188 sq.	10, 14. 15.	24 sq.
33, 19.	186	Luc. 1, 69.	32 sq.
		9, 45 sq.	6. 13
Psal. 18, 3.	37 sq.	15, 7.	20 sq.
60, 9.	39	18, 16. 17.	24 sq.
108, 9.	39	Io. 4, 10 sq.	66
132, 17.	35	7, 35.	295
		37 sq.	48 sqq.
Esaï. 1, 9.	203 sq.	14, 12.	58. 64
10, 22. 23.	200 sq.	Act. 2, 17.	63
11, 1 sq.	201	33.	57. 63
28, 16.	210	17, 4.	296
58, 11. 12.	62 sq.	6 seq.	298
61, 3.	335	11.	309
		14 sq.	283. 300
Ierem. 31, 30 sq.	342	Rom. 1, 11.	60
		16—18.	p. 119
Ezech. 29, 21.	35 sq.		121. not.
		3, 5—7.	183 sq.
Hof. 1, 10.	199	21—28.	69 sqq.
2, 1. 23.	198	31.	79
		5—8.	119 seqq.
Ioel. 3, 1 sq.	58	7, 5.	336
		8, 1—27.	122
Malach. 1, 2. 3.	178 sq.	19 sqq.	117 sqq.
		9. tot.	139 sqq.
Matth. 10, 42.	19	10, 3.	208
11, 11.	18	10, 11.	211
18, 4.	11 sq.	12.	85
6 sq.	4 sqq.	11, 29.	305
10.	19	14, 1.	14
			Rom.

Rom. 15, 4.	p. 232	1 Theff. 1, 8.9.	p. 297. 308
16, 4.	28	2, 16.	297
21.	298	2, 18.	312
1 Cor. 2, 13 sq.	61. 66	3, 1 seq.	282 sq.
3, 1.	336	284 sq.	302
4, 8.	241	4, 10.	271
8, 11.	22	2 Theff. 1, 3.	300
10, 4.	237	11.	ibid.
11, 33.	14	Ad Ebraeos epistola,	269 sq.
12, 13.	213 sqq.	Ebr. 1, 2.	166
15, 29.	123	7.	26
16, 19.	28	5, 11 sq.	309. 317 sq.
2 Cor. 1, 9.	241	6, 10.	299 sq.
1, 11.	242	7, 16 seqq.	338
3, 6.	60. 337	8, 6.	342
4, 10 sqq.	227 sqq.	9, 9 sqq.	338
8, 1.	301	13. 14. 329 sq.	339
10, 4.	337	10, 1 seq.	338
11, 10.	145	32 sqq.	286 sq.
Gal. 4, 8 sq.	298 sq.	297 seq.	324
16.	254	12, 21 sq.	274
6, 1 sq.	315. 337	7.	324
Ephes. 2, 12.	128	13, 9.	256
4, 7 sq.	58. 64	20.	334. 348
15 sq.	249 sqq.	23.	281 seq.
Phil. 1, 6.	299 not.	24.	274. 278
7.	340	1 Petr. 1, 1.	294 sq.
21.	245 sq.	14.	294 not.
Col. 4, 9 sq.	281 not.	22.	295
		2 Petr. 3, 15.	314 seqq.
		1 Ioh. 4, 1.	61

INDEX III

illustratorum verborum graecorum.

Αἰώνιον	p. 34 sq.
Ἀλήθειαν λέγω ἐν τῇ. Affeuerandi formula	145
Ἀληθεύειν	254 sq.
Ἀνάθεμα εἶναι	150 sq.
Ἀναστροφὴ	324
Ἀπαρχὴ τῷ πνεύματος	129
Οἱ ἀπὸ τῆς τόπης τίνος	274
Ἀποκαταδασκία	132
Ἀπολελυμένος	273. 281
Ἀπολύτρωσις	96 sq.
Ἀπολύτῳ τῷ σώματος	136
Ἀχρη	135
Βαπτισθῆναι ἐν πνεύματι	219 sq.
Δέχεσθαι	14
Δια	307
Δίκαιος ὁ Θεὸς	107 sq.
Διψᾶν	53
Δόξα	156
Δόξα τῷ Θεῷ	88. 196. 197
Ἐβραῖοι	291 sq. 320 sq.
Ἐγείρειν	41. 188. 241
Ἐγείρειν τὸ κέρας	33
Ἡ κατ' οἶκον ἐκκλησία	280
Ἐκλέξασθαι, ἐκλογὴ, ἐκλεκτοὶ	180
Ἐκτίπτειν	174
Ἐλεος, ἐλεεῖν	189 sq.
Ἐνεργεῖσθαι	245
	Ἐν

Ἐν τινι λέγειν τι inrare per aliquem	145
Ἐξοσία ἐν τῇ κεφαλῇ	39
Ἐπὶ πάντων	160 sq.
Ἔργον pro munere 255. not. pro beneficentia 299 not.	300
Ἔργον πίστεως	300
Εὐδοκία de benevolentia	301
Ζῆν pro conseruari	238
Ζωή	243
Ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ἑορτῆς	48 sq.
Θάνατος	285 sq.
Καλεῖν	181
Κατά	181
Κατάλειμμα	200
Καταρτίζεσθαι	196
Κέρως τῆς σωτηρίας	33 sq.
Κλήσις pro beneficio	181. 301
Καίλια	67
Κοπος τῆς ἀγάπης	300
Κτίσις	124 sq.
Ματαιότης	132
Μεγαλειὰ τῷ Θεῷ	63
Μικρὸς ἢ μικροὶ	11 sq.
Μισεῖν	182
Νεκρὰ ἔργα	339
Νέκρωσις	237
Νομοθεσία	157
Νόμος	77 sq. 111
Νόμος δικαιοσύνης	206 sq.
Οἰκοδομή	255 not.
Οὐχ, ὡς τε	174
Εἰς ὄνομα τινος	19
Ὅνομα	

352 INDEX III. VERBORVM GRAECORVM.

Ὄνομα Θεῶ pro religione	p. 300 not.
Παιδίον	13
Παρακαλεῖν	303
Παρακλητος	64
Περιφέρειν	256
Πῆναι improprie	54
Πισευθῆναι certum reperiri	300
Πῖσις constantia	302 not.
Πῖσις Χριστῶ	86 sq.
Πνεῦμα	147 not. 334 sqq. 59 sq. 224
Ποτιδῆναι ἐν πνεύματι	224
Πρόθεσις	180
Σάρεξ, pro omni quod imperfectum v. debile est	334 sqq.
Σατανᾶς	313
Σκαυδαλίζεσθαι	16 sq.
Σκεῦος	195 sq.
Σκληρύνειν	189 sq.
Συμμαρτυρεῖν	146
Συντελεῖν, συντέμνειν	202
Σωτηρία	40. 42
Τάττεσθαι	196
Τελειῶν	338
Ὑπέρ	200
Φθορὰ	134 sq.
Χάρις de rebus aduersis	340
τὴν Χάριν ἐπιτελεῖν	299 not.
Χωρίς νόμου	81 sq.

Fc 960^a

ULB Halle

3

006 690 564

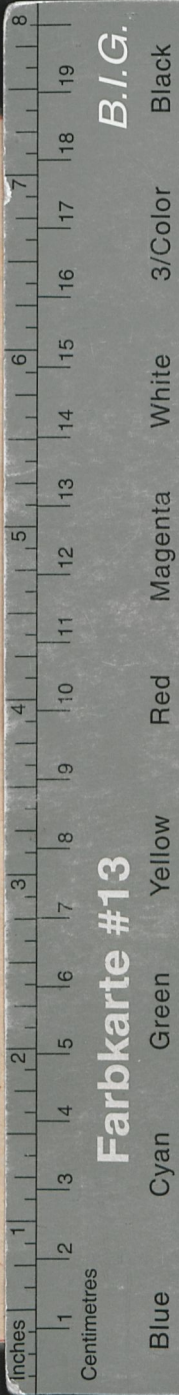
1718

M.C.

B.I.G.

Farbkarte #13

IO. AVG. NOESSELT
OPVSCVLORVM

AD INTERPRETATIONEM
SACRARVM SCRIPTVRARVM
FASCICVLVS I.

EDITIO II. AVCTIOR ET EMENDATIO.

HALAE
FORMIS IO. CHRISTIANI HENDELII.
A. M D C C L X X V.